

T.C.
NIĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

“ALMAS ZERRİLER” KİTABI ÖRNEĞİNDE UYGUR TÜRKÇESİNDE
CÜMLE BİLGİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Fatma YELOĞLU

Niğde
Ekim, 2019

T. C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

“ALMAS ZERRİLER” KİTABI ÖRNEĞİNDE UYGUR TÜRKÇESİNDE
CÜMLE BİLGİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Fatma YELOĞLU

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BÜYÜKAKKAŞ

Üye : Prof. Dr. Hikmet KORAŞ

Üye : Prof. Dr. Abdurrahman ÖZKAN

NİĞDE

Ekim, 2019

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “ ‘Almas Zerriler’ Kitabı Örneğinde Uygur Türkçesinde Cümle Bilgisi” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiği ve çalışmanın içinde kullandıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Fatma YELOĞLU

ONAY SAYFASI

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BÜYÜKAKKAŞ danışmanlığında Fatma YELOĞLU tarafından hazırlanan " **Almas Zerriler**" Kitabı **Örneğinde Uygur Türkçesinde Cümle Bilgisi** " adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

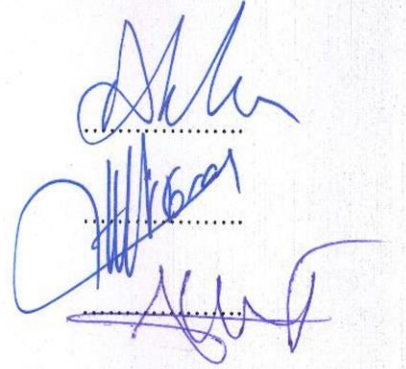
Tarih: 11/10/2019

JÜRİ :

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BÜYÜKAKKAŞ

Üye : Prof. Dr. Hikmet KORAŞ

Üye : Prof. Dr. Abdurrahman ÖZKAN

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Emin Hüseyin ÇETENAK
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Bu tez çalışmasında 1990 yılında Almatı’da basılan ve Davut Turahmetov ve Mehemmetimin Obulkasimov tarafından derlenen Uygur atasözleri “Almas Zerriler Uygur Halk Makal ve Temsilliri” kitabı örneğinde Yeni Uygur Türkçesi cümle bilgisi çalışılmıştır.

Orta Asya Türk yazı dili olan Çağatay Türkçesi 20. yüzyılın başlarında yerini yeni yazı dillerine bırakmıştır. Rusların Orta Asya’yı işgalinden önce Alte Şehir, işgalden sonra Doğu Türkistan ve 1955 yılından sonra da Çinlilerin bölgeyi işgali ile birlikte Şıncan Uygur Özerk Bölgesi olarak adlandırılan bu bölgede de Çağatay Türkçesi yerini Yeni Uygur Türkçesine bırakmıştır.

Yeni Uygur Türkçesi, sadece Doğu Türkistan’da değil Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Afganistan ve Moğolistan’da kullanılan bir Türk lehçesidir. Aynı zamanda Avustralya, Kanada, Suudi Arabistan ve Türkiye’ye göç eden Uygur Türkleri tarafından da konuşulmaktadır. Doğu Türkistan’da bulunan Uygur Türkleri Arap alfabesini kullanırken Kazakistan’da yaşayan Uygur Türkleri Kiril alfabesini kullanmaktadır.

Türkiye’de Yeni Uygur Türkçesi üzerine yapılan çalışmalar, 1990’lı yıllarda başlamış, 2000’li yıllarda ise ivme kazanmıştır. Bu çalışmalar genellikle Doğu Türkistan’da kullanılan Arap alfabesi ile oluşturulan metinler üzerine olup dil, edebiyat, tarih, sosyoloji gibi alanlarda yapılan çalışmalardır.

Yeni Uygur Türkçesinin grameri üzerine yapılan çalışmalarda cümle bilgisi müstakil bir yer tutmayıp gramer kitaplarında bir bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar da Yeni Uygur Türkçesi grameri üzerine yazılan her kitapta bulunmamaktadır. Yeni Uygur Türkçesinin cümle bilgisi üzerine Türkiye’de sadece iki tane müstakil çalışma dikkat çekmektedir. Bunlardan bir tanesi Türkiye Türkçesi ile Yeni Uygur Türkçesi söz diziminin karşılaştırmalı olarak çalışıldığı bir doktora tezi, diğeri ise Uygur atasözlerinin sentaksı üzerine yayımlanmış bir makaledir.

Çalışmamızın malzemesini bahsettiğimiz bu kitap yani “Almas Zerriler Uygur Halk Makal ve Temsilliri” adlı atasözleri kitabı oluşturmaktadır. Çalışmamız giriş,

inceleme, Latin alfabesi ile çevriyazı, Türkiye Türkçesine aktarılmış atasözleri ve sonuç olmak üzere toplam dört bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Uygur Türkleri, Yeni Uygur Türkçesi, kitabın yazarları, Türkiye’de Yeni Uygur Türkçesi üzerine yapılan çalışmalar, Türkiye’de Yeni Uygur Türkçesi cümle bilgisi üzerine yapılan çalışmalar, atasözleri ve Yeni Uygur Türkçesindeki atasözleri hakkında genel bilgiler verilmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümü inceleme bölümüdür. Bu bölümde atasözlerinin cümle bilgisi işlenmiştir. Türkiye’de yapılan söz dizimi çalışmaları taranmış ve bunlardaki farklılıklar da görülmüştür. Çeşitli konulardaki tartışmalara ve farklılıklara değinilmeden sözdizimi ile ilgili son çalışmalardan biri olan Abdurrahman Özkan, Mustafa Toker ve Ufuk Deniz Aşçı tarafından 2016 yılında yayımlanan “Türkiye Türkçesi Söz Dizimi” adlı kitap esas alınmış ve bu kitapta uygulanan şablona göre cümle ögeleri, cümle çeşitleri ve kelime grupları incelenmiştir. Tespit edilen cümle ögeleri, cümle çeşitleri ve kelime gruplarının tanımları yapılmış, Yeni Uygur Türkçesindeki karşılıklarından bahsedilmiş ve daha sonra atasözlerinde geçen cümle ögeleri, kelime grupları ve cümle çeşitleri ile ilgili örnekler verilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise “Almas Zerriler Uygur Halk Makal ve Temsilliri” adlı kitapta geçen Kiril alfabesi ile yazılmış atasözleri önce Latin alfabesine aktarılmış daha sonra da Türkiye Türkçesine aktararak verilmiştir.

Sonuç bölümünde, atasözlerinde geçen cümle ögeleri, cümle çeşitleri ve kelime gruplarından hareketle atasözlerinin ve Yeni Uygur Türkçesinin sözdizimi değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda beni destekleyen, araştırmamın gerçekleşmesinde büyük katkısı olan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi A. BÜYÜKAKKAŞ’a sonsuz şükranlarımı sunarım.

Niğde 2019

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

‘ALMAS ZERRİLER’ KİTABI ÖRNEĞİNDE UYGUR TÜRKÇESİNDE CÜMLE BİLGİSİ

Fatma YELOĞLU

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BÜYÜKAKKAŞ

Ekim 2019, 246 sayfa

Bu çalışmada, 1990 yılında Kazakistan’da basılan Yeni Uygur Türkçesindeki atasözlerini barındıran “Almas Zerriler Uygur Halk Makal ve Temsilliri” kitabı örneğinde Yeni Uygur Türkçesinin cümle bilgisi çalışılmıştır.

Özbek Türkçesi ile birlikte Çağatay Türkçesinin devamı niteliğinde olan Yeni Uygur Türkçesi, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde mahallî şivelerin yazı dili olması ile Doğu Türkistan’da adeta yeni bir lehçe gibi kendini göstermiştir. Kimi araştırmacılar Yeni Uygur Türkçesinin 1955 sonrası resmîyet kazandığı, kimi araştırmacılar ise 1930’lu yıllarda kendini göstermeye başladığı görüşündedir. Tarih ne olursa olsun Doğu Türkistan’da konuşulan bu Türk lehçesinin yeni bir resmî dil olarak gösterilmeye çalışılması tamamen bölgedeki siyasî şartlarla ilgilidir.

İncelediğimiz kitap Almatı’da basılsa da kitabın yazarları Doğu Türkistanlı yani Uygur Türküdür. Kitap, Yeni Uygur Türkçesi ile yazılmıştır. Bütün bunlardan hareketle Yeni Uygur Türkçesindeki atasözlerinin cümle bilgisi açısından nasıl bir özellik gösterdiği amaçlanmıştır. Bu bağlamda atasözlerinin önce Latin alfabesi ile çevriyazısı yapılmış daha sonra bu atasözleri Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bu atasözlerinde geçen cümle öğeleri, cümle çeşitleri ve kelime grupları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Uygur Türkçesindeki atasözleri, cümle bilgisi, Almas Zerriler.

ABSTRACT

MASTER THESIS

**IN THE EXAMPLE OF “ALMAS ZERRİLER” BOOK, SYNTAX OF UİGHUR
TURKİSH”**

Fatma YELOĞLU

Turkish Language and Literature Administration
Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BÜYÜKAKKAŞ
October 2019, 246 pages

In this study, the sentence knowledge of the New Uighur Turkish was studied in the example of the book “Almas Zerriler an which contains the proverbs in the New Uighur Turkish published in Kazakhstan in 1990

As a continuation of Chagatai Turkish along with Uzbek Turkish, New Uighur Turkish appeared as a new language in East Turkestan with the local dialects being written language in the first quarter of the 20th century. Some researchers believe that New Uighur Turkish became official after 1955 and some researchers started to show itself in the 1930s. Regardless of history, the fact that this Turkish dialect spoken in East Turkestan is a new official language is all about the political conditions in the region.

The material of our study is a book of Uighur proverbs published in Kazakhstan. Although the book was published in Almaty, its authors are from East Turkestan, namely Uighur. The book is written in New Uighur Turkish. From this point of view, it is aimed how the proverbs in New Uighur Turkish show a feature in terms of sentence knowledge. In this context, proverbs were first translated into Latin alphabet and It was then transferred to Turkey Turkish. The types of words and sentences mentioned in these proverbs are examined

Key Words: Proverbs in New Uighur Turkish, syntax, Almas Zerriler

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v

GİRİŞ

0.1. Uygur Türkleri	1
0.2. Uygur Türkçesi.....	6
0.3. Kitabın Yazarları Hakkında	10
0.4. Türkiye’de Uygur Türkçesi Üzerine Yapılan Çalışmalar	12
0.5. Türkiye’de Uygur Türkçesi Cümle Bilgisi Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	16
0.6. Atasözleri ve Uygur Türkçesi Atasözleri	18

I. BÖLÜM

İNCELEME

I.1. Cümle Bilgisi	21
I.1.1. Cümle ve Cümle Öğeleri.....	21
I.1.1.1. Yüklem	22
I.1.1.2. Özne.....	24
I.1.1.3. Nesne	26
I.1.1.3.1. Belirtili Nesne	27
I.1.1.3.2. Belirtisiz Nesne	28
I.1.1.4. Yer Tamlayıcısı	28
I.1.1.5. Zarf Tümleci	30
I.1.1.6. Cümle Dışı Öğeler	32

I.1.2. Cümle Çeşitleri.....	32
I.1.2.1. Yapılarına Göre Cümleler	34
I.1.2.1.1. Basit Cümleler	35
I.1.2.1.2. Birleşik Cümleler	37
I.1.2.1.2.1. Şartlı Birleşik Cümleler.....	38
I.1.2.1.2.2. İç İçe Birleşik Cümleler	40
I.1.2.1.3. Sıralı Cümleler	41
I.1.2.1.3.1. Bağımlı Sıralı Cümle.....	43
I.1.2.1.3.2. Bağımsız Sıralı Cümle	47
I.1.2.2. Yüklemin Türüne Göre Cümleler.....	48
I.1.2.2.1. Fiil Cümlesi.....	49
I.1.2.2.2. İsim Cümlesi	50
I.1.2.3. Yüklemin Yerine Göre Cümleler	52
I.1.2.3.1. Kurallı Cümle	52
I.1.2.3.2. Devrik Cümle.....	53
I.1.2.4. Anlamına Göre Cümleler.....	54
I.1.2.4.1. Olumlu Cümle.....	55
I.1.2.4.2. Olumsuz Cümle	56
I.1.2.4.3. Soru Cümlesi.....	57
I.1.3. Kelime Grupları	59
I.1.3.1. İsim Tamlaması	60
I.1.3.1.1. Belirtili İsim Tamlaması	60
I.1.3.1.2. Belirtisiz İsim Tamlaması	61
I.1.3.2. Sıfat Tamlaması.....	63
I.1.3.3. Tekrar Grubu	64
I.1.3.3.1. Aynen Tekrarlar	65

I.1.3.3.2. Eş veya Yakın Anlamalı Tekrarlar	66
I.1.3.3.3. Zıt Anlamalı Tekrarlar	67
I.1.3.4. Birleşik Fiil Grubu.....	68
I.1.3.4.1. İsim+Yardımcı Fiil yapısında Olan Birleşik Fiiller	69
I.1.3.4.2. Fiil+Yardımcı Fiil Yapısında Olan Birleşik Fiiller.....	70
I.1.3.4.3. Deyimleşmiş ve Kalıplaşmış İfade Yapısında Olan Birleşik Fiiller .	71
I.1.3.5. Sayı Grubu.....	72
I.1.3.6. Unvan Grubu	72
I.1.3.7. Edat Grubu.....	74
I.1.3.8. Bağlama Grubu.....	75
I.1.3.9. İsim-Fiil Grubu	77
I.1.3.10. Sıfat-Fiil Grubu	78
I.1.3.11. Zarf-Fiil Grubu	79
I.1.3.12. İsnat Grubu	81
I.1.3.13. Yönelme Grubu	81
I.1.3.14. Bulunma Grubu	83
I.1.3.15. Uzaklaşma Grubu	84
I.1.3.16. Kısalmış veya Klişeleşmiş Yapılar.....	85

II. BÖLÜM

ÇEVİRİ

II.1. Latin Alfabesi ve Türkiye Türkçesine Aktarılmış Atasözleri	86
SONUÇ	236
KAYNAKÇA	242
ÖZGEÇMİŞ.....	245

0. GİRİŞ

0.1. Uygur Türkleri

Uygur adı ilk olarak Bilge Kağan yazıtında Uygur İlteberinin adı vasıtasıyla geçmektedir ve bunun yanı sıra Uygur adına; Karabalgasun, Şine Usu, Tez II, Suci, İyme ve Şivet-Ulan yazıtlarında da rastlanmaktadır (Buran-Alkaya, 2013: 191). Çin kaynaklarında “Uygur” adı *Hui-hu*, *Hui-ho*, *Hoei-ho*, *Wei-ho*, *Wei-wu* şeklinde geçmektedir (Buran-Alkaya, 2013: 191; Saray, 2015: 48).

Kaynaklarda farklı şekilde geçen Uygur adının manası ve etimolojisi hakkında da farklı görüşler vardır. Kaşgarlı Mahmut’un Divan’da belirttiğine göre Zulkarneyn, Uygur iline yaklaştığında kendisine karşı koyan Türklerin kıyafetini ve savaşçılıktaki ustalığını görünce şaşırılmış ve onlara “*inanzhozhorend*” (başkasına muhtaç olmadan yaşayan ve avcılığı iyi bilen) adını vermiştir. Sultan Mahmut Kaşgarlı bu “*honzorend*” kelimesinin “*honzor*” a sonradan da “Uygur” a dönüştüğünü söyler (Kaşgarlı, 1998: 2). Ebulgazi Bahadır Han, Uygur adının bunlara Oğuz Kağan tarafından verildiğini kelimenin *uy-* kökünden gelerek “itaat edici” anlamında olduğunu söyler (Kaşgarlı, 1998: 2). Radloff, Uygur kelimesinin “birleşenler, işbirliği yapanlar” manasını taşıdığını; Dr. Rıza Nur, “*yapışır, uyar*” manasına geldiğini söyler. Sultan Mahmut Kaşgarlı da bu görüşlerden hareket ederek kelimenin “birleşen, birleşici, uyuşan” anlamına geldiğini söyler (Kaşgarlı, 1998: 3). Bu görüşlerden farklı olarak Bacot kelimenin “şahin gibi hızlı hücum eden, orman halkı” anlamında olduğunu, Nemeth de kelimenin “takip etmek” ten türemiş olduğunu belirtmektedir. Uygur kelimesinin genellikle *uy-gur* şeklinde geliştiği ve “akraba, müttefik” anlamında olduğu kabul edilmektedir (Buran-Alkaya, 2013: 191). Alimcan İnayet ise kelimenin “Oğuz” kelimesinin kısa söylenişi olan “uz, guz” kelimelerinden geldiğini söyler.

Türklerin en eski yerleşim alanlarından biri olan Doğu Türkistan’da yaşayan Türkler Makedonyalı İskender’in MÖ 326’da mağlup edilmesinden sonra MÖ 300 yıllarından itibaren Türk birliğini kurma çabaları içine giren Hun Devleti’ne bağlanmıştır (Buran-Alkaya, 2013: 192). Daha sonraları Moğolların ataları sayılan Juan

Juanlara tabî olarak Orta Asya bozkırlarında (bugünkü Moğolistan bölgesinde) yaşamışlardır (Öztopçu, 1992: 11). VI. yüzyılda Juan Juanlarla savaşıarak kendilerine küçük bir devlet kurarlar. Yarım asırlık bir dönemden sonra zayıflamaya başlayan Uygurlar 606 tarihinde Göktürk Devleti'nin idaresine girerler (Buran-Alkaya, 2013: 191).

VII. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra zayıflamaya başlayan Gök-Türk Hakanlığı yalnız Çin'e değil idaresinde bulunan Türk boylarına da söz geçiremez hâle gelmiştir. Bu boylar arasında Uygurlar başta gelmektedir (Saray, 2015: 51). Uygurlar, Basmil ve Karluk boylarının da yardımıyla 744 yılında Gök-Türkleri yenerek yerine "Ötüken Uygur Devleti" olarak bilinen Bozkır Uygur Devleti'ni kurmuşlardır (Öztopçu, 1992: 11).

Karabalgasun (Ordubalık) şehrini kendilerini başkent yapan Uygurlar özellikle Moyençur ve onun oğlu Böğü Kağan zamanında sınırlarını çok genişletmişler ve en parlak devirlerini yaşamışlardır. Hatta çıkan isyanı bastıramayan Çin imparatoru Moyençur'dan yardım istemiştir (Öztopçu, 1992: 12).

Böğü Kağan zamanında, o zamana kadar akideleri bugün meçhul gök Tanrı inancına bağlı olan Uygurlar Manihaizmi kabul etmişlerdir. Kağan ve ailesi dışında fazla ilgi görmeyen ve göçebe boyların yaşantılarıyla uyuşmayan bu yeni din Böğü Kağan'ın ölümünden sonra hemen hemen tümüyle ortadan kalkmıştır. Ötüken Uygur Devleti, 840 tarihinde Uygurların iç sorunlarıyla uğraştıkları bir dönemde Kırgızlar tarafından ortadan kaldırılmıştır (Öztopçu, 1992: 13). Bu devletin ortadan kalkmasından sonra devletin tebâsı olanlar kitleler hâlinde Güney'e ve Batı'ya göç ederek yurtlarını terk etmişlerdir. Bir kısmı Çinlilere, bir kısmı Karluklara karışmış diğer bir kısmı da Çin'in Kansu eyaletine yerleşerek (Buran-Alkaya, 2013: 192) bugün hâlâ orada yaşayan Sarı Uygurların atalarını oluşturmuştur (Öztopçu, 1992: 13) En büyük kısım ise Tarım Havzası'na girerek Turfan/Beşbalık civarına yerleşmişler ve burada yaklaşık 400 yıl sürecek olan güçlü Koço-Uygur Devleti'ni kurmuşlardır. Daha küçük bir grup ise yollarına devam ederek Issık Kөл civarındaki Karluklara katılmışlardır (Öztopçu, 1992: 13).

Doğu Türkistan daha sonraları Moğol ayaklanmasına ve yayılmasına maruz kalmıştır. 1209 yılında Cengizhan bölgeyi ele geçirir. Ülke, 1227'den sonra Cengiz Han'ın oğullarından olan Çağatay'ın devletine bağlanır. Çeşitli siyasal olaylar sonunda

15 ve 16. yüzyıllarda bölgenin bir bölümü Moğollar tarafından bir bölümü de Çinliler tarafından yönetilir (Buran-Alkaya, 2013: 192).

Bugün büyük çoğunluğu Doğu Türkistan'da yaşayan Türklere verilen “Uygur” adı 15. yüzyıldan sonra siyasi bir birlik adı olarak pek kullanılmamıştır. Doğu Türkistan halkı Çinliler tarafında 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında yaşadıkları şehirlere göre Kaşgarlı, Yarkentli ve Turfanlı gibi isimler ile anılmıştır. 1921 yılında Taşken'te yapılan bir toplantıda alınan karar ile burada yaşayan Türkler “Uygur” adını benimsemişlerdir (Öztürk, 2010: 1; Öztopçu, 1992: 16). Bu isim 1934 yılında kurulan Doğu Türkistan Hükümeti tarafından da genel olarak benimsenmiştir (Öztopçu, 1992: 16).

Coğrafi konumu, geçmişi ve doğal kaynakları açısından önemli bir yere sahip olan Doğu Türkistan, 1750'li yıllarda Hocalar devrinden sonra 1755-1865 yılları arasında bir taraftan İngiltere ve Rusya ile diğer taraftan Çin ile hem mücadele etmiş hem de bir denge politikası kurmaya çalışmıştır.

Çin askerlerinin Doğu Türkistan'a girdiği 1755 yılından 1865 yılına kadar olan dönem birinci Çin istilasını olarak adlandırılır (Demirağ, 2014: 232). Bu istilanın nedenleri arasında yetmiş yedi yıl süren Hocalar devri vardır. Bu dönemde hocalar arasında görülen gruplaşmalar, iç kavgalar sonucu yaşanan bölünmüşlük Çinliler için bir fırsat olmuş ve bölgeyi istila etmişlerdir.

İstila sonrası Çin'in bölgede varlığını koruyabilmek için Uygurlara karşı uyguladığı ağır politikalar sonucunda bölgede 42 isyanın yaşandığı yüz yıl sürecek bir savaş başlar. Bu isyanlarda Uygurlar kesin bir netice alamasa da Çinlilerin kendi ellerinden aldığı arazileri, eğitim kurumlarını ve vakıfları geri alırlar (Koraş, 2015: 2). Bunlar 1795'te Çin İmparatoru'nun emri ile Uygurlar'dan alınmıştır (Demirağ, 2014: 232).

Bu isyanlar neticesinde bölgede Çin hâkimiyeti iyice zayıflamıştır ve 1865 yılında Yakup Bey Hokand Hanlığı'na bağlı olan Kaşgar valisini devirmiş, Hokand Hanlığı'nın sona erdiğini ilan ederek Kaşgar ve Yarkent hükümdarı olmuş, *Atalık Gazi Bey Devleti* adında bir devlet kurmuştur. Yakup Bey 1866'da Hoten'i, 1867'de Kuça'yı, 1868'de Turfan'ı, Urumçi'yi ve Kumul'a kadar olan bölgeleri de ele geçirerek hâkimiyet sınırlarını genişletmiştir (Emet, 2013: 1988).

Yakup Bey, başında Robert Shaw'ın olduğu ticari bir heyet Kaşgar'a gelmiş ve onlarla ticari antlaşmalar yapmıştır. Yakup Bey, önceleri Rusya'ya karşı uzak bir politika izlemeyi düşünmüştür, çünkü ona göre Rusya'dan gelecek ticari sızmayı daha sonra askeri sızmalar takip edecektir. Rusya'nın bu uzak durmaya karşı tepkisi sert olunca Yakup Bey Rusya'ya da elçi göndermiş dostça ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Böylece İngiltere ile olduğu gibi Rusya ile de ticari antlaşmalar yapılmıştır (Demirağ, 2014: 235).

Bir taraftan İngiltere bir taraftan Rusya ile dostça ilişkiler kurmaya çalışan Yakup Bey, Sultan Abdülaziz'in tahtta olduğu Osmanlı Devleti'ne Seyid Yakup Han Töre'yi yollayarak yardım talep etmiştir. Seyid Yakup Han Töre Türkistan'ın durumunu sultana bildirmiş ve sultanın himayesine girmek istediklerini belirtmiştir. Sultan bu isteğe kayıtsız kalmamış silah, mühimmat ve askerî eğitim konusunda yardım yollamıştır. Bunun üzerine Yakup Bey sultanın verdiği emirlik unvanını almış, hâkimiyeti altındaki topraklarda hutbeyi onun adına okutmuş ve sikkeyi onun adına bastırmıştır (Demirağ, 2014: 237).

Yakup Bey ve kurduğu devlet bu ilişkiler ile İngiltere, Rusya ve Osmanlı Devleti tarafından resmen tanınmıştır. Aynı zamanda Yakup Bey bir dereceye kadar yerini sağlamlaştırmıştır. Fakat 1877 yılında Yakup Bey'in ani ölümünü Çinliler fırsat bilerek 1878'de Doğu Türkistan'ın tamamını işgal ve istila etmişlerdir. 18 Kasım 1884 yılında da Çin İmparatoru'nun emriyle 19. eyalet olarak doğrudan imparatorluğa bağlanmış (Emet, 2013: 1988) ve bölgeye “yeni toprak” anlamına gelen “Şincan” adı verilmiştir.

Yakup Bey döneminde başlayan gelişmeler onun ölümünden sonraki dönemde de kendini göstermiştir. 1912 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına kadar yöneticiler bölgeyi kâğıt üzerinde elde tutmuş ve mahallî idareciler bu zaman zarfında tamamen bağımsız hareket etmişler, hatta dış ülkelerle doğrudan antlaşmalar bile yapabilmişlerdir (Emet, 2013: 1989).

Bu dönem Doğu Türkistan'da yaşayan Uygurlar için dış ilişkiler, eğitim, ticaret sanayi alanında önemli gelişmelerin olduğu bir dönemdir. Çünkü Mançu sülalesinin eyaletine dönüşen bölgede yönetim tamamen Çin tarzı örgütlenmeyi esas alsa da eğitim kurumları ve sosyal yapı kendi hâline bırakılmıştır. Bu nedenle bölge aydınları ve yurt büyükleri eğitimin üzerinde durmuş, cedit metodunu uygulamaya çalışmışlardır. İstanbul'a gönderilen öğrencilerin eğitimini tamamlayıp gelmeleri, İstanbul, Kazan ve

Ufa'dan davet edilen öğretmenler sayesinde yenilikçi bir eğitim kısa zamanda büyük mesafe almıştır (Karluk, 2009: 294).

Eğitimde olan gelişmelerin yanı sıra bölgede sanayi alanında da gelişmeler olmuştur. Her ne kadar Rus kontrolünde olsa da Kaşgar, Turfan ve İli'de çeşitli fabrikalar ve işletmeler kurulmuş, bu fabrikalara Almanya'dan modern makineler getirilmiş ve modern işletme sistemi kurulmuş ve işletmelerde çalıştırılmak üzere eleman yetiştirmek için meslek okulları açılmıştır (Karluk, 2009: 295).

Doğu Türkistan üzerindeki Mançu sülalesinin hâkimiyeti 1911 yılına kadar devam etmiştir. 10 Ekim 1911'de Sun Yat Sen liderliğinde milliyetçi Çinliler Vuçang'da çıkan askerî isyan neticesinde Mançu yönetimini devirerek iktidarı ele geçirmiş (Demirağ, 2014: 238), 12 Şubat 1912'de Mançuların son imparatoru Pu-yi tahttan indirilerek iki bin yıllık Çin İmparatorluk rejimine son verilmiştir (Adıbelli, 2008: 77). Çin ulus devletinin kurucusu Sun Yat Sen tarafından bölgede cumhuriyet rejimi kurulmuştur. Sun Yat Sen Uygurları Hanların bir alt etnik grubu olarak kabul ediyordu ve bu görüş doğrultusunda Hanların (Çinliler) Uygurların yaşadığı verimli topraklara göç ettirilmesini uygulamaya koymuştur (Demirağ, 2014: 238).

1925 yılında Sun Yat Sen ölmüş ve onun yerine General Çang Kay Şek geçmiştir. General Çang Kay Şek Çin Devleti sınırları içinde yaşayan tüm milletlerin Çin ailesine mensup olduğu, ayrı milletlerin kültür, dil ve dinlerinin Çin bünyesinde eritilmesi gerektiği görüşündedir (Demirağ, 2014: 239).

1930'lu yıllara gelindiğinde yerli idarecilerin halk üzerindeki baskıları artmış ve halkı bezdirmiştir. Bunun sonucu olarak 1931 yılında Hoca Niyaz Hacı önderliğinde Kumul'da bir isyan çıkmış Kumul ve civarı işgalcilerden temizlenmiştir. 6 Ocak 1933 tarihinde Turfan halkı Mahmut Muhiti liderliğinde Çin garnizonunu basarak şehri Çinlilerden kurtarmıştır. Batıya doğru ilerleyerek Korla Karışehir ve Uşak şehirlerini de kurtarmışlardır. 28 Şubat 1933'te Mehmet Emin Buğra ve kardeşlerinin önderliğinde Hoten ele geçirilmiştir. Doğudan ve güneyden Kaşgar'a ilerleyen millî kuvvetler Kaşgar'ı Çinlilerden kurtaran Albay Timur Bey ile birleşmişlerdir (Adıbelli, 2008: 95-96). Sabit Damolla liderliğinde bir araya gelen millî liderler Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'ni ilân etmeye karar vermişler ve böylelikle 12 Kasım 1933'te Kaşgar'da halkın ve askerlerin coşkulu gösterileri arasında cumhuriyet ilân edilmiştir. Bu cumhuriyetin cumhurbaşkanı Hoca Niyaz Hacı, başbakanı Sabit Damolla'dır.

Kurulan bu cumhuriyetin ömrü uzun olmamıştır. Cumhurbaşkanı Hoca Niyaz Hacı'nın hükümet ile ihtilafa düşmesi (Adıbelli, 2008: 99) ve Dunganlar ile mücadele etmesi, bunları fırsat bilen Sovyet ordusu 1934 yılının Ocak ayında yedi bin kişilik bir ordu ile Kaşgar'a saldırmıştır. Başbakan Sabit Damolla idam edilmiş (Adıbelli, 2008: 99) Cumhurbaşkanı Hoca Niyaz Hacı Urumçi'den Kaşgar'a gelen Afserof Hoca ile Urumçi'ye dönmüş ve genel vali yardımcısı olmuştur (Emet, 2013: 1989).

Bu hükümetin yıkılmasından sonra Doğu Türkistan'ın dış dünya ile ilişkisini kesen Sovyet-Rus kuvvetleri bölgeyi işgal altına almış ve başına da General Şin Sı Say'ı getirmiştir. 1934 yılından 1943 yılına kadar bölge halkına yapılan zulm aralıksız devam etmiştir. Bu zulmlerin neticesi olarak Nisan 1937'de, Şubat 1940'ta ve Haziran 1941'de çıkan isyanlar kanlı bir şekilde bastırılmıştır (Emet, 2013: 1990).

Şin Sı Say bir yandan Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurarken diğer yandan Çin ile gizlice antlaşmalar yapmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında bir fırsatını bulan Şin Sı Say, Çin'e bağlılığını bildirmiştir. Böylece Çin ordusu ülkeye girmiş Kızıl Ordu ise Doğu Türkistan'ı terk etmek zorunda kalmıştır (Emet, 2013: 1990).

Eylül 1944'te İli'de çıkan ayaklanma sonuç vermiş; İli, Altay, Tarbagatay vilayetleri kurtarılacak 12 Kasım 1944'te "Şarkî Türkistan Cumhuriyeti" ilan edilmiştir. Cumhuriyetin cumhurbaşkanı Ali Han Töre'dir (Emet, 2013: 1990).

1949 yılında Stalin ve Mao'nun işbirliği ile Şarkî Türkistan Cumhuriyeti yıkılır ve bölge Çinliler tarafından istila edilir. 1955 yılında ise Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı Şincan Uygur Özerk Bölgesi olarak kabul edilir.

0.2. Uygur Türkçesi

Yeni Uygur Türkçesi Türk dilinin güneydoğu grubunda yer alan bir lehçedir. 15-19. yüzyıllar arasında kullanılan, tarihi gelişim itibarı ile Orhun, Uygur, Karahanlı ve Harezmi silsilesinin devamı olan Çağatay Türkçesinin mirasçısıdır.

Çağatay Türkçesinin devamı niteliğinde olan bu Türk yazı dili için Türkiye literatüründe Eski Uygur Türkçesi ile karışmaması için "Yeni Uygurca", "Yeni Uygur Türkçesi", "Çağdaş Uygurca" ve "Çağdaş Uygur Türkçesi" terimleri kullanılmaktadır. Yeni Uygur Türkçesi, Doğu Türkistan'ın yanı sıra (Şincan Uygur Özerk Bölgesi)

Kazakistan, Afganistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Moğolistan'da yaşayanlar ile Avustralya, Kanada, Suudi Arabistan ve Türkiye'ye göç eden Uygurlar tarafından da konuşulmaktadır (Doğan, 2014: 1). Konuşurlarının sayısı 25 milyonu bulmaktadır (Doğan, 2007: 619)

1930'lu yıllara kadar Çağatay Türkçesini kullanan Uygurlar bu tarihten sonra Urumçi ağzına dayanan merkezi şiveyi edebî dil hâline getirmişlerdir (Öztürk, 2010: 1). Bu merkezî şive yani Urumçi ağzı Kaşgar, Konaşehir, Yenişehir, Artuş, Aksu, Kuçar, Korlabey, Turfan, Piçan, Kumul ve Gulca gibi Uygurların büyük çoğunluğunu barındıran yirmiden fazla vilayet ve nahiyenin ağızlarından oluşmaktadır. Yeni Uygur Türkçesinin diğer iki ağzı da Hoten ve Lopnor grubu ağızlarıdır. Hoten grubu, Doğu Türkistan'ın güneybatısındaki Hoten vilayetine bağlı bölgelerde yaşayan yaklaşık yarım milyon kişinin ağzını içerir. Lopnor grubu ise Tarım nehrinin etrafında yaşayan ve Lopnor ahalisinin çoğunluğunu oluşturan "Kara Koşunlular" tarafından konuşulur. Lopnor grubu Uygur Türkçesinin yanında Kırgız Türkçesinin özelliklerini de taşır (Buran-Alkaya, 2013: 193).

1920'li yıllardan itibaren Uygur aydınları alfabede bir reform yapılması gerektiğini dile getirmişlerdir. Reform çağrısı Doğu Türkistan'daki tüm alanları içine alacak şekilde yapılmıştır. İli bölgesindeki *Dernek ve Turan Araştırmaları* adıyla kurulan cemiyetler reform hareketinin merkezi haline gelmiştir. Fakat bu derneklerin farklı bölgelerdeki reform hareketlerini model almaları ve Kaşgar bölgesindeki Uygurların geleneksel tutumlarını bırakmamaları yani din mekteplerindeki imlâ tarzını bırakmamaları 1920'li yıllarda Uygur yazısında ortak ve somut bir düzenleme yapılmasını engellemiştir (User, 2006: 126).

Bazı kaynaklar Uygurların 1937 yılına kadar hiçbir değişiklik yapmadan Arap alfabesini kullandığını, alfabeden ع, ط, ظ, ض, ذ, ص, ث, ح, ز harflerinin çıkarılmasının 1937 tarihinde gerçekleştiğini belirtir (User, 2006: 127-128). Düzenlenmiş yeni alfabe ile bölgesel ve yerel bazı gazetelerde yayınlar yapılsa da Çin'deki iç karışıklıklar nedeni ile alfabe konusuna halk ve aydınlar itibar etmemiştir.

Kurtuluş Öztopçu, Uygurların 1951 yılına kadar herhangi bir değişiklik yapmadan Arap harflerini kullandığını 1951 yılında ise bir düzenleme ile ع, ط, ظ, ض, ذ, ص, ث, ح harflerinin alfabeden çıkarıldığını değişikliklerin yeterli olmadığı görülerek 1952- 1954 yıllarında da bazı yeni harflerin alfabeye katıldığını belirtir. En

son değişiklik ise 1985 yılında o, u, ü ve ö ünlülerini göstermek için yeni işaretlerin alfabeğe eklendiğini belirtir (Öztopçu, 1993: 169).

1940'lı yıllarda Doğu Türkistan'a Almatı ve Taşkent'ten Sovyet Uygurlarının Arap harfli bazı yayınları gelmektedir. Bu yayınların alfabeleri ve imlâ düzenleri birbirinden ayrıdır. Bu durum Doğu Türkistan'daki Uygurların alfibesini ve imlâsını etkiler ve yazıda bir reform gerekliliği tekrar gündeme gelir (User, 2006: 128). Bu doğrultuda 1951 yılında Taşkent'ten gelen *Kazak Eli* dergisinin yayın kurulu Almatı'da "Arap Harfli Uygur Yazı Dilinde İmlâ Birliğinin Geliştirilmesi ve Terimler" konulu bir konferans düzenler. Konferansa Doğu Türkistan'dan kimse katılmazken Kazakistan Kitap Neşriyatı yayıncıları, Kazakistan Bilimler Akademisi üyeleri ve Almatı ilk ve orta öğretim okullarının öğretilmenleri katılır. Bu konferansta Uygur-Arap yazısının imlâsı ve gelen yayınlarda kullanılan Uygur terimlerinin ortaklaştırılması konulu raporlar tartışılır. Toplantı sonunda Taşkent Uygur-Arap alfibesindeki sıralamanın esas alınması, ünlüleri gösteren harflerin birbirinden ayırt edilmesini sağlayacak düzenlemenin getirilmesi ve yeni bir imlâ kılavuzunun yayımlanması kararlaştırılır. Toplantı sonunda alınan kararlar Doğu Türkistan'a gönderilir (User, 2006: 129).

1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu yeni hükümet, ülkedeki bütün azınlıkların dillerini ve yazılarını geliştirme, geleneksel değerlerini ve dini inançlarını koruma özgürlükleri olduğu yönünde resmî bir açıklama yapmıştır. Böylece azınlıklarla ilgili hükümet merkezli çalışmalar, Pekin Üniversitesi Doğu Dilleri Enstitüsü bünyesinde 1949'da kurulan Uygur Dili Bölümünde akademik bir çerçeveye büründürülür (User, 2006: 129). Bunu takiben 1951 yılında Pekin'de kurulan Milliyetler Merkezi Enstitüsü bünyesinde Azınlık Dilleri bölümü kurulur. Bölümde çalışan Çinli Türkologlar Uygur, Kazak, Salar ve Tuva Türklerinin dilleri üzerinde sistemli çalışmalar yaparak raporlar hazırlar ancak bu raporlar yayınlanmaz (User, 2006: 129).

1954 yılının Temmuz ayında Urumçi radyosunda Çinli olmayan topluluklar için yeni yazı sistemleri hazırlandığına dair yayınlar yapılır. Buna göre Doğu Türkistan'da yaşıyan Kazakların yazı dilinin ıslah edilmesi için kurulan komite tarafından bir alfabe hazırlanır. Aynı yılın Ekim ayında da Doğu Türkistan'da yaşıyan Kırgızlar için 28 harflik bir yazı oluşturulduğu açıklanır. Fakat ne komite ne de yazı türü hakkında bilgi verilir (User, 2006: 129-130).

1956 yılında bazı aydınlar, Sovyetler Birliği'nde yaşayan soydaşları ile aralarındaki kültür bağının kopmaması ve Uygur yazı birliğini sağlamak için Kiril alfabesini kullanma teşebbüsünde bulunurlar (Öztopçu, 1993: 169). 1956 yılının Ağustos ayında Urumçi'de Sincan Uygur Özerk Bölgesi Dil ve Yazı Konferansı adı altındaki toplantıda Doğu Türkistan'da Kazak, Kırgız, Tatar ve Özbekler ile birlikte Uygurların da Kiril alfabesi kullanmaları yönünde karar alınır ve bu karar 31 Aralık 1956 tarihinde Şinciang gazetesinde yayımlanır (User, 2006: 131). 32 harften oluşan bu alfabe yaklaşık üç yıl kullanıldıktan sonra kaldırılır.

1958 yılının Şubat ayında Pekin'de Milliyetçi Halklar Kongresi'de *pin-yin* olarak adlandırılan Çin yazısının Latinleştirilmesi kararı kabul edilir. Bu karar Çin'deki azınlıkların yazılarının Latinleştirilmesini de gündeme getirir ve 1 Aralık 1959'da Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde gerçekleşen II. Dil Bilimi Konferansı'na *pin-yin* temelli Uygur-Latin alfabesi taslağı sunulur ve taslak 10 Şubat 1960 yılında Sincan Halk Konseyi tarafından onaylanır (User, 2006: 133).

1965 yılında Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi tarafından kullanımına onay verilen bu yeni alfabe 33 harften oluşmaktadır. 1966-1973 yılları arasında kültür devrimi dolayısıyla bu alfabenin kullanılması ertelenmiştir (Öztopçu, 1993: 169). 1974 yılında bu alfabeyle Çince alıntılar için işaretler eklenmiş ve harf sayısı 37 olmuştur (User, 2006: 133).

1970'li yıllarda, halkın yeni harfleri öğrenmek için gayret gösterdiği, yeni harfleri gün geçtikçe benimsemeye çalıştıkları yönünde haberler yapılsa da, bölgede Latin alfabesiyle eserler basılıp gazeteler çıkarılsa da (User, 2006: 134) Doğu Türkistan halkı bu alfabeyle benimsememiş bir yandan Arap alfabesini kullanmaya devam etmişlerdir. Çünkü Çin'de azınlık statüsünde yaşayan Uygurlar gerek İslam dinini gerek Arap alfabesini, bir din ve alfabenin ötesinde bunları ulusal kimliklerinin sembolleri olarak görmekteydiler (Öztopçu, 1993: 169). Latin alfabesinin kullanıldığı bu yıllar içinde Uygurların kısmen de olsa Arap alfabesini kullanmaları üzerine 1976 yılında Arap alfabesinin kullanımı resmi olarak kaldırılmıştır.

Doğu Türkistan Uygurları çoğunlukla Arap alfabesini kullanmakla birlikte zaman zaman değişen dil ve alfabe politikaları neticesinde Kiril ve Latin alfabelerini de kullanmışlardır. 1956 yılında Urumçi'de düzenlenen bir konferansta Doğu Türkistan'da yaşayan Uygurların Kazak, Kırgız ve Özbekler gibi on yıllık süreyle Kiril

alfabesi kullanması kararlaştırılmış fakat bu uygulama üç yıl sürmüştür. 1965 yılında ise 1957 yılından itibaren hazırlıkları yapılan *pin-yin* adlı Çin yazısının Latinleştirilmesine dayanan ve 33 harften oluşan Uygur-Latin alfabesi Çin Halk Cumhuriyeti devlet konseyinde kabul edilmiş ve bu alfabe 1974-1983 yılları arasında kullanılmıştır. Bu yıllarda Latin alfabesi Arap alfabesi ile beraber kullanılsa da Uygurlar Latin alfabesini benimsememişlerdir. İki alfabenin birlikte kullanılmasını istemeyen yönetim 1 Ağustos 1976'da Arap alfabesini resmi olarak kullanımdan kaldırsa da Uygurlar Arap alfabesinden kopmamışlardır (User, 2006: 134; Yazıcı Ersoy, 2007: 360). Sovyetler Birliği'nde yaşayan Uygurlar 1925 yılına kadar Arap alfabesini kullanmışlardır. 1925-1930 yılları arasında değiştirilmiş Arap alfabesini, 1930-1947 yılları arasında ise Latin alfabesini kullanmışlardır. 1947 yılından itibaren ise Kiril alfabesini kullanmışlardır (Öztürk, 2010: 2).

1982'de Urumçi'de kurulan “Til Yazı Hizmet Komitesi” Arap alfabesini yeniden düzenlemeye başlar ve 23 Eylül 1983 tarihinde komite tarafından onaylanır. 1 Ocak 1984'ten itibaren Uygur, Kazak ve Kırgızların geç dönem Çağatay yazısından geliştirilen Uygur-Arap alfabesini kullanacakları duyurulur (User, 2006: 136). Böylelikle Doğu Türkistan'da yaşayan Uygurlar üç yıl süren Kiril harfleri kullanımı ve Arap harfleri ile birlikte kullandıkları çok da benimsemedikleri dokuz yıllık Latin harfleri kullanımı bir tarafa bırakılırsa önceden beri kullandıkları ve eski imladan farklı olan Arap harflerini kullanmaya devam etmişlerdir.

0.3. Kitabın Yazarları Hakkında

Çalışmamızın ana malzemesi olan “Almas Zerriler Uygur Halk Makal ve Temsilliri” kitabı 1990 yılında Cazuşi neşriyatında Almatı'da basılmıştır. Kitap, Davut Turahmetov ve Mehemmetimin Obulkasimov'un birlikte derlediği bir atasözleri kitabıdır. Kitap, Kazakistan Fenler Akademisi'nin Muhibir azası olan Gocahmet Sedvakasov'un atasözlerinin edebi değeri ve önemi hakkında bir değerlendirme yazısı ile başlamış ve hemen arkasından Kiril harfleri ile yazılmış atasözlerine yer verilmiştir. Atasözlerinin nereden nasıl derlendiğine dair bir bilgi verilmemiştir.

Kitabın yazarlarından birisi olan Davut Turahmetov hakkında tüm çabalara rağmen bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kitabın yazarlarından diğeri ise Mehemmetimin

Obulkasimov 7 Nisan 1943 tarihinde Doğu Türkistan'ın Tarbagatay vilayeti merkezi Çöçek'te doğmuştur. Babası tüccarlık yapan Cappar Hacı annesi Heyrinisahan'dır. Hem babası hem annesi Kaşgarlıdır. Yazarın babası 1940 yılların başında kardeşlerinin daveti üzerine Kaşgar'dan Gulca'ya göç etmiş, 1942 yılında yazarın annesi olan heyrinisahan ile ikinci evliliğini yapmıştır. Yazarın doğumundan 3 yıl sonra 1946 yılında vefat etmiştir. Yazarın annesi, kocasının ölümünden 3 yıl sonra 1949 yılında Kaşgar'ın Beşkerem köyünden Obulkasim adında biriyle evlenir yazar da soy adını üvey babasından almıştır. (Koraş, 2015: 44-46).

Kitaplarının çoğunda *Almasbek*, klasik tarzda yazdığı şiirlerinde *Xumar* mahlasını kullanan Mehemmetimin Obulkasimov, ilk ve ortaokulu Çöçek'te okumuştur. Liseye devam ettiği yıllarda Kaharlı göç adı verilen büyük bir yürüyüşle Çöçek'teki Kazak, Kırgız, Özbek Tatar ve Uygurlardan oluşan büyük bir kitle ile bölgedeki baskı ve katliamlardan dolayı Kazakistan'a göç etmişlerdir (Koraş, 2015: 52). Almasbek üniversite tahsilini Taşkent Devlet üniversitesinin Şark ve Gazetecilik Fakültesinde yapmış, 1970'li yıllarda üniversiteyi bitirmiştir. 1969 yılında Özbekistan'da Havvahan Hanım ile evlenmiştir (Koraş, 2015: 59). Yazarın bu evlilikten olan Dilara adında bir kızı vardır.

1975-1983 yılları arasında Özbekistan televizyon ve radyosunda sunucu olarak devlet Komitesi Uygur Tehriratı bölümünde çalışmıştır. 1983 yılında ayrıldığı bu işinden sonra Moskova'dan gelen bir emirle Özbekistan'dan ayrılarak 9 Ocak 1984 tarihinde Kazakistan'a döner ve Almatı'da yayımlanan "Yeni Hayat" gazetesinin edebiyat bölümünde muharrir olarak çalışmaya başlar ve buradan da emekli olur (Koraş, 2015: 60-61).

Gazeteci, şair, yazar, halkiyatçı olarak nitelenebilecek olan Almasbek'in birisi Davut Turahmetov ile birlikte olmak üzere (bizim de çalışmamıza malzeme olan eser) 16 eseri vardır. Bunlar: *Bahar Nahşiliri*, *Beşinci Okean* (1986), *Almas Zerriler* (1990), *Sadigan Ketey Helkim* (1998), *Sen Büyük Derdim* (1999), *Kök Börinin Köz Yeşi* (2002), *Ana ve Çingizhan* (2004), *Turannın Hakan Kizliri* (2004), *Abay İcadi Hekkide Oylar* (2005), *Ebedi Oylar İztirapliri 1* (2007), *Tatatunga ve Tayanhan* (2008), *Şahkerim* (2009), *Rubaiyat Boztani* (2009), *Kök Tenrinin Söz Beşi* (2010), *Edebiy Oylar 2* (2012), *Tarsus Tanliri* (2012) adlı kitaplardır (Koraş, 2015: 61).

0.4. Türkiye’de Uygur Türkçesi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Türkiye’de 1990’lı yıllardan itibaren diğer Türk lehçelerinde olduğu gibi Yeni Uygur Türkçesi ile ilgili çalışmalar da oldukça önem kazanmıştır. Yeni Uygur Türkçesi ile ilgili yapılan çalışmalar da 1980’li yılların sonunda başlamış 1990’lı ve 2000’li yıllarda büyük bir ivme kazanmıştır. Yapılan çalışmalar sadece kitaplarla sınırlı kalmayıp hazırlanan yüksek lisans tezleri, doktora tezleri ve makaleler önemli bir yekün teşkil etmektedir. Bu konuda yapılan çalışmaları kitap, doktora tezleri ve yüksek lisans tezleri olarak aşağıda vermeye çalışacağız.

Rıdvan Öztürk 1993 yılında “Yeni Uygur Türkçesi Grameri” adında bir kitap çıkarmıştır. Kitap Türk Dil Kurumu Yayınları’ndan çıkmış, ikinci baskısı da 2010 yılında yine aynı yayınevinde basılmıştır. Öztürk kitabının başında alfabe ve imla hakkında kısa bir bilgi vermiş ve kitabını ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz dizimi olmak üzere üç ana başlık altında hazırlamıştır (Öztürk, 2010: 1-145). Eserin yayın tarihi dikkate alındığında ve yine o tarihlerde Yeni Uygur Türkçesi ile ilgili çalışmaların kıtlığı göz önünde bulundurulursa bu kitap Türkiye’de yapılan Yeni Uygur Türkçesi ile ilgili çalışmalar için bir anahtar olmuştur.

Emir Necipoviç Necip’in Rusça olarak hazırladığı Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü’nü İklil Kurban 1995 yılında Türkçeye çevirmiştir. Sözlük, Türkiye’de Yeni Uygur Türkçesi için Türkiye Türkçesi ile hazırlanan ilk sözlük olması bakımından oldukça önemlidir.

Rıdvan Öztürk 1992 yılında Gazi Üniversitesi’nde hazırladığı “Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil” başlıklı doktora tezini 1997 yılında Türk Dil Kurumu Yayınlarında kitap olarak bastırmıştır. Öztürk kitabının giriş kısmında lehçe tasniflerinde Uygur ve Özbek Türkçesi’nin yerine değinmiş, Uygur Türkleri ve Uygur Türkçesi; Özbek Türkleri ve Özbek Türkçesi hakkında bilgi verdikten sonra çalışmasını bu lehçelerdeki fiillerin yapısını ve çekimini inceleyerek ve aynı zamanda sıfat-fiilleri ve zarf-fiilleri inceleyerek tamamlamıştır (Öztürk, 1997: 1-242).

Erkin Emet 2000 yılında Ankara Üniversitesi’nde hazırladığı “Doğu Türkistan Ağzıları” başlıklı doktora tezini 2008 yılında Türk Dil Kurumu Yayınlarında kitap olarak bastırmıştır. Fikret Yıldırım, Yıldız Teknik Üniversitesi’nde 2007 yılında

hazırladığı “Kaşgar ve Yarkend Ağzı Sözlüğü” başlıklı yüksek lisan tezini 2014 yılında Türk Dil Kurumu Yayınlarında kitap olarak bastırmıştır.

Erkin Emet Adilcan Eruygur ile beraber 2013 yılında Grafiker Yayınları’ndan “Temel Uygurca” adında bir kitap çıkarmıştır. Emet ve Eruygur kitabında Yeni Uygur Türkçesinin ses bilgisi, şekil bilgisi ve cümle çeşitlerine yer vererek aynı zamanda kitabın sonunda metin, zaman ve sözlük tablosuna yer vermiştir (Emet-Eruygur, 2013: 13-352).

Levent Doğan 2014 yılında Parafiks Yayınevi’nden “Uygur Türkçesi Grameri” adında bir kitap çıkarmıştır. Doğan kitabının giriş kısmında Uygur Türkçesi ve alfabe hakkında bilgi vermiş ve kitabını ses bilgisi, şekil bilgisi, cümle bilgisi ve metinler olmak üzere dört ana bölüme ayırmıştır (Doğan, 2014: 4-178).

Ahmet Bican Ercilasun editörlüğünde 2007 yılında hazırlanan “Türk Lehçeleri Grameri” adlı eserde yeni Uygur Türkçesi bölümünü Habibe Yazıcı Ersoy hazırlamıştır. Yazıcı Ersoy Yeni Uygur Türkçesi bölümünde doğu Türkistan’ın coğrafi konumunu, siyasi tarihini, Yeni Uygur Türkçesi ağızlarını ve Uygur Türklerinin kullandığı alfabe hakkında bilgi vermiş gramer bölümünü ses ve şekil bilgisi başlığı altında incelemiştir (Yazıcı Ersoy, 2007: 355-414).

Ahmet Buran ve Ercan Alkaya’nın hazırladığı “Çağdaş Türk Lehçeleri” adlı kitapta Uygur Türkçesi bölümünde Uygur adı, Uygur Türklerinin tarihi, Uygur Türkçesi, Uygur Edebiyatı ve Doğu Türkistan hakkında bilgi verilmiştir. Kitapta Uygur Türkçesi, ses bilgisi ve şekil bilgisi olmak üzere iki ana başlık altında incelenmiştir (Buran-Alkaya, 2013: 189-230).

Türkiye’de Uygur Türkleri ile ilgili olarak edebiyat, tarih, sosyoloji, tarih gibi alanlarda birçok kitap yazılmıştır. Biz burada sadece dil ile ilgili olan başlıca kitapları verdik. Elbette ki Uygur Türkçesi ile yapılan çalışmalar daha önce de belirttiğimiz gibi sadece kitapla sınırlı kalmamış bu alanda pek çok doktora tezi hazırlanmıştır. Bu çalışmaları, genel olarak şu şekilde verebiliriz:

Sultan Mahmut Kaşgarlı, 1991 yılında İstanbul Üniversitesi’nde “Modern Uygur Türkçesinde Fiiller”,

Rıdvan Öztürk, 1992 yılında Gazi Üniversitesi’nde “Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil”,

Müesser Öztürk, 1996 yılında Ankara Üniversitesi'nde “Uygurcada Eylem Çekimi”,

Hikmet Koraş, 1998 yılında Erciyes Üniversitesi'nde “Özbek ve Uygur Türkçelerinde İsim”,

Erkin Emet, 2000 yılında Ankara Üniversitesi'nde “Doğu Türkistan Ağızları”,

Ferhat Kurban Tanrıdağlı, 2001 yılında Marmara Üniversitesi'nde “Çağdaş Uygurcada Hoten Ağzı”,

Mustafa Yıldız, 2004 yılında Gazi Üniversitesi'nde “Yeni Uygur Türkçesinde Tasvir Fiilleri”,

Aysun Demirel Güneri, 2007 yılında Gazi Üniversitesi'nde “Yeni Uygur Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları”,

Özgür Ay, 2007 yılında Ege Üniversitesi'nde “İz Romanının Dili”,

Neşe Erenoğlu, 2013 yılında Ege Üniversitesi'nde “Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinin Sözdizimi Açısından Karşılaştırılması”,

Reyila Kaşgarlı, 2014 yılında İstanbul Üniversitesi'nde “Çağdaş Uygur Şairlerinden Memtili Tevfik Efendi'nin Şiirleri Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Aktarma-Sözlük)” başlıklı doktora tezi hazırlamıştır (İnayet, 2017: 34-35).

Türkiye’de Yeni Uygur Türkçesi üzerine hazırlanan yüksek lisans tezleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Hülya Kasapoğlu, 1988 yılında Gazi Üniversitesi'nde “Modern Uygur Türkçesinde Fiil”,

Kenan Yavan, 1989 yılında Marmara Üniversitesi'nde “Küçük Yeni Uygur Türkçesi Grameri”,

Müesser Öztürk, 1990 yılında Ankara Üniversitesi'nde “Çağdaş Uygurca ve Çince 1829 Temel Sözcük”,

Yıldız Kocasavaş, 1990 yılında İstanbul Üniversitesi'nde “Uygur Halk Masalları” (Gramer-Metin-Tercüme-Sözlük),

Erkin Emet, 1992 yılında Ankara Üniversitesi'nde "Uygur Halk Destanları" (Giriş-Metin-Çeviri-Sözlük),

Sevim Yılmaz, 1993 yılında İstanbul Üniversitesi'nde "Hemit Tömür Hazirgi Zaman Uygur Tili Grammatikisi: Morfologiyeye" (408-428. sahifelerin transkripsiyon metni ve sözlüğü),

Ayşegül Sertkaya, 1993 yılında İstanbul Üniversitesi'nde "Hemit Tömür Hazirgi Zaman Uygur Tili Grammatikisi: Morfologiyeye" (205-408. sahifelerin transkripsiyon metni ve sözlüğü),

İshak Bekri Goca, 1993 yılında İstanbul Üniversitesi'nde "Hemit Tömür Hazirgi Zaman Uygur Tili Grammatikisi: Morfologiyeye" (1-40. sahifelerin transkripsiyon metni ve sözlüğü),

Aynur Öz, 1994 yılında Ankara Üniversitesi'nde "Özbekçe ve Yeni Uygurca Arasındaki Fonetik Ayraçlar",

Ayşe Gündüz, 1995 yılında Selçuk Üniversitesi'nde "Uygur Şiveleri Sözlüğü", ,;

Emine Arpacık, 1998 yılında Muğla Üniversitesi'nde "Yeni Uygur Türkçesi ile Yazılan "Yüsuf-Zileyxa" Adlı Eserin Transkripsiyonu, Türkiye Türkçesine Aktarımı ve Dil İncelemesi",

Selçuk Cantürk, 2004 yılında Hacettepe Üniversitesi'nde "Yeni Uygurca ve Özbekçe Fiilimsiler",

Mehmet Köyyar, 2004 yılında Çukurova Üniversitesi'nde "Divanü Lugati't-Türk'te /t-/ Sesi İle Başlayan Sözcüklerin Yeni Uygur Türkçesine Yansımaları",

Mehmet Çapur, 2004 yılında Çukurova Üniversitesi'nde "Divanü Lügati't-Türk'teki Fiillerde Yeni Uygur Türkçesinde Yaşayanlar",

Özlem Öztuncer, 2006 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde "Uygur Şiveleri Sözlüğü" (A'dan Z'ye Kadar Transkripsiyonlu Metin),

Okan Kont, 2006 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde "Uygur Şiveleri Sözlüğü" (S'den Y'ye Kadar Transkripsiyonlu Metin),

Reyila Abuduwayıtı, 2007 yılında İstanbul Üniversitesi'nde "Çin Sınırları İçinde Yeni Uygurca Üzerinde Çalışma Yapanlar ve Onların Eserlerinden Örnekler",

Fikret Yıldırım, 2007 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi'nde “Kaşgar ve Yarkend Ağzı Sözlüğü”,

Başak Perçin, 2008 yılında Gazi Üniversitesi'nde “Yeni Uygur Türkçesinin Tarihi Karşılaştırmalı Ses Bilgisi”;;

Funda İlkül, 2008 yılında Gazi Üniversitesi'nde “Yeni Uygur Türkçesinin Yapım Morfolojisi”, ,;

Dilber İlimli Usul, 2008 yılında Erciyes Üniversitesi'nde “Çağdaş Uygur Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki Ortak Kelimelerin Fonetik ve Morfolojik Bakımdan İncelenmesi”,

Cansu Yılmaz, 2009 yılında Fırat Üniversitesi'nde “Yeni Uygur Türkçesi Zunun Kadiri Eserleri” (Giriş-İnceleme-MetinÇeviri), isimli yüksek lisans tezi hazırlamışlardır.

0.5. Türkiye’de Uygur Türkçesi Cümle Bilgisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Türkiye’de Yeni Uygur Türkçesi üzerine yapılan çalışmalar son yıllarda hız kazanmasına rağmen Yeni Uygur Türkçesi cümle bilgisi üzerine çalışmalar müstakil bir çalışma olmayıp genellikle gramer kitaplarında ayrı bir bölüm olarak kendini göstermektedir.

Türkiye’de Yeni Uygur Türkçesi cümle bilgisi üzerine müstakil ve kapsamlı tek çalışma Neşe Erenoğlu’na aittir. Erenoğlu 2013 yılında Ege Üniversitesinde Prof. Dr. Zeki Kaymaz danışmanlığında “Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinin Söz Dizimi Açısından Karşılaştırılması” başlıklı bir doktora tezi hazırlamıştır. Erenoğlu çalışmasının giriş kısmında Uygur Türkleri, Uygur Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve Uygur Türkçesi söz dizimi hakkında bilgiler vermiş; inceleme kısmında ise her iki lehçede kelime gruplarını ve cümle çeşitlerini vermiş bunları karşılaştırmalı olarak incelemiştir (Erenoğlu, 2013: 1-508). Çalışma, Türkiye’de Yeni Uygur Türkçesi cümle bilgisi hakkında çalışmalarının ilk müstakil çalışması ve çalışmanın oldukça kapsamlı olması bakımından önemlidir.

Rıdvan Öztürk 1993 yılında yayımladığı “Yeni Uygur Türkçesi” adlı kitabının üçüncü bölümünü söz dizimine ayırmıştır. Öztürk, kitabının bu bölümünde Yeni Uygur

Türkçesindeki kelime gruplarının, cümle ögelerini ve cümle çeşitlerini değerlendirmiştir. Önce bunların tanımını yapmış ve daha sonra Yeni Uygur Türkçesinden örnekler vermiştir (Öztürk, 2010: 128-145).

Levent Doğan 2014 yılında yayımladığı “Uygur Türkçesi Grameri” adlı kitabının birinci bölümünde Yeni Uygur Türkçesinin ses bilgisini, ikinci bölümünde şekil bilgisini inceledikten sonra üçüncü bölümünde cümle bilgisini işlemiştir. Doğan bu bölümde kelime gruplarını ve cümle çeşitlerinin tanımını yapmış daha sonra kelime gruplarına ve cümle çeşitlerine yeni Uygur Türkçesinden örnekler vermiştir (Doğan, 2014: 160-177).

Ahmet Buran ve Ercan Alkaya’nın “Çağdaş Türk Lehçeleri” kitabında ve Ahmet Bican Ercilasun’un editörlüğünde çıkan “Türk Lehçeleri Grameri” kitabının Habibe Yazıcı Ersoy’un hazırladığı Yeni Uygur Türkçesi bölümünde Yeni Uygur Türkçesinin söz dizimine değinilmemiştir.

Bizim tespit edebildiğimize göre Yeni Uygur Türkçesi cümle bilgisi üzerine yazılmış iki makale vardır. Bunlardan birincisi Neşe Erenoğlu’na ikincisi ise Mevlüt Gültekin’e aittir. Erenoğlu kendi ifadesiyle doktora tezine dayanan “Türkiye Türkçesi İle Yeni Uygur Türkçesinin Söz Dizimi Karşılaştırması Üzerine” başlıklı makalesini *The Journal of Academic Social Science Studies* dergisinde 2014 yılında yayımlamıştır. Çalışmada Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinin eşzamanlı karşılaştırılması ve iki lehçedeki söz dizimi yapıları ve söz dizimi anlayışları karşılaştırılmıştır (Erenoğlu, 2014: 545-546). Gültekin, “Uygur Atasözlerinin Sentaksı Üzerine Bir Araştırma” başlıklı makalesini 2014 yılında *Türklük Bilimi Araştırmaları* dergisinde yayımlamıştır. Çalışmada Uygur atasözlerinin cümle bilgisi yönünden incelendiği bu çalışmada değişik kaynaklardan seçilen 162 Uygur atasözü cümle yapıları itibarıyla incelenmiştir (Gültekin, 2014: 185).

Türkiye dışında yapılan Yeni Uygur Türkçesi söz dizimi çalışmaları müstakil çalışmalar olmayıp genellikle gramer kitaplarında bölüm olarak görülmektedir (Erenoğlu, 2013: 14). Bunlar arasında A. Mehdim Çingizhan, İbrahim Muhiti, Davut Nurehmet, H. Nasirof, Nesrulla, Turdi Ehmet, Muhabbet Kasım, Abdukerim Baki, Enseridin Musa, Ehmet İmin ve Muhemmet Abliz Böreyar gibi isimler yer almaktadır (Erenoğlu, 2014: 15-16).

0.6. Atasözleri ve Uygur Türkçesi Atasözleri

Atasözleri, sözlü edebiyat geleneğinin bir ürünüdür Türk topluluklarının kuşaktan kuşağa aktararak günümüze kadar ulaşan ortak hazinesidir. Türkçenin söz varlığının önemli bir kısmını yaşatan atasözleri, atalarımızın tecrübelerini, gözlemlerini, çeşitli konulardaki olaylardan elde ettikleri deneyimlerini sözle ortaya koydukları kısa ve özlü sözlerdir. Bu şekilde ortaya çıkan sözler, yavaş yavaş halk içinde uyulması gereken kural, töre, düstur; yol gösterici, öğüt verici hazır akıl niteliğine sahip olmuştur (Zhumabekov, 2019: 1).

Atasözleri, Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğünde “*Uzun deneme ve gözlemlere dayanarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz*” (2005: 140) olarak tanımlansa da atasözlerinin yapısı ile ilgili farklı tanımlar da vardır ve bu tanımlarda atasözlerinin farklı yönlerine vurgu yapılmıştır. Kimi araştırmacılar atasözlerini yeryüzündeki bütün ulus ve milletlerin yaşayışlarını ve deneyimlerini yansıtan sözler olarak tanımlarken (Çobanoğlu, 2004: 1; Yastı, 2004: 335; Çobanoğlu, 2006: 160) kimileri ise atasözlerinin kalıplaşmış sözler olduğu, belli bir kalıp içinde belli kelimelerle söylenmiş olan donmuş biçimler olduğu yönünde tanımlamıştır (Aksoy, 1962: 140; İslamoğlu, 2010: 286). Kimi araştırmacılar atasözlerinin kısa ve özlü olduğu, az sözle çok şey anlattığı yönde vurgu yaparken (Püsküllüoğlu, 1995: 7; Mieder, 2004: 3; Permece, 1943: 3) kimileri ise atasözlerinin söyleyeni belli olmayan anonim sözler olduğu yönde vurgu yapmıştır (Albayrak, 2004: 42; Karataş, 2004: 56; Sağlam, 2004: 27-28).

Atasözleri hakkında yapılan araştırmalardan ve araştırmacıların tanımlarından hareketle atasözleri için şunu söylemek mümkündür: Atasözleri yeryüzündeki bütün milletlerin atalarından kalmış, her ulusun tecrübe ve dünya görüşünü yansıtan, kendi içinde kalıplaşmış, söyleyeni belli olmayan kısa ve özlü sözlerdir.

Türkçenin tarihi süreci göz önünde bulundurulduğunda atasözleri karşılığında kullanılan “sab/sav” kelimesi Kutadgu Bilig’de İslamiyet’in etkisiyle yerini “mesel” kelimesine bırakmıştır. Türkiye Türkçesinde Tanzimat dönemi eserlerinde atasözleri için “darb-ı mesel” gibi isim de kullanılmıştır. Cumhuriyet döneminde ise bu isimler yerini “atasözü” veya “atasözleri” terimine bırakmıştır (Zhumabekov, 2019: 5). Diğer Türk lehçelerinde ise atasözleri için şu terimler kullanılmıştır: Özbek Türkçesinde

“*maqol*”, Kırgız Türkçesinde “*makal*” veya “*makal-lakap*”, Karakalpak Türkçesinde “*naqıl-maqal*”, Tatar Türkçesinde “*makal*”, Başkur Türkçesinde “*maqal*”, Nogay Türkçesinde “*makal*”, Türkmen Türkçesinde “*nakıl*” veya “*atalar sözü*”, Azerbaycan Türkçesinde “*atalar sözü*” ve “*mesel*” Kumuk Türkçesinde “*atalar sözü*” ve “*aytiv*”, Karaçay-Malkar Türkçesinde “*nart söz*”, Hakas Türkçesinde “*söspek*”, Tuva Türkçesinde “*üleger domak*” ve “*üleger sös*”, Çuvaş Türkçesi “*vattisem simahi*” (yaşlıların sözü) ve “*attesen simahi*” (ataların sözü), Gagavuz Türkçesinde “*söyleyiş*” (Zhumabekov, 2019: 9-12).

Yeni Uygur Türkçesinde atasözleri için “söz” anlamını taşıyan *maqal* ve “örnek göstererek ifade etmek” anlamında olan temsil kelimesinin birleşimi yani *makal-temsil* ifadesi kullanılmaktadır. Öztöpcü ise makal kelimesini “atasözü”, temsil kelimesini ise “deyim” olarak ifade eder (1992: 36) Uygur Türkçesindeki atasözlerinin kaynağını diğer Türk lehçelerinde olduğu gibi eski Türk dil yadigârlarında aramak gerekir. Bunlar arasında Kaşgarlı Mahmut’un Divan’ı başlı başına önemli bir yer tutar. Divan’da bulunan 274 atasözünden 56’sı ya aynen ya da küçük bazı değişikliklerle Doğu Türkistan’da yaşayan Uygur Türkleri tarafından kullanılmaktadır (Öztöpcü, 1992: 40).

Yeni Uygur Türkçesindeki atasözleri gerek yabancı gerek Türk araştırmacılar tarafından derlenmiştir. Uygur Türkçesindeki atasözlerinin ilk örnekleri Radloff tarafından 1886 yılında Doğu Türkistan’dan derlenmiş ve *Proben der Volk-sliteratur der Nördlichen türkischen stamme* adlı eserinin 6. cildinde yer almıştır. Radloff’un bu eserinde 52 atasözü yer almaktadır. Bundan yaklaşık 20 yıl sonra Macar Türkolog I. Kunos, Yarkent’ten derlemiş olduğu 208 Uygur atasözünü Macarca çevirileriyle birlikte 1905 yılında bir makale olarak yayımlamıştır (Öztöpcü, 1992: 35).

20. yüzyılın başlarında A. Von Le Coq Turfan civarında yaptığı kazı çalışmaları esnasında derlediği 312 atasözünü Almanca çevirileriyle birlikte 1911 yılında yayımlamıştır. N. T. Katanov’un 1892’de Doğu Türkistan’dan derlediği 204 atasözünü daha sonra Menges Le Coq’unkine benzer bir şekilde 1943 yılında yayımlamıştır. E. U. Aratan 1965 yılında yayımladığı “Kaşgar Ağzından Derlemeler” adlı kitabında 150 tane atasözüne yer vermiştir (Öztöpcü, 1992: 35-36).

1978 yılında Almatı’da basılan G. Sadvakasov ve Ş. Kibirov tarafından yayımlanan “Uygur Makal ve Temsilliri” adlı eser bu zamana kadar yapılan çalışmaların en hacimlisidir. Bu çalışmada 2200’den fazla atasözü yer almaktadır. M. K. Hemrayev

854 Uygur atasözü ve onların Rusça çevirisini 1981 yılında yayımlamıştır. Konuyla ilgili en son ve en hacimli çalışma M. Rehim tarafından birinci cildi 1979’da ikinci cildi 1983 yılında Urumçi’de basılan “Uygur Helk Makal ve Temsilliri” adlı eserdir. İki ciltte yaklaşık olarak 3000 atasözü yer almaktadır. (Öztopçu, 1992: 36). Öztopçu Türkiye Türkçesi ile 1992 yılında yayımladığı “Uygur Atasözleri ve Deyimleri” adlı eserinde 1886 ile 1883 yılları arasında çeşitli yer, tarih ve dillerde yayınlanan Uygur atasözlerinden oluşmaktadır ve yaklaşık olarak 2500 atasözü yer almaktadır (1992: 35).

Bizim çalışmamıza konu olan “Almas Zerriler Uygur Halk Makal ve Temsilliri” adlı kitap ise Almatı’da M.Obulkasimov ve D. Turahmetov tarafından 1990 yılında yayımlanmıştır. Kitap daha önce 1978 yılında Almatı’da basılan “Uygur Makal ve Temsilliri” adlı eserin yazarlarından biri olan G. Sadvakasov’un değerlendirme yazısı ile başlar. Kitaptaki atasözlerinin nereden ve nasıl derlendiğine dair veya derlendiği mi yoksa başka bir kaynaktan mı alındığına dair herhangi bir bilgi yoktur.

I. İNCELEME

I.1. Cümle Bilgisi

Bu bölümde cümle ögeleri, cümle çeşitleri ve kelime grupları incelenmiştir.

I.1.1. Cümle ve Cümle Ögeleri

Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir oluşu, bir kılışı tam olarak bir yargı hâlinde anlatan kelime veya kelime dizisine *cümle* denir. Cümle yargı bildiren kelime veya kelime grubundan oluşur. Cümle, çeşitli kelime veya kelime gruplarının belirli kurallarla bir araya gelmesiyle oluştuğu için bir kelime öbeğidir. Bu tür kelime grupları bir yargı (hüküm) bildirirler. Yani diğer kelime gruplarından farkı yargı bildirmeleridir. Türkçede cümleler anlatılan duygu ve düşüncenin durumuna göre kısa ya da uzun olabilir. Cümlede yargı bildiren öge yüklemidir. Cümlelerin ikinci önemli ögesi öznedir. Özne ve yüklem cümlelerin temel ögeleridir. Cümleyi oluşturan diğer ögeler ise nesne, yer tamlayıcısı ve zarftır. Bunlar yüklemi yer, zaman ve tarz bakımından tamamlayan ögelerdir. Kurallı bir cümlede yüklem sonda bulunur. Özne ise genellikle baştır. Bir cümlede tek bir yüklem bulunur. Bir söz dizisindeki yüklem sayısı cümle sayısını gösterir (Özkan, Toker, Aşçı, 2016: 12-15).

Türkiye dışında Yeni Uygur Türkçesinde cümle, *cümle* terimi ile karşılanıp cümle için araştırmacılar tarafından farklı tanımlamalar yapılsa da genel olarak “*Kelime ve kelime gruplarının söz dizimi kurallarına göre oluşup tamamlanmış düşünceyi ifade ettiği dil birliği*” şeklinde tanımlanmaktadır (Erenoğlu, 2013: 223-224).

Öztürk, cümleyi “*Cümle, hüküm bildiren bir çekimli fiil veya ek fiille çekimlenmiş bir isimden meydana gelen yükle unsuru ile yüklem unsurunun ihtiyacına göre yardımcı unsurların bir araya getirilmesiyle şekillenen söz dizimidir.*” şeklinde tanımlamış ve cümle ögeleri için *cümle unsurları* terimini kullanmıştır (Öztürk, 2010: 136-137).

Doğan, cümleyi “*Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı yargı bildirirerek ifade eden kelime veya kelime dizisine cümle denir.*” şeklinde tanımlamış ve çalışmasında cümle ögelerine yer vermemiş cümlenin tanımından sonra cümle çeşitlerini vermiştir (Doğan, 2014: 171).

Türkiye Türkçesinde cümle ögeleri için, *cümle(nin) ögeleri, cümle(nin) unsurları, cümlelerin üyeleri, cümleyi meydana getiren unsurlar ve tümce terimleri* kullanılırken, Yeni Uygur Türkçesinde cümle ögeleri için *cümle bölkliri ve cümle muçiliri* terimleri kullanılmaktadır (Erenoğlu, 2013: 227-231). Yeni Uygur Türkçesinde cümle ögeleri çoğunlukla *basit cümle (addiy cümle)* başlığı altında incelenmektedir. Cümle ögeleri, *temel ögeler (baş bölkler, baş muçiler)* ve *yardımcı ögeler (eğeşme bölkler, eğeşme muçiler)* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Araştırmacılar genel olarak *özne (ige)* ve *yüklemi (hever)* temel öge; *nesne (toldurguçi), tamlayan (eniqliguçi), zarf tümleci (halet), tamamlayıcı (toluqliguçi), arasöz (izah eniqliguçi)* gibi ögeleri yardımcı ögeler olarak almaktadır (Erenoğlu, 2013: 232-233).

I.1.1.1. Yüklem

Cümlede işi, oluşu, hareketi, hadiseyi ve yargıyı bildiren, çekimli bir fiil veya ek fiille çekimlenmiş bir isimden meydana gelen ögeye yüklem denir. Yüklem cümlelerin temel ögesidir. Diğer ögeler yüklem anlamını tamamlar. Bir fiilin yüklem olabilmesi için şekil ve zaman ekiyle birlikte şahıs ekini de alması gerekir. İsim soylu bir kelimenin yüklem olabilmesi için ek fiille çekimlenmesi gerekir. Ancak ek fiilin geniş zaman çekiminin 3. şahıslarda çoğu zaman ek kullanılmaz (Özkan vd., 2016: 16-18).

Yüklem tek bir kelimedenden oluşabileceği gibi kelime grubundan da oluşabilir. Sıralı cümlelerde yüklem ortak olabilir. Yüklem açıkça söylenmediği cümlelere *eksiltili cümle* denir (Özkan vd., 2016: 16-18).

Yeni Uygur Türkçesinde, yüklem için *hever* terimi kullanılmakta cümlelerin temel ögesi kabul edilmektedir. Yüklem kelime türü olarak isim ve fiilden oluşabilmektedir. Tek bir kelimedenden oluşabileceği gibi bir kelime grubundan da oluşabilir. Yeni Uygur Türkçesinde yüklem, Türkiye Türkçesinden farklı olarak kendi içinde alt türlere ayrılmakta ve cümle ögelerinde özneden sonra işlenmektedir (Erenoğlu, 2013: 245-251).

Türkiye’de yayımlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinden birinde, yüklem tanımı yapılmış ve örnek verilmiştir. Türkiye dışındaki Yeni Uygur Türkçesi gramerlerindeki gibi yüklem alt türlere ayrılmamıştır. (Öztürk, 2010:137). Bir diğerinde ise cümlelerin tanımı yapıldıktan sonra cümle çeşitleri verilmiş, cümle ögelerine değinilmemiştir (Doğan, 2014: 17.). Öztürk çalışmasında, eksiltili cümle olarak kabul ettiğimiz yüklem çeşitli nedenlerle söylenmediği cümlelere de değinmiştir. Bu cümlelere Türkiye dışındaki Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde değinilmemiştir.

Şekil ve zaman ekiyle birlikte, şahıs ekini almış bir fiil ve ek fiille çekimlenmiş isim soylu bir kelime yüklem olabilir. İncelediğimiz atasözlerinde her ikisinin de örneği tespit edilmiştir.

Aç èyiq oynimas (s. 30)

“Aç ayı oynamaz.”

Adem körki edep (s. 14)

“İnsanın güzelliği edep(tir)”

Bir cümlede birden fazla yüklem olması, birden fazla cümle olduğunu gösterir. İncelediğimiz atasözlerinde bunun örneği bulunmaktadır.

Putuñniñ toğrılığığa qarima,

yoluñniñ toğrılığığa qara (s. 150)

“Ayağının doğruluğuna bakma, yolunun doğruluğuna bak.”

Yüklem, kurallı bir cümlede sonda bulunur. Fakat yüklem sonda bulunmadığı cümleler de atasözlerinde tespit edilmiştir.

Sözniñmu süyigi bar.

“Sözün de kemiği var.”

Özem tapqan balağa,

Nege baray davağa (s. 142)

“Kendi bulduğum belaya, nereye gideyim çareye?”

Yüklem tek kelimedenden oluşabileceği gibi kelime grubundan da oluşabilir. Atasözlerinde her ikisinin de örneği tespit edilmiştir.

Adalet galip (s. 12)

“Adalet galip(tir).”

Adalet saadet elçisi (s. 12)

“Adalet, saadet elçisi(dir).”

Sıralı cümlelerde, yüklem veya yüklemün bir kısmı ortak olabilir. Atasözlerinde bu tür örnekler tespit edilmiştir.

Këyik oqsızğa uçraydu,

Bala qaza yoqsızğa. (s. 105)

“Geyik oksuz kişiye rastlar, bela-kaza yoksula.”

Yağaç yerniñ zëniti,

Kiyim erniñ (zëniti) (s. 189)

“Ağaç toprağın hazinesi, kıyafet kişinin.”

Kimi cümlelerde çeşitli sebeplerden dolayı yüklem açıkça belirtilmez. Bu cümlelere *eksiltili (kesik) cümleler* denir. Atasözlerinde 126 adet eksiltili cümle tespit edilmiştir.

Yaxşı aş üstige,

Yaman gevet üstige (s. 194)

İyi, yemek üstüne; kötü, söz üstüne (gelir).

Yat yêgiçe,

Tuqqan ölgîçe (s. 193)

Yabancı yiyip içene kadar, akraba ölene kadar (birliktedir).

I.1.1.2. Özne

Özne, cümlemin yüklemden sonra ikinci temel ögesidir. Cümlede yüklemün belirttiği işi yapan veya bir oluşa konu olan ögeye *özne* denir. Geçişli fiilden yapılan edilgen fiilli cümlelerde, oluş bildiren fiil cümlelerinde ve isim cümlelerinde özne *olan*, diğer cümlelerde ise özne *yapan* unsurdur. Özne, isim soylu bir kelime veya kelime grubundan meydana gelebilir (Özkan vd., 2016: 19-21).

Yeni Uygur Türkçesinde, özne için *ege*, *ige* terimleri kullanılmaktadır (Erenoğlu, 2013: 276). Özne, cümlede yapanı ya da olanı bildirir. Yeni Uygur Türkçesinde cümle ögeleri yükleme değil özne ile başlar. Özne cümlelerin temel ögesi olarak kabul edilir. Özne, oluştuğu kelime sayısı ölçüt alınarak *basit özne* (*addi ige*) ve *birleşik özne* (*koşma ige*) olmak üzere ikiye ayrılır. Özne, tek bir kelimedenden oluşabileceği gibi kelime grubundan da oluşabilmektedir. İsim ya da isim soylu kelime veya kelimelerden oluşabilir. Hitaplar, cümle dışı unsur olduklarından cümlede özne olamazlar (Erenoğlu, 2013: 284).

Öztürk, çalışmasında özne için “*Özne, fiili yapan veya olan unsurdur. Fiile en yakın unsurdur. Ayrıca belirtilmese de yüklemde içinde şahıs hâlinde belli olur.*” ifadesini kullanır. Öznenin isim cinsinden bir kelime veya kelime grubundan oluşabileceğini, bir cümlede birden fazla özne bulunabileceğini vurgular (Öztürk, 2010: 137).

Edilgen fiil cümlelerinde ve isim cümlelerinde özne *olan*, diğer cümlelerde ise özne *yapandır*. Atasözlerinde bunların örnekleri tespit edilmiştir.

Mertlik menğülük (özne: olan) (s. 129)

“Mertlik ebedilik(tir).”

Mert elim dep meydanga çüşer (özne: yapan) (s. 129)

“Mert vatanım diyip meydana iner.”

Mergen atqanda biliner,

Batur çapqanda. (özne: olan) (s. 128)

“Okçu (atıcı) attığında biliner, yiğit koştuğunda.”

Atasözlerinde kelime veya kelime gruplarının özne olarak kullanıldığı örnekler de tespit edilmiştir.

Adem tilidin kêter, (s. 14)

hayvan müngüzidin.

“İnsan dilinden gider, hayvan boynuzundan.”

Barniñ bēši ağriydu,

Yoqniñ içi. (s. 52)

“Zengin başı ağrır, fakirin içi.”

Cümlede özne belirtilmeyebilir. Yüklemin taşıdığı şahıs eki özneyi belirtir. Bu durumda şahıs ekinin gösterdiği zamir, cümlenin öznesidir. Atasözlerinde, öznenin belirtilmediği, şahıs ifadesinden öznenin anlaşıldığı cümleler de tespit edilmiştir.

(Sen) Basqan iziñni bilip bas,
Aldi-keyniñni körüp. (s. 52)

“Bastığın adımı bilip bas, önünü arkasını görüp bas.”

(O) Çiqışmıgıçe beqışmas (s. 184)

“Anlaşmayınca bakışmaz.”

I.1.1.3. Nesne

Yüklemin tesir ettiği varlığı, şahsı, kavramı karşılayan cümle unsuruna nesne denir. Geçişli fiilin yüklem olduğu cümlelerde nesne bulunur. Cümlede nesne ekli veya eksiz yükleme halinde bulunur. Nesne isim cinsinden bir kelime veya kelime grubudur. Bazı cümleler bir başka cümlenin nesnesi olabilir. Geçişsiz fiil cümleleri nesne almazlar. İsim cümleleri nesne almazlar. Nesne yükleme hâli eki alıp almamasına göre ikiye ayrılır (Özkan vd., 2016: 27-29).

Yeni Uygur Türkçesinde nesne, cümle ögeleri içinde yer almakta ve *toldurguçi*, *toluqturguçi* terimleri ile karşılanmaktadır. Nesne, sınırlarında farklılıklar bulunmaktadır. Kimi yayınlarda sadece yükleme durumundaki kelimeler nesne kabul edilirken kimi yayınlarda yükleme, yönelme, bulunma ve ayrılma durumundaki kelimeler ve edat alan bazı kelimeler nesne kabul edilmektedir. Yeni Uygur Türkçesi yayınlarında nesne genel olarak ikiye ayrılır. Bunlar arasında terim farklılıkları bulunmaktadır. Nesne genel olarak *geçişli nesne (ötümlük toldurguçi)* ve *geçişsiz nesne (ötümsiz toldurguçi)*; *düz nesne (togra toluqturguçi)* ve *bitişik nesne (yandaş toluqturguçi)* ya da *doğrudan nesne (bivaste toldurguçi)* ve *dolaylı nesne (vasitilik toldurguçi)* olmak üzere ikiye ayrılır (Erenoğlu, 2013: 301).

Öztürk, Yeni Uygur Türkçesinde nesneyi “*Fiilin tesir ettiği nesneyi, şahsı, şeyi karşılayan cümle unsurudur. Sadece yüklemi geçişli fiilden meydana gelen cümlelerde bulunur. Nesne unsuru isim cinsinden bir kelime veya kelime grubudur.*” şeklinde

açıklamıştır. Nesneyi yükleme hâli eki alıp almamasına göre belirtili ve belirtisiz nesne olmak üzere iki grupta değerlendirmiştir (Öztürk, 2010: 138).

Çalışmamızda nesne, belirtili nesne ve belirtisiz nesne olmak üzere iki başlıkta değerlendirilmiştir.

I.1.1.3.1. Belirtili Nesne

Yükleme hâli eki almış olan nesneye *belirtili nesne* denir. Yükleme hâli eki nesnenin belirli olduğunu ifade eder (Özkan vd., 2016: 30).

Yeni Uygur Türkçesinde belirtili nesne karşılığında kullanılan bir terim bulunmamakta bizim belirtili nesne olarak adlandırdığımız yapı, *geçişli nesne (ötümlük toldurguçi)*, *düz nesne (togra toluqturguçi)* ve *doğrudan nesne (bivaste toldurguçi)* içinde değerlendirilmektedir (Erenoğlu, 2013: 301).

Öztürk, yükleme hâli eki almış nesneyi belirtili nesne olarak değerlendirir (2010: 139). Yeni Uygur Türkçesinde yükleme hâli eki *+ni* şeklindedir.

İncelediğimiz atasözlerinde kelime veya kelime grubunun belirtili nesne olarak kullanıldığı örnekler tespit edilmiştir.

Sözni təcimeldin sora,
Yolni karvandin. (s. 157)

“Sözü serseriden sor, yolu kervandan.”

Tömürni qizigida soq (s. 166)

“Demiri tavında döv.”

Pulni pul tapidu,
Yolni yol. (s. 149)

“Para parayı bulur, yolu yol.”

Pulniñ qedrini hacı biler,
Qanniñ qedrini salci. (s. 149)

“Paranın değerini hacı bilir, kanın değerini kene.”

I.1.1.3.2. Belirtisiz Nesne

Eksiz yükleme hâlinde olan nesneye *belirtisiz nesne* denir. Eksiz yükleme hâli, nesnenin belirsiz olduğunu ifade eder (Özkan vd., 2016: 30).

Yeni Uygur Türkçesinde belirtisiz nesne karşılığında kullanılan bir terim bulunmamaktadır. Bizim belirtisiz nesne olarak adlandırdığımız yapı, *geçişli nesne* (ötümlük *toldurguçi*), *düz nesne* (*togra toluqturguçi*) ve *doğrudan nesne* (*bivaste toldurguçi*) içinde değerlendirilmektedir (Erenoğlu, 2013: 303).

Öztürk, Yeni Uygur Türkçesinde yükleme hâli eki almamış nesneyi, belirtisiz nesne olarak değerlendirir (Öztürk, 2010: 139).

İncelediğimiz atasözlerinde bu tür örnekler belirtisiz nesne olarak cümle ögesi olduğu görülmüştür.

Barnıñ balisi *mal* deydu,
Yoqniñ balisi *nan*. (s. 52)

“Zenginın çocuğu mal der, fakirin çocuğu ekmek.”

Bir kişi *su* keltürse,
Miñ kişi *ekin* eker. (s. 63)

“Bir kişi su getirse, bin kişi ekin eker.”

İncelediğimiz atasözlerinde bazı cümlelerin başka bir cümlenin belirtisiz nesnesi olduğu görülmüştür.

Oğrı alğıçe “*aqmen*” deydu (s. 138)

“Hırsız alıncaya kadar “ben temizim” der.”
Möşük göşke boyi yetmise
“*Roza tuttum*” dermiş. (s. 132)

“Kedinin boyu ete yetişmezse “oruçluyum” dermiş.”

I.1.1.4. Yer Tamlayıcısı

Yer tamlayıcısı, cümlede yüklemın anlamını tamamlayan ve yönelme, bulunma ve uzaklaşma hâllerinde bulunan tamlayıcıların ortak adıdır. Yüklemın gösterdiği

hareketin yerini ve yönünü gösteren cümle ögesine yer tamlayıcısı denir (Özkan vd., 2016: 32). Yer tamlayıcısı, yükleme yer ve yön bildiren yönelme, bulunma ve uzaklaşma hâli ekleriyle bağlanır. İsim cinsinden bir kelime veya kelime grubu olabilir (Özkan vd., 2016: 32-34).

Türkiye dışındaki Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde, yer tamlayıcısının karşılığı olarak kullanılan bir terim bulunmamaktadır. Cümle ögeleri sınıflandırmasında yer tamlayıcısını birebir karşılayan bir öge bulunmamaktadır. Yeni Uygur Türkçesinde bizim yer tamlayıcısı olarak adlandırdığımız yapı kimi yayınlarda sadece *zarf tümleci (halet)* kimi yayınlarda sadece *nesne (toldurguçi, toluqturguçi)* içinde verilirken kimi yayınlarda hem nesne hem de zarf tümleci içinde verilmektedir. Yer tamlayıcısının hem nesne hem de zarf tümleci içinde verildiği yayınlarda yönelme, bulunma ve ayrılma durum eki alan kelimeler kişi ve objeyi bildirdiğinde nesne, yeri bildirdiğinde zarf tümleci olarak kabul edilmektedir (Erenoğlu, 2013: 318-319).

Öztürk çalışmasında yer tamlayıcısına cümle ögeleri içinde yer vermiş ve yer tamlayıcısı için “cümlede yer ve yön bildirerek yüklemi tamamlayan unsurdur” ifadesini kullanmıştır ve yer tamlayıcısının isim cinsinden bir kelime veya kelime grubundan oluşabileceğini, yükleme yönelme, bulunma ve çıkma hâli ekleri ile bağlandığını, bir cümlede birden çok yer tamlayıcısının olabileceğini vurgular (Öztürk, 2010: 139).

İncelediğimiz atasözlerinde *yönelme, bulunma ve ayrılma hâli* eki alan bazı kelimeler yer tamlayıcısı olarak kullanılmıştır.

Muzğa yönelme, *yavğa* sığınma (s. 133)

“Buza dayanma düşmana sığınma.”

Qoğun pişsa *pêlekte* turmas (s. 120)

“Kavun olgunlaşsa sepette durmaz.”

Köñül *köñüldin* su içer. (s. 109)

“Gönül, gönülden su içer.”

Atasözlerinde, isim cinsinden kelimeler veya kelime grupları yer tamlayıcısı olarak kullanılmıştır

Töge patqan yerge adem patmaptu. (s. 165)

“Deve sığan yere insan sığmaz.”

Tamçe suda tal kökirer. (s. 160)

“Bir damla suda dal göverir.”

Atasözlerinde yönelme, bulunma va ayrılma hâli eki alan bazı kelimeler, tarz, zaman ve miktar bildirdikleri için zarf olarak kullanılmıştır.

Bir künge öküz ölmes,

İkki künge égisi bermes. (s. 62)

“Bir güne öküz ölmez, iki güne sahibi vermez.”

Bolidiğan on yêşida baş bolur,

Bolmaydiğan atmış yaşta yaş bolur. (s. 66)

(Adam) olacak on yaşında baş olur, olmayacak atmış yaşında bile küçüktür.

Künlük işiñni seherdin başla,

Cilliq işiñni bahardin. (s. 111)¹

“Günlük işine sabahtan başla, yıllık işine bahardan.”

I.1.1.5. Zarf Tümleci

Zarf tümleci yüklemnin muhtelif şartlarını ve zamanını gösteren cümle ögesidir. Zarf yön, zaman, tarz, sebep, mikter, vasıta ve şart bildirerek yüklemi tamamlayan cümle ögesidir. Zarf-fiiler veya zarf-fiil grupları cümlede zarf olurlar. Tekrar grupları, kısaltma grupları ve zarf yapan ekleri alan bazı kelime grupları cümlede zarf olabilir (Özkan vd., 2016: 37-38).

Türkiye dışında hazırlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde zarf tümleci, cümle ögeleri arasında yer almakta ve *halet* terimi ile karşılanmaktadır. Araştırmacılar tarafından *halet* terimi için görüş birliği olduğu görülmektedir. Fakat zarf tümlecinin alt türleri hakkında Yeni Uygur Türkçesi araştırmacıları arasında bir görüş birliği yoktur. Yeni Uygur Türkçesinde zarf tümlecinin genel özellikleri şu şekildedir: zarf

¹ Bu atasözünde dikkatimizi çeken başka bir özellik ise belirme hâli ekinin yönelme hâli eki görevinde kullanılmasıdır. “Künlük işiñni seherdin başla, cilliq işiñni bahardin. (günlük işine sabahtan başla, yıllık işine bahardan.)”

tümleci yüklemi birçok açıdan tamamlamaktadır. Yönelme, bulunma, ayrılma durum eki alan kelime ya da kelime grubu zaman, tarz, neden, amaç bildirdiğinde zarf tümlecidir. Zarf-fiil eki alan kelimeler, zarf tümleci olarak kullanılırlar. Zarf tümleci bir kelimedenden oluşabileceği gibi kelime grubundan da oluşabilir. Zarf tümleci, kimi yayınlarda yer tamlayıcısını kapsamazken, kimi yayınlarda kısmen, kimi yayınlarda tamamen kapsamaktadır. Genel eğilim ise, zarf tümlecinin yer tamlayıcısını kapsaması yönündedir (Erenoğlu, 2013: 332-333).

Öztürk, Yeni Uygur Türkçesinde zarf tümlecini “*Zarf cümlede yüklemi zaman, yön, tarz, miktar, sebep, vasıta ve şart bakımından tamlayan unsurdur. Bu unsur bir kelime veya kelime grubu veya bir yardımcı olabilir.*” şeklinde açıklamıştır ve yer tamlayıcısını zarf tümlecinden ayrı bir öge olarak değerlendirmiştir (Öztürk, 2010: 139).

İncelediğimiz atasözlerinde zaman, miktar ve tarz bildiren kelimeler zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

Künlük işiñni *seherdin* başla,
Cilliğ işiñni *bahardin*. (s. 111)

“Günlük işine sabahtan başla, yıllık işine bahardan.”

Köp anla, *az* sözle (s. 109)

“Çok düşün, az konuş”

İncelediğimiz atasözlerinde, zarf-fiiller ve zarf-fiil grupları zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

Qeriganda at tēzigi altun körüner. (s. 117)

“Yaşlanınca at tezeği altın görünür.”

Ademniñ adimiyligi *aççığı kelgende* biliner. (s. 15)

“İnsanın insanlığı kızınca belli olur.”

İncelediğimiz atasözlerinde, şartlı birleşik cümlelerdeki yan cümleler temel cümlenin zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

Baqqa ecriñ sinse,

Elde qediriñ artar. (s. 47)

“Bağa emeğin sinse memlekette kıymetin artar.”

Baqqa ecriñ siñse (yancümle, zarf tümleci görevinde) elde qediriñ artar (temel cümle)

I.1.1.6. Cümle Dışı Ögeler

Cümlelerin kuruluşuna doğrudan katılmayan ama bir şekilde anlam bakımından cümleye katkı sağlayan ögelere cümle dışı ögeler denmektedir. Bağlaçlar, ünlemler, ünlem grupları ve parantez şeklinde cümle içine girmiş unsurlar da doğrudan yükleme ilgili bir öge değildir. Bu nedenle doğrudan yükleme ilgili olmayan bu ögeler de cümle dışı unsur kabul edilir (Özkan vd., 2016: 43).

Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde cümle dışı ögelere yer verilmekte ve cümle dışı ögeler için *cümle bilen grammatikilik baglinişi yok* sözler terimi kullanılmaktadır. Yeni Uygur Türkçesinde ünlem edatları, hitaplar, ara cümleler ve bağlama edatları cümle dışı unsur olarak kabul edilmektedir (Erenoğlu, 2013: 340-341).

Öztürk, Yeni Uygur Türkçesinde cümle dışı unsuru “*Cümlelerin kuruluşuna katılmayan, dolaylı yoldan cümlelerin anlamına yardımcı olan unsurlardır. Bu unsurlar bağlaçlar, ünlemler, ünlem grubu ve ara sözlerdir.*” şeklinde açıklamıştır (Öztürk, 2010: 140).

Bu yol bekmu, uzun yol,

Mudunxandin qalğan yol. (s. 69)

“Bu yol pek de uzun yol, Mudun Handan kalan yol.”

I.1.2. Cümle Çeşitleri

Türkiye Türkçesinde ve Yeni Uygur Türkçesinde cümle çeşitleri belirlenirken, araştırmacılar tarafından farklı ölçütler baz alınmakta ve cümleler bu ölçütlere göre tasnif edilmektedir². Türkiye Türkçesinde ve Yeni Uygur Türkçesinde araştırmacıların

² Burada gerek Türkiye Türkçesinde gerek Yeni Uygur Türkçesinde yapılan söz dizimi çalışmalarındaki bütün tasnifleri tek tek vermenin uzun ve tekrar olacağı düşüncesiyle tasnifler tek tek verilmemiştir.

cümle çeşitleri üzerine yaptığı çalışmalar ve karşılaştırmalı söz dizimi çalışması³ incelendiğinde cümle çeşitleri hakkında şunları söylemek mümkündür.

Türkiye Türkçesinde genel olarak, cümleler *cümlenin yapısı, cümlenin anlamı, yüklem anlamı ve yüklem türüne* göre değerlendirilirken⁴ Yeni Uygur Türkçesinde cümle türleri *cümlenin anlamı ve cümlenin yapısı* olmak üzere iki ölçüte göre değerlendirilir (Erenoğlu, 2013: 380). Yeni Uygur Türkçesinde cümle çeşitleri belirlenirken Türkiye Türkçesinden farklı olduğu görülür⁵. Örneğin, Yeni Uygur Türkçesinde yapısına göre cümleler basit ve birleşik cümle olarak ikiye ayrılır ve birleşik cümlenin sınırları Türkiye Türkçesindeki birleşik cümle ile aynı değildir. Türkiye Türkçesinde yardımcı cümle ve temel cümle ilgisiyle birbirine bağlanan cümleler birleşik cümle kabul edilirken Yeni Uygur Türkçesinde sadece yardımcı cümle ve temel cümleden oluşan cümleler değil aynı zamanda eşit hüküm bildiren cümleler de birleşik cümle olarak kabul edilmektedir. Birleşik cümle Türkiye Türkçesinde kendi içinde genel olarak *şartlı birleşik, ki'li birleşik ve iç içe birleşik cümle* olmak üzere üçe ayrılır⁶ ve bunlar alt başlıklara ayrılmaz. Yeni Uygur Türkçesinde ise *eşit birleşik cümle, bağımlı birleşik cümle ve karma cümle* olmak üzere alt başlıklara ayrılır ve bu alt başlıklar tekrar kendi içinde türlere ayrılır. Yeni Uygur Türkçesinde bu cümle türünün fazla olması araştırmacıların bağlama edatlarının türüne, cümle öğelerine, anlamlarına, eklerine, yardımcı fiillerine, edat ya da bağlama edatlarıyla bağlanma şekillerine göre cümle türü belirlemesinden kaynaklanmaktadır (Erenoğlu, 2013: 381).

Türkiye Türkçesinde anlamına göre cümle türlerinde cümleler genel olarak *olumlu cümle, olumsuz cümle ve soru cümlesi* olarak türlere ayrılır. Yeni Uygur

³ Yeni Uygur Türkçesi ve Türkiye Türkçesinin karşılaştırmalı tek söz dizimi çalışması 2013 yılında Neşe Erenoğlu tarafından Ege Üniveristesinde hazırlanan doktora tezidir. Bu çalışmada Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesi söz dizimi çalışmaları tek tek taranmış ve her iki lehçede de cümle öğeleri, cümle çeşitleri ve kelime gruplarının tasnifleri karşılaştırılmıştır.

⁴ Bu konuda geniş bilgi için bakınız: (Karahana, 2011: 85-107; Karaağaç, 2009: 197-209; Aktan, 2016: 110-132; Özkan-Sevinçli, 2011: 157-222; Özkan-Toker-Aşçı, 2016: 125-149).

⁵ Yurt dışında yapılan özellikle Uygur Türkü araştırmacılar tarafından hazırlanan Uygur Türkçesi söz dizimi çalışmalarında bu iki ölçüt baz alınmıştır. Fakat Türkiye’de hazırlanan Uygur Türkçesi gramer kitaplarında cümle türleri Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *cümlenin yapısı, cümlenin anlamı, yüklem anlamı ve yüklem türü* esas alınarak belirlenmiştir.

⁶ Türkiye Türkçesinde kimi araştırmacılar girişik cümleyi bir birleşik cümle olarak kabul etse de son yıllarda girişik cümlenin birleşik cümle olmadığı yönünde görüş ortaya çıkmıştır.

Türkçesinde anlamına göre cümleler *bildirme cümlesi*, *soru cümlesi*, *emir cümlesi*, *ünlem cümlesi* olarak dört grupta değerlendirilir. Olumlu ve olumsuz cümle cümle sınıflandırmasında verilmeyerek müstakil çalışmalarda ele alınır (Erenoğlu, 2013: 382).

Türkiye Türkçesinde cümle türlerini belirlemede kullanılan iki diğer ölçüt ise yüklem türü ve yüklem cümle içindeki yeridir. Türkiye Türkçesinde yüklem yerine göre cümleler *kurallı cümle* ve *devrik cümle* olarak tasnif edilir. Yüklem türüne göre ise cümleler *isim cümlesi* ve *fiil cümlesi* olarak belirlenir. Yeni Uygur Türkçesinde cümle türü belirlemelerinde ise yüklem türü ve yüklem yeri ölçüt alınarak bir sınıflandırma yapılmamıştır (Erenoğlu, 2013: 382).

Eksiltili cümlelerin cümle tasniflerindeki yeri Türkiye Türkçesinde net değildir. Araştırmacılar bu konuda farklı görüşe sahiptir. Yeni Uygur Türkçesinde eksiltili cümle basit cümle başlığı altında işlenmektedir. Aynı zamanda Yeni Uygur Türkçesinde doğrudan *alıntı cümle* (*köçürme cümle*) ve *dolaylı alıntı cümle* (*özleştirme cümle*) cümle sınıflandırmalarında gösterilmiştir (Erenoğlu, 2013: 382).

Türkiye Türkçesinde ve Yeni Uygur Türkçesindeki cümle tasnifleri incelendikten sonra biz çalışmamızda atasözlerinden tespit ettiğimiz özellikleri de dikkate alarak cümleler Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *yapılarına göre*, *yüklemine göre*, *yüklem yerine göre* ve *anlamına göre* olmak üzere dört ana başlıkta incelenmiştir. İncelediğimiz cümlelerde yapılarına göre cümleler; *basit*, *birleşik* ve *sıralı* üç alt başlıkta incelenmiştir. Birleşik cümleler kendi içinde *ki'li birleşik*, *şartlı birleşik* ve *iç içe birleşik* olmak üzere üç alt başlıkta incelenmiştir. Sıralı cümleler kendi içinde *bağımlı sıralı cümle* ve *bağımsız sıralı cümle* olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir. Yüklemine göre cümleler, *isim* ve *fiil cümlesi* olarak iki alt başlıkta incelenmiştir. Yüklem yerine göre cümleler, *kurallı* ve *devrik cümle* olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir. Anlamına göre cümleler ise *olumlu*, *olumsuz* ve *soru cümlesi* olmak üzere üç alt başlıkta değerlendirilmiştir. Bu cümle çeşitlerinin her birinin tanımı yapılarak incelediğimiz atasözlerinden örnekler verilmiştir.

I.1.2.1. Yapılarına Göre Cümleler

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Yeni Uygur Türkçesinde de “yapı” cümle tasnifinde ölçüt alınan bir husustur. Türkiye Türkçesinde cümleler yapıları bakımından

işlenirken, basit ve birleşik cümle bu başlık altında alınır. Sıralı ve bağlı cümleler konusunda araştırmacılar arasında görüş birliği yoktur. Kimi araştırmacılar, bu cümle türünü yapıları bakımından cümleler başlığı altında değerlendirirken, kimi araştırmacılar ise bu başlık altında değerlendirmez. Yeni Uygur Türkçesinde ise durum daha nettir. Yapıları bakımından cümleler basit ve birleşik cümle olmak üzere ikiye ayrılır.

İncelediğimiz atasözlerinden hareketle cümleler yapılarına göre cümleler basit, birleşik ve sıralı olmak üzere üç alt başlıkta incelenmiştir. Birleşik cümleler kendi içinde şartlı birleşik ve iç içe birleşik olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir.

I.1.2.1.1. Basit Cümleler

Basit cümleler içinde bir tek çekimli fiil bulunan cümlelerdir. Bu cümleler tek bir yargıdan ibaret ve tek bir yüklemi olan cümlelerdir (Özkan vd., 2016: 128). Türkiye Türkçesinde, cümle tasniflerinde yer alan bu cümle türü için genellikle *basit cümle* ve *yalın tümce* terimleri kullanılır. Basit cümle bir kelimedenden oluşabileceği gibi birden çok kelime ya da kelime grubundan da oluşabilir. Kısa da uzun da olabilir.

Yeni Uygur Türkçesinde bu cümle türü için *addiy cümle* terimi kullanılmaktadır. Yeni Uygur gramerciliğinde basit cümle kendi içinde türlere ayrılmaktadır. Bu cümle türü, cümle öğelerine göre kısa cümle (*yigik cümle*) ve uzun cümle (*yeyik cümle*); özneli cümle (*igilik cümle*) ve öznesiz cümle (*igisiz cümle*); tam cümle (*toluk cümle*) ve eksik cümle (*toluksiz cümle*) olmak üzere türlere ayrılır (Erenoğlu, 2013: 398). Türkiye’de hazırlanan Yeni Uygur Türkçesi gramer kitaplarında ise bu cümle türü alt türlere ayrılmadan Türkiye Türkçesi gramer kitaplarında olduğu gibi sadece basit cümle olarak değerlendirilmiştir (Öztürk, 2010: 140; Doğan, 2014: 172). Türkiye dışında hazırlanan Yeni Uygur gramer kitaplarında dikkat çeken bir husus cümle öğelerinin basit cümle başlığı altında incelenmiş olmasıdır (Erenoğlu, 2013: 398).

İncelediğimiz 2856 atasözünde 1315 adet basit cümle tespit edilmiştir. Bu cümlelerden 623’ü isim cümlesi, 692’si ise fiil cümlesidir.

Basit İsim Cümlesi Örnekleri

İşt *çopanniñ qulıgı*. (s. 97)

“Köpek çobanının kulağı(dır).”

İşt  gisi bilen *k  l  k*. (s. 97)

“Köpek sahibi ile güçlü(d  r).”

K  z *k    lni   eynigi* (s. 107)

“G  z gönlün aynası(d  r).”

Mal a   i   *can a   i  * (s. 126)

“Mal acısı can acısı(d  r).”

M  visiz dereqniş   xi *tik*. (s. 129)

“Meyvesiz ağacın dalı dik(tir).”

Basit Fiil Cümlesi   rnekleri

O  ri o  rini qara   uda *tonuydu*. (s. 138)

“Hırsız hırsızı karanlıkta tanır.”

  y  ndiki ehvalni x   naq  n *sora*. (s. 144)

“Evindeki ahvali komşudan sor.”

Sesiq g    ni   ivin *tapar*. (s. 156)

“Kokmuş eti sinek bulur.”

Yax  i xettat   lmes. (s. 195)

“  yi hattat   lmez.”

Yav  a k  ks    ni *qalqan qil*. (s. 189)

“Düşmana g    s     kalkan kıl.”

  inde isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil veya bunlarla kurulmuş olan kelime grupları bulunan cümleler de basit cümlelerdir.   nceledi  imiz atasözlerinde   inde isim-fiil, sıfat-fiil va zarf-fiil bulunan basit cümleler de bulunmaktadır.

Telim b  ri       n telim   li   kerek. (s. 161)

“Eğitmek     n eğitim almak gerek.”

Ner  ini bilmigen malnı alma. (s. 136)

“Fiyatını bilmediğin malı alma.”

Su     k  nde kariz qaz  anni unutma (s. 155)

“Su       nde kuyu kazanı unutma.”

I.1.2.1.2. Birleşik Cümleler

Birleşik cümle bir ana cümle ve onun anlamını tamamlayan bir veya birkaç yan cümleden oluşan cümle çeşididir (Özkan vd., 2016: 129). Birleşik cümlede birden fazla yargı bulunur.

Yeni Uygur Türkçesinde, birleşik cümle *koşma cümle* olarak adlandırılmaktadır. Birleşik cümleler iki veya daha fazla cümlelerin birleşmesinden meydana gelmektedir. Birleşik cümleyi oluşturan her cümle, birleşik cümlelerin alt cümlesidir ve aralarında mana ilişkisi bulunmaktadır (Erenoğlu, 2013: 423).

Yeni Uygur Türkçesinde, birleşik cümlelerin sınırları Türkiye Türkçesindeki birleşik cümle ile aynı değildir. Türkiye Türkçesinde, yardımcı cümle ve temel cümle ilgisiyle birbirine bağlanan cümleler birleşik cümle kabul edilirken Yeni Uygur Türkçesinde, sadece yardımcı cümle ve temel cümleden oluşan cümleler değil aynı zamanda eşit hüküm bildiren cümleler de birleşik cümle olarak kabul edilmektedir. Birleşik cümle Türkiye Türkçesinde kendi içinde genel olarak *şartlı birleşik*, *ki'li birleşik* ve *iç içe birleşik cümle* olmak üzere üçe ayrılır ve bunlar da alt başlıklara ayrılmaz. Yeni Uygur Türkçesinde ise *eşit birleşik cümle*, *bağımlı birleşik cümle* ve *karma cümle* olmak üzere alt başlıklara ayrılır ve bu alt başlıklar tekrar kendi içinde türlere ayrılır. Yeni Uygur Türkçesinde bu cümle türünün fazla olması, araştırmacıların bağlama edatlarının türüne, cümle öğelerine, anlamlarına, eklerine, yardımcı fiillerine, edat ya da bağlama edatlarıyla bağlanma şekillerine göre cümle türü belirlemesinden kaynaklanmaktadır (Erenoğlu, 2013: 381).

Türkiye'de hazırlanan Yeni Uygur Türkçesi gramer kitaplarında ise, basit cümlelerde olduğu gibi birleşik cümleler de alt türlere ayrılmamıştır. Öztürk ve Doğan kitaplarında, birleşik cümleleri şartlı birleşik ve iç içe birleşik olmak üzere iki alt başlığa ayırmıştır (Öztürk, 2010: 141; Doğan, 2014: 172). Aynı zamanda Öztürk, ki'li birleşik cümleyi birleşik cümlelerde değil bağlı cümle başlığı altında ki'li bağlı cümle olarak almıştır (2010: 142)

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Yeni Uygur Türkçesinde de içinde fiilimsi bulunan cümlelerin basit cümle mi yoksa birleşik cümle mi kabul edileceği hususunda görüş farklılığı vardır. Bizim çalışmamızda, içinde fiilimsi bulunan cümleler basit cümle olarak kabul edilmiş, bu tür cümleler birleşik cümlelerde değil basit cümleler

başlığı altında değerlendirilmiştir. Aynı zamanda birleşik cümleler konusunda, daha önce de belirttiğimiz gibi Türkiye Türkçesi gramerciliği esas alınmış ve alt başlıkları buna göre belirlenmiştir. Yani birleşik cümleler *ki’li birleşik cümle, şartlı birleşik cümle, iç içe birleşik cümle, sıralı cümle (bağımlı sıralı ve bağımsız sıralı)* olarak değerlendirilmiştir.

İncelediğimiz 2856 atasözünde ki’li birleşik cümle örneğine rastlanmasa da 359 adet şartlı birleşik cümle, 11 adet iç içe birleşik cümle, 722 adet bağımlı sıralı, 398 adet bağımsız sıralı cümle örneği tespit edilmiştir.

1.1.2.1.2.1. Şartlı Birleşik Cümleler

Yardımcı cümlelerin ana cümleye şart eki ile bağlandığı cümlelerdir. Bir ana cümle ve bir yardımcı cümleden oluşur. Bu cümle çeşidinde yardımcı cümle başta, ana cümle sonda bulunur (Özkan vd., 2016: 131).

Şartlı birleşik cümle için, Yeni Uygur Türkçesinde tek bir terim kullanma eğilimi görülmemekle birlikte genel olarak *şert bekinda cümlilik koşma cümle, şertlik münasivitedeki bekindilik koşma cümle* ifadeleri kullanılmaktadır. Bu cümle türü, Türkiye dışında Uygur araştırmacılar tarafından yapılan gramer çalışmalarında, kimi araştırmacılar tarafından bir cümle türü olarak verilirken, kimi araştırmacılar bu cümle türüne değinmemektedir. Şartlı cümlelerin bir cümle türü olarak verildiği çalışmalarda ise, bu cümle türü bağımlı birleşik cümlelerin bir alt türü olarak verilmiştir (Erenoğlu, 2013: 444).

Öztürk, şartlı birleşik cümleyi birleşik cümlelerin bir alt türü olarak vermiş ve bu cümle türü için “*Ana cümlelerin bir şart cümlesiyle tamamlandığı cümledir. Şart cümlesi ana cümleyi şart, sebep ve benzetme manalarıyla bağlar. Şartlı birleşik cümlelerde şart cümlesi ana cümlelerin zarfı durumundadır*” ifadesini kullanmıştır (Öztürk, 2010: 141).

Doğan, şartlı birleşik cümleyi birleşik cümlelerin bir alt türü olarak vermiş ve şartlı birleşik cümle için “*Temel cümlelerin bir şart ifadesi ile tamamlandığı cümlelerdir*” ifadesini kullanmıştır (Doğan, 2014: 177).

Yeni Uygur Türkçesinde şartlı birleşik cümlelerde, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi yardımcı cümle temel cümleden önce gelir. Yeni Uygur Türkçesinde, şart birleşik

çekiminde *bol-* fiili kullanılır. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, Yeni Uygur Türkçesinde de şart çekimi doğrudan fiil köküne gelebileceği gibi birleşik çekimde de olabilir. Yine aynı şekilde, Yeni Uygur Türkçesinde de şartlı yardımcı cümle, temel cümleyi zaman açısından tamamlayabilir. (Erenoğlu, 2013: 447). Gerek Türkiye’de gerek Türkiye dışında hazırlanan gramer kitaplarında, şartlı birleşik cümle türü incelenmesi sonucu görülecektir ki bu cümle türü her iki lehçede de hemen hemen aynıdır.

İncelediğimiz 2856 atasözünde 359 adet şartlı birleşik cümle tespit edilmiştir.

At arpa yëse, eşek qulaq salidu. (s. 107)

“At arpa yese, eşek kulak salar.”

Temel Cümle = eşek qulaq salidu

Yan cümle = At arpa yëse.

At (özne) arpa (belirtisiz nesne) yese (yüklem) eşek (özne) qulaq (belirtisiz nesne) salidu (yüklem)

Yan cümle, temel cümlelerin zarf tümleci görevindedir.

Ataŋğa nème qilsaŋ,

Oğluŋdin şuni körisen. (s. 27)

“Babana ne yaparsan, oğlundan onu görürsün.”

Temel Cümle = Oğluŋdin şuni körisen

Yan cümle =. Ataŋğa nème qilsaŋ

Ataŋğa (yer tamlayıcısı) nème qilsaŋ (yüklem) oğluŋdin (yer tamlayıcısı) şuni (belirtili nesne) körisen (yüklem)

Yan cümle, temel cümlelerin zarf tümleci görevindedir.

Baqqa ecriŋ siŋse,

Elde qediriŋ artar. (s. 47)

“Bağa emeğin sinse, memlekette kıymetin artar.”

Temel Cümle = Elde qediriŋ artar.

Yan cümle = Baqqa ecriŋ siŋse

Baqqa (yer tamlayıcısı) ecriŋ (özne) siŋse (yüklem) elde (yer tamlayıcısı) qediriŋ (özne) artar (yüklem).

Yan cümle, temel cümlelerin zarf tümleci görevindedir.

Baliniŋ barmıŋı aŋrisa,

Aniniŋ cürigi şiqırar. (s. 49)

“Çocuğun parmağı ağrısa, ananın yüreği sıkışır.”

Temel Cümle = Ananın yüreği sıkışır

Yan cümle = Balının barmığı ağrısa

Balının barmığı (özne) ağrısa (yüklem) ananın yüreği (özne) sıkışır (yüklem)

Yan cümle, temel cümlelerin zarf tümleci görevindedir.

Baydın yağ çıksa,

Kembeğeldin tuz çıkar. (s. 46)

“Zenginden yağ çıksa, fakirden tuz çıkar.”

Temel Cümle = Kembeğeldin tuz çıkar

Yan cümle = Baydın yağ çıksa

Baydın (yer tamlayıcısı) yağ (özne) çıksa (yüklem) kembeğeldin (yer tamlayıcısı)

tuz (belirtisiz nesne) çıkar (yüklem)

Yan cümle, temel cümlelerin zarf tümleci görevindedir.

1.1.2.1.2.2. İç İç Birleşik Cümleler

Bir cümlelerin başka bir cümle içine girmesiyle meydana gelen birleşik cümledir (Özkan vd., 2016: 133). Yeni Uygur Türkçesinde, iç içe birleşik cümle bir cümle türü olarak ele alınmamaktadır. Bu nedenle iç içe birleşik cümle karşılığında kullanılan bir terim yoktur. Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde iç içe birleşik cümlelerin tam karşılığı olmasa da benzeri bir yapı olarak *doğrudan alıntı cümle* (köçürme cümle) verilebilir (Erenoğlu, 2013: 441). Bu cümle yazarın kendi sözüne aldığı hiç değiştirmeden verdiği başka şahısların sözleridir ve cümle tasnifinde yapısına göre cümlelerde birleşik cümlelerin alt başlığı olarak verilir.(Erenoğlu, 2013: 368).

Öztürk, iç içe birleşik cümleyi, birleşik cümlelerin alt başlığı olarak verir ve bu cümle çeşidi için “*Bir cümlelerin herhangi bir görevle başka bir cümlelerin içine girmesi ile meydana gelir. Ana cümle sonda bulundurulur. Yan cümle asıl cümlelerin bir unsuru veya o unsurun bir parçası durumundadır.*” tanımını yapar (Öztürk, 2010: 141).

Doğan iç içe birleşik cümleyi, birleşik cümlelerin alt başlığı olarak verir ve bu cümle çeşidi için “*Bir cümlelerin herhangi bir görevle başka bir cümlelerin içine girmesi ile meydana gelmiş olan cümle çeşididir. Yardımcı cümle temel cümlelerin bir unsuru veya o unsurun bir parçası durumundadır.*” tanımını yapar (Doğan, 2014: 142).

Yeni Uygur Türkçesi gramerleri ve incelediğimiz atasözlerinden hareketle, Yeni Uygur Türkçesinde iç içe birleşik cümle için şunları söylemek mümkündür: Yardımcı cümle, temel cümlelerin bir parçası ya da ögesidir. Genellikle nesne görevindedir. Yardımcı cümle temel cümleden önce gelir. Birden fazla yardımcı cümle olabilirken bir tek temel cümle olabilir.

İncelediğimiz 2856 atasözünde 11 adet iç içe birleşik cümle tespit edilmiştir.

Oğri algiçe «aqmen» deydu.

“Hırsız alıncaya kadar “ben temizim” der.”

Temel Cümle = Oğri algiçe «aqmen» deydu.

Yan cümle = aqmen

Oğri (özne) algiçe (zarf tümlecisi) “aqmen(yüklem)” (belirtisiz nesne) deydu (yüklem)

Yan cümle “akmen” temel cümlelerin belirtisiz nesnesi görevindedir.

Ara çegida: İşim ayriş emes,

Toplaş dermiş. (s. 24)

“Sınır: “İşim bölmek değil birleştirmek” dermiş

Temel Cümle = Ara çegida: İşim ayriş emes toplaş dermiş

Yan cümle = : İşim ayriş emes toplaş

Ara çegida (yer tamlayıcısı) “İşim (özne) ayriş emes toplaş (yüklem)” (belirtisiz nesne) dermiş (yüklem)

Yan cümle temel cümlelerin belirtisiz nesnesi görevindedir.

Her kim çıqqan tégim égiz bolsun der. (s. 179)

“Herkes çıktığım dağ yüce olsun der.”

Temel Cümle = Her kim çıqqan tégim égiz bolsun der.

Yan cümle = : Çıqqan tégim égiz bolsun

Her kim (özne) “çıqqan tégim(özne) égiz bolsun(yüklem)”(belirtisiz nesne) der.(yüklem)

Yan cümle temel cümlelerin belirtisiz nesnesi görevindedir.

I.1.2.1.3. Sıralı Cümleler

Sıralı cümleler, yalnız başlarına kullanıldıklarında birer anlam taşıyan hükümlü cümlelerin virgül, noktalı virgül veya bağlaçlarla birbirine bağlanmasıyla kurulan

cümlelerdir (Özkan vd., 2016: 138). Sıralı cümleler ayrı ayrı cümlelerdir. Arka arkaya sıralanmış cümlelerdir. Bunlar arasında az veya çok bir anlam ilişkisi vardır. Birleşik cümlelerden farklıdır. Birleşik cümlelerde bir yardımcı cümle bir de temel cümle vardır ve yardımcı cümle temel cümlelerin bir unsuru durumundadır. Sıralı cümlelerde ise ilişki daha çok anlam ilişkisi yönündedir. Cümleler birbirinin herhangi bir unsuru değildir (Özkan vd., 2016: 138).

Sıralı cümleler Yeni Uygur Türkçesinde, *bagliguçilarsiz baglangan tendaş cümle, bagliguçisiz baglangan koşma cümle, bagliguçisiz baglangan tendaş koşma cümle, bagliguçisiz baglangan tendaş mürekkep cümle, bagliguçisiz tendaş koşma cümle, bagliguçisiz tendaş mürekkep cümle, tarmak cümliliri tendaş münasivette bagliguçilarsiz baglangan koşma cümle* olarak adlandırılır. Sıralı cümle Yeni Uygur Türkçesinde, anlam ve yapı açısından eşit derecede birbirine bağlanan ve birbiriyle ilişkili birleşik yargıyı ifade eden basit cümlelerin oluşturduğu birleşik cümledir, şeklinde tanımlanır (Erenoğlu, 2013: 457). Görüldüğü gibi sıralı cümle, Yeni Uygur Türkçesinde birleşik cümle olarak kabul edilmektedir ve alt türlere ayrılmamaktadır.

Öztürk, sıralı cümleyi birleşik cümle başlığı altında değil, yapıları bakımından cümleler başlığı altında ayrı bir bölüm olarak ele almış ve bu cümle türü için “*İki veya daha fazla cümlelerin bir anlam bütünlüğü içinde sıralanmasıyla meydana gelen cümleler topluluğudur. Cümlelerin her biri yapı ve anlam bakımından farklı niteliklere sahip olabilir. Aralarındaki anlam ilişkisi, ortak cümle unsurları, ortak kip ve şahıs ekleri ile pekiştirilir*” tanımını yapmıştır (Öztürk, 2010: 142). Öztürk, sıralı cümleleri bağımlı sıralı cümle ve bağımsız sıralı cümle gibi alt türlere ayırmamış, sıralı cümle başlığı altında bağımlı sıralı ve bağımsız sıralı cümlelerin örneklerini birlikte vermiştir (Öztürk, 2010: 142).

Doğan, sıralı cümleyi birleşik cümle başlığı altında değil, yapıları bakımından cümleler başlığı altında ayrı bir bölüm olarak ele almış ve bu cümle türü için “*Tek başlarına da bir yargı bildiren iki veya daha çok cümlelerin bir anlam bütünlüğü içinde sıralanmasıyla meydana gelen cümleler topluluğudur.*” ifadesini kullanmıştır (Doğan, 2014: 177). Doğan, sıralı cümleleri bağımlı sıralı cümle ve bağımsız sıralı cümle gibi alt türlere ayırmamış, sıralı cümle başlığı altında bağımlı sıralı ve bağımsız sıralı cümlelerin örneklerini birlikte vermiştir (Doğan, 2014: 177-178).

Gerek Türkiye’de gerek Türkiye dışında hazırlanan Yeni Uygur Türkçesi gramer kitaplarından hareketle, Yeni Uygur Türkçesinde sıralı cümleler için şunları söylemek mümkündür: Sıralı cümleler en az iki cümleden oluşur ve bu cümleler anlamca birbirine bağlıdır. Cümle türleri sınıflandırmalarında sıralı cümleye yer verilir. Sıralı cümle birleşik cümle olarak kabul edilir. Sıralı cümlelerde yardımcı cümle temel cümle ilişkisi bulunmaz (Erenoğlu, 2013:158-459). Sıralı cümleler bağımlı sıralı ve bağımsız sıralı cümle olarak alt başlıklara ayrılmamıştır. Fakat sıralı cümleler başlığı altında verilen örnekler hem bağımlı sıralı cümlelerin hem de bağımsız sıralı cümlelerin örnekleridir. Yaptığımız bu çalışmada ise sıralı cümle, bağımlı sıralı cümle ve bağımsız sıralı cümle olmak üzere alt başlıklara ayrılmıştır; çünkü incelediğimiz atasözlerinde ikisinin de ayrı ayrı örnekleri bulunmaktadır.

I.1.2.1.3.1. Bağımlı Sıralı Cümle

Yalnız başlarına kullanıldıklarında bir anlam taşıyan, fakat özneleri, tümleçleri veya yüklemeleri ortak olan cümlelerdir (Özkan vd., 2016: 139). Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde sıralı cümleler, daha önce de belirttiğimiz gibi bağımlı sıralı ve bağımsız sıralı cümle gibi alt başlıklara ayrılmamaktadır. Dolayısıyla bu cümle türü için de Yeni Uygur Türkçesinde bir isim bulunmamaktadır fakat, sıralı cümle başlığı altında verilen örnekler incelendiğinde bağımlı ve bağımsız sıralı cümle çeşitlerinin olduğu görülmektedir.

Türkiye’de yapılan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde de sıralı cümle, bağımlı ve bağımsız sıralı cümle olarak alt başlıklara ayrılmadığı görülmektedir. Bu çalışmalarda sıralı cümleler başlığı altında verilen örneklerin ise, Türkiye dışında yapılan Yeni Uygur Türkçesi gramer çalışmalarında olduğu gibi, hem bağımlı sıralı cümleyi hem de bağımsız sıralı cümleyi kapsadığı görülmektedir (Öztürk, 2010: 142; Doğan, 2014: 177-178). Kanaatimizce, sıralı cümlelerin bağımlı sıralı cümle ve bağımsız sıralı cümle olmak üzere alt başlıklara ayrılması daha uygun olacaktır.

İncelediğimiz 2856 atasözünde 722 adet bağımlı sıralı cümle tespit edilmiştir. Bu bağımlı sıralı cümlelerden 183 adedi öznesi ortak, 480 adedi yüklemi ortak, 55 adedi hem yüklemi hem öznesi ortak, 2 adedi belirtili nesnesi ortak ve 1 adedi de yer tamlayıcısı ortak bağımlı sıralı cümlelerdir.

Öznesi Ortak Olan Bağımlı Sıralı Cümleler

(Sen) Köp anla, az sözle (s. 109)

“Çok düşün, az konuş.”

(Sen) (özne) Köp (zarf tümleci) anla (yüklem) , az (zarf tümleci) sözle (yüklem)

(Sen) Körüngenge köymey,

Köyüngenge köy. (s. 110)

“Görünene yanma, ilgilenene yan.”

(Sen) (özne) körüngenge (yer tamlayıcısı) köymey (yüklem) köyüngenge (yer tamlayıcısı) köy (yüklem)

(Sen) Putuñniñ toğrılığığa qarima,

yoluñniñ toğrılığığa qara. (s. 150)

“Ayağının doğruluğına bakma, yolunun doğruluğına bak.”

(Sen) (özne) Putuñniñ toğrılığığa (yer tamlayıcısı) qarima (yüklem) yoluñniñ toğrılığığa (yer tamlayıcısı) qara (yüklem)

Roza, namaz toqluqta,

Kimge kerek yoqluqta. (s. 152)

“Oruç- namaz toklukta, kime gerek yoklukta.”

Roza namaz (özne) toqluqta (zarf tümleci) kimge kerek (yüklem) yoqluqta (zarf tümleci)

Til görge kirküzzer,

Textke mingüzzer. (s. 162)

“Dil mezara girdirir, tahta bindirir.”

Til (özne) görge (yer tamlayıcısı) kirküzzer (yüklem) textke (yer tamlayıcısı) mingüzzer (yüklem)

Yüklemi Ortak Olan Bağımlı Sıralı Cümleler

Bëgiz tağarda turmas,

Ot qeğezde. (s. 56)

“Çuvaldız torbada durmaz, ateş kâğıtta.”

Bëgiz (özne) tağarda (yer tamlayıcısı) turmas (yüklem) ot (özne) qeğezde (yer tamlayıcısı)

Capa çekmey, halavet yoq,

İnaq bolmay saadet. (s. 90)

“Cefa çekmeden rahatlık yok, dost olmadan saadet.”

Capa çekmey (*zarf tümleci*) halavet (*özne*) yoq (*yüklem*) inaq bolmay (*zarf tümleci*) saadet (*özne*)

Kèyik oqsızğa uçraydu,

Bala qaza yoqsızğa. (s. 105)

“Geyik oksuz kişiye rastlar, bela kaza yoksula.”

Kèyik (*özne*) oqsızğa (*yer tamlayıcısı*) uçraydu (*yüklem*) bala qaza (*özne*) yoqsızğa (*yer tamlayıcısı*)

Birni birsi *bèridu*,

Miñni mèhnet. (s. 65)

“Birini birisi verir binini emek.”

Birni (*belirtili nesne*) birsi (*özne*) bèridu (*yüklem*) miñni (*belirtili nesne*) mèhnet (*özne*)

Biriniñ közi *ema*,

Biriniñ köñli. (s. 65)

“Birinin gözü kör, birinin gönlü.

Biriniñ közi (*özne*) ema (*yüklem*) biriniñ köñli (*özne*)

Hem Yüklemi Hem Öznesi Ortak Olan Bağımlı Sıralı Cümleler

(*Sen*) Çapiniğa qarımay adimige *qara*,

Ağziğa qarımay qedimige. (s. 183)

“Kıyafetine bakmadan kişiye bak, söylediğine bakmadan gelişine.”

(*Sen*) (*özne*) Çapiniğa qarımay (*zarf tümleci*) adimige (*yer tamlayıcısı*) *qara* (*yüklem*) ağziğa qarımay (*zarf tümleci*) qedimige (*yer tamlayıcısı*)

(*Sen*) Heyt küni xotun *alma*,

Yamğur küni at! (s. 180)

“Bayram günü hatun alma, yağmur günü at.”

(*Sen*) (*özne*) Heyt küni (*zarf tümleci*) xotun (*belirtisiz nesne*) alma (*yüklem*) yamğur küni (*zarf tümleci*) at!

(*Sen*) Maxtanganniñ öyige *barma*,

Kèrilgenniñ toyığa! (s. 128)

“Övünenin evine, kendini beğenenin düğününe gitme.”

(*Sen*) (*özne*) Maxtanganniñ öyige (*yer tamlayıcısı*) barma (*yüklem*) kèrilgenniñ toyığa (*yer tamlayıcısı*)

(Sen) Otniñ teptidin *qorqma*,

Dili pakniñ eptidin. (s. 140)

“Ateşin sıcaklığından korkma, gönlü temizsin simasından”

(Sen) (özne) Otniñ teptidin (*yer tamlayıcısı*) *qorqma* (*yer tamlayıcısı*) dili pakniñ eptidin (*yer tamlayıcısı*)

(Sen) Zalimniñ zulumidin *saqlan*, hakimniñ hökumidin. (s. 91)

“Zalimin zulmünden, hâkimin hükmünden korun.”

(Sen) (özne) Zalimniñ zulumidin (*yer tamlayıcısı*) *saqlan* (*yüklem*) hakimniñ hökumidin (*yer tamlayıcısı*)

Belirtili Nesnesi Ortak Olan Bağimli Sıralı Cümleler

Boyunni qıl kesmeydu

Qılıç kèser. (s. 66)

“Boyunu kıl kesmez, kılıç keser.”

Boyunni (*belirtili nesne*) qıl (*özne*) kesmeydu (*yüklem*) qılıç (*belirtisiz nesne*) keser (*yüklem*)

Yer Tamlayıcısı Ortak Olan Bağimli Sıralı Cümleler

Bir kim öz öyide padişa,

Bir kim xuda. (s. 63)

“Birisini kendi evinde padişah, birisini Allah(tır).”

Bir kim (*özne*) öz öyide (*yer tamlayıcısı*) padişa (*yüklem*) bir kim (*özne*) xuda (*yüklem*)

Kitaptin süret izdime hékmet izde. (s. 106)

“Kitaptan resim arama, hikmet ara”

Kitaptin (*yer tamlayıcısı*) süret (*belirtisiz nesne*) izdime (*yüklem*) hékmet (*belirtisiz nesne*) izde (*yüklem*)

İncelediğimiz atasözlerinde, bağimli sıralı cümleyi oluşturan cümlelerin, kendi içinde şartlı birleşik cümle olduğu 73 adet bağimli sıralı cümle tespit edilmiştir.

Körse közge payda,

Söyse cürekke. (s. 110)

“Görse göze fayda, sevse yüreğe.”

1.Cümle = Körse közge payda,

Yan cümle = Körse

Temel cümle= közge payda

(O) (özne) körse (yüklem) közge payda (yüklem)

Yan cümle temel cümlelerin zarf tümleci görevindedir.

2.Cümle = Söyse cürekke (payda),

Yan cümle = Söyse

Temel cümle= cürekke payda

(O) söyse (yüklem) cürekke (payda) (yüklem)

Bu cümlede de yan cümle, temel cümlelerin zarf tümleci görevindedir. Cümle bütün olarak değerlendirildiğinde özne ve yüklem bir kısmı ortaktır. Bu nedenle bu ve benzeri cümleler bağımlı sıralı cümle olarak kabul edilmiştir.

I.1.2.1.3.2. Bağımsız Sıralı Cümle

Yalnız başlarına kullanıldıklarında bir anlam taşıyan, anlamca birbirlerini bütünleyen fakat özne, tümleç ve yüklemeleri ortak olmayan cümlelerdir (Özkan vd., 2016: 140).

Yukarıda bağımlı sıralı cümle çeşidi için söylediklerimiz (gerek Türkiye’de gerek Türkiye dışında hazırlanan Yeni Uygur Türkçesi gramer kitaplarında sıralı cümlelerin alt başlıklara ayrılması) bağımsız sıralı cümleler için de geçerlidir.

İncelediğimiz 2856 atasözünde 398 adet bağımsız sıralı cümle tespit edilmiştir.

İkki yoqsul bir palasqa sıgar,

İkki padişa alemge siğmas. (s. 94)

“İki yoksul bir kilime sıgar, iki padişah dünyaya sığmaz.”

İkki yoqsul (özne) bir palasqa (yer tamlayıcısı) sigar (yüklem) ikki padişa (özne) alemge (yer tamlayıcısı) siğmas (yüklem)

Tiğ yarisi püter,

Til yarisi pütmes. (s. 162)

“Kılıç yarısı kapanır, gönül yarısı kapanmaz.”

Tiğ yarisi (özne) püter (yüklem) til yarisi (özne) pütmes (yüklem)

Köp yaşığan bilmes,

Köpni körgegen biler. (s. 110)

“Çok yaşayan bilmez, çok gören bilir.”

Köp yaşığan (özne) bilmes (yüklem) köpni körgegen (özne) biler (yüklem)

Mal ozuğı dalada,

Er ozuğı yolida (s. 127)

“Malın rızkı yaylada, erin rızkı yolunda”

Mal ozuğı (özne) dalada (yüklem) er ozuğı (özne) yolida (yüklem)

Öküź öldi otaq ayrıldı. (s. 144)

“Öküź öldü ortaklık bozuldu”

Öküź (özne) öldi (yüklem) otaq (özne) ayrıldı (yüklem)

İncelediğimiz atasözlerinde, bağımlı sıralı cümleyi oluşturan cümlelerin, kendi içinde şartlı birleşik cümle olduğu 26 adet bağımlı sıralı cümle tespit edilmiştir.

Padişā gaday bolsa,

Padişāliq peyli qalmas.

Gaday padişā bolsa,

Gadayliq peyli qalmas. (s. 146)

“Padişāh fakirse, padişāhlık itibarı kalmaz. Fakir padişāhsa, fakirlik huyu kalmaz.”

1.Cümle = Padişā gaday bolsa, padişāliq peyli qalmas,

Yan cümle = Padişā gaday bolsa

Temel cümle= padişāliq peyli qalmas

Padişā (özne) gaday bolsa (yüklem) padişāliq peyli (özne) qalmas (yüklem)

Yan cümle temel cümleinin zart tümleci görevindedir.

2.Cümle = Gaday padişā bolsa gadayliq peyli qalmas

Yan cümle = Gaday padişā bolsa

Temel cümle= Gadayliq peyli qalmas

Gaday (özne) padişā bolsa (yüklem) Gadayliq peyli (özne) qalmas (yüklem)

Bu ikinci cümlede de yan cümle, temel cümleinin zarf tümleci görevindedir. Cümle bütün olarak değerdendirildiğinde anlam ilişkisi bulunmakta fakat herhangi bir öge ortaklığı bulunmamaktadır. Bu nedenle bu ve benzeri cümleler bağımsız sıralı cümle olarak kabul edilmiştir.

1.1.2.2. Yüklemin Türüne Göre Cümleler

Yüklemine göre cümleler, isim cümlesi ve fiil cümlesi olmak üzere ikiye ayrılır. Yüklemine göre cümlelerde yüklemin türüne bakılır. Eğer cümleinin yüklemi fiil ise

cümle yüklem türüne göre fiil cümlesidir. Cümle yüklemi isim ise cümle; yüklem türüne göre isim cümlesidir.

Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde yüklem türüne göre cümle çeşidi bulunmamaktadır (Erenoğlu, 2013: 479). Türkiye’de yapılan Yeni Uygur Türkçesi gramer çalışmalarında ise yüklem türüne göre cümle çeşidi bulunmaktadır. Öztürk yüklem türüne göre cümleleri *isim cümlesi ve fiil cümlesi* olarak incelemiştir (Öztürk, 2010: 143). Doğan da Öztürk gibi yüklem türüne göre cümleleri *fiil cümlesi ve isim cümlesi* olarak belirlemiştir (Doğan, 2014:174).

I.1.2.2.1. Fiil Cümlesi

Yüklemi çekimli bir fiil olan cümleye fiil cümlesi denir. Çekimli fiil, şekil ve zaman ekiyle birlikte şahıs eki alan fiildir (Özkan vd., 2016: 141).

Türkiye dışında Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde fiil cümlesi, cümle sınıflandırmalarında bir tür olarak bulunmamaktadır sadece yüklem bahsinde yüklem türü fiil ya da isimden oluşabileceği söylenmektedir (Erenoğlu, 2013: 474). Bu nedenle Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde bu cümle türü için kullanılan bir terim bulunmamaktadır.

Türkiye’de yayınlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde ise fiil cümlesi, cümle sınıflandırmalarında bir tür olarak verilmektedir. Öztürk, fiil cümlesini yüklem türüne göre cümleler, başlığı altında almış ve bu cümle türü için: “*Yüklemi fiil olan cümledir. Fiilin geçişli olması hâlinde nesne unsuru ile birlikte bütün cümle unsurlarını alır. Fiil geçişsiz ise nesne unsurunu almaz.*” ifadesini kullanmıştır (Öztürk, 2010: 143). Doğan da Öztürk gibi fiil cümlesini yüklem türüne göre cümleler başlığı altında almış ve bu cümle türü için: “*Yüklemi bir fiil veya birleşik fiil grubu olan cümlelere fiil cümlesi denir.*” ifadesini kullanmıştır (Doğan, 2014: 174).

Türkiye’de hazırlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinden ve atasözlerinden hareketle Yeni Uygur Türkçesinde fiil cümlesi için şunları söylemek mümkündür: Fiil cümlesinin yüklemi çekimli bir fiilden oluşur. Geçişsiz fiil cümleleri nesne almazlar.

İncelediğimiz 2856 atasözünde birleşik cümlelerdeki yan cümle ve temel cümledeki fiiller dahil olmak üzere toplam 1993 adet fiil cümlesi tespit edilmiştir. Bunlardan 909 adedi geçişli, 1084 adedi geçişsiz fiildir.

Geçişli Fiil Cümleleri

Kêler gepni kêlin *eytar* (s. 105)

“Gelen sözü gelin söyler.”

Qiliç öz qinini *kesmes*. (s. 119)

“Kılıç kendi kınını kesmez.”

Qoğunniñ yaxşısını işt *yer*. (s. 120)

“Kavunun iyisini köpek yer.”

Oğul yaqqan çiraqni qizmu *yaqar*. (s. 137)

“Oğlanın yaktığı ocağı kız da yakar.”

Geçişsiz Fiil Cümleleri

Oğri aydıñdin *qorqıdu*. (s. 138)

“Hırsız aydınlıktan korkar.”

Oylap iş qilğan uyalmas. (s. 138)

“Düşünüp iş yapan utanmaz.”

Öydiki söz bazargâ *aqmas*. (s. 143)

“Kafadaki söz pazara düşmez.”

Putuñniñ toğrılığığa *qarima*,

yoluñniñ toğrılığığa *qara*. (s. 150)

“Ayağının doğruluğuna bakma, yolunun doğruluğuna bak”.

Töhmetxor töhmette *öler*. (s. 167)

“İftiracı iftirada ölür.”

I.1.2.2.2. İsim Cümlesi

Yüklemi ek fiille çekimlenmiş bir isim veya isim grubu olan cümleye isim cümlesi denir. İsim cümlesinin yüklemi isim, isim soylu bir kelime veya isim soylu bir kelime grubudur (Özkan vd., 2016: 142).

Türkiye dışında Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde isim cümlesi, cümle sınıflandırmalarında bir tür olarak bulunmamakta, sadece yüklem bahsinde yüklemelerin

fiil ya da isimden oluşabileceği söylenmektedir (Erenoğlu, 2013: 474). Bu nedenle Yeni Uygur Türkçesi gramerliliğinde bu cümle türü için kullanılan bir terim yoktur.

Türkiye’de yayınlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde ise isim cümlesi cümle sınıflandırmalarında bir tür olarak verilmektedir. Öztürk, isim cümlesini yüklem türüne göre cümleler başlığı altında almış ve bu cümle türü için: “Yüklemi ek fiille çekimlenmiş bir isim veya isim gibi kullanılan kelime grubu olan cümlelerdir” ifadesini kullanır (Öztürk, 2010: 143). Doğan da Öztürk gibi isim cümlesini yüklem türüne göre cümleler başlığı altında almış ve bu cümle türü için: “Yüklemi ek fiille çekimlenmiş bir isim veya isim grubu olan cümlelere isim cümlesi denir.” ifadesini kullanmıştır (Doğan, 2014: 174).

Türkiye’de hazırlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinden ve atasözlerinden hareketle, Yeni Uygur Türkçesinde isim cümlesi için şunları söylemek mümkündür: İsim cümlesinin yüklemi ek fiille çekimlenmiş isim ya da isim grubundan oluşmaktadır. İsim cümleleri genellikle özne ve yüklemden oluşmaktadır. İsim cümleleri nesne almazlar. İsim cümleleri öğrenilen geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman ve geniş zaman ekiyle çekimlenir (Erenoğlu, 2013: 477).

İncelediğimiz 2856 atasözünde birleşik cümlelerdeki yan cümle ve temel cümleler dahil olmak üzere toplam 990 adet isim cümlesi tespit edilmiştir.

Er dostluğı *égiz*,

El dostluğı *dëñiz*. (s. 39)

“Er dostluğı yüce, yabancı dostluğı geniş.”

Xas ademniñ hesriti *el*. (s. 174)

“İyi insanın hasreti vatanıdır.”

Qan qerindaş *can qerindaş*. (s. 113)

"Kan kardeş can kardeş."

Miñ yoldaştin bir sırdaş *yaxşı*. (s. 31)

“Bin yoldaştan bir sırdaş iyidir.

Oquş *capalıq* axiri *vapalıq*. (s. 139)

“Okuma zahmetli sonu vefalı.”

I.1.2.3. Yüklemin Yerine Göre Cümleler

Yüklemin yerine göre cümleler kurallı cümle ve devrik cümle olmak üzere ikiye ayrılır. Yüklemin cümlelerin ana ögesidir ve genellikle sonda bulunur. Yüklemin sonda bulunan cümleler kurallı cümle, yüklemin sonda bulunmayan cümleler devrik cümlelerdir.

Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde yüklemin yerine göre cümle çeşidi yoktur. (Erenoğlu, 2013: 485). Türkiye’de yapılan Yeni UygurTürkçesi gramer çalışmalarında ise yüklemin yerine göre cümle çeşidi bulunmaktadır. Öztürk yüklemin yerine göre cümleleri kurallı cümle ve devrik cümle olarak incelemiştir (Öztürk, 2010: 144). Doğan da Öztürk gibi yüklemim yerine göre cümleleri kurallı cümle ve devrik cümle olarak belirler (Doğan, 2014:175).

I.1.2.3.1. Kurallı Cümle

Cümlelerin ana ögesi olan yüklem cümlelerin sonunda olduğu cümleler kurallı cümlelerdir. Türkçenin doğal söz diziminde cümlelerin ana ögesi olan yüklem sonda, onu tamamlayan ögeler ise yüklem önünde bulunur (Özkan vd., 2016: 145). Yüklemin isim ya da fiil olması önemli değildir.

Türkiye dışında Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde kurallı cümle, cümle sınıflandırmalarında bir tür olarak bulunmamakta sadece yüklem bahsinde yüklem cümlelerin sonunda veya başka bir yerinde bulunabileceği söylenmiştir (Erenoğlu, 2013: 485). Bu nedenle Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde bu cümle türü için kullanılan bir terim bulunmamaktadır.

Türkiye’de yayınlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde ise kurallı cümle cümle sınıflandırmalarında bir tür olarak yer almaktadır. Öztürk, kurallı cümleyi yüklem yerine göre cümleler başlığı altında almış ve bu cümle türü için: “*Kurallı cümle yüklemi sonda bulunan cümledir.*” ifadesini kullanır (Öztürk, 2010: 144). Doğan da Öztürk gibi kurallı cümleyi yüklem yerine göre cümleler başlığı altında almış ve bu cümle türü için: “*Yüklemi sonda bulunan cümlelere kurallı cümle denir.*” ifadesini kullanır (Doğan, 2014: 175).

İncelediğimiz 2856 atasözünde birleşik cümlelerdeki yan cümlelerin ve temel cümlelerin yüklemi dahil olmak üzere 3354 kurallı cümle tespit edilmiştir

Aç közge dēñiz *bir otlam*. (s. 31)

“Aç göze deniz bir yudum(dur).”

Sözniñmu süyigi *bar*. (s. 158)

“Sözün de kemiği var.”

Tömürni qiziğida *soq!* (s. 166)

“Demiri tavında döv.”

Tiğ yarisi *püter*,

Til yarisi *pütmes*. (s. 162)

“Kılıç yarası kapanır, gönül yarası kapanmaz.”

Ustazğa ölgiche *xizmet qil*,

Xizmet qilmisañmu *izzet qil!* (s. 171)

“Usta ölene kadar hizmet et, hizmet etmezsen hürmet et!”

I.1.2.3.2. Devrik Cümle

Cümlelerin ana ögesi olan yüklem cümlelerin sonunda olmadığı cümleler devrik cümlelerdir. Devrik cümleye daha çok konuşma dilinde, şiir dilinde ve atasözlerinde rastlanır (Özkan vd., 2016: 145). Yüklem isim ya da fiil olması önemli değildir.

Türkiye dışında Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde devrik cümle, cümle sınıflandırmalarında bir tür olarak bulunmamakta, sadece yüklem bahsinde yüklem cümlelerin sonunda veya başka bir yerinde bulunabileceği söylenmiştir (Erenoğlu, 2013: 485). Bu nedenle Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde bu cümle türü için kullanılan bir terim bulunmamaktadır.

Türkiye’de yayınlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde ise devrik cümle cümle sınıflandırmalarında bir tür olarak verilmektedir. Öztürk, devrik cümle yüklem yerine göre cümleler başlığı altında alır ve bu cümle türü için: “*Yüklemi sonda bulunmayan cümlelerdir*” ifadesini kullanır (Öztürk, 2010: 144). Doğan da Öztürk gibi devrik cümleyi yüklem yerine göre cümleler başlığı altında alır ve bu cümle türü için: “*Yüklemi sonda olmayan cümlelerdir. Yüklem başta ya da ortada olmasındaki amaç,*

yargıya bir duygu değeri kazandırmak, anlatımda bir sıklık sağlamaktır.” ifadesini kullanır (Doğan, 2014: 175).

İncelediğimiz 2856 atasözünde 607 devrik cümle tespit edimiştir

Qarğuğa tün mu *oxşaş*, kün mu. (s. 115)

“Köre gece de gündüz de aynıdır.”

Özem tapqan balğa,

Nege *baray* davağa (s. 142)

“Kendi bulduğum belaya nereye gideyim çareye.”

Külme kişiniñ derdige,

Özeñge *kêler* etige. (s. 111)

“Gülme başkasının derdine, kendi (başına) gelir yarın..”

Kêlinniñ *bolsa* öyxanıda,

Güller *üner* gülxanıda. (s. 105)

“Gelinin olsa evinde, güller biter gülhanda.”

İşlep tursa biligiñ,

hel bolidu tiligiñ. (s. 96)

“Çalışıyorsa zihnini, gerçek olur dileğin.”

I.1.2.4. Anlamına Göre Cümleler

Türkiye Türkçesinde anlamına göre cümleler, cümle sınıflandırmalarında bütün araştırmacılar tarafından kullanılan bir ölçüttür. Araştırmacıların hemfikir olmadığı yer anlamına göre cümlelerin alt başlıklarıdır. Türkiye Türkçesi sözdizimi araştırmacılarının genel eğilimi, anlamına göre cümleleri *olumlu*, *olumsuz* ve *soru cümlesi* olarak ele alma ve inceleme yönündedir⁷.

⁷ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için daha öncede belirttiğimiz gibi Neşe Erenoğlu’nun 2013 yılında Ege Üniversitesi’nde hazırladığı “*Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinin Sözdizimi Açısından Karşılaştırılması*” başlıklı doktora tezine bakılabilir. Erenoğlu, Türkiye Türkçesindeki bütün sözdizimi çalışmalarını inceleyerek araştırmacıların cümle tasniflerine toplu olarak yer vermiştir. Biz, çalışmamızda bütün cümle tasniflerinin burada tek tek vermeyi uzun ve tekrar olacağı için bunlara yer vermedik.

Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde ise anlamına göre cümleler; *bildirme cümlesi* (bayan cümle/hever cümle), *soru cümlesi* (sorak cümle/sual cümle), *ünlem cümlesi* (ündeş cümle) ve *emir cümlesi* (buyruk cümle) olmak üzere dört grupta incelenir (Erenoğlu, 2013: 497).

Türkiye’de yayınlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde ise anlamına göre cümleler, cümle sınıflandırmalarında yer almaktadır. Bu gramercilerden Öztürk, anlamına göre cümleleri *olumlu cümle*, *olumsuz cümle* ve *soru cümlesi* olarak üç alt başlıkta incelemiştir (Öztürk, 2010:144-145). Doğan da Öztürk gibi anlamına göre cümleleri *olumlu*, *olumsuz* ve *soru cümlesi* olmak üzere üç alt başlıkta değerlendirir (Doğan, 2014: 176-177).

Biz de çalışmamızda anlamına göre cümleleri olumlu cümle, olumsuz cümle ve soru cümlesi olarak ele aldık.

I.1.2.4.1. Olumlu Cümle

Olumlu cümle, yüklemi olumsuzluk bildiren bir ek ya da kavram içermeyen olumluluk kavramı içeren cümlelerdir. olumlu cümlede yargının gerçekleşmesi söz konusudur (Özkan vd., 2016: 146).

Türkiye dışında yayınlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde cümle sınıflandırmalarında olumlu cümle yoktur. Bazı müstakil çalışmalarda olumlu cümleye değinilmiş bu cümle türüne *tasdik cümle* adı verilmiş ve bu cümle türü –*mA olumsuzluk eki*, *yaq* (hayır), *yoq* (yok) *emes* (değil) gibi kelimelerin bulunmadığı cümleler olarak tanımlanmıştır (Erenoğlu, 2013: 503).

Öztürk olumlu cümleye anlamına göre cümleler başlığı altında yer verir bu cümle türü için “*Yüklemin anlattığı işin yapıldığını bildiren cümlelerdir.*” ifadesini kullanır (Öztürk, 2010: 144). Doğan da Öztürk gibi olumlu cümleye anlamına göre cümleler başlığı altında yer verir ve bu cümle türü için “*Cümlede yüklemin belirttiği eylemin gerçekleştiğini belirten cümlelere olumlu cümle denir.*” ifadesini kullanır (Doğan, 2014: 176).

İncelediğimiz 2856 atasözünde 2940 olumlu cümle tespit edilmiştir.

Qeriganda at tēzigi altun körüner. (s. 117)

“Yaşlanınca at tezeği altın görünür.”

Bolidiğan mēve çëçigidin *biliner*. (s. 66)

“Olacak meyve çiçeğinden belli olur.”

Méhnet *hörmət taci* (s. 130)

“Mihnet, hörmət tacı.”

Axmaq dosttin,

Eqillik düşmen *yaxşı*. (s. 30)

“Ahmak dosttan akıllı düşman iyi(dir).”

Almaqniñ bermigi *bar*,

Çiqmaqniñ çüşmigi. (s.20)

“Almanın vermesi var, çıkmının inmesi.”

I.1.2.4.2. Olumsuz Cümle

Yüklemi olumsuzluk kavramı bildiren cümleye *olumsuz cümle* denir. Olumsuz cümlede yargının gerçekleşmemesi söz konusudur. Fiil cümlelerinde olumsuzluk, –*mA* olumsuzluk eki ile, isim cümlelerinde ise *değil* edatı ve *yok* kelimesi ile sağlanır (Özkan vd., 2016: 147).

Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde cümle sınıflandırmalarında olumsuz cümleye yer verilmemektedir. Bazı müstakil çalışmalarda olumsuz cümleden bahsedilmekte, bu cümle türü için *inkar cümlesi* terimi kullanılmakta ve bu cümleler –*mA olumsuzluk eki*, *yaq (yok)*, *yoq (yok)*, *emes (değil)* gibi kelimelerin bulunduğu cümleler olarak tanımlanmaktadır (Erenoğlu, 2013: 504).

Öztürk, olumsuz cümleye anlamına göre cümleler başlığı altında yer vermiş bu cümle türü için “*Yüklemin anlattığı işin yapılmadığını bildiren cümlelerdir. Yüklem olumsuzluk anlamlarını –ma, -me ekinden ve yoq (yok) ve emes (değil) kelimelerinden alırlar*” ifadesini kullanır (Öztürk, 2010: 145). Doğan da Öztürk gibi olumsuz cümleye anlamına göre cümleler başlığı altında yer verir ve bu cümle türü için “*Cümlede yüklem belirttiği eylemin gerçekleşmediğini anlatan cümlelere olumsuz cümle denir. Olumsuz cümlelerde olumsuzluk ifadesini –ma, -me eki ile emes ve yoq kelimeleri verir*” ifadesini kullanır (Doğan, 2014: 176).

İncelediğimiz 2856 atasözünde 871 olumsuz cümle tespit edilmiştir. Bu cümlelerde olumsuzluk anlamı –mA, -mAs ekleri ile *yoq* (yok) ve *emes* (değil) kelimeleri ile sağlanmıştır.

Añlığan bilen kergen *bir emes*. (s. 23)

“İşitenle gören bir değildir.”

Aş *yoq* iştey *yoq*. (s. 32)

“Yemek yok, iştah yok.”

Yer cutqanğa *toymas*,

Köz körgenge *toymas*,

Köñül oyğa *toymas*,

Böre qoyğa *toymas*,

Qulaq sözge *toymas*,

Aqqu kölgə *toymas*. (s. 99)

“Toprak yutmaya doymaz, göz görmeye doymaz, gönül hayale doymaz, kurt koyuna doymaz, kulak söze doymaz, kuğu göle doymaz.”

Aşiqqa Bağdat *ciraq emes*. (s. 33)

“Aşığa Bağdat uzak değil.”

Başta *eqil bolmisa*,

Ayaqqa tinim *yoq*. (s. 53)

“Başta akıl olmazsa, ayağa rahat yok.”

I.1.2.4.3. Soru Cümlesi

Soru cümlesi herhangi bir ögesinde soru anlamı bulunan cümledir. Hem olumlu hem de olumsuz olabilir. Bu cümleler soru bildiren kelimeler ile ve soru ekleriyle yapılır (Özkan vd., 2016: 149).

Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde bu cümle türü, cümle sınıflandırmalarında anlamına göre cümlelerde *soraq cümle/soal cümle* olarak adlandırılmaktadır. Yeni Uygur Türkçesinde bu cümle türü herhangi bir şeyi iş ya da hareket hakkında soruların sorulduğu cümle soru cümlesi olarak adlandırılır. Soru anlamı *kim (kim)*, *neme (ne)*, *qandaq (nasıl)*, *qançe (kaç)*, *neççe (ne kadar)*, *qaysı (hangisi)*, *qayerde (nerede)*, *nede*

(nerede), qaçan (ne zaman), qanı (nerede) gibi kelimelerle sağlar (Erenoğlu, 2013: 500-501).

Öztürk, soru cümlesine anlamına göre cümleler başlığı altında yer vermiş bu cümle türü için “*Soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümle, soru cümlesidir. Soru cümlesi, olumlu veya olumsuz olabilir.*” ifadesini kullanır (Öztürk, 2010: 145). Doğan da Öztürk gibi soru cümlesine anlamına göre cümleler başlığı altında yer vermiş ve bu cümle türü için “*Soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümlelerdir. Olumlu veya olumsuz cümleler soru zamirleri, soru zarfları, soru edatları, kuvvetlendirme edatları, soru sıfatları ve soru eki mu ile soru cümlesine çevrilirler.*” ifadesini kullanır (Doğan, 2014: 177).

İncelediğimiz 2856 atasözünde 39 soru cümlesi tespit edilmiştir. Bu cümlelerde soru anlamı *kim* ve *ne* soru zamirleri, *qandaq* soru zarfı ve *mu* soru edatı ile sağlanmıştır.

Aka-inini yaman dëseñ,

Yaxşı tuqqanni *nedin* tapisen? (s. 17)

“Abi kardeşini kötü dese, iyi akrabayı nerden bulacaksın?”

Bëşiñ patmiğan yerge,

Özeñ *qandaq* patisen? (s. 59)

“Başının sığmadığı yere, kendin nasıl sığarsın?”

Bir bağ bède bir tenge,

Baytal baqmaq asan mu?

On ciñ buğday yüz tenge,

Xotun baqmaq asan mu? (s. 62)

“Bir bağ yonca bir lira, kısrak beslemek kolay mı? Yarım kilo buğday yüz lira, kadın bakmak kolay mı?”

Mëniñ eşim sen bilen,

Sëniñ eşin *kim* bilen? (s. 129)

“Benim eşim seninle senin eşin kiminle?”

I.1.3. Kelime Grupları

Birden çok kelimedenden oluşan, yapısında ve anlamında bir bütünlük bulunan, cümle içinde tek öge olarak işlem gören söz dizisine *kelime grubu* denir (Özkan vd., 2016: 45). Türkiye Türkçesinde kelime grubu için çeşitli kaynaklarda *kelime grubu* (*öbeği*), *belirtme grubu* (*öbeği*), *yargısız anlatım*, *birlik*, *sözcük öbeği*, *öbek* ve *grup* gibi terimler de kullanılmaktadır (Özkan vd., 2016: 45).

Türkiye Türkçesinde kelime gruplarının genel özellikleri şu şekildedir: Kelime grupları en az iki kelimedenden oluşur. Kelime grupları yargı bildirmezler, varlıkları belirtir, niteler ya da pekiştirir. Kelime gruplarının yapısında ve anlamında bir bütünlük vardır. Ekli ya da eksiz birleşebilirler. Tek bir şeyi karşılarlar. Cümle içinde tek bir kelime gibi görev alırlar (Erenoğlu, 2013: 41).

Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde kelime grupları için *sintaksislik söz birikmisi*, *söz birikmisi*, *turaqsız söz birikmisi* gibi terimler kullanılmakta genel eğilim ise *sintaksislik söz birikmisi* terimini kullanma yönündedir⁸ (Erenoğlu, 2013: 42).

Öztürk, Yeni Uygur Türkçesinde kelime grupları için “*Kelime grubu, anlamında ve yapısında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak işlem gören, birden fazla kelimenin meydana getirdiği dil birliğidir.*” ifadesini kullanır (Öztürk, 2010: 128). Öztürk’ün çalışmasında *kelime grubu* terimini kullanmıştır.

Doğan, Yeni Uygur Türkçesinde kelime grupları için “*Bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu, bir hareketi karşılamak veya belirtmek pekiştirmekve nitelemek üzere belli kurallar içinde yan yana getirilmiş birden fazla kelimedenden oluşan yargısız dil birimine kelime grubu deni.*” ifadesini kullanmıştır (Doğan, 2014: 160). Doğan da Öztürk gibi kelime grubu terimini kullanmıştır.

Türkiye’de yayınlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerden ve atasözlerinden hareketle Yeni Uygur Türkçesinde kelime grupları için şunları söylemek mümkündür: Kelime grupları en az iki kelimedenden oluşurlar, yargı bildirmeyip varlıkları pekiştirir ya da niteler. Anlamında ve yapısında bir bütünlük vardır. Tek bir varlığı karşılarlar. Cümle içinde tek bir kelime gibi işlem görürler (Erenoğlu, 2013: 57).

⁸ Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde araştırmacıların kelime grupları hakkındaki görüşler, kelime grubu tasnifleri ve kelime grubunun alt başlıkları için bakınız: (Erenoğlu 2013: 42-57).

I.1.3.1. İsim Tamlaması

Bir isim unsurunun iyelik sistemi içinde başka bir isim unsuru ile kurduğu kelime grubuna *isim tamlaması* denir.

Türkiye dışındaki Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde kelime grubu sınıflandırmalarında isim tamlamasına yer verilmemektedir Türkiye dışındaki Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde, bizim isim tamlaması olarak kullandığımız yapılara *isim grubu (tamlananı isim olan bütün yapılar) (isim karakterlik söz birikmisi, isimlik birikme)* başlığı altında ulaşılabilir (Erenoğlu, 2013: 81).

Türkiye’de yayımlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde ise isim tamlamaları kelime grubu sınıflandırmalarında yer almaktadır (Öztürk, 2010: 129; Doğan, 2014: 160).

I.1.3.1.1. Belirtili İsim Tamlaması

Tamlayanı da tamlananı da ek alan isim tamlamalarıdır. Tamlayanı ekli ilgi hâlinindedir. Belirtili isim tamlamasında tamlayan belirli bir nesneyi gösterir (Özkan vd., 2016: 54).

Türkiye dışındaki Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde, kelime grubu sınıflandırmalarında belirtili isim tamlaması bulunmamaktadır. Sadece belirtili isim tamlaması değil aynı zamanda belirtisiz isim tamlaması da kelime grubu sınıflandırmalarında yer almamaktadır. Türkiye dışındaki Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde, bizim isim tamlaması olarak kullandığımız yapılara *isim grubu (tamlananı isim olan bütün yapılar) (isim karakterlik söz birikmisi, isimlik birikme)* başlığı altında ulaşılabilir (Erenoğlu, 2013: 81).

Öztürk, çalışmasında kelime grupları başlığı altında isim tamlamasını belirtili ve belirtisiz isim tamlaması diye ayırmadan kelime grubu olarak vermiştir. Açıklamasında tamlayanı ilgi hâli eki almış isim tamlamalarını *belirli isim tamlaması*; tamlayanı ilgi hâli ekini almamış isim tamlamalarını da *belirsiz isim tamlaması* olarak değerlendirmiştir (Öztürk, 2010: 129).

Doğan, kelime grubu başlığı altında belirtili isim tamlamasını kelime grubu olarak değerlendirmiş ve bu kelime grubu için “*Tamlayanı ilgi hâli eki, tamlananı ise iyelik eki almış olan tamlamalara belirtili isim tamlaması denir. Bir isim tamlamasının içinde birden çok tamlama bulunabilir.*” ifadesini kullanmıştır (Doğan, 2014: 160).

Gerek Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinden gerek incelediğimiz atasözlerinden hareketle Yeni Uygur Türkçesinde belirtili isim tamlaması için şunları söylemek mümkündür: Tamlayan ilgi ekini tamlanan iyelik ekini alır. Belirli bir varlığı bildirir. Tamlayan ile tamlanan arasındaki bağ geçicidir. Tamlayan ile tamlanan yer değiştirebilir. Tamlayan ile tamlanan arasına bir unsur girebilir. Tamlayan ve tamlanan tek kelimedenden oluşabileceği gibi kelime grubundan da oluşabilir (Erenoğlu, 2013: 88).

*Ağriqniñ sançığı yaman,
Sözniñ aççığı. (s.)*

“ Hastalığın sancısı kötü, sözün acısı.”(s.12)

Ağriqniñ sançığı (özne) yaman (yüklem) sözniñ aççığı (özne)

*Qara qazanniñ eşti tatlıq,
Mis lègenniñ tüvi. (s.114)*

“Kara kazanın yemeği tatlı, bakır leğenin dibi.”

Qara qazanniñ eşti (özne) tatlıq (yüklem) mis lègenniñ tüvi (özne)

Ottuz kün *roziniñ* üç kün *heyti* bar (140)

“Otuz günlük orucun üç günlük bayramı var.”

Ottuz kün *roziniñ* üç kün *heyti* (özne) bar (yüklem).

I.1.3.1.2. Belirtisiz İsim Tamlaması

Tamlayanı ek almayan, tamlananı ek alan isim tamlamasına *belirtisiz isim tamlaması* denir Tamlayanı eksiz ilgi halindedir. Eksiz tamlayan belirsiz durumdadır; fakat tamlanana bağlanması daha kuvvetlidir. Belirtisiz isim tamlamasında tamlayan belirsiz, genel bir nesneyi karşılar (Özkan vd., 2016: 54).

Türkiye dışında Yeni Uygur Türkçesi gramerlerindeki kelime grubu sınıflandırmalarında belirtisiz isim tamlaması bulunmamaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi sadece belirtisiz isim tamlaması değil aynı zamanda belirtili isim tamlaması ve

genel olarak isim tamlaması da kelime grubu sınıflandırmalarında yer almamaktadır (Erenoğlu, 2013: 85).

Öztürk, çalışmasında isim tamlamasına kelime grubu sınıflandırmasında yer vermiştir. Belirtisiz isim tamlamasını *belirsiz isim tamlaması* olarak almış ve tamlayanı ilgi hali ekini almamış isim tanımlamalarını da *belirsiz isim tamlaması* olarak değerlendirmiştir (Öztürk, 2010: 129).

Doğan, kelime grubu başlığı altında belirtisiz isim tamlamasını kelime grubu olarak değerlendirmiş ve bu kelime grubu için “*Tamlayanı yalın tamlananı ise iyelik eki almış olan isim tamlamalarıdır.*” ifadesini kullanmıştır (Doğan, 2014: 161).

Gerek Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinden gerek incelediğimiz atasözlerinden hareketle Yeni Uygur Türkçesinde belirtisiz isim tamlaması için şunları söylemek mümkündür: Tamlayan ek almaz tamlanan iyelik ekini alır. Belirsiz, genel bir varlığı bildirir. Tamlayan ile tamlanan arasında bağ süreklidir. Tamlayan ile tamlanan arasına başka bir unsur giremez (Erenoğlu, 2013: 89).

Ademniñ eqli bolmisa,

Köz değen *tam töşügi*. (s. 15)

“İnsanın akli olmasa göz denilen duvar deliği(dir).”

Ademniñ eqli (özne) bolmisa (yüklem) göz değen (özne) tam töşügi.(yüklem)

Terbiye *kamalet mektivi*. (s. 161)

“Terbiye olgunluk mektebidir.”

Terbiye (özne) kamalet mektivi (yüklem)

Tuz heqqi xuda heqqi. (s. 167)

“Tuz hakkı, Allah hakkı (dır).”

Tuz heqqi (özne) xuda heqqi (yüklem)

Saqlanğan sağlam bolur, *hayat yoli* dağdam bolur. (s. 153)

“Korunan sağlam olur, hayat yolu doğru olur.”

Saqlanğan (özne) sağlam bolur (yüklem) hayat yoli (özne) dağdam bolur (yüklem)

Möşük balisi anisiğa oxşaş miyavlar (s. 132)

“Kedi yavrusu anasına benzer miyavlar.”

Möşük balisi (özne) anisiğa oxşaş (zarf tümleci) miyavlar (yüklem)

I.1.3.2. Sıfat Tamlaması

Bir sıfatın veya sıfat görevinde kullanılan bir kelimenin kendinden sonra gelen ismi niteleyerek veya belirterek oluşturduğu tamlamalardır. Sıfat tamlaması tamlayanı sıfat, tamlananı isim unsurundan oluşan tamlamadır. Bu tamlamada, isim, ana unsur; sıfat ise yardımcı unsurdur (Özkan vd., 2016: 61).

Türkiye dışındaki Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde sıfat tamlaması, kelime grubu sınıflandırmalarında yer almadığı için sıfat tamlamasını karşılayacak bir terim de bulunmamaktadır. Bunun nedeni araştırmacıların kelime grubu sınıflandırmalarında tamlayanı değil tamlananı ölçüt olarak almalarıdır. Tamlananın sıfat olduğu tüm yapılar da isim grubu olarak ele alındığı için sıfat tamlaması kelime grubu sınıflandırmalarında yer almamaktadır (Erenoğlu, 2013: 95-96).

Öztürk, kelime grubu sınıflandırmalarında sıfat tamlamasına yer vermiş ve bu kelime grubu için “*Bir isim unsuru ile onu tamlayan sıfat unsurundan meydana gelir. Sıfat tamlaması kelime gruplarında ve cümlede isim, sıfat ve zarf olarak kullanılır.*” ifadesini kullanmıştır (Öztürk, 2010: 130).

Doğan da Öztürk gibi sıfat tamlamalarına kelime grubu sınıflandırmalarında yer vermiş ve bu kelime grubu için “*Bir isim ile onu niteleyen veya belirten sıfattan meydana gelmiş olan tamlamalardır. Bir sıfat tamlamasında isim unsurunu niteleyen birden çok sıfat olabilir.*” ifadesini kullanmıştır (2014: 161).

Gerek Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinden gerek incelediğimiz atasözlerinden hareketle Yeni Uygur Türkçesinde sıfat tamlaması için şunları söylemek mümkündür: Sıfat tamlamalarında sıfat önce isim ise sonra gelir. Sıfat ve isim herhangi bir ek almadan birbirine bağlanır. Sıfat tamlamalarında niteleme ve belirtme sıfatları birlikte kullanılabilir. Tamlayan ya da tamlanan bir kelimedenden ya da kelime grubundan oluşabilir (Erenoğlu, 2013: 100).

Töğinin çaqqığı *bir bağ paxal* (s. 166)

“Devenin yuları bir bağ saman.”

Töğinin çaqqığı (özne) bir bağ paxal (yüklem)

Tikensiz gül bolmas emgeksiz pul. (s. 166)

“Dikensiz gül olmaz, zahmetsiz para.”

Tikensiz gül (özne) bolmas (yüklem) emgeksiz pul (özne)

Süyini içken kölge tükürme (s. 158)

“Suyunu içtiğin göle tükürme.”

Süyini içken kölge (yer tamlayıcısı) tükürme (yüklem)

Hayat büyük muellim. (s. 178)

“Hayat, büyük öğretmen.”

Hayat (özne) büyük muellim (yüklem)

Qëri qulaq uzun qulaq. (s. 117)

“Yaşlı kulak uzun kulak(tır).”

Qëri qulaq (özne) uzun qulaq (yüklem)

I.1.3.3. Tekrar Grubu

Eş görevli iki kelimenin yan yana gelerek oluşturduğu gruba tekrar grubu denmektedir. Tekrar grubu, anlama güç katmak amacıyla kelimelerin veya seslerin tekrarlanması şeklinde oluşturulan kelime grubudur (Özkan vd., 2016: 65). Bu kelime grubu için Türkiye Türkçesinde *atıf grubu, çift kullanılış, ikileme, ikiz kelime, ikizleme, ikizlenme, katmerleme, kelime ikilemesi, kelime koşması, koşma takım, tekrar grubu, tekrar öbeği, tekrar, yineleme öbeği* gibi terimler de kullanılmaktadır (Erenoğlu, 2013: 123).

Türkiye dışında Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde tekrarlar için *cüp söz, koş söz, tekrariy söz* gibi terimler kullanılmakta; fakat kelime grubu sınıflandırmasında tekrar grubu bulunmamaktadır. Araştırmacıların bir kısmı tekrarları şekil bilgisinde işlemektedir. Bir kısım araştırmacıların da kelime grupları bölümünde *tendaş bagliniştə kelgen söz birikmisi (eşit bağlanan kelime grubu), tendaş bagliniştə söz birikmisi (eşit bağlanıştaki kelime grubu), tendaş söz birikmisi (eşit kelime grubu)* başlıkları altında verdikleri tekrar grubunu karşılamaktadır (Erenoğlu, 2013: 128-129).

Türkiye’de yayınlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde ise tekrar grubu kelime grubu sınıflandırmalarında yer almaktadır. Öztürk, bu kelime grubu için *tekrar grubu* terimini kullanmakta ve tekrar grubunu “*Aynı cinsten iki kelimenin eksiz yanyana getirilmesiyle meydana gelen kelime grubudur. Cümlede ve kelime gruplarında isim, sıfat ve zarf olarak kullanılır.*” şeklinde açıklamıştır. Öztürk aynı zamanda tekrar grubunu *unsurları aynı olan tekrar grubu, unsurları eş anlamlı tekrar grubu, unsurları*

zıt anlamlı tekrar grubu ve ilaveli tekrar grubu olmak üzere dört alt başlıkta incelemiş, bu alt başlıkların açıklamasını yapmadan sadece bunlara ait örnekleri vermiştir (Öztürk, 2010: 128-129).

Doğan da Öztürk gibi kelime grubu için *tekrar grubu* terimini kullanmış ve tekrar grubunu “*Birbirinin aynı, birbirine yakın veya birbirine zıt anlamlı iki kelimenin cümle içerisinde yanyana kullanılmasıyla oluşturulan kelime grubudur. Cümle içinde isim, sıfat, zarf ve fiil gibi pek çok farklı görevi yapabilir.*” şeklinde açıklamıştır. Tekrar grubunu *unsurları aynı olan tekrar grubu, unsurları eş anlamlı tekrar grubu ve unsurları zıt anlamlı tekrar grubu* olmak üzere üç alt başlıkta incelemiş ve bunun yanı sıra çalışmasında ilaveli tekrarlardan bahsetmiştir (Doğan, 2014: 164-165).

Biz incelediğimiz atasözlerinde tekrarları; aynen tekrarlar, eş anlamlı tekrarlar, zıt anlamlı tekrarlar ve ilaveli tekrarlar olmak üzere dört alt başlıkta değerlendirdik.

I.1.3.3.1. Aynen Tekrarlar

Aynı kelimenin tekrar edilmesi ile oluşan tekrarlardır. Aynen tekrarlar hem isimden hem fiilden oluşabilir. Türkiye dışındaki Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde tekrarlar ana başlığı altında aynen tekrarlara yer verilmese de verilen örnekler arasında aynen tekrarlar yer almaktadır. Türkiye’de hazırlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde tekrar grubu başlığı altında aynen tekrarlara yer verilmektedir.

Têşi *pal-pal*,

İçi *tal-tal*. (s. 162)

“Dışı güzel, içi kötü(dür).”

Têşi (özne) *pal pal* (yüklem) içi (özne) *tal tal* (yüklem)

Sözge kelgende *qap-qap*,

İşqa kélgende *betap*. (s. 157)

“Söze geldiğinde torba torba, işe geldiğinde hasta(dır).”

Sözge kelgende (*zarf tümleci*) *qap-qap* (*zarf tümleci*) işqa kélgende (*zarf tümleci*) *betap* (yüklem)

Otunniñ yamini *şir-şir*,

Xotunniñ yamini *ğir-ğir*. (s. 140)

“Ateşin fenası şir şir, kadının fenası gır-gır(dır).”

Otunniñ yamini (özne) şir-şir (zarf tümleci) (yanar) (yüklem) xotunniñ yamini (özne) gir-gir (zarf tümleci) (konuşur) (yüklem)

Bara-bara pişarsen,

Bu peyliñdin çüşersen. (s. 51)

“Vara vara pişersin, bu yatağından düşersin.”

Bara-bara (zarf tümleci) pişarsen (yüklem) bu peyliñdin (yer tamlayıcısı) çüşersen (yüklem)

I.1.3.3.2. Eş veya Yakın Anlamlı Tekrarlar

Eş veya yakın anlamlı kelimelerin tekrar edilmesi ile oluşan tekrarlardır. Eş veya yakın anlamlı tekrarlar hem isimden hem fiilden oluşabilir. Türkiye dışındaki Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde tekrarlar ana başlığı altında eş veya yakın anlamlı tekrarlara yer verilmese de verilen örnekler arasında eş veya yakın anlamlı tekrarlar yer almaktadır. Türkiye’de hazırlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde tekrar grubu başlığı altında eş veya anlamlı tekrarlara yer verilmektedir.

Uruq-tuqqan bir ölükte, bir tirikte. (s. 170)

“Akraba soy bir ölümde, bir doğumda(dır).

Uruq-tuqqan (özne) bir ölükte (yüklem) bir tirikte (yüklem)

Tört kişi tügel bolsa,

Tağu-taşta gül üner. (s. 167)

“Dört kişi bir olsa, dağ ve taşta gül biter.”

Tört kişi tügel bolsa (zarf tümleci) tağu-taşta (yer tamlayıcısı) gül (özne) üner (yüklem)

Otun ciğdiñ kül ciğdiñ,

Ot-çöp ciğdiñ pul ciğdiñ. (s. 140)

“Odun yığdın, kül yığdın; ot çöp yığdın para yığdın.”

Otun (belirtisiz nesne) ciğdiñ (yüklem) kül (belirtisiz nesne) ciğdiñ (yüklem) ot çöp (belirtisiz nesne) ciğdiñ (yüklem) pul (belirtisiz nesne) ciğdiñ (yüklem)

Kéyik oqsızğa uçraydu,

Bala qaza yoqsızğa. (s. 105)

“Geyik oksuz kişiye rastlar, bela kaza yoksula”

Kéyik (özne) oqsızğa (yer tamlayıcısı) uçraydu (yüklem) bala qaza (özne) yoqsızğa (yer tamlayıcısı)

1.1.3.3.3. Zıt Anlamlı Tekrarlar

Zıt anlamlı kelimelerin tekrar edilmesi ile oluşan tekrarlardır. Zıt anlamlı tekrarlar hem isimden hem fiilden oluşabilir. Türkiye dışındaki Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde tekrarlar ana başlığı altında zıt anlamlı tekrarlara yer verilmesine de verilen örnekler arasında zıt anlamlı tekrarlar yer almaktadır. Türkiye’deki Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde tekrar grubu başlığı altında zıt anlamlı tekrarlara yer verilmektedir.

Buğa-maral östürgen,

Qışi-yézi aç qalmas. (s. 68)

“Geyik maral büyüten, kış- yaz aç kalmaz.”

Buğa-maral östürgen (özne) qışi-yézi (zarf tümleci) aç qalmas (yüklem)

Ormanğa ot çüşse hölü - quruq teñ köyer. (s. 139)

“Ormana ateş düşse, ıslak-kuru aynı yanar.”

Ormanğa ot çüşse (zarf tümleci) hölü-quruq (özne) teñ (zarf tümleci) köyer (yüklem)

Ölüm yaş-qêriğa baqmas. (s. 144)

“Ölüm gence - ihtiyara bakmaz.”

Ölüm (özne) yaş-qêriğa (yer tamlayıcısı) baqmas (yüklem)

Pulniñ tili yoq,

Yaxşı-yamanniñ xili. (s. 150)

“Paranın dili yok, iyi- kötünün benzeri.”

Pulniñ tili (özne) yoq (yüklem) yaxşı-yamanniñ xili (özne)

Basqan iziñni bilip bas,

Aldi-keyniñni körüp. (s. 52)

“Bastığın adımı bilip bas, önünü - arkasını görüp.”

Basqan iziñni (belirtili nesne) bilip bas (yüklem) aldi-keyniñni (belirtili nesne) körüp (bas) (yüklem)

I.1.3.4. Birleşik Fiil Grubu

En az iki kelimededen meydana gelen fiile birleşik fiil denir. Birleşik fiil, bir yardımcı fiilin bir isme veya bir fiile eklenmesiyle meydana gelir (Özkan vd., 2016: 76). Birleşik fiillerin kaç alt türe ayrıldığı konusunda, araştırmacılar tarafından görüş birliği olmasa da genel eğilim *isim + yardımcı fiil yapısında olan fiil + yardımcı fiil*, ve *deyimleşmiş ve kalıplaşmış ifade ifade yapısında olanlar* olmak üzere üç alt başlığa ayırma yönündedir.

Türkiye dışında Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde birleşik fiil için *qoşma peil* terimi kullanılmakta, kelime grupları sınıflandırılmasında birleşik-fiil grubuna yer verilmemektedir. Yeni Uygur Türkçesinde birleşik fiilin sınırları net değildir. Kimi araştırmacılar tarafından bu yapılar birleşik fiil kabul edilirken kimi araştırmacılar tarafından yardımcı fiilin temel fiile ek anlamı kazandırması nedeniyle türemiş fiil kabul edilmektedir. Birleşik fiili kabul eden araştırmacılar, birleşik fiili *isim + fiil* ve *fiil + fiil* şeklinde iki alt başlıkta incelemektedir. Anlamca kaynaşmış yapıya yer verilmemektedir (Erenoğlu, 2013: 188-189).

Türkiye’de yayınlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde birleşik fiil grubu, kelime grupları alt başlığında yer almaktadır. Öztürk, birleşik fiil grubunu, kelime grupları içinde almış, birleşik fiilleri, *bir isim unsuru ile yardımcı fiilden kurulan birleşik fiiller* ve *bir fiil unsuru ile yardımcı fiilden kurulan birleşik fiiller* olmak üzere iki alt türe ayırmış ve bu kelime grubunu “*Bir hareketi karşılamak üzere, bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubudur. İsimle veya fiille teşkiline göre iki bölüme ayrılır*” şeklinde açıklamıştır (Öztürk, 2010: 136).

Doğan birleşik fiilleri kelime grubu içinde değerlendirmiş ve birleşik fiiller için “*Bir hareketi karşılamak veya bir hareketi tasvir etmek üzere yan yana gelen kelimeler topluluğudur.*” tanımını yapar. Doğan birleşik fiilleri, *isim + fiil* şeklinde kurulan birleşik fiiller, *fiil + fiil* şeklinde kurulan birleşik fiiller ve kaynaşmış birleşik fiiller olmak üzere üç alt başlıkta değerlendirmiştir (Doğan, 2014:169-170).

I.1.3.4.1. İsim+Yardımcı Fiil yapısında Olan Birleşik Fiiller

Bir isim unsuru ile bir yardımcı fiilden oluşan birleşik fiillerdir. Bu yapıdaki birleşik fiili, *isim unsuru + yardımcı fiil* oluşturur (Özkan vd., 2016: 76). Yeni Uygur Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir. Birleşik fiil, *isim + yardımcı fiil* yapısındadır. Birleşik fiil, isim ve et-, eyle-, bol-, ve kıl- yardımcı fiillerinden oluşur (Erenoğlu, 2013: 184).

Öztürk bu birleşik fiili “*Anlamı üzerinde bulunduran bir isim unsurunun bir yardımcı fiille fiilleştirilmesinden meydana gelir.*” şeklinde açıklamıştır. Öztürk’ün bu başlık altında verdiği örnekler arasında deyimleşmiş ve kalıplaşmış ifade yapısında olan birleşik fiillerin örnekleri de yer almaktadır (Öztürk, 2010: 136). Doğan bu başlık altında açıklama yapmamış verdiği örnekler de Öztürk’ün verdiği örneklerle benzetmektedir (Doğan, 2014: 168).

İncelediğimiz atasözlerinde isim+yardımcı fiil yapısında olan birleşik fiillerde “et- kıl- bol-” yardımcı fiilleri kullanılmıştır. Bugün Yeni Uygur Türkçesinde bu yardımcı fiillerin yanı sıra “eyle-“ yardımcı fiili de kullanılmaktadır. Fakat atasözlerinde “eyle-“ yardımcı fiiline rastlanmamıştır.

Yolda qetilğan *yoldaş bolmas.* (s. 101)

“Yolda katılan yoldaş olmaz.”

Yolda qetilğan (*özne*) yoldaş bolmas (*yüklem*)

Ağriştin ilgiri, kepiñni *teyyar qil.* (s. 12)

“Hastalıktan önce kefenini hazır et.”

Ağriştin ilgiri, (*zarf tümleci*) kepiñni (*belirtili nesne*) teyyar qil (*yüklem*)

Bargā zar bol yoqqa sevir qil. (s. 51)

“Vara zar ol, yokluğa sabır kıl.”

Bargā (*yer tamlayıcısı*) zar bol (*yüklem*) yoqqa (*yer tamlayıcısı*) sevir qil (*yüklem*)

Beş vaq namaznı terk etmes halal bilen haramni periq etmes. (s. 56)

“Beş vakit namazını terk etmez, helal ile haramı fark etmez.”

Beş vaq namaznı (*belirtili nesne*) terk etmes (*yüklem*) halal bilen haramni (*belirtili nesne*) periq etmes (*yüklem*)

I.1.3.4.2. Fiil+Yardımcı Fiil Yapısında Olan Birleşik Fiiller

Bir esas fiil ve bir yardımcı fiilden oluşan birleşik fiillerdir. Yeni Uygur Türkçesinde bu birleşik fiil, *fiil + yardımcı fiil* yapısındadır. Birleşik fiildeki ilk fiil, temel unsurdur. Genellikle al-, ber, yat-, otur-, tur- ve yür- gibi fiiller kullanılır. Birleşme esnasında ses olayı da görülebilir (Erenoğlu, 2013: 185). Yeni Uygur Türkçesinde bu birleşik fiil yapısı Türkiye Türkçesine göre oldukça fazladır.

Öztürk bu birleşik fiil yapısını, “*Başta bulunan ana fiil unsurunu bir zarf-fiil eki olarak yardımcı fiille birleşmesinden meydana gelir.*” şeklinde açıklar. Yeni Uygur Türkçesinde bu tür birleşik fiilin geniş bir kullanım alanı olduğunu, yardımcı fiilleri bazen tam tasvir fiili özelliği gösterdiğini bazen de kendi anlamını birleşik fiile katarak yarı tasvir fiili özelliğini gösterdiğini vurgular (Öztürk, 2010: 136).

Yeni Uygur Türkçesinde en çok kullanılan yardımcı fiil kalıpları şunlardır: -a, -e, -al- (muktedirlik), -p al- (hareket, yapan şahsa yönelik), -p ber- (hareket, başka şahsa yönelik), -p bol- (imkân verme), -a, -e, -y başla- (başlama), -p otur-/tur-/yat-/yür- (süreklilik), -p kara-/kör-/bak- (deneme), -p çık-/ket-/taşla- (tam yapılma), -a, -e, -y ber- (tezlik-engelsizlik) (Öztürk, 2010: 136).

İncelediğimiz atasözlerinde fiil+yardımcı fiil yapısında olan birleşik fiillerde “-p al- (hareket, yapan şahsa yönelik) yapısı, -p ber- (hareket, başka şahsa yönelik) yapısı, -p bol- (imkân verme) yapısı, -p otur-/tur-/yat-/yür- (süreklilik) yapısı, -p kör- /bak- (deneme) yapısı ve -p çık-/ket-/taşla-(tam yapılma) yapısı” kullanılmıştır.

-p al- (hareket, yapan şahsa yönelik) yapısında olanlar.

Qazan alsañ *çekip al* xotun alsañ *bèqip (al)* (s. 112)

“Kazan alacaksan çekip al, hatun alacaksan bakıp al.”

Yolğa çıqsañ yaraq al, hemrayıñğa *qarap al*. (s. 101)

“Yola çıkacaksan silah al, yoldaşını seçip al.”

-p ber- (hareket, başka şahsa yönelik) yapısında olanlar.

Men barsam, nème *étip bérissen*. (s. 155)

“Ben gelsem ne yapıp verirsin?”

-p bol- (imkan verme) yapısında olanlar.

Añlığan sözniñ égisi yoq, ottuz cuttin *tèpip bolmas*. (s. 23)

“Duyulan sözün sahibi yok, otuz yurttan aranıp bulunmaz.”

El ağızığa eglek *tutup bolmas*. (s. 37)

“Halkın ağzına elek tutulmaz.”

-p otur-/tur-/yat-/yür- (süreklilik) yapısında olanlar

Barida polduruñ-polduruñ yoqida *qarap olturuñ*. (s. 52)

“Varken bol bol harcayın, yokken bakıp oturun.”

Oçuq künde yaqqan yamğurdin qorq *külüp turup* cıgliğan aylamdin (s.140)

“Açık günde yağın yağmurdan kork, sürekli gülüp ağlayan kadından.”

Ana eşilganni *yepip cürer* çeçilganni *terip*. (s. 23)

“Ana açılanı örter, saçılanı toplar.”

-p kör- /bak-(deneme) yapısında olanlar

Çiqimidin qorqmisañ *toy qilip kör*,

Ölüşidin qorqmisañ *öşke beqip kör*. (s. 184)

“Masraftan korkmuyorsan düğün yapıp gör, ölmesinden korkmuyorsan keçiye bakıp gör.”

Nevre neme beridu? *Baqquzup kör* (s. 136)

“Torun ne verir? Baktır gör.”

Sinap beqip, siligidin bildim tinşap beqip tinigidin (s. 156)

“Sınayıp parlaklığından bildim, dinleyip bakıp nefesinden.”

-p çık-/ket-/taşla-(tam yapılma) yapısında olanlar

Görge kirgen *tirilip çıqmas* öyge kirgen quruq (s. 73)

“Mezara giren dirilmez, eve giren boş çıkmaz.”

Qeçip ketseñ, çeçip ket (s. 118)

“Geçip gideceksen, çözüp git”

I.1.3.4.3. Deyimleşmiş ve Kalıplaşmış İfade Yapısında Olan Birleşik Fiiller

Bu birleşik fiiller deyimleşmiş ve kalıplaşmış ifade yapısında olan birleşik fiillerdir. Bu tür birleşik fiiller *isim + fiil* yapısındadır. Bu birleşik fiillerde unsurlardan biri ya da ikisi de anlam kaymasına uğrayabilir. Yeni Uygur Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi bu yapıdaki birleşik fiiller rastlamak mümkündür.

Söz bergenge *üz berme* (s. 157)

“Söz verdiği yüz verme.”

Aldırıǵan işqa iblis *qol salar*. (s. 19)

“Acele işe şeytan el atar.”

Can bergenge *can ber*,

Tuz bergenge nañ. (s. 89)

“Can verene can ver, tuz verene ekmek”

I.1.3.5. Sayı Grubu

Sayı grubunu oluşturan unsurlar tek bir sayı isminden meydana geldiği gibi sayılarla yapılmış kelime grubundan da meydana gelebilir (Özkan vd., 2016: 107).

Türkiye dışındaki Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde, kelime grubu sınıflandırmalarında sayı grubu yer almamaktadır. Buna bağlı olarak da Yeni Uygur Türkçesinde sayı grubu karşılığında kullanılan bir terim bulunmamaktadır (Erenoğlu, 2013: 193-194).

Türkiye’de yayınlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde Doğan, kelime grupları başlığı altında sayı grubuna yer vermemiştir (Doğan, 2014: 160-170). Öztürk ise sayı grubuna kelime grupları arasında yer vermiş ve sayı grubunu “*Bir büyük sayı ile bir küçük sayının yan yana getirilmesi ile kurulur. Küçük sayı sonda olur. Tek kelimelik sayılar ile sıfat tamlaması halindeki sayıların dışında kalan sayıları ifade eder.*” şeklinde açıklamıştır (Öztürk, 2010: 131).

İncelediğimiz atasözlerinde sadece bir tane sayı grubu tespit edilmiştir.

Aynıñ *on beşi* qarañǵu,

On beşi aydıñ. (s. 17)

“Ayn on beşi karanlık, on beşi aydınlık.”

Aynıñ on beşi (özne) qarañǵu (yüklem) on beşi (özne) aydıñ (yüklem)

I.1.3.6. Unvan Grubu

Bir kişi ismiyle bir unvan veya akrabalık isminden meydana gelen kelime grubudur (Özkan vd., 2016: 104).

Türkiye dışındaki Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde, tamlananı isim olan tüm yapılar isim grubu olarak kabul edildiği için kelime grubu sınıflandırmalarında unvan grubu yer almamaktadır. Buna bağlı olarak da Yeni Uygur Türkçesinde unvan grubu karşılığında kullanılan bir terim bulunmamaktadır (Erenoğlu, 2013: 160).

Öztürk, unvan grubuna kelime grupları arasında yer vermiş ve unvan grubunu “Bir şahıs ismiyle ondan sonra gelen bir unvan veya akrabalık isminden meydana gelir. Cümlede ve kelime gruplarında isim olarak kullanılır” şeklinde açıklamıştır (Öztürk, 2010: 132).

Doğan da Öztürk gibi ünvan grubuna kelime grupları arasında yer vermiş ve unvan grubunu “*Bir şahıs ismiyle bir unvan ve akrabalık isminden meydana gelmiş olan kelime grubudur. Unvan grubunda şahıs ismi önde, unvan ismi ise sonda bulunur.*” şeklinde açıklamıştır (Öztürk, 2010: 132).

İncelediğimiz atasözlerinde 3 adet unvan grubu tespit edilmiştir.

At Aylıxanga,

Yol Sarıxanga. (s. 25)

“At Alihan’a (gider) yol Sarıhan’a (gider)”

At (özne) Aylıxanga (yer tamlayıcısı) yol (özne) Sarıxanga (yer tamlayıcısı) (gider) (yüklem)

Mehman Sayıpxanga eziz,

Sayıpxan mehmanğa. (s. 130)

“Misafir Seyiphan’ga aziz (dir) Sayıphan misafire.”

Mehman (özne) Sayıpxanga (yer tamlayıcısı) eziz (yüklem) Sayıpxan (özne) mehmanğa (yer tamlayıcısı)

Bu yol bekmu, uzun yol,

Mudunxandin qalğan yol. (s. 69)

“Bu yol pek de uzun yol, Mudun Handan kalan yol.”

Bu yol (özne) bekmu (zarf tümlecisi) uzun yol (yüklem) Mudunxandin qalğan yol (cümle dışı unsur)

I.1.3.7. Edat Grubu

Bir isim unsuru ile bir çekim edatından meydana gelen kelime grubudur. İsim önce edat sonra gelir. İsim unsuru grubun asıl unsurudur. (Özkan vd., 2016: 95).

Türkiye dışında Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde genel olarak kelime grubu sınıflandırmalarında edat grubuna yer verilmemiştir; ancak az sayıda araştırmacı yayınladıkları gramerlerin şekil bilgisi bölümünde bazı edatların tamlama şeklinde *edat grubunu* meydana getirdiği şeklinde açıklamaları olmuştur ve bu gruba *tirkelmilik söz birikimi* adını vermişlerdir (Erenoğlu, 2013: 140).

Yeni Uygur Türkçesi araştırmacılarından Hemit Tömür, edat gruplarını şekil bilgisinde *isim-tirkelme kurulmisi (isim edat yapısı)* adı altında işlemektedir. Tömür’e göre isimlerin edat diye adlandırılan yardımcı kelimelerle birleşmesinden meydana gelen yapılara *isim-tirkelme kurulmisi (isim edat yapısı)* adı verilmektedir. Tömür aynı zamanda bu tür yapılara Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde şekil bilgisinde de söz diziminde de değinilmediğini belirtir. Bu tür yapıların gramer sisteminin dışında bırakmamak amacıyla *isim-tirkelme kurulmisi (isim edat yapısı)* adıyla isim bölümünde ele aldığını belirtmiştir (Erenoğlu, 2013: 141).

Türkiye’de yayınlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde ise kelime grupları sınıflandırılmasında edat grubuna yer verildiği görülmektedir. Kelime grupları arasında edat grubuna yer veren Öztürk, edat grubunu “*Bir isim unsuru ile çekim edatının meydana getirdiği kelime grubudur. Çekim edatı isim unsurundan sonra gelir. Edat grubu, kelime gruplarında ve cümlede sıfat ve zarf olarak kullanılır.*” şeklinde açıklamıştır (Öztürk, 2010: 132). Doğan da Öztürk gibi kelime grupları arasında edat grubuna yer vermiş ve edat grubunu “*Bir isim unsuru ile bir çekim edatının yan yana gelmesi ile meydana gelen kelime grubudur.*” şeklinde açıklamıştır (Doğan, 2014: 162).

İncelediğimiz atasözlerinde edat grubunun örnekleri bulunmaktadır. Edat gruplarında “*bilen, için, dek ve kiçe*” edatları kullanılmıştır.

Bağ *mévisi bilen*,

Adem *himmiti bilen*, (s. 43)

“Bahçe meyvesi ile, insan himmeti ile (güzeldir).”

Bağ (özne) *mévisi bilen (zarf tümlecisi)* adem (özne) *himmiti bilen (zarf tümlecisi)* (güzeldir) (yüklem)

Têçlik üçün meliñni tik, heqiqet üçün cèniñni. (s. 162)

“Hayat için malını feda et, gerçek için canını.”

Têçlik üçün (*zarf tümleci*) meliñni (*belirtili nesne*) tik (*yüklem*) heqiqet üçün (*zarf tümleci*) cèniñni (*belirtili nesne*)

Öyüm *heyttikidek* bolsa, eñlim *toydikidek*. (s. 143)

“Evim bayramdaki gibi olsa, rengim düğündeki gibi.”

Öyüm (*özne*) *heyttikidek* (*zarf tümleci*) bolsa (*yüklem*) eñlim (*özne*) *toydikidek* (*zarf tümleci*)

Til bilen tügülgen tügün, ta *qiyametkiçe* yeşilmes (s. 162)

“Dil ile düğümlenen düğüm, ta kıyamete kadar çözülmez.”

Til bilen tügülgen tügün (*özne*) ta *qiyametkiçe* (*zarf tümleci*) yeşilmes (*yüklem*)

At ayığı bilen tapar,

Adem qoli bilen. (s. 26)

“At ayağı ile bulur, insan eli ile.”

At (*özne*) ayığı bilen (*zarf tümleci*) tapar (*yüklem*) adem (*özne*) qoli bilen (*zarf tümleci*)

I.1.3.8. Bağlama Grubu

İki veya daha fazla ismin bağlaçlar ile birbirine bağlandığı kelime grubudur. *İsim + bağlaç + isim* yapısındaki bağlama grubunda genellikle sıralama ve denkleştirme bağlaçları kullanılır. İkidenden fazla isim unsuru bulunduğu zaman sıralama bağlaçları son iki isim unsurunun arasına konur. Karşılaştırma bildiren bağlaçlarla da bağlama grubu oluşturulabilir. Bağlama grubunda isim unsuru tek kelime ya da kelime grubu olabilir (Özkan vd., 2016: 99-103).

Türkiye dışında Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde kelime grupları arasında bağlama grubuna yer verilmemektedir. Buna bağlı olarak da bağlama grubunu karşılığında kullanılan bir terim de bulunmamaktadır. Ancak bazı araştırmacılar bizim bağlama grubu olarak adlandırdığımız yapıyı *eşit bağlanıştaki kelime grupları (tendaş baglinıştaki söz birikmiliri)* içinde yer verir; ancak bu grup sadece bağlama gruplarını kapsamaz, bağlaçsız şekilde birbirine bağlanan kelime grupları da bu grubun içindedir (Erenoğlu, 2013: 149).

Türkiye’de yayınlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde ise kelime grupları sınıflandırılmasında bağlama grubuna yer verildiği görülmektedir. Kelime grupları arasında bağlama grubuna yer veren Öztürk, bağlama grubunu “*İki veya daha fazla isim unsurunun bağlaçlarla birbirine bağlanmasıyla meydana gelir. İki den fazla isim unsurunun bulunduğu bağlama grubunda bağlaç, son iki isim unsuru arasında yer alır.*” şeklinde açıklamıştır (Öztürk, 2010: 130). Doğan da Öztürk gibi kelime grupları arasında bağlama grubuna yer vermiş ve bağlama grubunu “*İki ya da daha fazla isim unsurunun sıralama, bağlama, karşılaştırma ve denkleştirme bağlaçları yardımı ile birbirine bağlanmasıyla oluşan kelime gruplarıdır.*” şeklinde açıklamıştır (Doğan, 2014: 162).

İncelediğimiz atasözlerinde bağlama grubunun örnekleri bulunmaktadır. Bu bağlama gruplarında “*bilen, ve, mu....mu ve ne....ne*” bağlaçları kullanılmıştır. Bugün Yeni Uygur Türkçesinde bu bağlaçlar sıralama bağlacı olarak kullanılmaktadır.

Ot bilen su tilsiz yav. (s. 140)

“Ateş ile su dilsiz düşman(dır).”

Ot bilen su (özne) tilsiz yav (yüklem)

Ödek bersen, gaz alarsen,

Ne qışi, ne yaz alarsen. (s. 141)

“Ördek versen kaz alırsın, ne kışi ne yaz alırsın.”

Ödek bersen (zarf tümleci) gaz (belirtisiz nesne) alarsen (yüklem) ne qışi, ne yaz (zarf tümleci) alarsen (yüklem)

Şunqar mu qeriydu, tulpar mu. (s. 188)

“Şahin de yaşlanır küheylan da.”

Şunqar (özne)mu qeriydu (yüklem) tulpar (özne) mu.

Mëniñ nepsim baladur,

Ot ve suğa saladur. (s. 130)

“Benim nefsim çocuktur, ateş ve suya salar.”

Mëniñ nepsim (özne) baladur (yüklem) ot ve suğa (yer tamlayıcısı) saladur (yüklem)

I.1.3.9. İsim-Fiil Grubu

Bir isim-fiil ile ona bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan oluşan kelime grubudur. Grubun ana unsuru isim-fiildir ve kurallı bir yapıda sonda bulunur. İsim-fiil eki almış kelime, grubun yüklemi durumundadır. Bu grupta yüklem görevi yapan isim-fiilin anlamı özne, yer tamlayıcısı, zarf ve nesne adı verilen öğelerle tamamlanır (Özkan vd., 2016: 93).

Türkiye dışında Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinden görülmektedir ki bir kısım araştırmacılar isim-fiil grubunu, kelime grubu olarak değerlendirmez. Bu araştırmacılar, tamlanan fiil olan tüm yapıları *fiil grubu (peillik birikme)* olarak kabul etmektedir. Bu nedenle bizim isim-fiil grubu olarak adlandırdığımız yapıyı kelime grupları arasında değerlendirmezler. Bir kısım araştırmacılar ise isim-fiil grubunu kelime grupları arasında değerlendirir ve bu yapılar için *herket nam haraktirlik söz birikmisi, isimdaş harakterlik söz birikmisi* terimlerini kullanırlar (Erenoğlu, 2013: 104-105).

Türkiye’de hazırlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde isim-fiil grubu, kelime grupları sınıflandırmasında yer almaktadır. Öztürk, isim-fiil grubu için *mastar grubu* terimini kullanır ve bu kelime grubunu “*Bir hareket ismi ile ona bağlı unsur veya unsurlardan meydana gelir. Grubun yüklemi görevini üstlenen fiil unsuru, özne, nesne, zarf ve yer tamlayıcısının hepsiyle veya kısmıyla tamamlanır.*” şeklinde açıklamıştır (Öztürk, 2010: 133).

Doğan, isim-fiil grubu terimini kullanmış ve bu yapıyı “*Bir hareket ismi ile ona bağlı tamlayıcı unsurlardan kurulan kelime grubudur.*” şeklinde açıklamıştır (Doğan, 2014: 166).

İncelediğimiz atasözlerinde isim-fiil grubunun örnekleri bulunmaktadır.

Qeriz almaq asan, qeriz bermek tes. (s. 117)

“Borç almak kolay, borç vermek zor.”

Qeriz almaq (özne) asan (yüklem), qeriz bermek (özne) tes. (yüklem)

Aptapniñ çiqışığa baq,

Suniñ eqışığa. (s. 24)

“Güneşin çıkışına dikkat et, suyun akışına.”

Aptapniñ çiqışığa (yer tamlayıcısı) baq (yüklem) suniñ eqışığa (yer tamlayıcısı)

Pulni tutuşni bilmigen,

Dostini kütüşni bilmes. (s. 149)

“Parayı tutmayı bilmeyen dostunu beklemeyi bilmez.”

Pulni tutuşni bilmigen (özne) dostini kütüşni (*belirtili nesne*) bilmes (yüklem)

Molla bolmaq asan,

Adem boluş tes (s. 131)

“Molla olmak kolay insan olmak zor(dur).”

Molla bolmaq (özne) asan (yüklem) adem boluş (özne) tes (yüklem)

Muş urmaqtin xiş quymaq yaxşı (s. 133)

“Yumruk vurmaktan kerpiç dökmek iyidir.”

Muş urmaqtin (*yer tamlayıcısı*) xiş quymaq (özne) yaxşı (yüklem)

I.1.3.10. Sıfat-Fiil Grubu

Sıfat-fiil grubu, bir sıfat-fiil ile bu sıfat-fiile bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan oluşan kelime grubudur. Sıfat-fiil eki alan unsur grubun sonunda bulunur. Sıfat-fiil grubunda yüklem görevi yapan sıfat-fiilin anlamı özne, yer tamlayıcısı, zarf ve nesne adı verilen öğelerle tamamlanır (Özkan vd., 2016: 87).

Yeni Uygur Türkçesi gramercilerinden bir kısmı sıfat-fiili kelime grubu olarak kabul ederken bir kısmı, tamlananı fiil ya da fiilimsiden oluşan kelimeleri, isim-fiil grubunda olduğu gibi fiil grubu içinde değerlendirir. Sıfat-fiil grubunu, kelime grubu olarak değerlendiren araştırmacılar ise bu kelime grubu *tamlananı sıfat-fiilden oluşan kelime grubu* şeklinde tanımlar ve sıfat-fiil grubu için *süpetdaş karakterlik söz birikmisi* terimini kullanmaktadır (Erenoğlu, 2013: 111-112). Yeni Uygur Türkçesinde sıfat-fiil gurubu kimi araştırmacılar tarafından kelime grubu içinde değerlendirildiği kimi araştırmacılar tarafından birleşik cümle içinde kimi araştırmacılar tarafından da hem kelime gruplarında hem de birleşik cümle içinde değerlendirilmektedir (Erenoğlu, 2013: 115).

Türkiye’de hazırlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde sıfat-fiil grubu, kelime grupları sınıflandırmasında yer almaktadır. Öztürk, bu kelime grubu için *sıfat-fiil grubu* terimini kullanır ve bu kelime grubunu “*Bir sıfat-fiil ile ona bağlı unsur ya da unsurlardan meydana gelir. Grupta yüklem görevini yapan sıfat-fiil, özne, nesne, zarf*

ve yer tamlayıcısının hepsini veya bir kısmını alır.” şeklinde açıklamıştır (Öztürk, 2010: 133).

Doğan, *sıfat-fiil grubu* terimini kullanmış ve bu yapıyı kelime grupları içinde değerlendirmiş ve sıfat-fiil grubunu “Bir *sıfat-fiil* ile buna bağlı olan *tamlayıcı unsurlardan oluşan kelime grubudur.*” şeklinde açıklamıştır (Doğan, 2014: 166).

İncelediğimiz atasözlerinde sıfat-fiil grubunun örnekleri bulunmaktadır.

Öz cutini söymigen,

Özge cutni söyemes. (s. 142)

“Kendi vatanını sevmeyen başka vatanı sevemez.”

Öz cutini söymigen (özne), özge cutni (belirtili nesne) söyemes (yüklem).

Quçaqqa patmiğan qoltuqqa patmas (s. 123)

“Kucağa sığmayan koltuğa sığmaz.”

Quçaqqa patmiğan (özne) qoltuqqa (yer tamlayıcısı) patmas (yüklem)

Ademniñ eqli bolmisa,

Köz dëgen tam töşügi. (s. 15)

“İnsanın akli olmasa göz denilen duvar deliği(dir).”

Ademniñ eqli (özne) bolmisa (yüklem) göz dëgen (özne) tam töşügi.(yüklem)

Bilişni istigen,

Soraştin tep tartmas (s. 61)

“Bilmeyi isteyen, sormaktan utanmaz.”

Bilişni istigen (özne) soraştin (yer tamlayıcısı) tep tartmas (yüklem)

Derdiñni bilmes kişidin, hayvan yaxşıraq. (s. 78)

“Derdini anlamayan kişiden, anlayan hayvan daha iyidir.”

Derdiñni bilmes kişidin, (yer tamlayıcısı) hayvan (özne) yaxşıraq (yüklem)

I.1.3.11. Zarf-Fiil Grubu

Bir zarf-fiil ile bu zarf-fiile bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan oluşan kelime grubuna zarf-fiil grubu denir. Zarf-fiil eki alan unsur grubun sonunda bulunur. Zarf-fiil

grubunda yüklem görevi yapan zarf-fiilin anlamı özne, yer tamlayıcısı, zarf ve nesne adı verilen öğelerle tamamlanır (Özkan vd., 2016: 89).

Türkiye dışındaki Yeni Uygur Türkçesi gramercilerinden bir kısmı zarf-fiili kelime grubu olarak kabul ederken bir kısmı, tamlananı fiil ya da fiilimsiden oluşan kelimeleri, isim-fiil grubunda ve sıfat-fiil grubunda olduğu gibi *fiil grubu* içinde değerlendirir. Zarf-fiil grubunu kelime grupları içinde değerlendiren araştırmacılar bu kelime grubu için *revişdaş haratirlik söz birikmisi* terimini kullanır ve zarf-fiil grubunu *tamlananı zarf-fiilden oluşan kelime grubu* şeklinde tanımlar. (Erenoğlu, 2013: 119-120). Türkiye dışındaki Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde zarf-fiil grubu, sıfat-fiil grubunda olduğu gibi kimi yayınlarda kelime grupları, kimi yayınlarda birleşik cümle, kimi yayınlarda da hem kelime grubu hem de birleşik cümle bahsinde incelenmektedir (Erenoğlu, 2013: 122).

Türkiye’de hazırlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde zarf-fiil grubu kelime grubu içinde değerlendirilir. Öztürk, *zarf-fiil grubu* terimini kullanır ve zarf-fiil grubunu “Bir zarf-fiil ile ona bağlı unsur veya unsurlarda meydana gelir. Yüklem görevi yapan zarf-fiille, onun gerektirdiği özne, nesne, zarf ve yer tamlayıcılarını ihtiva eder.” şeklinde açıklar (Öztürk, 2010: 133).

Doğan kelime grupları arasında zarf-fiil grubuna yer vermiş ve zarf-fiil grubunu “Bir zarf-fiille bu zarf-fiile bağlı tamlayıcı unsur veya unsurlardan meydana gelen kelime grubudur.” şeklinde açıklamıştır (Doğan, 2014: 167).

İncelediğimiz atasözlerinde zarf-fiil grubunun örnekleri bulunmaktadır.

Ademniñ adimiyliği aççığı kelgende biliner. (s. 15)

“İnsanın insanlığı kızınca belli olur.”

Ademniñ adimiyliği (özne) aççığı kelgende (zarf tümleci) biliner (yüklem)

Çapiniğa qarimay adimige qara,

Ağziğa qarimay qedimige. (s. 183)

“Kıyafetine bakmadan kişiye bak, söylediğine bakmadan gelişine.”

Çapiniğa qarimay (zarf tümleci) adimige (yer tamlayıcısı) qara (yüklem) ağziğa qarimay (zarf tümleci) qedimige (yer tamlayıcısı)

Boyığa qarap ton piç. (s. 66)

“Boyuna bakıp elbise biç.”

Boyığa qarap (zarf tümleci) ton (belirtisiz nesne) piç (yüklem)

I.1.3.12. İsnat Grubu

İsnat grubu, iyelikli veya iyeliksiz bir isim unsuru ile başka bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Birinci unsur iyelik ekiyle kullanıldığı gibi iyelik eki almadan da kullanılır (Özkan vd., 2016: 110).

Türkiye dışındaki Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde kelime grupları arasında isnat grubu yer almamaktadır. Bu nedenle isnat grubu karşılığında kullanılan bir terim bulunmamaktadır.

Türkiye’de yayınlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde ise isnat grubu Öztürk’ün çalışmasında kelime grupları arasında yer alırken Doğan’ın çalışmasında kelime grupları arasında yer almamaktadır. Öztürk, isnat grubunu, kelime grupları içinde değerlendirmiş ve bu kelime grubunu “*Biri diğerine isnat edilen iki isim unsurundan meydana gelir. İki isim birbirine umumiyetle iyelik eki ile bağlanır.*” şeklinde açıklamıştır (Öztürk, 2012: 134).

İncelediğimiz atasözlerinde isnat grubunun örnekleri bulunmaktadır.

Közi yamanniñ sözi yaman. (s. 108)

"Bakışı kötünün sözü de kötü(dür)."

Reñgi yaxşiniñ qelbi yaxşı. (s. 152)

"Yüzü güzelin kalbi güzel (olur)."

Dili pakniñ tili pak (s. 80)

"Kalbi temizini dili temiz(dür)."

I.1.3.13. Yönelme Grubu

Yönelme hâlindeki bir unsurla ondan sonra gelen bir isim unsurunun oluşturduğu kelime grubuna yönelme grubu denir. Yönelme hâli eki taşıyan unsur önce diğer isim ise sonra gelir. İkinci unsur yalın haldedir ve genellikle bir vasıf ismidir. Her iki unsur da bir kelime olabildiği gibi kelime grubu da olabilir. Yönelme grubu, isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil grubunun kısaltmış şeklidir. (Özkan vd., 2016: 116).

Türkiye dışındaki Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde kelime grupları arasında yönelme grubu yer almamaktadır. Bu nedenle yönelme grubu karşılığında kullanılan bir terim bulunmamaktadır. (Erenoğlu, 2013: 210-211).

Türkiye’de yayınlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde ise yönelme grubu Öztürk’ün çalışmasında kelime grupları arasında yer alırken Doğan’ın çalışmasında kelime grupları arasında yer almamaktadır (Doğan, 2014: 160-170). Öztürk, yönelme grubunu, kelime grupları içinde değerlendirmiş ve bu kelime grubunu “Yönelme *hâli eki almış bir isim unsuru ile ondan sonra gelen başka bir isim unsurundan meydana gelir. Cümlede ve kelime gruplarında isim, sıfat ve zarf olarak kullanılır.*” şeklinde açıklamıştır (Öztürk, 2010: 134).

İncelediğimiz atasözlerinde yönelme grubunun örnekleri bulunmaktadır.

Soğaq söz *dilğa yara* (s. 94)

“Soğuk söz gönle yara(dır).”

Soğaq söz (özne) *dilğa yara* (yüklem)

Levzi halallıq *dilğa aramliq* (s. 125)

“Sözü doğruluk gönle rahatlıktır.”

Levzi halallıq (özne) *dilğa aramliq* (yüklem)

İş qilğanda geyret *canğa medet* (s. 96)

“İş yaparken edilen gayret, cana kurtuluş(tur).”

İş qilğanda geyret (özne) *canğa medet* (yüklem)

Sap hava *tenge dava*. (s. 154)

“Temiz hava vücuda şifa(dır).”

Sap hava (özne) *tenge dava* (yüklem)

Til bolsimu, bolmisimu *başqa bala* (s. 162)

“Dil olsa da olmasa da başa bela(dır).”

Til (özne) *bolsimu, bolmisimu* (zarf tümleci) *başqa bala* (yüklem)

I.1.3.14. Bulunma Grubu

Bulunma hâlindeki bir unsurla ondan sonra gelen bir isim unsurunun oluşturduğu kelime grubudur. Bulunma hâli ekini taşıyan unsur önce diğer isim ise sonra gelir. Her iki unsur da bir kelime olabildiği gibi kelime grubu da olabilir (Özkan vd., 2016: 117).

Türkiye dışındaki Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde kelime grupları arasında bulunma grubu yer almamaktadır. Bu nedenle bulunma grubu karşılığında kullanılan bir terim bulunmamaktadır (Erenoğlu, 2013: 211).

Türkiye’de yayınlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde ise bulunma grubu Öztürk’ün çalışmasında kelime grupları arasında yer alırken Doğan’ın çalışmasında kelime grupları arasında yer almamaktadır (Doğan, 2014: 160-170). Öztürk, bulunma grubunu, kelime grupları içinde değerlendirmiş ve bu kelime grubunu “Bulunma hâli eki almış bir isim unsuru ile ondan sonra gelen isim unsurundan kurulur. Cümlede ve kelime grupları içinde isim, sıfat ve zarf olarak kullanılır.” şeklinde açıklamıştır (Öztürk, 2010: 135).

İncelediğimiz atasözlerinde bulunma grubunun örnekleri bulunmaktadır.

Baraverlik *elde teñlik* (s. 51)

“Beraberlik ülkede sağlık(tır).”

Baraverlik (özne) elde teñlik (yüklem)

Barida beriket, yoqida heriket (s. 52)

“Birlikte bereket, yoklukta hareket (vardır).”

Barida beriket (özne) yoqida heriket (özne) (var) (yüklem)

Horunda uyat yoq, kèpekte quvet (s. 181)

“Tembelde utanç yok, kepekte gıda.”

Horunda uyat (özne) yoq (yüklem) kèpekte quvet (özne)

Kündeşlik öyde külpet (s. 111)

“Kıskançlık olan evde külfet (olur).”

Kündeşlik (özne) öyde külpet (yüklem)

I.1.3.15. Uzaklaşma Grubu

Uzaklaşma hâlindeki bir unsurla ondan sonra gelen bir isim unsurunun oluşturduğu kelime grubuna denir. Uzaklaşma hâli eki taşıyan unsur önce diğer isim ise sonra gelir. Her iki unsur da bir kelime olabildiği gibi kelime grubu da olabilir (Özkan vd., 2016: 119).

Türkiye dışındaki Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde kelime grupları arasında uzaklaşma grubu yer almamaktadır. Bu nedenle uzaklaşma grubu karşılığında kullanılan bir terim bulunmamaktadır. (Erenoğlu, 2013: 211).

Türkiye’de yayınlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde ise uzaklaşma grubu Öztürk’ün çalışmasında *çıkma grubu* terimi ile kelime grupları arasında yer alırken Doğan’ın çalışmasında kelime grupları arasında yer almamaktadır (Doğan, 2014: 160-170). Öztürk, uzaklaşma grubunu, kelime grupları içinde değerlendirmiş ve bu kelime grubunu “Çıkma hâli eki almış bir isim unsuru ile ondan sonra gelen bir isim unsurundan kurulur. Cümlede ve kelime grupları içinde isim, sıfat ve zarf olarak kullanılır.” şeklinde açıklamıştır (Öztürk, 2010: 135).

İncelediğimiz atasözlerinde uzaklaşma grubunun örnekleri bulunmaktadır.

Adem *güldin nazuk taştin çin*. (s. 13)

“İnsan gülden nazik, taştan sert(tir).”

Adem (özne) güldin nazuk (yüklem) taştin çin (yüklem)

Mehmanniñ ezizi *qıldin inçike*. (s. 130)

“Misafirin değerlisi kıldan ince(dir).”

Mehmanniñ ezizi (özne) qıldin inçike (yüklem)

Közdin ciraq köñüldin ciraq (s. 108)

“Gözden ırak olan gönülden ırak(tır).”

Közdin ciraq (özne) köñüldin ciraq (yüklem)

Uruştin këyin batur köpiyer. (s. 170)

“Savaştan sonra kahraman çoğalır.”

Uruştin këyin (zarf tümleci) batur (özne) köpiyer (yüklem)

Yoqsızçılıq *taştin qattiq* (s. 101)

“Yoksulluk taştan katıdır.”

Yoqsızçılıq (özne) taştin qattiq (yüklem)

I.1.3.16. Kısalmış veya Klişeleşmiş Yapılar

Yönelme, bulunma, uzaklaşma, yükleme, vasıta, eşitlik, isnat ve ilgi gruplarına doğrudan dahil olmayan ve belli bir kurala bağlı olmadan meydana getirilen kelime gruplarıdır. Bu tür gruplar çeşitli kelime grupları ve cümlelerin yıpranarak kısalması sonucu oluşan klişeleşmiş yapılardır. Bu yapılarda genellikle bir tekrar söz konusudur. Bu yapılarda unsurlardan biri veya her ikisi ek alabilir; ancak aldıkları ek farklıdır (Özkan vd., 2016: 122).

Gerek Türkiye dışında gerek Türkiye’de hazırlanan Yeni Uygur Türkçesi gramer kitaplarında ve Yeni Uygur Türkçesinde söz dizimi ile ilgili çalışmalarda kelime gruplarının sınıflandırılmasında kısalmış veya klişeleşmiş yapılara yer verilmemiştir (Doğan, 2014: 160-170; Erenoğlu, 2013: 206-2015; Öztürk, 2010: 128-135). Bu nedenle Yeni Uygur Türkçesinde kısalmış veya klişeleşmiş yapılar karşılığında kullanılan bir terim tespit edilememiştir.

İncelediğimiz atasözlerinde kısalmış ve klişeleşmiş yapının sadece bir örneği vardır.

Zorluq bilen söydürgey, öz-özini köydürgey. (s. 92)

“Zorla sevdendir, kendi kendini yakar.”

Zorluq bilen (*zarf tümleci*) söydürgey (*yüklem*) öz-özünü (*belirtili nesne*) köydürgey (*yüklem*)

II. ÇEVİRİ

II.1. Latin Alfabesi ve Türkiye Türkçesine Aktarılmış Atasözleri

Latin Alfabesi İle	Türkiye Türkçesi İle
Abdal pulniñ qestide, Sür boydaq tulniñ.	Dilenci paranın, müzmin dulun derdinde.
Abdal semermes, Oğri bəyimas.	Dilenci semirmez, hırsız zenginleşmez.
Abroy kəlinniñ, Abroyini kötergin.	İtibarlı gelinin, itibarını yükselt.
Abroy kəlinniñ, Dölet xənimniñ.	İtibar gelinin, devlet hanımın.
Abroy seni alem ara tonutqay.	İtibar seni alem içinde tanıtsın.
Abroyum ala çapan.	İtibarım beyaz palto.
Abroyuñni yaşığindən asra!	İtibarını gençliğinde koru.
Acizğa ata bol, Citimğa yölek.	Acize baba ol; yetime destek.
Acizğa etiñni ber, Musapirğa nənini.	Acize canını ver, misafire ekmeğini.
Açarçılıqni köp körgeñ, Özi toymay «me» dèmes. Citimliqni köp körgeñ, Üç qıçqarmay «he» dèmes,	Açlığı çok gören kendi doymadan “al” demez; yetimliği çok çeken üç defa çağırılmadan “tamam” demez.
Aç aşnisini körse, Daldığa öter	Aç sevgilisini görse, dalmaya başlar.
Aç bar öyde qətiq uyumas.	Aç olan evde yoğurt maya tutmaz.
Aç bolsañmu toqtek bol, Gəm teşvişi yoqtek bol.	Aç isen da tok gibi ol; kederin yok gibi ol.

Aççıq kelse, barmıgını çışle. Aççıqniñ dorisi süküt.	Kızınca parmağını ısır, öfkenin ilacı susmaktır.
Aççıq kelse, eqil qaçıdu, Qöñüldin yaxşı neqil qaçıdu.	Öfke gelse akıl gider; gönülden güzel sözler gider.
Aççıq örükke eğiz toşumas.	Acı eriğe ağız yetmez.
Aç èyiq oynımas.	Aç ayı oynamaz.
Aç qalğanğa qazan asturma, Muzlığanğa otun yaqturma.	Aç kalana kazan astırma; soğuktan üşüyene ateş yaktırma.
Aç qalmığan, açniñ qedirini bilmes. Yayaq mañmıgiçe atniñ.	Aç kalmayan, açın kederini bilmez; yaya yürümeyince atın.
Aç qalsa qal. Keç qalma.	Aç kalırsan kal, geç kalma.
Aç qosaqqa aççıq piyaz.	Aç mideye acı soğan (nimettir).
Aç qosaqqa aççıq su.	Aç mideye acı, sert su (nimettir).
Aç qosaqqa söz yaqmas.	Aç mideye söz yaramaz.
Aç qosıgım teç qulıgım.	Aç midem, sakın kulağım.
Aç qoynıda nan turmas.	Açın kucağında ekmek durmaz.
Aç köz adem aş tallımas, Qağdalma qız yaş.	Aç gözlü kişi yemek seçmez; fena kız genç seçmez.
Aç közge dəniz bir otlam.	Aç göze deniz bir yudum.
Aç közge tañ atmas. Açniñ aççığı yaman.	Aç köze şafak atmaz, açın öfkesi fenadır.
Aç köz laçın tırniğidin ayrılar.	Aç gözlü şahin tırnağından bilinir.
Açlıqta tutqan qaçañni, Toqluğında taşlıma.	Açlıkta tuttuğun kap-kacağını toklukta atma.
Açlıqta yègen nanniñ, Toqluqta temi ketmes.	Açlıkta yenen ekmeğın, toklukta tadı gitmez.
Açniñ gèmi yerim nan.	Açın derdi yarım ekmek(tir).
Açniñ qedirini toq bilmes.	Açın derdini tok bilmez.
Açniñ közi nanda, Toqniñ közi kañda.	Açın gözü ekmekte, tokun gözü daha fazlada(dır).

Adalet bar yerde, adavet yoq.	Adaletin olduğu yerde kin, nefret olmaz.
Adalet g�lip!	Adalet galip(tir)!
Adalet saadet el�isi.	Adalet, saadet el�isi(dir).
Adalet, uruğini �a�san, Saadet m�visini c�is�en.	Adalet tohumunu sa�arsan, saadet meyvesini yersin.
Adaletlik nizam Aliy intizam.	Adaletli d�zen, y�ksek intizam.
Adaletsiz kişi ger qılsa şahliq, Tola yaxşı bu şahliqtin gadaliq.	Adaletsiz kişi eğer şah olsa, fakirlik bu şahlıktan �ok iyidir.
Adaşqanğa yamaşqan.	K�t� yoldakine bulaşan.
Adaşqanğa yol k�rset, harganğa medet!	şaşırana yol g�ster, yorulana yardım!
Adaşqanğa yol yalg�z.	şaşırana yol yalnızdır.
Adaşqanni el ke��rer, Elge �zi �gilse. �inari yel k��irer, Yiltizi yerdin ���lse.	şaşıranı el affeder, ele kendi meyletse; �ınarı yel g���r�r, k�k� yerden kopsa.
Addiy adem aliy adem. Aciz kiři �yniň b�rikiti.	Basit insan iyi insan, aciz insan evin bereketi(dir).
Adem adem bilen adem.	�nsan, insan ile insandır.
Adem ademge eynek.	�nsan insana aynadır.
Adem aşqa toysimu, yaşqa toymas.	�nsan yemeğe doysa da yaşa doymaz.
Adem bir tal oq.	�nsan bir dal oktur.
Adem bolidiđan bala yeřidin melum, Galdi-gulduň bala b�řidin.	Adam olacak �ocuk k���k yaşından bilinir, boşboğaz �ocuk başından.
Adem d�gen sirliq sanduq, Sirtidin esla sinap bolmas.	�nsan denen gizli sandık, dışından asla bilinmez.
Ademger�ilik adem «�lt�ridu».	�nsanlık sevgisi insan �ld�r�r.
Ademger�iliđiniň t�ri q�rimas.	�nsanlık sevgisinin değer kaybolmaz.
Adem g�her, Qoli g�l.	�nsan m�cevher, eli g�l.

Adem güldin nazuk, Taştın çin.	İnsan gülden nazik, taştan sert(tir).
Adem hösnü baş bilen.	İnsan güzelliği baş ile(dir).
Adem hösnü emgekte, Qut yağıdu, elvette!	İnsanın güzelliği emekte, mutluluk yağar, elbette!
Adem qıçqarsa barmaymen, Aş qıçqarsa qalmaymen.	İnsan çağırarsa gitmem, yemek çağırarsa durmam.
Adem köñlini köz açıdu, Dana köñlini söz.	İnsan gönlünü göz açar; bilge gönlünü söz.
Adem körki edep.	İnsanın güzelliği edeptir.
Adem körki libas, Bağniñ körki gilas.	İnsanın güzelliği elbise, bağın güzelliği vişne.
Adem körki üzdu, Üzniñ körki köz. Əgiz körki tildur, Tilniñ körki söz.	İnsanın güzelliği yüzdür, yüzün güzelliği göz. Ağzın güzelliği dildir, dilniñ güzelliği söz.”
Ademmu kökleme oruqlaydu.	İnsan bile baharda zayıflar.
Ademni bilim yorutar, Alemni quyaş.	İnsanı bilim aydınlatır, dünyayı güneş.
Ademniñ adem biler himmitini, Hamaqet nedin bilsun qimmitini.	İnsanın insan bilir iyiliğini, aptal nereden bilsin kıymetini.
Ademniñ adimiyligi aççığı kelgende biliner.	İnsanın insanlığı kızıncı belli olur.
Ademniñ eqli bolmisa, Köz degen tam töşüğü.	İnsanın aklı olmasa göz denen duvar deliği(dir).
Ademniñ alisi içide, Malniñ alisi teşida	İnsanın alası içinde, malın alası dışında(dır).
Ademniñ içide adem bar, Uniñ içide alem.	İnsanın içinde insan var; onun içinde âlem.
Ademniñ qoli gül taşqa can bərer.	İnsanın eli çiçek(tir), taş canı verir.
Ademniñ quyuğı yoq, Tonuğıli bolmas.	İnsanın kuyruğı yok, kolayca tanınmaz

Ademniñ ölgisi kelse, Galvañniñ külkisi keler.	İnsanın ölümü gelse, ahmağın gülmesi gelir.
Ademniñ süri salmaqlıqta, İştñiñ süri bağlaqlıqta.	İnsanın değeri serbestlikte (belli olur), köpeğın değeri bağlılıkta (belli olur).
Ademniñ yaxşısı elim dep öler.	İnsanın iyisi vatanım diye ölür.
Adem oğlı ciqılmas, Ecel atlıq kelmise.	İnsanoğlu yıkılmaz ecel adlı (melek) gelse.
Adem ölmes, risqi tügimes.	İnsan ölmez, rızkı tükenmeyince.
Adem ölse nami qalar, Çırağbanniñ şami.	İnsan ölse adı kalır; mum yakıcısının mumu.
Adem söygenni alem söyər.	İnsan seveni alem sever.
Adem taamni yeydu, Artuq taam ademni.	İnsan yemeği yer, fazla yemek insanı.
Adem tili taş yarar, Taştın ötüp baş.	İnsan dili taş yarar. Taşı geçip baş.
Adem tilidin kéter, hayvan münğüzidin.	İnsan dilinden gider, hayvan boynuzundan.
Adem tizgini eqil.	İnsanın dizgini akıl.
Adem veten elde yaxşı, Aqquş deriya- kölde.	İnsan vatanda-ilde iyidir; kuğu denizde- gölde.
Adem yaxşı sözge attın çüşidu.	İnsan iyi söze attan iner.
Adem yeşi bilen emes, işi bilen xop.	İnsan yaşı ile değil, işi ile iyidir.
Adillığın kim aqlar, Dadil üniñ çıqmisa.	Adilliği kim bilir zalimin sesi çıkmasa?
Ağa-ini inaq bolsa, at tola. Əgiçe- siñil inaq bolsa, aş tola.	Abi - kardeş dost olsa, nam iyi olur; abla-kız kardeş dost olsa, yemek iyi olur.
Ağamçisi uzun at, Ətizliqqa sığmıgay.	Yuları uzun at, ekinliğe sığmaz
Ağzi bilen oma oruğan, Ayığı bilen başaq tərər.	Ağzı ile ekin biçen, ayağı ile başak derer
Ağzi hesel, könli zeher.	Ağzı bal, gönlü zehir(dir).

Ağzi qaymaq, dili maymaq.	Ağzı kaymak, dili zehir(dir).
Ağzi köygen adem Qətiqni püvdep içər.	Ağzı yanan kişi yoğurdu üfleyerek yer.
Ağzi qulaq aş yeydu, Ağzi şalaq taş.	Dili tatlı yemek yer, dili acı olan taş.
Ağzi oçuq aç qalmas, Yoli oçuq keç.	Ağzı açık aç kalmaz, yolu açık geç.
Ağzi yoğanni öyide sina, Nepsi yoğanni toyda.	Ağzı almayı evde sina, nefsi almayı düşündə.
Ağzi yumşaq mozay, Qoş emçək emər.	Ağzı yumşaq buzağı, çift meme emer.
Ağzimdiñ çıqti, Yaşamğa yamaştı.	Ağzımdan çıktı, yakama yapıştı.
Ağzimğa keldi dep dəme, Aldımğa keldi dep yəme!	Ağzıma geldi diye deme, önümə geldi diye yeme.
Ağziñğa əge bol, Çişin sünmisün!	Ağzına sahip ol, dişin kırılmasın.
Ağziñğa qan tolsimu, Düşminniñ aldida tükərme!	Ağzına kan dolsa da düşmanın önünde tükürme.
Ağinemniñ köñlini dep, Yengemniñ boyida qaptu.	Akrabalarımın gönlü olsun diye yengemin tarafını üzdü.
Ağineri qarga bolsa, yeyişin paqa.	Dostun karga olursa, yediğin bok (olur).
Ağriq aştin kələr, Bala-qaza qayaştin.	Hastalık yemeden gelir, bela-kaza akrabadan.
Ağrik başqa axça dora bolmas.	Hastalık başa gelince para ilaç olmaz.
Ağriq bolsañ ölüp qutul, Qerizdar bolsañ bərip.	Hasta isen öl kurtul, borçlu isen ver.
Ağriq qalar, adet qalmas.	Hastalık bırakır, adet bırakmaz.
Ağriq küçeyse cəniñni alidu, Şipa küçeyse məliñni.	Hastalık artarsa canını alır, ilaç artarsa malını.
Ağriq patmanlap kirip, Misqallap çıxar.	Hastalık batmanla girip, miskalla çıkar.

Ağriqqa gep xuş yaqmas, harganga oyun.	Hastaya laf hoş gelmez, yorgun (kişiye) oyun.
Ağriqni bus öltürer, Cigitni nomus.	Hastalını pus öldürür, yiğiti namus.
Ağriqni yoşursañ, ölüm aşkare.	Hastalığı gizlesen de ölüm ortaya çıkarır.
Ağriqniñ aldida ölüm toğriliq sözlime.	Hastanın önünde ölüm hakkında konuşma.
Ağriqniñ saqayğusi kelse, Tevipniñ özi keler.	Hastanın iyileşeceği varsa, doktor kendi gelir.
Ağriqniñ sançığı yaman, Söznıñ aççığı.	Hastalığın sancısı kötü, sözün acısı.
Ağrimıgan bəşimga alte tayaq.	Ağrımaz başıma altı sopa.
Ağrimiğiçe, ağriqniñ halini bilmes.	Hasta olmayan hastanın halinden anlamaz.
Ağrip saqayğan can olca, Yoqilip tēpilğan mal.	Hastalanıp iyileşen can ganimet, kaybolup bulunan mal.
Ağriştin ilgiri, kepiniñni teyyar qil,	Hasta olmadan önce kefenini hazır et.
Axça tenge tēpilar, Yaxşı yenge tēpilmas.	Para-pul bulunur, iyi yenge bulunmaz.
Ah, dēgenge alla bermes Sevep qılmay, teley kelmes.	Sürekli şikayet Allah vermez, sevap kılmaz, şans gelmez.
Axirqi oqni özeñge qoy.	Son oku kendine sakla.
Axir zaman kelgiçe, Axirettin gep açma.	Kıyamet günü gelmeden, ahiretten söz etme.
Axmaq bilen toyğa bargiçe, Eqillik bilen çava ter.	Ahmak ile düğüne gidesiye kadar, akıllı ile çalı çırpı topla.
Axmaq dosttin, Eqillik düşmen yaxşı.	Ahmak dosttan akıllı düşman iyidir.
Axmaq elçi her ikki terepni buzar.	Ahmak elçi her iki tarafı bozar.
Axmaqqa emel tegse, Toqquz oğuzni buzar.	Ahmağa iş düşse, dokuz Oğuz'u bozar.

Axmaq kündüzi çirəq yaqıdu, Yəgi tügep, keçisi ayğa baqıdu	Ahmak gündüz mum yakar; yağını tüketip gece aya bakar.
Axmaqniñ ağzıda asan, Xaqanniñ gezniside.	Ahmağın ağzında kolay, hükümdarın hazinesinde.
Axmaqniñ eqli közide.	Akmağın aklı gözünde.
Axmaqniñ oñi yoq, Terxemekniñ toñi.	Ahmağın iyisi yok, salatalığın hamı.
Axmaq özini maxtar, Tentek qızını.	Ahmak kendini över, geveze kızını.
Axtaminiñ çalmisi yaman, Xotun kişiniñ lalmisi.	Ak duvarın fena, hatun kişinin kuduzu.
Ahu zar çekken bilen, Yarniñ melisi nede.	Acı çekersin de yârin mahallesi nerede?
Ah vahqa turup bolmas, ölermeni urup.	Feryada kayıtsızlık olmaz, zayıfa vurmak.
Aka-inini yaman dëseñ, Yaxşı tuqqanni nedin tapisen?	Abi kardeşini kötü dersen, iyi akrabayı nerden bulacaksın?
Akañ kimni alsa yengen şu.	Abin kimi alırsa yengen odur.
Aka-ukiniñ azari bolsimu, Bezari bolmas.	Abi kardeşinin azarlaması olsa da ondan bıktığı olmaz.
Aq bar yerde beriket bar.	Dürütlük olan yerde bereket olur.
Ak bolsimu çaç bolsun.	Ak olsa da saç olsun.
Akida qaldıñ, Əgilda qaldıñ. Yengide qaldıñ, Yəgida qaldıñ.	Ağabeyinde kaldın, ağılda kaldın (demektir). Yengede kaldın, sarayda kaldın (demektir).
Aqıl cutniñ çakasi, Nadan cutniñ nakasi.	Akıl yurdun kılavuzu, cahil yurdun neyi
Akini körüp, ini öser.	Ağabeyini görüp kardeş büyür.
Aq ıst, qara ıst beri bir ıst.	Ak it, kara it, hepsi bir it.
Aqqa qara yoq, Qariğa çare.	Aka kara yok; karaya çare yok.

Aq kigizni yaratmay, Layda yatqan Baratvay	Ak kâğıdı yaratmaz, çamurda yatan Baratvay.
Aq köñüldin qaramliq kelməs, Qaramliq kelsimu yamanliq kelməs.	Temiz gönülden kabalıq gelmez; kabalıq gelse de kötülük gelmez.
Aq köñülñiñ eti harmas, kiyimi tozmas.	Temiz gönüllünün bedeni yorulmaz, giyimi tozmaz.
Aq körüngenniñ hemmisi qar emes.	Beyaz görünenin hepsi kar değıl.
Aqni kökke ulıǵan Zexi dellal.	Beyazı göǵe baǵalayan Zehi dellal.
Aqsaq qoy çüştin kèyin mereydu.	Aksak koyun öǵleden sonra meler.
Aqsaq qoy yètip semiridu.	Aksak koyun iyileşip semirir.
Aqsaqnıñ ayıǵıǵa baqma.	Topalın ayaǵına bakma.
Aqsuda aymaq tola, Quçarda qaymaq.	Aksu'da kabile dolu, Kuçar'da kaymak.
Ala çıqsa, bala çıkar.	Ala çıksa çocuk çıkar.
Ala ǵocun bala ǵocun.	Ala heyben bala heyben.
Ala qarǵa laçın bolmas.	Ala karga şahin olmaz.
Ala taǵni ayrip, Qara taǵni qayrivetkendenk.	Ala daǵı ayırıp kara daǵı bölüyor gibi.
Al dègen malda payda bar.	Al denilen malda fayda var.
Aldıǵılı kiçik bala yaxşı, Xuda ursun qaxvaşni.	Öndeki küçük çocuk iyi, Allah vursun gevezeyi.
Aldin çapsa at ozar, Aylar ötüp tay.	Önce koşsa at geçer, aylar geçince tay.
Aldıñdiki ǵavni körmisenmu, Ciraqtiki yavni kör.	Önüdeki avı görmesen de uzaktaki düşmanı gör.
Aldıǵa bir baqsañ, Keyniñge miñ baq.	Önüne bir bakar arkana bin bak.
Aldin külgen, kèyin qızırar.	Önce gülən sonra utanır.
Aldin özeñni tüze Andin özgini.	Önce kendini düzelt, sonra başkasını.

Aldın uttuñ, sattın cüttüñ.	Aldın kazandın, sattın kaybettin.
Aldırıganda allaquli bözçi boptu.	Acele ettiğinde karşıdaki dokumacı olur.
Aldırıganda «lebbey» tepilmas	Acele eden kişide “Buyrun efendim!” beklenmez.
Aldırıganda uz boldı, Qeriganda qız.	Acele edince usta oldu yaşılanınca kız oldu.
Aldırığan işqa iblis qol salar.	Acele işe şeytan karışır.
Aldırığan qız erge yalçımas.	Aceleci kız kocaya yaranmaz.
Aldırıganniñ oşuğı tayar.	Acele edenin topuğu kırılır.
Aldırığan ödek Aldıçimu şunğıydu, keyniçimu.	Acele eden ördek önünden de dalar arkasından da.
Aldırığan sülük, Gürüç yağıçını şümer.	Acele eden sülük, piriñ ağacını emer.
Aldırımañ yarey, Sizge qoyğan barey!	Acele etmeyin dostlar, size bırakan var.
Aldirimığan harvuda toşqan alar.	Acele etmeyen arabada tavşan yakalar.
Aldırısañ aş étip bèrey, Aldirimisañ çay.	Acele ediyorsan yemek vereyim, acele etmiyorsan çay.
Aldırısañ qonup qal.	Acele edersen gece konakla.
Aldırısañ maña baq.	Acele edersen bana bak!
Alemni kezgen seyyah, Alte cutqa baş bolur.	Dünyayı gezen seyyah altı yurda baş olur.
Alğuçi yolvas, Bergüçi çaşqan.	Alacaklı aslan, borçlu sıçan.
Aliqargıda elişiñ bolsa, Bir kün kèlip alarsen.	Alikargıda alacağın varsa bir gün gelip alırsın.
Alim bilen el aqıl. Cahil bilen xar.	Alim ile il bilgin, cahil ile har(dır).
Alim bilginini èytar, Axmaq yèginini.	Alim bildiğini söyler, ahmak yediğini.

Alim bolmaq asan, Adem bolmaq tes.	Alim olmak kolay, adam olmak zor.
Alim bolsañ alem sèniñki.	Alim isen alem senin(dir).
Alimğa kamal yoq, Zalimğa zaval.	Alime kemal yok, zalime zeval.
Alqış alğan aman, Qargış alğan tamam.	Dua alan emniyette, beddua alanın hali kötü.
Almaqniñ bermigi bar, Çiqmaqniñ çüşmigi.	Almanın vermesi var, çıkmanın inmesi.
Alma piş, ağzimğa çüş.	Elma piş, ağzıma düş.
Almas xencer qında yatsa dat basar.	Elmas hançer kında dursa paslanır.
Alma şaxtin ciraq çüşmes.	Elma, daldan uzağa düşmez.
Alma tikkenniñ emes kütkenniñ.	Elma dikenin değil bakanın(dır).
Alminiñ postluğidin qorq, Düşmenniñ dostluğidin.	Elmanın kabuklusundan kork, düşmanın dostluğundan.
Alsam bermisem, Yèsem termisem.	Alsam vermesem, yesem biriktirmesem.
Alte ay atqan paxtam, Bir çadanga yetmeptu.	Altı ay attığım pamuk bir yorgana yetmedi.
Alte çaynap at toyar, Yette çaynap er.	Altı lokmada at doyar, yedi lokmada kişi.
Alte yaşliq bala atqa minse, Atmış yaşliq aldidin çiqidu.	Altı yaşındaki çocuk ata binse, atmış yaşındaki onu karşılar.
Altınçı ayda ağriq kèiydu, Yettinçi ayda sancıq	Altıncı ayda ağrı eksilir, yedinci ayda sancı.
Altınçı ayda ağriq yoq.	Altıncı ayda hastalık yok.
Altınçı ayda alte çapañ, Oninçi ayda kalte çapan.	Altıncı ayda altı palto, on ikinci ayda kısa palto.
Altun alma, alqış al.	Altın alma dua al.
Altun ayaqta haraq içkiçe, Yağaç tavaqta qètiq iç.	Altın kadehte içki içeceğine ağaç tabakta katık iç.

Altun başlıq atan bilen qalğıçe, Paxpaq başlıq anan bilen qal.	Altın başlı baba ile kalana kadar papak başlı anan ile kal.
Altun bəşin aman bolsa, Altun ayaqta su içersen.	Altın başın sıhhatli ise altın tabakta su içersin.
Altun çıqqan yer etivar.	Altın çıkan yer değerlidir.
Altun çirimas, Deva qerimas.	Altın paslanmaz, dava eskimez.
Altun çoka sunsimu, Bahasi çüşmes.	Altın çubuk kırılrsa da pahası düşmez.
Altun exlet içidimu altun.	Altın çöp içinde de altın(dır).
Altunga topa cuqmas, Nadanga ilim.	Altına toprak bulaşmaz, cahile ilim.
Altun izdime, hüner izde.	Altın arama, maharet ara.
Altun-kümüçnin konisi yoq, Ata-aninin bahasi.	Altın- gümüşün eskisi olmaz, baba- ananın fiyatı.
Altunniñ qedrini zergar bilir.	Altının kıymetini sarraf bilir.
Altun otta biliner, Adem emgekte.	Altın ateşte belli olur, insan mihnette.
Altun üzükke yaqut köz.	Altın yüzüğe yakut taş.
Altun yerde yatmas, Yaxşı oğlan çölde.	Altın yerde kalmaz, iyi oğlan çölde.
Altun yerdin çıqıdu, Batur eldin.	Altın yerden çıkar, kahraman memlekettən.
Altun zirek qizğa tilek.	Altın küpe kız için dilektir.
Alvañ tola el yoqsul.	Vergi çok memleket yoksul.
Amanetke xıyanet yoq.	Emanete hıyanet olmaz.
Amanetnin piyalisi, Tömürçinin bazğınini sundırar.	Emanetin kasesi demircinin çekicini kırar.
Amet kelse, çeqir üçme nan bərer.	Talih gelse, dut ağacında ekmek biter.
Amet kelse, qoş kələr.	Talih gelse çift gelir.

Ana ayıgıda cennet bar, Ata ayıgıda himmet.	Ana ayağında cennet var, baba ayağında himmət.
Ana bilen bala Nur bilen lale.	Ana ilə çocuk, ışık ilə lale.
Ana bilen öy avat, Ata bilen el.	Ana ilə ev düzənli, baba ilə memləket.
Ana cutnıñ qedrini, Ayrılmastın turup bil.	Ana yurdunun kıymetini oradan ayrılmadan önce bil.
Ana cutta alem özeqniñ	Dünyanın merkezi ana yurttı.
Ana cutuñ altun böşüñi.	Ana vatanın altın beşığın.
Ana cutuñ aman bolsa, Reñgi royıñ saman bolmas.	Ana yurdun aman ise, yüzünün reñgi sararmaz.
Ana eşilganni yepip cürer çeçilganni terip.	Ana açılanı örter, saçılanı toplar.
Ana qelbi deriya.	Ana kalbi kederli.
Ana körüp qız al, Qırğaq körüp böz.	Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini.
Ana körüp qız öser, Ata körüp oğlan.	Anasına bakıp kız yetişir, babasına bakıp oğlan.
Ana makan Cennetul-rizvan	Ana vatan Cennetul-rizvan(dır).
Ana mehir bulıgı.	Anne merhamet kaynağı(dır).
Ananı aliqanda tutsañ, Sıñlıñni beşıñda tut.	Ananı el üstünde tutuyorsan, kız kardeşini başında tut
Ananı cahan bilseñ, Atanı xaqan bil.	Ananı cihan biliyorsan babanı hakan bil.
Ana razı alem razı.	Ana razı dünya razı(dır).
Ana razı xuda razı.	Ana razı Allah razı(dır).
Ana veten etigi keñ.	Ana vatanın kucağı geniş(tir).
Ana vetenge muhebbet, Özge vetenge hörmət.	Ana vatana muhabbet, başka vatana hürmet.
Añ bilen anla puşayman qılma tañla.	Vaktinde anla saabahleyin pişman olma.

Ançilik iş qançilik iş.	O kadar iş ne kadar iş.
Anisi maxtıǵan çağlıq, El ağzığa qulaq tut.	Birini anası övdüǵü zaman yabancılara kulak ver.
Anisi maxtıǵan qızdın qaç.	Anasının övdüǵü kızdın uzak dur.
Anisi saǵsun, Balisi baqsun.	Anası saǵsın, çocuǵu beslensin.
Aniyni anıy tapsaǵ, Qıyamette sorıǵı bar.	Annenle alay etsen, kıyamette sorgusu var
Aǵ köñülde külgen taǵ.	Güzel gönülde güneş doğar.
Aǵlıǵan bilen kergen bir emes.	İşitenle gören bir deǵildir.
Aǵlıǵan qulaqta eyip yoq.	İşiten kulakta günah yoq.
Aǵlıǵan sözniǵ eǵisi yoq, Ottuz cuttin teping bolmas.	Duyulan sözün sahibi yoq, otuz yurttan aranıp bulunmaz.
Aǵlıq şanlıq.	Güzellik şöhet(tır).
Ant içküçıǵe könmisenǵ, Qan içküçı keler.	Ant içiciye razı olmazsan, kan içici gelir.
Aptap çüşken cayǵa bar.	Güneş batın yere git.
Aptapniǵ çiqışığa baq, Sunıǵ eǵışığa.	Güneşin çıkışına dikkat et, suyun akışına.
Ara çegida: İşim ayrış emes, Toplaş dermiş,	Arı bile işim ayırmak deǵil toplamak dermiş.
Arida qaǵşa bolmisa, U köz bu kenzı yeydu.	Arada burun olmasa, o göz bu gözü yerdı.
Arqısıǵa ğelvur baǵlıǵan çaşqan, Uǵısıǵa patmas.	Arkasına kalbur baǵlayan sıçan yuvasına sığmaz.
Arpa teping, buǵday alimen deme.	Arpa ekip, buǵday biçeceǵım deme.
Artuǵını el alsun, Qalǵını sel.	Fazlasını el alsın, kalanını sel.
Artuq dölet baş yarmas.	Fazla servet baş yarmaz.
Artuq qılmen dep, Tartuq qılma.	Fazla yapayım diyip, ödöl yapma.”

Aru-nomus erge qamus.	Ar-namus kişiye sözlük(tür).
Aru-vicdan, Erge mizan.	Ahlak ve vicdan kişiye ölçü(dür).
Arzuda eyip yoq.	İstemek ayıp değil.
Asan iştin «ah» çıxar.	Kolay işten <<ah>> çıkar.
Asan iştin aş izdime, Patqaqliqtin taş.	Kolay işten aş bekleme, bataklıktan taş.
Asaretlilik elde, halavet yoq.	Esir ülkede rahat yok.
Asman bəsivalsa, Astida polu yeptu.	Gök çökse, altında yatıp pilav yer.
Asman ciraq, yer qattiq, Öley desem, can tatliq.	Gök uzak, yer sert, öleyim desem can tatlı.
Asmandin teytilla yağsa Tumar qəpi tegmeptu.	Gökten atlas kumaş yağsa, (hissesine) muska kabı düşmezmiş.
Asta mañsañ, cirak kətisen.	Yavaş yürürsen, uzağa varırsın.
Asta sözligen kişiniñ, Amili köp.	Yavaş konuşan kişinin sebebi çok.
Astin örüp haydisañ, Artuq hosul alisen.	Toprağı dein sürersen fazla ürün alırsın.
Aş bergenge muş bergen axmaq, Muş bergenge aş bergen nadan.	Yemek verene yumruk atan ahmak, yumruk atana yemek veren cahil.
Aş berse suyuğı, Göş berse süyigi.	Aş verse çorba; et verse kemiği.
Aş bolsa, iş bolmisa, Yaz bolsa, qış bolmisa.	Yemek olsa, iş olmasa; yaz olsa, kış olmasa.
Aş dèse alman talman, İş dèse dayim malman.	Aş deyince herkes koşar; iş deyince herkes kaçır
Aş ėgisi bilen tatliq.	Yemek, sahibi ile tatlı.
Aşiq ehli pañ bolur.	Aşık ehli sağır olur.
Aşiqqa Bağdat ciraq emes.	Aşığa Bağdat uzak değil.
Aş kelse iman qeçiptu.	Yemek gelse iman gider.

Aş kelse yəgin, Söz kelse dəgin.	Yemek gelse ye, söz gelse söyle.
Aşlıq kətip, çaŋ qaldı, Mağdir kətip can.	Tahıl gidip toz kaldı, kuvvet gidip can.
Aşnəliq asan, Cudəliq tes.	Dostluk kolay, ayrılık zor(dur).
Aşnaŋğa işinip, ersiz qalma.	Dostuna inanıp, kocasız kalma.
Aş nerqi asman.	Yemek öteki gökyüzü
Aşni berse içiŋ taz, İş dəgende qəçiŋ taz.	Yemek verse yiyeyim, iş verse kaçayım.
Aşni siŋgende maxta, Xotuniŋni bilgənde.	Yemeği hazmettiğin zaman öv, kadını bir şeyi bildiği zaman.
Aşni taxtığa al, Çəpanni paxtığa.	Yemeği tahtaya al, paltoyu pamuğa.
Aş ötnə, iş lapqut.	Yemek ödünç, iş ortak (iledir).
Aş tən, nan tən, Sol nəmişkə kən.	Yemek eşit, ekmek eşit, toprak niçin geniş.
Aş turğan yerde, Ağriq yoq.	Yemek olan yerde, hastalık yok.
Aş vaqtida çay kərek, Çay vaqtida nan.	Yemek zamanında çay gerek, çay zamanında ekmek.
Aş yoq iştey yoq.	Yemek yok, iştah yok.
Ata düşmənni dost tutma!	Baba düşmanın dost edinme!
Ata hayat bağvini.	Baba hayat bahçıvanı(dır).
Ata kərgen oq yonar, Ana körgeŋ ton piçar.	Baba gören ok yontar; ana gören elbise biçer.
Ata kespiŋni taşılima.	Ata mesleğini bırakma.
At alğan oqur salar.	At alan ahır hazırlar.
At alsan, dostuŋ bilen kənəş, Qoy alsan xoşnaŋ bilen.	At alırsan, dostunla beraber; koyun alırsan komşun ile al.
At arpa yəse, eşək qulaq salidu.	At arpa yese, eşek kulak salar.

Ata körgenlerni eziz bil.	Babanı tanıyanları (sen de) tanı.
Ata körgenni bala körmes.	Babanın gördüğünü çocuk görmez.
Atamniñ ölgini anamğa yaraştı, Çelpigini iştlar talaştı.	Babamın ölmesi anama yaradı. Çöreğine köpekler dadandı.
Ataŋ ata ornida bolsa, Qotiniŋğa böre kirmes.	Baban baba yerinde ise, ağılına kurt girmez.
Ataŋ barida bilim al.	Baban varken bilim al.
Ataŋ barida dost izde, Ėtiŋ barida yol.	Baban varken dost ara, atın varken yol.
Ataŋ barida el toni.	Baban varken memleket elbise(sidir).
Ataŋda bolğiče, Aliqiniŋda bolsun.	Babanda olacağına bahtında olsun.
Ataŋğa nème qılsaŋ, Oğluŋdin şuni körisen.	Babana ne yaparsan, oğlundan onu görürsün.
Ataŋ qerisa qul qılma, Anaŋ qerisa tul.	Baban yaşlansa onu köle yapma, anan yaşlansa onu dul bırakma.
Ataŋniŋ oğli bolma, Elniŋ oğli bol.	Babanın oğlu olma, memleketin oğlu ol.
Ataŋ ölse ölsün, Ataŋni körgenler ölmisün.	Baban ölürse ölsün; babanı tanıyanlar ölmesin.
Ata ölmek miras, Ana ölmek miras, Qerindaş ölmek qiyamet.	Babanın ölmesi miras, ananın ölmesi miras, kardeşin ölmesi kıyamet.
Ata öyniŋ tüvrügi, Ana öyniŋ cürigi.	Baba evin direği, ana evin yüreği
At ayığan at miner.	Atın kadrini bilen at biner.
At ayiği bilen tapar, Adem qoli bilen.	At ayağından bulur, insan elinden.
At Aylıxanğa, Yol Sarıxanğa.	At Alihan'a yol Sarıhan'a (yakıştır).
At aylinip qozuğini tapar, Su aylinip yoçuğini.	At dönüp dolaşıp kazığını bulur, su dönüp dolaşıp yolunu.

At bəşığa kün çüşse, Suluq bilen su içər. Er bəşığa kün çüşse, Ötük bilen su kəçər.	Atın başına şans düşse, suluktan su içər. Yığidin başına şansın düşse, çizme ilə suyu geçər.
At bir qılığı yat.	At aynı, karakteri farklı.
At cenge kirse, Uyqisi eşilidu.	At cenge girse uykusu açılır.
At eşiqisa yaylini yeydu, Quş eşiqisa qanitin.	At acıkırsa yaylağını yer; kuş acıkırsa kanatını yer.
At erge qanat. At eşinigan yerde tük qalar.	At yığide kanat, atın yattığı yerde tüy kalır.
Atığı yoq erdin, Əgiz dön yaxşı.	Şanı olmayan yığitten, otlı tepe daha iyidir.
Atilar sözi almas, Naheqlikni çört keser.	Atalar sözü elmas, haksızlığı bir anda keser.
Atilar sözi eqilniñ közi.	Atalar sözü aklın gözü.
Atilar sözi göherniñ özi, U bilen nurluq köñülniñ közi.	Atalar sözü cevherin özü, onunla aydınlanır gönlün gözü.
Atilar sözi turmuş eynigi.	Atasözü hayat aynası.
Atisi bar çəçek, Anisi bar çəçek.	Babası olan çiçək; annesi olan çiçək.
Atisi başqığa attin çüş	Babası başkaya attan in.
Atisi gora yəse, Oğliniñ çışı qamar.	Babası koruk yese, oğlunun dişini kamaşır.
Atisi ölgennimu aqlitidu.	Babasının ölümünü bile anlatır.
Atisi ölgenniñ, Bəşini sila.	Babası ölenin başını okşa.
Atisi puçuqnıñ birsi puçuq, Anisi puçuqnıñ hemmisi.	Babası olmayanın bir kişisi eksik, anası olmayanın her şeyi.
Atisi turun, oğlı sözlighendin bez.	Babası yerine oğlu konuşandan bez.
At izini tay basar.	At izini yavrusu takip eder.
Atqa minseñ, cügen sal.	Ata binersen, dizgin tut.

Atqan oq y�n�p kelm�s.	Atılan ok d�n�p gelmez.
Atqan yerde oq qalar.	Atılan yerde ok kalır.
At k��n���p t�����r, Adem s��zli��p.	Atlar k������p bulu��r; insanlar konu��p (tanı��r).
Atlıq qo��n��n bolsa, D����n��n ciraqta.	Atlı ordun varsa, d����n��n uzakta (olur).
At k��rm��gen at tapsa, her k��n minip ��t��rer.	At g��rm��mi�� at bulsa, her g��n binip ��ld��r��r
At quyru�� b��len maxtinar, ����k qul���i b��len.	At kuyru�� ile ��v��n��r, ����k kula��ı ile
Atlıq bolsa eskir��n, Ce���de bolmas tes k��n��n.	Atlı olsa askerin, sava��ta olmaz zor g��n��n.
Atlıq qo���n el ��v��kiti, Tevrimestur text d��liti.	Atlı ordu memleket ��v��kiti, sarsılmaz taht devleti.
Atlıq qo���n yer alar, Piyadiler ����r (����r).	Atlı ordu toprak alır, piyade ����r.
Atni at saqlaydu, a��ni a��.	Atı at korur, a��ı a��.
Atni berg��s��z ��nan bar, Qiz��a berg��s��z cugan.	Ata de����������r katır var; k��za de����������r kad��n.
Atn��n b��n��zisini layda k��r, Xe��ir��n��n��n��n sayda.	Atın g��c��n�� ��amurda g��r, ������n��n��n��n ����de.
Atni ��anida sina, Erni seperde.	Atı ��amurda dene, insanı yolculukta.
Atni ��am��a b��len urma, Bo��uz b��len ur.	Ata kam��ı ile vurma, bo��az (yem) ile vur.
Atni s��rem��e salganda k��r, K��linni qolun��a alganda.	Atı pullu��a ko��tu��unda g��r, gelini koluna aldı��ında.
Atn��n hemmisi tulpar emes, Qu���n��n hemmisi ������r.	Atın hepsi k������lan de��il, ku���n hepsi ��ahin de��il.
Atn��n siri ����s��ge melum.	Atın sırrı sahibine malum (olur).
Atn��n tepkini har emes, ����k��n��n tepkini elem.	Atın tekmesi k��t�� de��ildir, ������n tekmesi fenadır.

Atnıñ yaxşısı toruq, Qıznıñ yaxşısı oruq.	Atın iyisi doru, kızın iyisi zayıf(tır).
At ornıǵa eşek baǵlıma.	Atın yerine eşek baǵlama.
At oruq bolsimu, Yêgir bolmisun.	At zayıf olsa da yaǵır olmasın.
At oruqluqta buzuyar, Xotun ğeripliqta.	At zayıflıqta bozulur, kadın yalnızlıkta.
At oynaqlısa, eşek çıçañlaydu,	At kımıldasa eşek tepinir.
At ölmes, harvu sunmas.	At ölmeden, araba kırılmaz.
At ölse, işt semiridu, eşek ölse böre.	At ölse köpek semirir; eşek ölse kurt semirir.
At satsañ, êgirini satma	Atı satsan bile êgerini satma.
At sorıǵan xorluq emes, êger sorıǵan xorluq.	At istemek horluk deǵıl, êger istemek horluk
At sürünmey yol tagımas	At sürmeden yol alınmaz.
At tapqanni eşek yer.	Atın bulduǵunu eşek yer.
At tapqıçe, eşek min.	At bulana kadar eşeǵe bin.
Attin çüşsimu, üzengidin çüşmes.	Attan düşse bile, üzengiden inmez.
At toyǵan yêrige tartidu, Adem tuǵulǵan yêrige.	At doyduǵu yere doǵru çekilir, insan doǵduǵu yere doǵru.
At uyqısı beygide êçilidu. At semirse êgisini têper.	Atın uykusu yarıştı açılır; at semirse sahibini teper.
At yötelse oqur sal, Uy yötelse pıçaq al.	At öksürse ahır yap; öküz öksürse bıçak vur.
Aval bargan qiriq cilǵa, Kêyin bargan qiriq künge.	Önce varan kırk yıla, sonra varan kırk güne
Aval oyla, kêyin sözle!	Önce düşün, sonra söyle.
Aval pıçaqñı özeñge sal, Aǵrimisa özǵige.	Önce bıçaǵını kendine batır, aǵrımazsa başkasına.
Aval taam, andin kelim.	Önce yemek, sonra sohbet.

Aval tağ aylinip kelse, hazır bağ aylinip keler.	Önce dağ dolaşıp gelse, şimdi bağ dolaşıp gelir.
Avalqı qulaqtın, Kèyinki müngüz ela.	Önceki kulaktan sonraki boynuz iyidir.
Avalqısını boran aldı, Kèyinkisini quyun.	Öncekini rüzgar aldı, sonrakini kasırga.
Avilida mənin edi, Sorivədim dora boldi.	Önceden benimdi, arayınca ilaç oldu.
Ayaq atlimisa, Baş cügrimeydu.	Ayak adım atmazsa, baş ağrımaz.
Ayaqqa tapsaŋ, başqa yoq, Başqa tapsaŋ ayaqqa.	Ayağa bulsan, başa yok; başa bulsan ayağa.
Ayalnıŋ ilpiti Er kişiniŋ izziti.	Hanımın iffeti, er kişinin izzeti.
Ayalnıŋ yəşini bilip bolmas, Yemey turup eşini.	Kadının yaşını sormak olmaz, yemeden aşını.
Ayal nomusi el nomusi.	Hanım namusu memleket namusu.
Ayal öy zəniti, hayat çiriği.	Hanım ev ziyneti hayat ışığı.
Ay çıqsa alem körer.	Ay çıksa alem görür.
Ay çokannıŋ qəşini körüŋ, Taviğiniŋ təşini.	Güzel gelinin kaşını görüŋ, tabağının dışını.
Ayda kelgenge ayaq, Künde kelgenge tayaq.	Ayda bir gelene yemek, günde bir gelene dayak.
Ayda otaq bolmıŋan, Cilda xoşna bolmas.	Ayda ortak olamayan yılda komşu olamaz.
Ay qotanlisa, ayda yağar, Kün qotanlisa, künde.	Hilal ayda bir doğar, gün ışığı her gün.
Ay künden quvet alidu, Er cigit eldin.	Ay günden güç alır, yiğit kişi ülkeden.
Ayliqçı künlükçini körelmes.	Aylıkçı günlükçüyü anlayamaz.
Ayni etek bilen yəpip bolmas.	Ayı etekle kapatmak olmaz.
Ayni körüp, kün alğın.	Ayı görüp güneşi al.

Aynıñ bəşidin qorqma, Beşidin qorq.	Ayın başından korkma, beşinden kork.
Aynıñ on beşi qarañgu, On beşi aydıñ.	Ayın on beşi karanlık, on beşi aydınlık(tır).
Aynıñ şolisida cürğiçe, Künniñ sayisida bol.	Ayın ışığında yürüyene kadar günün gölgesinde ol.
Ayrılganni qar basar, Bölüngenni zar.	Ayrılanı kar basar, bölüneni bela.
Ay tolğınını bilmes. Cigit bolğınını.	Ay döndüğünü bilmez, yiğit olduğunu.
Az-az üginip, alim bolarsen.	Az az öğrenip âlim olursun.
Az bolsa yéter, Köp bolsa kéter.	Az olsa yeter; çok olsa gider.
Az bolsimu köpke tavap. Az bolsimu saz bolsun.	Az olsa da çoğa tavaf; az olsa da iyi olsun.
Az ciğsañmu halal ciğ.	Az biriktirsən de helal biriktir.
Azgannıñ yolını tutma, Namertniñ qolını.	Azanın yolunu tutma, namertnin elini.
Az gep tuz gep, Dil arami uz gep.	Az laf düzgün laf, gönül rahatlığı iyi laf
Az qil, uz qil.	Az yap, iyi yap.
Azlığan artıp qalar, Arzulığan eşip.	Azalan artıp gider, isteyen aşıp.
Az sözligen eziz, Köp anlığan ezim.	Az söyleyen aziz, çok anlayan büyük.
Az sütlük inek köp möreydu.	Az sütlü inek çok böğürür.
Az yep, asan tiril.	Az ye, kolay kalk.
Badam posti bilen, Adem dosti bilen.	Badem kabuğu ile, insan dostu ile.
Badañda eşin bolsa, Köñlün toq.	Yüksekte işin varsa gönlün tok.

Bağ-bostan bunyat qıl, Əlin yayrap cürgidek.	Bağ bahçe yap ki halkın orada neşelensin.
Bağ camali bağvəndin.	Bahçe güzelliği bahçivandan.
Bağda gülün bolmisa, Bulbul kəlip sayrimas.	Bahçede gülün olmasa, bülbül gelip ötmez.
Bağda yatqan girde yeptu, Ketmen çapqan zağra.	Bahçede yatan beyaz ekmek yer, çapa yapan kara ekmek.
Bağ əgisi bolsañ, üzgin gülündin, Aşiq bolsañ qorqma hergiz elümdin.	Bahçe sahibi olsan, ayrıl çiçeğindən; âşık olsan korkma ölümden.
Bağliq cutta beriket bar.	Bağlık yurttta bereket var.
Bağ məvisi bilen, Adem himmiti bilen,	Bahçe meyvesi ile, insan himmeti ile.
Bağni baqsağ bağ bolur, Patman patman yağ bolur. Bəqimsiz bağ tağ bolur, Cürek bağrıñ dağ bolur.	Bağa baksan bağ olur, batman batman yağ olur. Bakımsız bağ dağ olur, yüreğın dağlanır.
Bağni qışta kəl qıl, Yazda çöl.	Bağını kışta göl kıl, yazsa çöl.
Bağniñ körki gül-çəçək, himmet behri məvisi.	Bağın güzelliği gül-çiçek, himmet denizi meyvesi.
Bağstan qumrisiz bolmas, Qizil gül tikensiz.	Bahçe kumrusuz olmaz, kızıl gül dikensiz.
Bağvençilik memürçilik.	Bahçivanlık bayındırlık(tır).
Bağ yaratqan qut söyər.	Bahçe yapan kutlu sever.
Bağqa bulbul yarişar.	Bağa bülbül yakışır.
Bağqa ecriñ siñse, Elde qediriñ artar.	Bağa emeğın sinse, memlekette kıymetin artar.
Bağqalniñ aldi yaxşı, Qassapniñ keyni.	Bakkalın önü iyi, kasabın sonu.
Bağqan məlin beş öşke, hayt-huytliriñ yer-kökte.	Baktığın malın beş keçi, hay huyların yerle gök.
Bala bala bolğiče, Anisi moma bolar.	Çocuk çocuk olana kadar, anası kocakarı olur.

Bala baştin, nəhal yaştin.	Çocuk baştan, fidan yaştan.
Bala bolsa böşük tepilar.	Çocuk olsa beşik bulunur.
Balağətke yetken qız, Eynek aldidin ketmes.	Olgunluğa yeten kız, ayna önünden gitmez.
Bala hayat rıştisi	Çocuk hayatın tadı.
Bala hayat zəniti.	Çocuk hayatın ziyneti.
Bala qelbi gül.	Çocuğun kalbi gül.
Bala-qaza dereq bəşida emes Ademniñ öz qəşida.	Bela-kaza ağacın başında değil, adamın kendi yanında.
Bala-qaza körünüp kelməs, Put-qolini sağıliti.	Bela-kaza görünerek, elini- ayağını sallayarak gelmez.
Bala kiçigidin biliner, Teriq quligidin.	Çocuk küçüklüğünden anlaşılır, darı kulağından.
Bala quçaqta söydürer, Ösken çağda köydürer.	Çocuk kucakta sevdire, büyüyünce de yakar.
Balanıñ beşi bayliq.	Belanın başı zenginlik.
Bala tuğulğıçe, Tam qurulğıçe.	Çocuk doğasıya kadar, ev yapılasıya kadar.
Bala yettixe kirğıçe, Yetmiş qətim özgirer.	Çocuk yedi yaşına girene kadar, yetmiş defa değişir.
Bal bar yerde çivin bar, Toy bolğan yerde cigin.	Bal olan yerde sinek var, düğün olan yerde kalabalık
Bal bar yerde herisimu bar.	Bal olan yerde arısı da var.
Bal dèdim, balağa qaldim	Bal dedim, belaya kaldım.
Baliçe quş uçuşni bilsimu, Qonuşni bilmes.	Yavru kuş uçmayı bilse de, inmeyi bilmez.
Baliğa atisi sinçi.	Çocuğa babası casus.
Baliliqniñ balisini baqqıçe, işini qil.	Çocuğunun çocuğuna bakacağına, işini yap.
Baliliq öy bostan, Balisiz öy görstan.	Çocuklu ev bostan, çocuksuz ev mezar.

Baliliq öy gülstan, Balisiz öy zimistan.	Çocuklu ev gül bahçesi, çocuksuz ev kış.
Baliliq öyde qétiq uyumas.	Çocuklu evde yoğurt maya tutmaz.
Baliliq öyde sir yatmas.	Çocuklu evde sır saklanmaz.
Baliliq öy xendan, Balisiz öy zindan.	Çocuklu ev gül bahçesi, çocuksuz ev zindan.
Balini baq, Köglini tap.	Çocuğa bak, gönlünü bul.
Balini baştin üget.	Çocuğa baştan eğit.
Balini çon qilip molliğa ber, Mollidin elip ordığa.	Çocuğu büyütüp hocaya ver, hocadan alıp orduya ver
Balini işqa sal, hem tomuzda, qışta sal.	Çocuğunu işe sal, hem Temmuzda hem kışta sal
Baliniñ barmıği ağrisa, Aniniñ cürigi şiqirar.	Çocuğun parmağı ağrisa, ananın yüreği sıkışır.”
Baliniñ kögli padişah.	Çocuğun gönlü padişah.
Baliniñ oyunidin qeriniñ puti şiqirar.	Çocuğun oyunundan ihtiyarın ayağı titrer.
Baliniñ yaxşısı ata şöhriti, Qizniñ yaxşısı ana hörmiti.	Çocuğun iyisi baba şöhreti, kızın iyisi ana hürmeti.
Balini ursan eti qatidu, Tillisan beti.	Çocuğa vursan eti sertleşir, hakaret etsen yüzü sertleşir.
Balini yaştin üget, Xotunni baştin.	Çocuğunu yaşken eğit, hatununu baştan.
Balisi köp bay bolar. Balisi koça kèzer, Anisi bağrin èzer.	Çocuğu çok zengin olur. Çocuğu cadde gezer, anası bağrını ezer.
Balisiniñ oynışığa baq, Qaziniñ qaynışığa.	Çocuğunun oynayışına bak, kazanın kaynayışına.
Balniñ bahası özge.	Balın değeri başka.
Bal tatliq, baldinmu bala tatliq.	Bal tatlı, baldan da çocuk tatlı.
Bal tutqan barmigini yalar.	Bal tutan parmağını yalar.

Bara-bara pişarsen, Bu peyliŋdin çüşersen.	Gide gide pişersin, bu öfkenden geçersin.
Baraverlik elde teŋlik.	Beraberlik ülkede sağık(tır.
Bar bariçe, Yoq haliçe.	Zengin varlık içinde, fakir (bin türlü) hâl içinde(dir).
Bar barini yeydu, Uyatsiz arini.	Zengin varını yer, utanmaz namusunu.
Bar bar, işta bar, İşlimigen naŋa zar.	Zengin işte zengin, çalışmayana ekmek zor.
Bar batur.	Zengin kahraman(dır).
Bar beşini silaydu, Yoq yeşini.	Zengin başını sıvazlar, yoksul gözyaşını.
Bar bolmay, mëlîŋ çeçilmas, Yoq bolmay, yoluŋ eçilmas.	Zengin olmadan, malın saçılmaz; fakir olmadan kısmetin açılmaz.
Bar bolsa bayram, Yoq bolsa veyran.	(Para) var ise bayram, yok ise viran.
Bar bolsa bēganilik, Yoq bolsa divaniliq.	(Para) var ise kibirlilik, yok ise divanelik.
Bar bolsa kavap, Yoq bolsa azap.	Var olsa kebab, yok olsa azap.
Bar cayda bal erzen, Yoq cayda tuz qimmet.	Var olan yerde bal ucuz, yok olan yerde tuz pahalı.
Barçe guna özemde turup, Qap kötirip nege baray.	Bütün suç kendimdedir, kap götürüp nereye gideyim?
Barğa bala yēpişmas.	Zengine bela yapışmaz.
Barğa molluq, Yoqqa şumluq.	Zengine bolluk, fakire dert.
Barğa yette kün heyt, Yoqqa bir kün.	Zengine yedi gün bayram, fakire bir gün.
Barğa zar bol, Yoqqa sevir qıl.	Vara zar ol, yokluğa sabır kıl.
Bari bilen bazar.	Varılık ile pazar (olur).

Barida beriket, yoqida heriket.	Birlikte bereket, yoklukta hareket (vardır).
Barida qılmıdın şat, Ölgende nême periyat?	Sağlığında mutlu etmedin, öldüğünde niye feryat edersin?
Barida poldurun-poldurun, Yoqida qarap olturun.	Varken bol bol harcayın, yokken bakıp oturun.
Bariğa pete, yoqiğa ete.	Zengine fatiha, fakire yarın
Bari mis, yoqi altun.	Varı mis, yoku altın.
Bariņa beyitidu qeyinatañ, Yoqunđa sêtip yeydu quv atan.	Varlığında zengin eder kaynatan, yokluğunda satıp yer hileci atan.”
Barini ayimas, Yokiğa kayimas.	Varlığını esirgemez, yokluğa dönmez.
Bari-yoqi bir balam, Bêşi-közi taz balam	Varı yoku bir çocuğum, başı gözü kel çocuğum.
Barni körse körelmeydu, yoqni körse berelmeydu.	Varı görse göremez, yoku görse veremez.
Barniñ balisi mal deydu, Yoqniñ balisi nan.	Zenginin çocuğu mal der, fakirin çocuğu ekmek.
Barniñ bêşi ağrıydu, Yoqniñ içi.	Zenginin başı ağrır, fakirin içi.
Barniñ mayiği teger. Yoqniñ tayiği.	Zenginin dışkısı değer, fakirin değneği.
Bar oxşitar, Yoq qaxşitar.	Olan benzetir, olmayan çiile yayar.
Bar perman bilen, Yoq arman bilen.	Var ferman ile, yok istek ile.
Bar pulumni oğri aldı, Qalğini remçi.	Olan paramı hırsız aldı, kalanını falcı.
Bar sözleydu, Yoq közleydu.	Var olan konuşur, yok olan gözlemler.
Bar taviğim, yan taviğim, Yanmisañ otturida sun taviğim.	Var tabağım, dön tabağım, dönmesen ortada kırıl tabağım.

Bar yaraşturar, Yoq talaşturar.	Var uzlaştırır, yok kavga ettirir.
Bar tirişqaq, Yoq uruşqaq.	Var çalışkan, yok kavgacı.
Basqan iziñni bilip bas, Aldi-keyniñni körüp.	Bastığın adımı bilip bas, önünü arkasını görüp bas.
Baş aman bolsa, Dopa tepilar.	Baş sığ ise takke bulunur.
Baş armini bolmisa, Mal armini ne kerek.	Baş hedefi olmasa, mal hedefe ne gerek.
Baş başqa, Yağınçaq taşqa.	Baş başa, değirmen taşı dışa.
Baş eğip aldığa kelse, Atañniñ xunidin keç.	Baş eğip önüne gelse, babanın intikamından geç.
Baş eğiri boyunğa çüşer.	Başın ağırı boyuna düşer.
Baş eyivini bök yapar.	Baş ayıbını börk yapar.
Başqa çüşkenni köz körer.	Başa düşeni göz görür.
Baş panañ yaxşı bolsa yamğur ötmes, El-cutuñ inaq bolsa xarlıq yetmes.	Başlığın iyi olursa yağmur geçmez; ilin- yurdun dost olursa horluk gelmez.
Başta eqil bolmisa, Ayaqqa tinim yoq.	Başta akıl olmazsa, ayağa rahat yok.
Başta qattıq bolsa, Axiri tatlıq bolar.	Başta acı olursa, sonu tatlı olur.
Baş yérılsa, bök içide, Qol sunsa yeñ içide.	Baş yarılrsa börk içinde, kol kırılrsa yen içinde.
Batur ceñde biliner, Dana mecliste.	Kahraman savaşta bilinir, akıllı mecliste.
Batur davandinmu öter, Çölu yavandinmu.	Kahraman yokuştan da geçer, dest-i çölden de.
Baturğimu can kerek.	Kahramana da can gerek.
Batur maxtansa bir oq.	Kahraman övünse bir ok.
Baturniñ muşımu yaraq.	Kahramanın yumruğu silah.

Baturniñ nami ölmes.	Kahramanın adı ölmez.
Batur oqtin qorqmaydu, Aqil doqtin.	Kahraman oktan korkmaz, akıl azardan.
Batur yalğuzluqtin qorqmas.	Kahraman yalnızlıktan korkmaz.
Baş yarisi püter, Dil yarisi pütmes.	Baş yarısı geçer, dil yarısı geçmez.
Batur yëgisiz bolmas.	Kahraman düşmansız olmaz.
Bayavanda üngen ot, Azğan töge ozuğı.	Çölde yetişen ot, kaybolmuş deveye azık(tır).
Bay balisi böre.	Zengin çocuğı kurt.
Bay bergenge tügmen tolmas.	Zengin verdiğı ile değirmen dolmaz.
Bay bolmiğan bay bolsa, At ornıga tay miner.	Zengin olmayan zengin olsa, at yerine tay biner
Bayda badañ bolsa, Kembeğelde süken bar.	Zenginde badem olsa, fakirde tahıl olur.
Bay देंgen örgümçik.	Zengin denen örümcek.
Baydın yağ çıqsa, Kembeğeldin tuz çıkar	Zenginden yağ çıksa, fakirden tuz çıkar.
Bayğa amet kelse, buqisimu tuğıdu.	Zengine şans gelse, boğası da doğurur.
Bayğa bolsa künde bayram, künde toy, Kembeğelge künde elem, künde oy.	Zengin ise her gün bayram, her gün düğün; fakir ise her gün elem, her gün hayal.
Bayğa işensen, bariñ kêtidu, Xağa işensen beşin.	Zengine inansan, her şeyin gider; hana inansan başın.
Bayğa kèlin bolğıçe, Kembeğelge qız bol.	Zengine gelin olasıya kadar, fakire kız ol.
Bay gocamni güküretken, Yaylaqtiki buqisi.	Zengini böbürleten yayladaki öküzü.
Bay kişi her nersige bar emesmu, Yoq kişi nasvalğa zar emesmu.	Zengin kişi her şeye var değil mi, fakir kişi tütüne zar değil mi?
Bayliq açquçı bilik.	Zenginlik anahtarı bilgi.

Bayliq bayliq emes, Birlik bayliq.	Zenginlik zenginlik değil, birlik zenginlik.
Bayliq cutniğ ozuği, Batur cutniğ qozuği.	Zenginlik yurdun azığı, kahramanlık yurdun kazığı
Bayliq murat emes, Yoqluq uyat emes.	Zenginlik murat değil, fakirlik utanç değil.
Bayliq neme deęüzmeýdu, Yoqluq neme yeęüzmeýdu.	Zenginlik ne dedirtmez, açlık ne yedirtmez.
Bayliqniğ axiri pozek	Zenginliğin öncesi talaş.
Bayliqniğ anisi yer Atisi emgek. Bayliqniğ beşi ten saqlıq	Zenginliğin anası yer, babası emek. Zenginliğin başı can sağlığı.
Bay maxtansa tępilidu, Yoq maxtansa çeçilidu.	Zengin övünse bulunur, fakir övünse saçılır.
Bay mëlini sözleydu, Yoqsul muńini.	Zengin malından söz eder, fakir sıkıntısından.
Bay mëlini yeydu, Kembeęel cenini.	Zengin malını yer, fakir canını.
Bayni mal basidu, Yoqsulni bala.	Zengini mal basar, yoksulu bela.
Bayniğ ağamçisi bolsa, Kembeğelniğ kulasi bar.	Zenginin halatı olsa, fakirin külahı var.
Bayniğ balisimu erke Kalisimu.	Zenginin çocuğu da ineği de şımarık.
Bayniğ beşi qıçıssa, Yoqsulniğ qosığı açar.	Zenginin başı kaşınsa, fakirin karnı acıdır.
Bayniğ can bergini bilinmes, Gadayniğ nan bergini.	Zenginin can verdiği bilinmez, fakirin ekmek verdiği.
Bayniğ eşidin bexil qizęinar.	Zenginin yemeğini cimri kıskanır.
Bayniğ eşidin kembeğelniğ muşi yaxşı.	Zenginin yemeğinden fakirin yumruğu iyidir.
Bayniğ xaqani bolsa, Yoqsulniğ xudasi bar.	Zenginin hakani olsa, yoksulun Allah'ı var.

Bayniñ hemigidin, Kembegelniñ kèpigi ela.	Zenginin ekmeğinden, fakirin kepeği iyidir.
Bayniñ xotuni ölse, orni yeñilinar, Gadayniñ xotuni ölse, bəşi gəngirar	Zenginin hatunu ölse, yeri yenilenir; fakirin hatunu ölse aqlını şaşırır.
Bayniñ qəşida gaday aynimas, Tuğan bəşida dereq.	Zenginin yanında fakir onmaz, su bendinin yanında kavak ağacı.
Bayniñ qızı duniyasi bilen, Gaday qızı hayasi bilen.	Zenginin kızı dünyası ile, fakirin kızı hayâsı ile.
Bayniñ qoyni yoğan, Buqiniñ boyni.	Zenginin koynu büyük, boğanın boynu.
Bayniñ kölçigidin su içme	Zenginin gölünden su içme.
Bayniñ mēli etivar, Yoqniñ cēni.	Zenginin malı değerli, fakirin canı.
Bayniñ mēlini ayima, Bēxilniñ çeyini.	Zenginin malına acıma, cimrinin çayına.
Bayniñ sēvitide su toxtar. Bayniñ möşügi toşqan alidu.	Zenginin sepetinde su durur, zenginin kedisi tavşan avlar.
Bay sēginganda, Qembegel tapqanda.	Zengin özlediğinde, fakir bulduğunda.
Bay turup paltisi yoq, Gaday turup xaltisi.	Zengin baltası yok, fakir torbası yok.
Bazarda miñ kişi Könülde bir kişi.	Pazarda bin kişi, gönülde bir kişi.
Bazarda ösken bala, Qaynaq suni pul qılar.	Pazarda büyüyen çocuk, kaynar suyu paraya çevirir.
Bazargā çiq, bextiñdin kör.	Pazara çık, talihinden gör.
Bazargā bargan bēdik, Beş tengidin pul qılar.	Pazara varan tüccar beş kuruştan para kazanır.
Bazar körgen maldin qorq.	Pazar gören maldan kork.
Baziri bar cutniñ, Kasibi aç qalmas.	Pazarı olan yurdun sanatkârı aç kalmaz.
Baziri çiqqan malniñ, Tezigimu pul bolar.	Pazarı çıkan malın, tezeği de para olur.

Baziri yêqin bay bolmas, Maziri yêqin xar.	Pazarı yakın zengin olmaz, mezarı yakın har.
Beg balisi bende öler, El balisi cênđe.	Bey çocuğu yatakta ölür, halkın çocuğu savaşta.
Beg bilen êlişip bolmas, Dereq bilen çelişip.	Beyle tartışılmaz, ağaçla güreşilmez.
Bêgimdin guman boldi, Bizge bek ugal boldi.	Beyimden şüphe oldu, bize pek haksızlık oldu.
Bêgimge xoşna bolsan, Erkin qul bolisen.	Beyime komşu olsan köle olursun.
Bêgimniñ keynidin aliyivalay.	Beyimin arkasından Aliyyul-ala.
Bêgim üçün xizmet, Özem üçün oqet.	Beyim için hizmet, benim için yemek.
Bêgiñge yetkiçe, Bêliñ uştular.	Beyine yetene kadar belin kırılır.
Bêgini sorimay, üzümünü ye.	Bağını sorma, üzümünü ye.
Bêgiz qapta turmas, Namert gepte	Çuvaldız kabında durmaz, namert sözünde.
Bêgiz tağarda turmas, Ot qeğezde.	Çuvaldız torbada durmaz, ateş kâğıtta.
Bêxil bextiyar bolmas.	Cimri mutlu olmaz.
Bêxil bəyimas.	Cimri zenginleşmez.
Bêxilğa «nan» dесе, «Can» dep añlinar.	Cimriye “ekmek” dese, “can” diye duyar.
Bêxilliğ başqa yêter.	Cimrilik başa ulaşır.
Bêxilniñ beği kökermes, Sêxiniñkige küz kelmes,	Cimrinin bahçesi yeşermez, cömerdin bahçesine güz gelmez.
Bêxilniñ eşini almaq Köziniñ yêşini almaq.	Cimrinin aşını almak, gözünün yaşını almaktır.
Bêxilniñ gevdisige bêgiz ötmes.	Cimrinin gövdesine çuvaldız geçmez.
Bêxilniñ öyidin cuyunde çıqmas, Cuyunde çıqsımu küñde çıqmas.	Cimrinin evinden bulaşık suyu çıkmaz, bulaşık suyu çıksa da her gün çıkmaz.

Bèxilniñ şemi aqsa, Köziniñ yêşi aqar.	Cimrinin mumu aksa, gözünün yaşı akar.
Bèxilniñ tuzi tetimas.	Cimrinin tuzu tatmaz.
Bèxilniñ tünligidin yel kirmes, İşigidin el.	Cimrinin çatı penceresinden rüzgâr girmez, kapısından misafir.
Bèxil tapsa, bermey yer, Sèxi tapsa hemme yer.	Cimri bulsa, vermeden yer; cömert bulsa herkes bölüşüp yer.
Bèxil tapsa bèsip koyar, Pişniñ üçiyige hèsip quyar.	Cimri bulsa gizleyip saklar, bitin bağırsağından bile dolma yapar.
Bèxil taştin yağ alar.	Cimri taştan yağ çıkarır.
Bexit bayliqta emes.	Mutluluk zenginlikte değil(dir).
Bexit belgüsi bilik.	Mutluluk belgesi bilgi(dir).
Bexit menbesi dostluq.	Mutluluğun kaynağı dostluk(tur).
Bexit tègei mēhnette, Qiltaqqa çüşer quş emes.	Mutuluğun temeli mihnette, tuzağa düşer kuş değil.
Bexit turar katta, Açquçı uniñ yatta.	Mutluluk durur katta, anahtarı onun yabancıda.
Bexit yoli qisqa yol, Meşeqiti bekmü mol.	Mutluluk yolu kısa yol, zorluğu pek de çok.
Bèhödde ketken ömrünge emes, Bèhödde ötken küniñge ciğla.	Boşa geçen ömrüne değil boşa geçen gününe ağla.
Bexti barlar tapidu, Bexti yoqlar çapidu.	Bahtı olanlar buldu, bahtı olmayanlar koşuyor.
Bextiñdin kör, bozğa çaç.	Bahtından gör, tarlaya saç.
Bexti külgen cigitniñ, Yengisi çıkar aldidin.	Şansı gülen yiğidin, yengesi çıkar önüne.
Bextiñge xoşal bolğan dost.	Saadetine sevinen dost.
Bekar bolsañ kêpek tasqa.	Boş oturuyorsan, kepek ele.
Bekarçiniñ bėti yoq, Qançe kessen, qan çıqmas.	Çalışmayanın yüzü yok, ne kadar kesersen kes kan çıkmaz.

Bəkarçiniñ hüniri gəvət.	Çalışmayanın hünəri gıybet.
Bəkardın xuda bəzer, Bəkardın el-cut tēzer.	Çalışmayandan Allah bıkar, il-yurt terk eder.
Bəkarğa buğday berse, Çarisi barmu? deptu.	Çalışmayana buğday versen, üzümü var mı? der.
Bəkarğa kelgen mal emes.	Çalışmayana gelen mal değil.
Bəkarniñ çolisi yoq, Qılay dēse işi.	Çalışmayanın boş vakti yok, yapayım dese işi yok.
Bəkar oltarğıçe, Bəkar işle.	Boş oturacağına, bedava çalış.
Bekke yarığan qolum. Begmen çolaqqa yarımaptu.	Beye yarayan elim, bey gibi görünen kişiye yaramaz.
Bel ağritmay, aş ünmes.	Bel ağrıtmadan, yemek gelmez.
Bel bağliğan bilen er emes, Çaç tarığan bileñ xotun.	Bel bağlamakla erkek olunmaz, saç taramakla kadın.
Bəli ağrimiğanniñ nan yeyişige baq.	Beli ağrımayanın ekmek yiyişine bak.
Bəli boşniñ gepi boş.	Beli boşun lafı boş.
Bəliq bēşidin sesiydu.	Balık baştan kokar.
Bəliqçiniñ balisi, Suni körse xuş bolur.	Balıkçının çocuğu suyu görse mutlu olur.
Bəliqçiniñ torığa, İkki qətim leş çiqar.	Balıkçının ağına, iki defa leş çıkar.
Bəliqniñ alisi yoq, Padişaniñ kalisi.	Balığın alacası yok, padişahın ineği.
Bəliqniñ küni köl bilen, Baturniñ küni, el bilen. Beliqniñ peyzi su bilen, Bulbulniñ peyzi gül bilen.	Balığın günü göl ile, kahramanın günü il ile. Balığın feyzi su ile, bülbülün feyzi gül ile.
Beliqniñ özi suda, Közi torda.	Balığın kendi suda, gözü ağda.
Bəliqniñ yoqida, Qisquç paqa köl alar.	Balığın yokluğunda, yengeç göl alır.

Bêliq sudin tepip yeydu, Qalıgaç havadin	Balık sudan bulup yer, kırlangıç havadan.
Bêliqni bağla, Çeqiñni çağla.	Belini bağla, zamanı denetle.
Beñgini balam deme, Buqini kalam.	Esrarkeşe oğlum deme, boğaya ineğim.
Beñginiñ xiyali erşide, İşlimisem, berse der.	Esrarkeşin hayali arşta, çalışmasam verse der.
Bêrermenniñ bêsini alarmen oñsaptu.	Veren kişinin başını alan kişi onarır.
Bergen alğanga yaqar, Bermigen deriyada aqar.	Veren alana döner, vermeyen deryada akar.
Bergen batur emes, Soriğan batur.	Veren kahraman değil, soran kahraman.
Bergende dost, Alğanda düşmen.	Verdiğinde dost, aldığında düşman.
Bergenge birsimu köp, Alğanga onimu az.	Verene birisi de çok, alana onu da az.
Bergen xudağa yeqin, Bermigen gunaga.	Veren Allah’a yakın, vermeyen günaha.”
Berginiñni azğa say, Alğiniñni köpke.	Verdiğini aza say, verdiğini çoğa.
Berike birlikte, İş ömlükte.	Bereket birlikte, iş birlikte.
Beriket inaqliqta, Saadet quvnaqliqta.	Bereket dostlukta, saadet mutlulukta.
Bêrişin beş pul, Biz çakarmu, ye qul?	Verdiğin beş para bize yemeye yeter mi?
Bêrişte saniği toqquz, Êlişta hesavi ottuz.	Verirken saydığı dokuz, alırken saydığı otuz.
Bermes qizniñ seliği eñir.	Vermediği kızın istediği fazla.”
Bermesniñ eşi pişmas, Tamaxorniñ içi puşmas.	Vermez yemeği pişmez, beklentilinin canı sıkılmaz.
Bermigenni bêrip uyalt.	Vermeyeni verip utandır.

Berse qolidin, Bermise yolidin.	Verse elinden, vermese yolundan.
Beş barmaqni qaysini kessenmu ağriydu.	Beş parmağın hangisini kessen de ağrır.
Beş qol birdek emes.	Beş el bir gibi değil.
Beş qol eğizğa sığmas.	Beş el ağza sığmaz.
Bêşem xotun beş künlük.	Yolsuz kadın beş günlük.
Bêşi ağrıgan baxşığa beriptu, Özini çağlıgan yaxşığa.	Başı ağrıyan hekime gider, kendini ayarlayan iyiye gider.
Bêşi barniñ böki bar.	Başı olanın başlığı var.
Bêşida barniñ, qêşida bar.	Başında olanın, yanında var.
Bêşi qariniñ bari yaxşı.	Başı karanın olması iyidir.
Bêşi ketkeç, çaçqa haza yoq.	Başı gideceğinden saç a yas yok.
Bêşinda bolmisa hoş, Yançuğun hêmişem boş.	Başında akıl olmazsa, cebin hep boş.
Bêşiñğa kün çüşkende esqatqan dost.	Kötü gününde yardımcı olan dosttur.
Bêşiñ ikki bolmay, Mêliñ ikki bolmas.	Başın iki olmadıkça, malın iki olmaz.
Bêşiñ nedin ketidu? Tiliñdin.	Başın neden gider? Dilinden.
Bêşiñ patmıgan yerge, Özeñ qandaq patisen?	Başının sığmadığı yere, kendin nasıl sığarsın?
Bêşi taz bolsimu, köñli nazuk.	Başı kel olsa da, gönlü nazık.
Beş qorqqaqqa bir qarğa kupaye.	Beş korkağa bir karga kifaye.
Beş vaq namaznı terk etmes, halal bilen haramni periq etmes.	Beş vakit namazını terk etmez, helal ile haramı fark etmez.
Beş yaşliq mêmmandin, Beş atliq mêmman yaxşı.	Beş yaşlı misafirden, beş atlı misafir iyidir.
Bêteleyme su kelse, Allakuda yar kêter.	Şanssız a su gelse yar açılır.

Bèyiş mexset emes, Mexset ilimde.	Zenginlik maksat değil, maksat ilimde.
Bèzeñ yoldaş bir künlük.	Bezdirici yoldaş bir günlüktür.
Bixiğa qarap çeçigi, Süyige qarap kölçigi.	Ayvasına bakıp çiçeği; suyuna bakıp gölü.
Bilgen bilginini işleydu, Bilmigen barmigini çişleydu.	Bilen bildiğini yapar, bilmeyen parmağını ısırır.
Bilgenge işare. Bilmigenge ne çare.	Bilene işaret (yeter), bilmeyene ne çare.
Bilgen tepip sözleydu, Bilmigen qèpip.	Bilen bulup konuşur, bilmeyen kapıp.
Bilgen zuvan sürmes, hamaket buni bilmes.	Bilen dil sürmez, aptal bunu bilmez.
Bilginiñni eldin ayıma!	Bildiğini halktan saklama.
Biligige baqma, cürigige baq.	Bileğe bakma, yüreğe bak.
Biligige qarima, bilimiğe qara. Bestige qarima, cürigige qara.	Bileğe bakma, bilime bak; boy-posa bakma, yüreğe bak.
Bilim bilen hekmet Altundinmu qimmet.	Bilgi ile hikmet altından da pahalı.
Bilim eqıl çirigi.	Bilim akıl ışığı.
Bilim qut keltürer, Cahilliq cut.	Bilgi uğur getirir, cahillik kış.
Bilimlik adem qanatliq quş.	Bilgili kişı kanatlı kuş.
Bilimlikniñ duniyasi yağdu. Bilimsizniñ zimistan.	Bilgilerin dünyası yağdı, bilgisizin kış.
Bilimlik elge tirek.	Bilgili memlekete direk.
Bilimlik elniñ köz nuri.	Bilgili memleketin göz nuru.
Bilimlik kişı xar emes.	Bilgili kişı horlanmaz.
Bilimlikniñ gèpi oñ, Bilimsizniñ gèpi toñ.	Bilgilerin sözü doğru, bilgisizin sözü kaba.

Bilimlik t�p�p s�zleydu, Bilimsiz ����p.	Bilgili bulup konu�ur, bilgisiz alay ederek.
Bilim nur.	Bilgi aydınlık.
Bilimsizge hal �ytq��e, Siri� i���de s�s�p ketsun.	Bilgisize dert anlatacağına, sırrın i��inde ����y�p kalsın.
Bili�ni xali�an talip, ��� sorunni� �akari.	Bilimi isteyen insan b�y�k m�k�fatlara ula�ır.
Bili�ni istigen, Sora�tin tep tartmas.	Bilmeyi isteyen, sormaktan utanmaz.
Bille y�gen a� tatlıq, Bille qıl�an i�.	Birlikte yenen a� tatlı, birlikte yapılan i�.
Bilmestin bastım tikenni, Derdi uni� alem�e bar.	Bilmeyerek bastı�ım dikenini d�nya kadar acısı var.
Bilmigen i�qa qol salma, Elsiz cay�a yol.	Bilmedi�in i�e el atma, �lsiz yere yol alma.
Bilmigen yerni� oy-���quri tola.	Bilmedi�in yerin �ukuru-yoku�u �ok olur.
Bir a��iqni� bir tatlı�ı bar.	Bir acının bir talısı var.
Bir axmaq deriya�a ta� atsa, On eqildar tapalmas.	Bir aptal nehire ta� atsa, on akıllı bulamaz.
Bir ata on balini ba�ar, On bala bir atini ba�alması.	Bir baba on �ocu�a bakar, on �ocuk bir babaya bakamaz.
Bir azapni� bir rahiti bar.	Bir eziyetin bir rahalı�ı var.
Bir ba� b�de bir ten�e, Baytal ba�maq asanmu? On ci� bu�day y�z ten�e, Xotun ba�maq asanmu?	Bir ba� yonca bir lira, kısırak beslemek kolay mı? Be� kilo bu�day y�z lira, kadın bakmak kolay mı?"
Bir ba�qa bir �l�m.	Bir ba�a bir �l�m.
Bir ba� qattiq ba�, �kki ba� tatlıq.	Bir ba� katı, sert ba�; iki ba� tatlı ba�.
Bir ba�ta mi� xiyal, Mi� ba�ta bir.	Bir ba�ta bin d���nce, bin ba�ta bir d���nce.

Bir b�kar�i mi�ni b�kar qılar.	Bir aylak, bin (ki�iyi de) aylak eder.
Bir b��im yeter e�im.	Bir ba�ım, yeter a�ım.
Bir bilekke qara, Bir c�rekke.	Bir bile�e bak, bir y�re�e.
Bir bol�an ikki bolmay qalmas, �kki bol�an ��.	Bir olan iki olmadan kalmaz, iki olan ��.
Bir cigitke yetmi� h�ner az.	Bir yi�ide yetmi� h�ner az.
Bir cigitni� keynidin Qiriq cigit atlinar.	Bir yi�idin arkasından kırk yi�it y�r�r.
Bir cil�a to�qan t�risimu �idaydu.	Bir yıla tav�an derisi de dayanır.
Bir cil �cme tikken adem, Qiriq cil g�her teriydu.	Bir yıl dut a�acı dikken ki�i, kırk yıl cevher derer.
Bir �almida ikki paxtek.	Bir �amurda iki kumru.
Bir �on�ni� s�zige kir, Bir ki�ikni�.	Bir b�y���n s�z�n� dinle, bir k�����n.
Bir �����r�en �� �����r.	Bir hap�uran �� hap�urur.
Bir erge novet, Bir yerge.	Sıra bir ere, bir yere (gelir).
Bir qalı�a� kelgini bilen etiyaz emes.	Bir kırlangıcın gelmesiyle ilkbahar olmaz.
Bir g�l bilen yaz kelmes.	Bir g�l ile yaz gelmez.
Biri ax�a ci�idu, Biri xalta tikidu.	Biri para biriktirse, biri kese diker.
Biri altın tavaqta nan berer, Biri a�lıq derdidin can berer.	Biri altın tabakta ekmek yer, biri a�lık derdinden can verir.
Biri ba�dın kelse, Biri ta�dın ���er.	Biri ba�dan gelse, biri da�dan iner.
Birige dana b��im, Birige eb�ar b��im.	Birine zeki ba�ım, birine aptal ba�ım.
Birige xamanda qismet, Birige samanda.	Birine harmanda kismet, birine samanda.

Birige işengen aç qalar.	Birine inanan aç kalır.
Birige qılsañ zorluq, Özeñge keler xorluq.	Birine zorluk çıkarırsan, sana hakır gelir.
Birige ora kolisañ, Özeñ çüşisen.	Birine çukur kazarsan, kendin düşersin.
Biriniñ ağamçisi bilen quduqqa çüşme.	Birinin ipi ile kuyuya inme.
Biriniñ altın camidin, Özeñniñ sunuq salılıñ yaxşı.	Birinin altın camiinden kendinin kırık tasın iyidir.
Biriniñ ecili oqta, Biriniñ ecili otta.	Birinin eceli okta, birinin eceli ateşte.
Biriniñ xan sariyidin, Özeñniñ can çeyleñ yaxşı.	Birinin han sarayından, kendi hasırın iyi.
Biriniñ közi ema, Biriniñ köñli.	Birinin gözü kör, birinin gönlü.
Biriniñ moziyini qargisañ, Özeñniñ uyuy ölür.	Birinin buzağına beddua edersen kendi ineğın ölür.
Biriniñ sözi xop, Biriniñ özi.	Birinin konuşması iyi, birinin kendi.
Bir işik qoyuş üçün, Miñ işikni berip kör.	Bir kapı koymak için, bin kapıyı verip gör.
Bir qap yañaqqa muşteq taş.	Bir çuval cevize yumruk kadar taş.
Bir qebirge su kirse, Miñ qebirde ensizlik. Bir kelgenge qoşlap keler.	Bir mezara su girse, bin mezarda renksizlik olur. Bir geldiğinde hepsi birlikte gelir.
Bir qetım cêdel bolğan öydin, Qiriq kün beriket qaçıdu.	Bir defa kavga olan evden kır gün bereket kaçır.
Bir qetım yalğan eytqanniñ, Miñ qetım eytqan rasti ca.	Bir kere yalan söyleyenin bin kere doğru söylediği gerçeği yalan.
Bir kim öz öyide padişa, Bir kim xuda.	Birisi kendi evinde padişah, birisi Allah(tır).
Bir kişi su keltürse, Miñ kişi êkin eker.	Bir kişi su getirse, bin kişi ekin eker.

Bir köçken miñ talinar.	Bir taşınan bin soyunur.
Bir köñülçek yoqsul, Bir érinçek.	Bir hoşgörü ile bakan yoksul, bir de üşengeç kişi.
Bir köñülge ikki yar sığmaz.	Bir gönüle iki yar sığmaz.
Bir körgeñ tonuş, İkki körgeñ qerindaş.	Bir kere gördüğünde tanış, ikinci gördüğünde kardeş.
Bir körgeñ yüz anlıgandin yaxşı.	Bir gören yüz duyandan iyidir.
Bir közüñde yaş tökup, Bir közüñni qismigin.	Bir gözünle yaş döküp, diğər gözünü kısmı.
Bir küñ aldirigandin, Qiriq küñ eqıl sorima!	Bir gün acele edenden, kırk gün akıl danışma.
Bir küñ baldur tersen, On küñ baldur orarsen.	Bir gün önce ekersen, on gün önce biçersin.
Bir küñ bəde çaçsan, Bir ay bəde oruysen.	Bir gün yonca saçsan, bir ay yonca biçersin.
Bir küñge öküz ölmes, İkki küñge əgisi bermes.	Bir güne öküz ölmez, iki güne sahibi vermez.
Bir küñ miñ küñ bolmas.	Bir gün bin gün olmaz.
Bir küñ yoldaş bolğanga, Qiriq küñ salam qıl.	Bir gün yoldaş olana, kırk gün selam ver.
Bir misqal döletni kötermek üçün, Miñ misqal temkinlik kerek.	Bir miskal devleti kalkındırmak için, bin miskal temkin gerekli.
Birni birsi bəridu, Miñni məhnet.	Birini birisi verir, binini emek.
Birni kessen miñni tik.	Bir taneyi kessen bin taneyi dik.
Birniñ gıcısı ikki.	Birinin büyüğü ikidir.
Birniñ kasapiti miñğa.	Bir kişinin kirlettiği bin kişiye.
Birniñ üni bir.	Bir kişinin sesi bir tanedir.
Bir patman altuniñ bolğıçe, Bir tapan yəriñ bolsun.	Bir batman altının olacağına, bir karış yerin olsun.
Bir pələkte miñ xemek.	Bir pürede bin kelek.

Bir peşini astığa salğan, Birsini üstige yapar.	Bir tarafını altına alan diğərini üstünə koyar.
Birsiniñ altın saplığıdın, Özeñniñ nogiyiñ yaxşı.	Birisinin altın saplı kepçesinden, kendinin ağaç kepçesi iyidir.
Birsiniñ eyivige külmigin zinhar Səniñmu üstüñdin külgüçiler bar.	Birisinin ayıbına gülme sakın senin de üstünde gülənler var.
Birsi tüzer, Birsi buzar.	Birisi düzer, birisi bozar.
Bir tal üzüm qiriq erge ozuq.	Bir tane üzüm kırk ere azıq (olur).
Bir tavaq aş keldi dep, Cenim söyüñdi. İkki kapam almay turup tüvi körüñdi.	Bir tabak yemek geldi diye sevindim. İki kaşık almadan dibi görüñdi.
Bir tavuşni köp tavuş basar.	Bir sesi çok ses bastırır.
Bir toxuğımı dan bilen su kerek.	Bir tavuğa da tohum ile su gerekli.
Bir tuğutniñ qereli yoq, Bir yəğiniñ.	Bir doğumun zamanı belli olmaz bir ağlamanın.
Bir yaxşılıq untulmas, Bir yamanlıq.	Bir iyilik unutulmaz, bir kötülük.
Bir yaxşiniñ bir eyivi bar.	Her iyinin bir kusuru var.
Bir yamaq töşügidin miñ ötüptü.	Bir yama deliğinden bin geçer.
Bir yolvasniñ elügi, Miñ tülkini qorqıtar.	Bir kaplanın ölüsü, bin tilkiyi korkutur.
Bismillani bilmiseñ, Ayettin əgiz açma.	Bismillah'ı bilmiyorsan, ayetten ağzını açma.
Biye qoşqa qətilsa, Quluni qaşta öler.	Kısrak koşuma katılsa, yavrusu ahırda ölür.
Biye ölse qulun yaş, Qulun ölse közüñ yaş.	Kısrak ölse yavrusu genç, yavrusu ölse gözün yaş.
Bizmu inek sağarmız, Tamğa tezek yaqarmız.	Biz de inek sağarız, dama tezek yapıştıırıız.
Bizniñkide quymaq bilen nişalla, Sizniñkide tegbir bilen uh, alla.	Bizimkinde kuymak ile krema, sizinkinde tekbir ile ah, Allah.

Bizniñkige kelsile yepla Siliniñkige barsaq gepla.	Bize varsak yemekle size varsak lafla.
Bizniñ koçidimu toy bolar.	Bizim sokakta da düğün olur.
Bizniñmu èriqta su aqar.	Bizim de kanaldan su akar.
Bizniñ öyde cutta bar, Aştin këyin dutar bar.	Bizim evde yurt da var, yemekten sonra çalğı var.
Bizniñ tünlükthinmu aptap çüşer.	Bizim çatı penceresinden de güneş düşer.
Bizniñ yerler qoş terek, Aştin këyin nan kerek.	Bizim yerler çift ağaç yemekten sonra ekmek gerek.
Bolğansiri bolğusi keler, Tolğansiri tolğusi.	Oldukça olmasını ister; doldukça dolmasını.
Bolidiğan aşıq kökidin melum.	Olacak buğday kökünden belli olur.
Bolidiğan mēve çeçigidin biliner.	Olacak meyve çiçeğinden belli olur.
Bolidiğan on yeşida baş bolur, Bolmaydiğan atmış yaştı yaş bolur.	(Adam) olacak on yaşında baş olur, olmayacak atmış yaşında bile küçüktür.
Bolsa bēşidin, Bolmisa yan bēşidin	Olsa başından, olmasa dön başından.
Bolsa bolar, bolmisa izi pul.	Olsa olur, olmasa izi para.
Boluşıçe işlimey, Boldurup işle.	Öylesine değil oldurup yap.
Boriçi halgiçi bolsa, Közini çapaq basar.	Hasırcı halıcı olsa gözünü çapak basar.
Bosuğığa patmisañ, Tör talişip nēmeñ bar.	Eşiğe sığmazsan, evin baş köşesinde ne işin var.
Boş qap öre turmas.	Boş çuval dik durmaz.
Boş kelsen böre yeydu, heyıqsan eyiq.	Gevşeklik yapsan kurt yer; korkarsan ayı.
Boyaqçiniñ boyıgi buzulsa, Beş bazarda macra.	Boyacının boyası bozulsa, beş pazarda olay.
Boy boyğa kelgen bilen, Oy oyğa toğra kelmes.	Boy boya gelse de fikir fikre doğru gelmez.

Boyığa qarap ton piç.	Boyuna bakıp elbise biç.
Boynidin bağlığan iş t oğa yarimas.	Boynundan bağladıñın köpek ava yaramaz.
Boyni işletme, qolni işlet.	Boynunu çalıştırma, elini çalıştır.
Boynini egelmisen, qolini söy.	Boynunu eğdiremiyorsan, eliniöp.
Boyni tögidin sora, himmetni qoydin.	Boyu deveden sor, himmetini koyundan.
Boyunni qıl kesmeydu Qılıç kèser.	Boyunu kıl kesmez, kılıç keser.
Bozekni bozek qılsañ, Xarlıgini tartarsen.	Zayıfı zayıf düşürürsen, hor görülürsün.
Böci keldi, böci keldi, Çingiz bilen Coci keldi.	Böcü geldi, böcü geldi, Cengiz ile Cuci geldi.
Böre boranda segiydu.	Kurt fırtınada rahatlar.
Böre qerisa qoyluğı bar.	Kurt kocasa koyunluğu var.
Böre yoq deme bök astida, Yèga yoq deme bel astida.	Kurt yok deme börk altında, bela yok deme bel altında.
Böridin qorqqan qoy baqmas.	Kurttan korkan koyun bakmaz.
Böridin qorqqan ormanğa kirmes.	Kurttan korkan ormana girmez.
Börige qan kerek, Tülkige can.	Kurda kan gerek, tilkiye can.
Börimu hemrasiğa qest qılmas.	Kurt bile yoldaşına kastetmez.
Börini ayisañ qoyunğa ziyan.	Kurdu saklasan koyununa zarar.
Börini baqqan tört ayiğı.	Kurda bakan dört ayağı.
Böriniñ ağızi yèsimu qan, yémisimu.	Kurdun ağızı yese de kan, yemese de.
Böriniñ balisi böre.	Kurdun yavrusu kurt olur.
Böriniñki teñ ortağ, Qarginiñki dereq bəşida.	Kurdun malı ortak, karganınıki ağacın tepesinde.
Börisi yoq cañgal bolmas, Oğrisi yoq cut.	Kurt olmayan orman, hırsız olmayan yurt olmaz.

Böşük balisi beg balisi.	Beşik bebesi bey çocuğu.
Böşükke patqan baş Cahanga patmas.	Beşiğe sığan baş, dünyaya sığmaz.
Böşükke tənip bolmisa seni!	Beşiğe bağlamak olmasa seni.
Böşükni tevetken Alemni tevrirer.	Beşiği sallayan, dünyayı sallar.
Bözçi belbaqqa yalçımas, Tömürçi piçaqqa.	Dokumacıya kemer yetişmez, demirciyə bıçak.
Bözçi ürüş tizidu, Kañi pulni süzidu.	Dokumacı örgü yapar; madenci parayı süzer.
Bu alem uzun alem, Bu alem ötnə alem.	Bu âlem uzun âlem, bu alem ödünç âlem.
Bu baş yalguz baş, Şuna teger her kün taş.	Bu baş yalnız baş, şuna değer her gün taş.
Bu capani men tartay, Gunayımñi kimge artay?	Bu cefayı ben çekeyim, günahımı kime atayım?
Bu cilniñ paxlini, Kələr cilniñ qoşqiri.	Bu yılın kuzusu, gelecek yılın koçu.
Bu dölet sende turmas, Bu meynet mende.	Bu devlet sende durmaz, bu pislik bende.
Buğa-maral östürgen, Qış-yez aç qalmas.	Geyik- maral büyüten, kış- yaz aç kalmaz.
Buğday bolsa, tüğmen tepilar.	Buğday varsa, değirmen bulunur.
Buğday deptu dëxanga, Saña şundaq dëgeymen: Meni muzğa miliseñ, Seni unğa mileymen.	Buğday çiftçiye der, sana şunu söyleyeyim: beni buza belersen, seni una belerim.
Buğday nëniñ bolmisa, Buğday sözüñ yoqmëdi.	Buğday ekmeğın yoksa , buğday sözün de mi yok?
Buğdayniñ banisida qarimuk su içər.	Buğdayın sayesinde karamuk su içər.
Buğdayniñ neni-yaxşı, Ëytquzidu xop naxşı.	Buğdayın ekmeği iyi; söyletir iyi şarkı.

Buğday patmıgan �giz�a, Mozay b���i bo� keptu.	Buğday sı�mayan a�ıza, buza�ı ba�ıbo� kalır.
Buğday tersen k�zge ter, Arpa tersen boz�a.	Buğday derersen g�z�n der, arpa derersen boza.
Buqa boynı�a ci�ar, Abdal qoynı�a.	Bo�a boynuna �ıkar, abdal kuca�ına.
Buqa q�risa, boyni q�rimas.	Bo�a ya�lansa da boynu ya�lanmaz.
Buqa m�ng�zidin, Adem tilidin k�ter.	Bo�a boynuzundan, insan s�z�nden gider.
Buqa semrise �gisini �ser.	Bo�a semirse sahibini boynuzlar.
Bu�ini h�k�retken b�rigi.	Bo�ayı b��rten b�bre�i(dir).
Bulaqlar q�tilip deriya bolur.	Kaynaklar bir araya gelince dere olur.
Bulbul �imenni seyer, Adem vetenni.	B�lb�l �imeni sever, insan vatanı.
Bulbul g�lzar�a a�ı�, O�ul dildar�a.	B�lb�l g�l bah�esine ����, o�lan g�n�l �alana.
Bulbul s�ygen qizil g�l, her �imende ��ilmas.	B�lb�l seven kızıl g�l, her �imende ��ilmaz.
Bu p�lek mende turmas, U xemek sende.	Bu kader bende durmaz, bu kelek sende.
Butqa �o�un�an rahip, �am-�ira�nı� qestide.	Putatapan rahip, mum ı�ı�ının kastında.
Bu yol bekmu, uzun yol, Mudunxandin qal�an yol.	Bu yol pek de uzun yol, Mudun Handan kalan yol.
B���n alte k�n boldi, Me� qilmı�ını na�ta. Bir balasi bolmisa, Quyr�q turamdu ta�ta!	Bug�n altı g�n oldu, ben kahvaltı yapmayalı. Bir belası olmasa, kuyruk ta�ta duru mu?
B���n�i i�ni etige qoyma!	Bug�n�i i�ini yarına bırakma!
B���n ma�a, Ete sa�a.	Bug�n bana, yarın sana.
B���n yo� dep kayima, Ete k�ler teliyi�.	Bug�n yok deyip sitem etme, yarın gelir �ansın.

Cahanda bar bolsañ, Ne arman acizğa yar bolsañ.	Cihanda var isen, ne istek âcize yar isen.
Cahil düşmen, Eqil dost.	Cahil düşman, akıl dost.
Can bergenge can ber, Tuz bergenge nañ.	Can verene can ver, tuz verene ekmek.
Can bolsa cahañ Aş bolsa kazan	Can varsa cihan, aş varsa kazan.
Can dostuñ cénidin keçsimu, Mal dostuñ mëlidin keçmes.	Can dostun canından geçse de, mal dostun malından geçmez.
Cañgallıqqa ot ketse, höl ve quruq teñ köyer.	Orman tutuşunca, yaşı da yanar kurusu da.
Can helqige yetiptu, Qedri xelqige.	Can sahibine yeter; kıymeti halkına.
Can hemmige tatlıq, Dehşiti ecel atlıq,	Can herkese tatlı, dehşet olanı ecel adlı.
Can qıynalmay can çıqmas.	Can eziyet çekmeden can çıkmaz.
Canmu can öziniñ ceni, Qışiniñ ceni iştniñ ceni.	Can da can kendinin canı; kişinin canı köpeğin canı.
Canni kèpekke sat, Abroyıni altunğa al.	Canını kepeğe sat, onurunu altına al.
Can rahiti ten bilen.	Canın rahatı vücut iledir.
Capa çekmey, halavet yoq, İnaq bolmay saadet.	Cefa çekmeden, rahatlık yok; dost olmadan saadet.
Casur bolsan, ceqge kir, Namiñ qalsun elde bir.	Cesursan savaşa gir, ülkede bir adın kalsın.
Casur cigit ceñde körüner, Yalguz çinar dönje.	Cesur yiğiy savaşa görünür, yalnız çinar tepede.
Ceddalniñ tuxumi pütmes.	Ceddalin yumurtası bitmez.
Ceñde bolsimu bolsun, Gende bolmisun.	Savaşa olursa olsun gereksiz olmasın.
Ceñde ölgen şehit, Cèdelde ölgen meyit.	Savaşa ölen şehit, kavgada ölen ceset.

Cèni ağrimığanniñ, Yèni ağrimas.	Canı acımayanın, yanı (yüreği) acımaz.
Cèni barnıñ gèli bar.	Canı olanın boğazı var.
Ceñ qurbansız bolmas.	Savaş kurbansız olmaz.
Cigit aşıq bolsa kökke baqıdu, Qiz meşuq bolsa yerge.	Yiğit âşık olsa göğe bakar, kız maşuk olsa yere.
Cigit bolsañ, mert bol, Elge dayım hemdert bol!	Yiğitsen mert ol, vatana her zaman dert ortağı ol.
Cigitniñ sözi bir!	Yiğit kişinin sözü birdir.
Cığlğan közge yaş kèler, Bergen egizğa aş.	Ağlayan göze yaş gelir, veren ağza aş.
Cığlmaqniñ külmigi bar.	Ağlamanın gülmesi var.
Ciqılğanga yölek bol!	Yıkılana destek ol!
Ciqılğanni yer kötirer, Qerilgenni yel.	Yıkılanı yer kaldırır, gergin olanı yel.
Ciqılğan tam divanini basar.	Yıkılan dam divanını basar.
Ciqni dep azdın quruq qaptu.	Çoğu isteyip azdan da olmuş.
Cilliq işni bahardin başla, Künlük işni nahardin.	Yıllık işni bahardan başla, günlük işni sabahtan.
Cil on ikki ay.	Yıl on iki ay.
Cimigurniñ hüniri içide.	Sessizin hüneri içinde(dir).
Cindin qorqup, alvastığa tutuluptu.	Cinden korkup, hayaletle yakalanmış.
Cıñne qayan cip şu yan.	İğne ne yan ip şu yan.
Cinniñ qesti şaptulida.	Cinin niyeti şeftalide.
Cıraqqa bersen, yèqindin alisen.	Uzağa versen, yakından alırsın.
Ciraqtiki düşmendin, Aynip ketken dost yaman.	Uzaktaki düşmandan, vazgeçip giden dost fenadır.
Ciraqtiki suğa usuluq qanmas.	Uzaktaki suyla susuzluk gitmez.
Ciraqtin ulaq alsan, Uligiñ turmas.	Uzaktan hayvan alsan hayvanın durmaz;

Yêqindin xotun alsan, Quligîñ tinmas.	yakından kadın alsan, kulağın dinmez.
Cıtaq xotunğa çapaq er.	Şaşı kadına çapaklı er.
Citiq töşüktin küler, horun cugan köşüktin.	Yırtık delikten güler, tembek gelin yataktan.
Citim aq köyneq kiygen küni hêyt.	Yetim beyaz gömlek giydiği gün bayramdır.
Citim xudağimu ögey.	Yetim Allah’a bile üvey(dir).
Citimniñ atisi dölet.	Yetimin babası devlet.
Citimniñ atisi yoq, Bağlay dese potisi.	Yetimin babası yok, bağlayım dese kuşağı
Citim taydin yorğa çiqıdu, Citim balidin dorğa.	Yetim taydan rahvan, yetim çocuktan amir çıkar.
Cugan almisañ, cuga al.	Evlenmezsen, gocuk al.
Cuqurığa qarap pikir qıl, Tövenge qarap şükür.	Yukarıya bakıp fikir kıl; tabana bakıp şükür.
Cut dègende berilip işle, El dègende ezilip.	Yurt dendiğinde kendini ver çalış, il dendiğinde ezilip çalış.
Cut ètigi keñ.	Yurtun koynu geniş(tir).
Cutqa kelgen böz erzen, Eğizğa kelgen söz.	Yurda gelen bez ucuz, ağıza gelen söz.
Cut qoğdisañ ösersen, Qoğdimisañ öçersen	Yurdu korursan büyürsün, korumazsan silinirsin.
Cutuñ çöl bolsimu avat qıl!	Yurdun çöl olsa da mamur et!
Cutuñda nème barlıgını özge cuttin sora, Öyüñde nème barlıgını xoşnañdin.	Yurdunda neyin olduğunu başka yurttan sor, evinde neyin olduğunu komşundan.
Cücini küzde sana!	Civcivi güzde say.
Cük bolğan bala Deşti kербala.	Yük olan çocuk, Kербela çölü.
Cükni nar kötürer, Qayğuni er.	Yükü deve götürür, kaygını kişi.

Cükni tögige keltürelmisen, Tögini cükke keltür.	Yükü deveye getiremiyorsan, deveyi yüke getir.
Cük toşuşqa eşek yaxşı, Tam êtişke kesek.	Yük taşımaya eşek iyi, duvar yapmaya tuğla.
Cürek baturdimu bir, Qorqqançatımu.	Yürek kahramanda da aynı, korkakta da.
Cürekniñ qulığı bar.	Yüreğin kulağı var.
Cürekte bolsa, bilekte körüner.	Yürekte olsa, bilekte görünür.
Cürelmigen ret buzır, Sözlelmigen gep.	Yürüyemeyen düzen bozar, söyleyemeyen söz.
Cürüp sir alma, Turup sir al.	Yürüyüp sır alma, durup sır al.
Cütken piçaqni atqan piçaq tapıdu.	Kaybolan bıçağı atılan bıçak bulur.
Çaqqaqni qaynitip iç, cêniğa derman.	Dikenliyi kaynatıp iç canına ilaç olur.
Çaqqan cuganni boşük astıda kör.	Çevik kadını beşik altında dene.
Çaqırmığan mēhman, Qêri qızdınmu yaman.	Çağırmayan misafir evde kalmış kızdın da kötüdür.
Çala molla varaqlar, Egir noğuş taraqlar.	Kötü molla şır şır eder, ağır merdane gürültü çıkarır.
Çamğur salğan aş tatlıq	Turp konan yemek tatlı olur.
Çandır tartminiñ zerdini, Ėgisi emes, at biler. Er-cigitniñ qedrini, Akisi emes, cut biler.	Yük taşımanın zorluğunu sahibi değil atı bilir; er yiğidin kıymetini abisi değil yurdu bilir.
Çapanniñ yēñisi yaxşı, Dostniñ konisi.	Paltonun yenisi iyi, dostun eskisi.
Çapigini alimen dep qargu iquptu.	Çapağını alayım derken kör etmiş.
Çapiniğa qarımay adimige qara, Ağzığa qarımay qedimige.	Kıyafetine bakmadan kişiye bak, söylediğine bakmadan gelişine.
Çapmisañ bilekte qalar, Eytmisañ cürekte.	Açmasan bilekte kalır, söylemesen yürekte.

Çaşqan inige patmisa, Quyruğığa gélvir asar.	Sıçan yuvasına sığmasa kuyruğına elek asar.
Çavak ikki qoldin çiqidu.	Alkış iki elden çıkar.
Çaynimay cutqan tamaqniñ temi yoq.	Çiğnemedən yutulan yemeğin tadı olmaz.
Çèçek çekmigen qızilda qirildi.	Çiçek hastalığı çekmeyen kızılılıkta yok olur.
Çèçekniñ eti yaman, Qizilniñ yeli.	Çiçek hastalığının eti kötü, kızarıklığın gazı.
Çèçen cigit ilan kunşigenni biler.	Akıllı yiğit yılanın fısıltısını bilir.
Çèqimçi ademmu? Eslidur çayan, Uniñ niş urmişi hemmige ayan.	İftiracı insan mı? Onun aslı çıyan, zehir vurması herkese açıktır.
Çeqimçini çellep ur, Yolni tēpīp, pemlep ur.	İftiracıyı belleyip vur, yolu bulup anlayıp vur.
Çèkingen düşmenni çenep at!	Cayan düşmanı yanıltıp vur!
Çette işle, öyde ye!	Kıyıda çalış, evde ye!
Çeyle bolsimu öyün bolsun delle bolsimu momaņ.	Kulübe olsa da evin olsun, cadı olsa da nenen olsun.
Çeynek yoğan bolsimu, Piyaliğa baş eger.	Demlik büyük olsa da piyaleye baş eğer.
Çiqimidin qorqmisañ toy qilip kör, Ölüşidin qorqmisañ öşke beqip kör.	Masraftan korkmuyorsan düğün yapıp gör, ölmesinden korkmuyorsan keçiye bakıp gör.
Çiqışmiğiçe beqişmas.	Anlaşmayınca bakışmaz.
Çiqqañ qız çigdin taşqiri.	Çıkan kız çıktığı yerin dışındadır.
Çiqqañ küç qaytip kirmes.	Giden güç dönüp geri gelmez.
Çiqmaq tes, çüşmek asan.	Çıkmak zor, inmek kolay.
Çiqmiğan canğa ilac yoq.	Çıkmayan cana ilaç yok.
Çimenlikke kirgen kişi, Xaliğan gülni qisar.	Çayırılığagiren kişi isteyen çiçeği koparır.

Çinardek bestin bolğiçe, Tumardek eqliñ bolsun.	Çınar kadar bedenın olacağına muska kadar aklın olsun.
Çin cürektin ciglisa, Ema közdin yaş çıkar.	Gerçek, yürekten ağlasa görmeyen gözden yaş çıkar.
Çiniqmıgan goraz bir tepişlik.	Antrenmanyapmayan horoz bir tepmelik(tir).
Çıraq tutqan adem arqıda qalmas.	Işık tutan insan arkada kalmaz.
Çıraq tüvi qarañgu.	Mum dibine ışık vermez.
Çıray körüp hal sora.	Yüzüne bakıp hâlini sor.
Çıraylıqnıñ capası tola, vapası az, Setnıñ vapası tola capası az.	Güzelliğın cefası çok vefası az, çirkinliğın vefası çok cefası az.
Çıraylıq üzde emes sözde.	Güzellik yüzde değil sözdedir.
Çış ağırığı ağıriq emes, Çış ağırığığa adem ölmes.	Diş ağırsısı ağırı değil, dişi ağırıyan kişi ölmez.
Çış ağırığını heç kim yoqlımas.	Diş ağırsısı kimse ziyaret etmez.
Çişi çıqqan balığa, Çaynap bergen aş bolmas.	Dişi çıkan çocuğa çiğnenip verilen yemek olmaz.
Çış kolıgan bilen qosaq toymas.	Diş karıştırmakla karın doymaz.
Çoğda pişmiğan, qoqasta pişmas.	Ateşte pişmeyen sıcak külde pişmez.
Çoqunup ketme dostuñğa, Kirivalmisun postuñğa.	Tapınıp gitme dostuna, saklamasın postuna.
Çoñ beşini açsa, kiçik etigini açar.	Büyük başını açsa, küçük eteğini açar.
Çoñ bolsañ, kiçik bol!	Büyük olsan bile küçük (alçak gönüllü) ol!
Çoñdın ata, Kiçiktin xata.	Büyükten ata, küçükten hata olur.
Çoñğa çoñıçe, Kiçikke oñıçe.	Büyüğe büyük gibi, küçüğe gerçek gibi.
Çoñ hörmet qılsa, Kiçik xizmet qılar.	Büyük hürmet ederse, küçük hizmet eder

Çon qiziñni bermisen Kiçigige razimen.	Büyük kızını vermezsen küçüğüne razıyım.
Çonniñ eqlimu çon.	Büyüğün aklı da büyük olur.
Çon toğaç pişqiçe, kiçigi köyer.	Büyük pide pişene kadar küçük pide yanar.
Çon yolni talaşma, Çigir yolni talaş!	Büyük yolu çekiştirme, dar yolu çekiştir!
Çopan bolsañ qeşida bol, Dexan bolsañ bēşida.	Çoban olacaksan yanında ol, çiftçi olacaksan başında ol!
Çopanniñ ayiği yetmise, Tayigi yeter.	Çobanın ayağı yetişmezse sopası yetişir.
Çopan yaylaq sultani.	Çoban yayla sultanıdır.
Çöçekte çay içse, tüvi körüner, Puli yoq er xotunğa cin körüner.	Masalda çay içse dibi görünür; parası olmayan koca kadına cin görünür.
Çöl bolsimu cut yaxşı, Az bolsimu qut.	Çöl olsa da yurt iyi, az olsa da kut.
Çölde cürgen doğdaq, Köl qedrini ne bilür. Kölde cürgen xan ödek, Çöl qedrini ne bilür.	Çölde yürüyen yaban horozu, gölün kıymetini ne bilir? Gölde yürüyen han ördek, çölün kıymetini ne bilir?
Çöşüre çörülgiçe, ügre örligiçe.	Börek dönene kadar, şehriye kabarana kadar.
Çöşüre kölde pişar, samsa çölde.	Mantı gölde pişer, samsa çölde.
Çöşürini xam sanima!	Mantıyı pişmeden sayma!
Çümüle birleşip qılsa ger ğazat, Pillarniñ zulumidin bolğusi azat.	Karınca birleşip cihat ederse, fillerin bile zulmünden azat olur.
Çüşengen adem aqıl, Çüşenmigen adem cahil.	Anlayan insan akıllı, anlamayan insan cahildir.
Çüşlük ömrün bolsa, Keçlik mal ciğ!	Öğlene kadar ömrün varsa akşama mal biriktir.
Çüşlük uyqa xuşluq uyqa, Seher uyqa zerer uyqa.	Öğlen uyku hoşnutluk uyku, sabah uyku zararlı uyku.
Dana aldirisa uqlar.	Bilge aceleye kalınca uyur.

Danağa işare, Axmaqqa ne çare!	Bilgeye işaret, ahmağa ne çare!
Danalar sözi eqilniñ közi.	Bilgenin sözü, aqlın gözü.
Dañqağa çuşluq aş yoq, Qalpaqqa çuşluq baş.	Kazana uygun aş yok; kalpağa uygun baş yok.
Dat tömürni yeydu, hesret ömürni.	Pas demiri yer, hasret ömrü.
Davager dava qilmas, Dava qılsa, kuruq qalmas.	Davacı dava kılmaz, dava kılsa, nasipsiz kalmaz.
Davager sus bolsa, Qazi mutehem boptu.	Davacı sussa, kadı yolsuz olur.
Davani qız toxtitidu, Yar kėtişni çim.	Devayı kız durdurur, uçurumun gidişini çim.
Davasız dert bolmas, Seveysiz gep.	Dermansız dert olmaz, sebepsiz laf.
Dəxan bolsañ küz hayda, Küz haydimisañ yüz hayda!	Çiftçi isen güz ayında sür, güz ayında sürmezsən yüz ayda.
Dəxan bolsañ şodiger qıl, Talip bolsañ tekrar kil!	Çiftçi isen toprağı karıştır öğrenci isen tekrar et.
Dəxan ketminini satmas, Aşpez kepürini.	Çiftçi çapasını satmaz, aşçı kevgirini.
Dəxan terip dan çaçar, El risqığa yol açar.	Çiftçi ekip tohum saçar, memleket rızkına yol açar.
Dellalğa èytsañ siriñni, Aldap alar puluñni.	Simsara sırrını açsan, aldatıp paranı alır.
Dəme, dègüzme, Yəme, yègüzme (èkende)!	Deme dedirme, yeme yedirme.
Dem gènimet, didar gènimet.	Zaman ganimet, buluşma ganimet.
Demigenni dègüçi çıkar, Yèmigenni yègüçi.	Söylenmeyeni söyleyici çıkar, yenmeyeni yiyici.
Dèmigen sözni dèyişke bolidu, Dègen sözdin tènışqa bolmas.	Söylenmeyen sözü söylemiş oldu, söylenen sözden haberi yok.
Demiñiz taşni yarar, Böriğiñiz başni.	Keyfiniz taşı yarar, başlığınız başını.

Dəniz betide çaň turmas.	Deniz yüzünde toz durmaz.
Dəniz sêdepsiz bolmas, Gül tikensiz.	Deniz sedefsiz, gül dikensiz olmaz.
Derdi bar bostanda yatqıçe, Derdi yoq yavanda yat!	Dertli olan bostanda yatasıya kadar, dertsiz ol yavanda yat.
Derdi bar, dermani yoq.	Derdi var, dermanı yok.
Derdi bolmisa ciğlamdu delle?	Derdi olmasa cadı ağlar mı?
Derdiñ bolsa bolsun, Qerziñ bolmisun.	Derdin olursa olsun, borcun olmasın.
Derdiñni bilmes kişidin, hayvan yaxşıraq.	Derdini anlamayan kişiden, anlayan hayvan daha iyidir.
Derdu-hesret pilnimu paşidek qılar.	Dert- hasret fili de sivri sinekgibi yapar.
Dereqniñ şexidin tutsan, Ğoli eğiler.	Ağacı dalından tutsan, dibi eğilir.
Dereq tomuri bilen çin, Adem hüniri bilen.	Ağaç kökü ile güçlü, insan hünéri ile.
Deriya béliqsiz bolmas, Tağ cilğisi keyiksiz.	Nehir balıksız, platolar geyiksiz olmaz.
Deriya boyidin quduq qazma!	Nehir kıyısında kuyu kazma.
Deriyadiki béliqniñ bahası yoq.	Nehirdeki balığın fiyatı yok.
Dəriyağa at salmay turup, Ötkelni tap!	Nehire at salmadan önce, geçidi bul.
Dəriyanıñ süyini yamğur taşurar, Ademniñ qedirini emgek aşurar.	Denizin suyunu yağmur taşırır, kişinin değerini emek arttırır.
Dert bar derman yoq, Pul bar bir nan yoq.	Dert var, derman yok; para var, bir ekmek yok.
Dert başqa, Ecel başqa.	Dert başqa, ecel başqa.
Dert başqa, Elem başqa.	Dert başqa, elem başqa.
Dert kelse cüp, Dölet kelse tağ.	Dert gelse çift, devlet gelse teki.

Dertni tola tartqan t�vip.	Derdi �ok �eken tabib.
Dertsizge dert �ytma, Axmaqqa hesret.	Dertsize dert s�yleme, ahma�a hasret.
Dervaza yo�an, bir �an yo�, Selle yo�an, iman yo�.	Kapı b�y�k, bir ekme�i yok; sarık b�y�k, iman �i yok.
Dil a�ritqan dost emes.	G�n�l inciten dost de�il.
Dil azaridin xuda bezar.	Kalp �ilesinden Allah sevmez.
Dili pakn� tili pak.	Kalbi temizini dili temiz(dir).
Dili yoruqn� t�ni yoru�.	Kalbi aydınlık olanın gecesi de aydınlık olur.
Diln� a��u�i til.	Kalbin anahtarı dildir.
Dindin �iqsa�mu, eldin �iqma!	Dinden �ıksan da vatanından �ıkma.
Dit bolmisa, eqiln� i�i �a�lıq.	Zeka olmasa, aklın i�i sınırlıdır).
Dok g�rde t�ziler.	Kambur mezarda d�zelir.
Do�un�a zep do� qılay. Do�lir�n heyran qalsun.	Toklu�unu g�zelce tok kıl, toklar hayran kalsın.
Dost ayrı�an dozaq t�vide.	Dost ayıran pusu dibinde.
Dost ba��a qaraydu, D��men ayaqqa.	Dost ba�a bakar, d��man aya�a.
Dost b��n�a k�n ���kende biliner.	Dost kara g�nde belli olur.
Dost ci�litip �ytidu, D��men k�ld�r�p.	Dost a�latıp s�yler, d��man g�ld�r�p.
Dost dostidin soraydu, Dosti yo� kimdin?	Dost, dostundan sorar, dostu olmayanı kimden?
Dost �tini mingenge Menzil y�qin.	Dost atına binene menzil yakındır.
Dost h�savi dilda.	Dost hesabı kalpte.
Dosti barn� bexti bar.	Dostu olanın talihi var.
Dosti k�p d��men�siz bolmas, Ca�gal ilansız.	Dostu �ok olan d��mansız olmaz, orman yilansız.

Dosti yaxşının qeddi tik.	Dostu iyyinin boynu dik olur.
Dost izde yaxşını közle!	Dost ara iyyisini bul.
Dostqa dost kerek, hesapqa rast.	Dosta dost gerek, hesaba doğruluk.
Dost köp, Toğrisi az.	Dost çok, doğrusu az.
Dostniñ köñli qalğıçe Düşmennin boyni sunsun.	Dostun gönlü kalacağına, düşmanın boynu kopsun.
Dostniñ sanini eməs, Süpitini sözle!	Dostunun sayısını değil, kalitesini söyle.
Dostuñ bolmisa duniya zimistan.	Dostun olmasa dünya kıştır.
Dostuñdin kör!	Dostundan gör.
Dostuñğa baq özeñni kör!	Dostuna bak, kendini gör.
Dostuñğa rast sözle, Düşminiñge maxtinip!	Dostuna gerçeği söyle, düşmanına övünüp.
Dostuñniñ piçigida müngüz kes, Düşminiñniñ piçigida kigiz.	Dostunun bıçağı ile boynuz kes düşmanın bıçağı ile kilim.
Dostuñniñ eşini düşmenge yegüzme!	Dostunun yemeğini düşmana yedirme.
Dostuñniñ rayığa baq, Gep-söziniñ cayığa.	Dostunun isteğine, sözünün yerine bak.
Dostuñniñ teliyi ceniñğa ozuq.	Dostunun şansı senin için rızık.
Dostuñni yamanlıgandin qaç!	Dostunu kötüleyenden uzak dur!
Dostuñ üçün zehir cut!	Dostun için zehir yut
Dost uzaqta bolsimu, Köñli yeqin.	Dost uzakta olsa da, gönlü yakın.
Dost üzünge baqıdu, Düşmen izinçe.	Dost yüzüne bakar, düşman izine.
Dost ziyangā tevrimes, Tağ qiyangā.	Dost zararda sarsılmaz, dağ taşkında.
Dozaqqa ügengen Beyişke tözmes.	Cehennemi öğrenen cennete dayanamaz.

Dö geripni urar, Ömçük musapirni.	Zehirli örümcek garibi vurur, örümcek misafiri.
Dölet quşi qonsa çivin bəşiğa, Sumruğ kələr künde unñ qəşiğa.	Devlet kuşu konsa sineğin başına, simurg gelir her gün onun karşısına.
Dölitiñ ata-anañ!	Devletin ana-baban!
Duduq natiq bolmas, Çala savat katip.	Kekeme hatip olmaz, cahil olan kâtip.
Duduq sezge yarimas, Oğri küzetke.	Kekeme sohbe yaramaz, hırsız bekçiliğe.
Duniyada bir iş boldi, Aqsuda uruş boldi.	Dünyada bir iş oldu, Aksu'da savaş oldu.
Duniyağa pes bolmiğan, Mensepke mes bolmas.	Dünyaya rezil olmayan, makamında sarhoş olmaz.
Duniyağa tüvrük bolmiğan, Qiyamette kövrük bolmas.	Dünyaya direk olmayan, kıyamatte köprü olmaz.
Duniya karvan saray.	Dünya, kervansaray.
Duniya mēlini dost tutma, Ger dost tutsañ, boş tutma!	Dünya malını dost tutma, dost tutarsan da boş tutma!
Düşmen bir bolsimu kep!	Düşman beraber olsa da gelir.
Düşmen buyrusa barma, Dostuñ buyrusa qalma!	Düşman buyur etse gitme, dostun buyur etse gitmemezlik etme.
Düşmen esla qətilmas, Sen dep suğa ətılmas.	Düşman asla katılmaz, sen diye suya atılmaz.
Düşmen kelse, xencer al, Yəğa kelse şemşer.	Düşman gelse hançer al, ağlamak gelse kılıç.
Düşmenni bəğinğa yolatma, hetta çöl ve teğinğa!	Düşmanını bağına yaklaştırma, hatta çöl ve dağına.
Düşmenni sel çağlima!	Düşmanı küçümseme.
Düşmenni şeker bilen öltür.	Düşmanı şekerle öldür.
Düşminiñ çaşqan bolsa, Sen aña yolvasçe bol.	Düşmanın sıçan gibi olsa bile, sen ona kaplan gibi ol.

Düşminiñge aş berme, Aş bersenmu baş berme!	Düşmanına aş verme, aş versen de başını verme.
Ecili yetkey toşqan, Yolvasniñ yolını tosar.	Ecili gelen tavşan, kaplanın yolunu keser.
Èçişqan yerge tuz sepme!	Acıyan yere tuz serpme!
Edep exlaq bazarda sêtilmas, Edepsizge heç kişi qêtilmas.	Edep, ahlak pazarda satılmaz; edepsiz kimse katılmaz.
Edepni bēedeptin ügen, Gözellikni sedeptin.	Edebi edepsizden öğren, güzelliği sedeften.
Edepsizniñ yoli xeter.	Edepsizin yolu tehlike.
Edip elge qut keltürer, Cahil unsur cut.	Yazar, memlekete uğur getirir, cahil kişi kış.
Eger bolsañ vicdanlıq er, Bēğinğa gül mēviler ter. Yaşlıqta uniñ güllirini tak, Qêriliqta külüp meğizini çaq.	Eğer vicdanlı insansan, bahçene gül, meyveler dik; gençliğinde çiçeğini alırsın, yaşlılığında keyifle çekirdeğini kırarsın.
Eger bolsa sözge yetmek, Ne dölettur süküt etmek.	Eğer söze ulaşabilirse, susmak ne büyük devlettir.
Èğiçe-siñil öm bolsa, Qêrindaşlar yat bolmas.	Kız kardeşler beraberse, kardeşler yabancı olmaz.
Ègilgen şaxqa èsilma!	Eğilen dala asılma.
Ègir çamdiğiçe, yenik sōkreydu.	Ağır yürüyesiye kadar, hafif sıçrar.
Ègisi ölse bir kişi ciğlar, Èti ölse miñ kişi.	Sahibi ölse bir kişi ağlar, atı ölse bin kişi.
Ègisiz öyde cin oynar.	Sahipsiz evde cin oynar.
Ègiz ayğaq, Til tayğaq.	Ağız kuşkulu, dil kaypak.
Ègiz ègizdin qalmas, Qulaq nēme anlımas.	Ağız ağızdan kalmaz, kulak neyleri duymaz.
Ègizniñ dervazisi yoq, Tilniñ ustixini.	Ağzın kapısı yok, dilin kemiği.

Ègiz saklığan can saqlar, Mègiz saqlığan may.	Ağız koruyan can korur, çekirdek koruyan yağ korur.
Ègiz tağmu künni tosalmas.	Yüksek dağ da olsa güneşi kapatamaz.
Egлекке çıqıp, erge tègiptu.	Elek almaya gitmiş, evlenip kalmış.
Egлекке çıqqan xotunniñ, Ellik ègiz sözi bar.	Elek istemeye giden kadının elliden fazla sözü var.
Egлекке un tapqan, Taamğa tuz tapar.	Eleğe un bulan, yemeğe tuz bulur.
Ehdi barniñ bexti bar.	Sözü olanın bahtı var.
Exlet titqan ça ğoraz, Axşamğıçe dan tapmas.	Çöp dağıtan alaca horoz, akşama kadar tane bulamaz.
Ehli daniş qaza qılmaslığı xop, Qaza qılsa, qalar bilik hékmiti.	Akıllı kişinin gaza kılmaması iyidir, gaza kılsa, bilgi hikmeti kalır.
Èqide bilmigen şeytan.	Vefadan anlamayan şeytan(dır).
Eqil baylığı neqil.	Akılın zenginliği nakit(tir).
Eqil edep qoş gezek.	Akıl, edep ikiz çocuk.
Eqil bilen iş tut, Neqil bilen el.	Akıl ile iş tut; nakit ile yurt.
Eqil qerimas, Altun çirimas.	Akıl yaşlanmaz, altın çürümez.
Eqilliq dèseñ axmaqni, Bèşinğa urar toxmaqni.	Akıllı dersin ahmağı, başına vurur tokmağı.
Eqilliq harmas, Biligi talmas.	Akıllı yorulmaz, bileği yorulmaz.
Eqilliq işiğa işinidu, Eqilsiz çüşige.	Akıllı işine güvenir, akılsız rüyasına.
Eqilliqniñ eti harmas, Toni tozmas,	Akıllının atı yorulmaz, elbisesi kirlenmez.
Eqilliqniñ qediri Axmaq yènida biliner.	Akıllının değeri aptalın yanında belli olur.
Eqilliqniñ qoli Nepsi tizginini tartidu.	Akıllının kolu nefsin dizginini çeker.

Eqilliq oylap �ytidu, Eqilsiz oynap,	Akıllı d���n�p s�yler, akılsız oynayıp.
Eqilliq �zini eyipler, Nadan dostini.	Akıllı kendini ayıplar, cahil dostunu.
Eqilsiz a�zidikidin ayrılar.	Akılsız a�zındakinden ayrı kalır.
Eqilsiz ba� ayaqqa d�����.	Akılsız ba� aya�a d�����.
Eqilsiz bilen a� y��i�e, Eqilliq bilen ta� to�i.	Akılsızla yemek yiyece�ine, akıllı ile ta� ta�ı.
Eqilsiz b�����ni oylar, Eqilliq etini.	Akılsız bug�����n� d�����r, akıllı yarını.
Eqil ya�ta emes, ba�ta.	Akıl, ya�ta de�il ba�ta.
Eqil ya�tın, Edep ba�tın.	Akıl ya�tan, edep ba�tan.
Eqli�e eqil qo�, A��i�i��a sevir.	Aklına akıl kat, �fkene sabır.
El a�izi�a eglek tutup bolmas.	Halkın a�zına elek tutulmaz.
El aman dostlar aman	Yurt emniyet�e�e dostlar da emniyet�e.
El amanliqni tiler, D�����n yamanliqni.	Memleket emniyet ister, d�����n k�t�l�����.
El bar yerde er xar bolmas.	Halk varken y��it a�a�ılanmaz.
El basmı�an yerde k�p c�rme.	�nsanların (ayak) basmadı�ı yerde fazla y�r�me.
El bergende dostu� bolsun, Yer bergende qo�u�.	Halk verdi�inde dostun olsun, �lke verdi�inde ordun.
El b����a �����en i�, Er b����a �����esmu?	Yurdun ba�ına gelen i�, ki�inin ba�ına gelmez mi?
El bilen kesilgen qoldin qan �iqmas.	Halk ile kesilen elden kan �ıkmaz.
El bilen �l�m becayiki toy.	�l ile �l�m d�����d�r.
El�i�e �l�m yo�, Car�i�a k�r��.	El�i�e �l�m yok, tellala ya �l�m ya kalım.

Elde abroyuñ bolsa, Teñiğñ tağda qalmas.	Ülkede şerefin varsa, nefesin dağda kalmaz.
Eldin bəşñ tartqınıñ, Ay ve küniñ patqınıñ.	Vatandan başını çekenin (gidenin) ay ve güneşi batar.
Elde bolsa, Ellik cildin kəyinmu tepilar.	Ülkede olsa, elli yıl sonra da bulunur.
Elde bolsa sende bar.	Ülkede varsa sende de var.
Elde cürgen el tonuydu, Tüzde cürgen yer.	Ülkede yürüyeni el tanır, düzde yürüyən toprak.
Eldin elge nep.	Elden ele kazanç.
Eldin keçkiçe, Candin keç.	Vatandan geçeceğine, candan geç.
Eldin kettiñ beldin kettiñ.	Ülkeden gittin belden gittin.
Eldin nenini ayımığan,. Cəninimu ayımas.	Elden ekmeğini esirgemeyen canını da esirgemez.
Eldin yaqqan qut Köklem yamğuri.	Vatandan yağın kut bahar yağmuru(dur).
Elge baqqan xar bolmas, Cutqa yaqqan zar.	Halka bakan har olmaz, yurdu tarfindan sevilen zar olmaz.
Elge barsañ əlip bar, Yalğan sözünü qoyup bar.	Bir yere gidersen bir şey götür; yalan sözünü bırak var.
Elge bersen eşiñni, Erler silar bəşñni. İştqa bersen eşiñni, İştlar gacar bəşñni.	Ele versen aşını erler okşar başını; köpeğe versen aşını köpekler kemirir başını.
Elge el qoşulsa dölet, Eldin el ketse qiyamet.	Vatana il katılsa devlet, vatandan il gitse kıyamet.
Elge xizmet aliy himmet.	Vatana hizmet yüce bir himmet.
Elge qaytmaq eyip emes.	Vatana dönmək ayıp değıl.
Elge qetilğan el bolur, Acralğan yer.	İle katılan yiğit olur, ayrılan toprak.
Elge kirsən əliñçe, Suğa kirsən bəliñçe.	İle girersen il gibi ol; suya girersen bele kadar gir..

Əligidin səliği xop.	Alışın vergisi iyi.
El işığa kimki pida hazırdur, Şu edepte ən birinçi pazıldur.	Memleket işinde kim ki fedaya hazırdır, şu edepte en birinci fazıldır.
Əliştə alman, Bəripite bezgek.	Alışta alıcı, veriştə bezmiş.
El qayan, sen şu yan.	İnsanlar neredeyse, sen de orada.
El qedirini bilmeydu, Musapirliq tartmıgan. Yer qedirini bilmeydu, Terlep ketmen çapmıgan.	Gurbetlik görmeyen vatanın kıymetini bilmez; terleyip kazma vurmayan toprağın kıymetini bilmez.
El qozğalsa, text qozğılar.	Halk başkaldırırsa, taht da gider.
Ellik cilda el yəni, Qiriq cilda qazan.	Elli yılda il yeni, kırk yılda kazan.
Ellik cilda el yəni, Yüz cilda yer.	Elli yılda il yeni, yüz yılda yer.
Ellik yaş erlik yaş.	Elli yaşı yiğitlik yaşı.
Elniñ qulığı ellik.	Halkın kulağı elli.
Elniñ küçi köklem kerküni.	Halkın gücü bahar taşkıni.
Elniñ nezeridin qalma!	İlin gözünden düşme!
Elni səgingan ayğa baqar, Cutuni səgingan sayğa.	İlini özleyen aya bakar, yurdunu özleyen taşlığa.
El toqquzuñ tel.	Vatanın varsa herşeyin var.
El ümütini er aqlar, Er dañqini el saqlar.	Memleketin umudunu yiğit aydınlatır; yiğidin şanını memleket korur.
El yekligenni yer yekler.	Halkın yalnız bıraktığını memleket de yalnız bırakır.
Emel qilmisañ, Ücür tapmaysen.	Amel etmeden fayda etmez.
Emgek bilen yer kökirer, Duga bilen er.	Emek ile toprak yeşerir, dua ile yiğit.
Emgek bilen el avat.	Emek ile memleket bayındır.

Emgek, emgeknij tēgi rahat.	Emek, emeğin dağı rahat.
Emgek ernij himmiti, Yernij zēniti.	Emek kişinin himmeti, toprağın hazinesi.
Emgek qılğan er Tilenmestin yer.	Emek veren kişi, dilenmeden yer.
Emgek qılsañ erinme, horunluqqa bērilme.	Çalışırsan erinme, tembelliğe kendini verme.
Emgek qılsañ yer sēxi.	Çalışırsan yer cömerttir.
Emgeknij üsti capa, Tēgi altun.	Emeğin üstü cefa, altı altın.
Emgektin kelse bayliq, Ömrün öter çirayliq.	Emekten zenginlik gelse, ömrün güzel geçer.
Epçil adem mingen at, Çiqiridu qoş qanat.	Becerikli kişi biner at, çıkarır çifte kanat.
Epi bilen sözligenge ēgil!	Doğru konuşana eğil.
Epi kelse sēpi özidin.	Yeri geldiğinde sapı kendinden.
Epi yenge ep bolmas, Öpke-qērin gōş.	Gelin yengeler anlaşılamaz, akciğer ile mide et olmaz.
Eplik adem qolidin, Qara taşqa can pūter.	Becerikli kişi elinden, kara taş a can yazılır.
Er boynida qıl ağamça çirimas.	Kişinin boynundaki kıl halat çürümez.
Er cigit bēşiğa iş çüşkende sinilar.	Er yiğit başına iş düştüğünde denenir.
Er cigit el gemida.	Er yiğit ilin derdinde.
Er cigitke ikki nomus bir ölüm.	Er yiğide iki namus bir ölümdür.
Er cigitke mal tepilar.	Kişiye mal bulunur.
Er cigitnij bēşiğa, Nēler kelip, ne ketmes.	Yiğit kişinin başına neler gelir, ne gitmez.
Er cigitnij içide arislan bar, hezer qıl.	Er kişinin içinde aslan var, dikkat et.
Er danişliğı bir bayliq, El danişliğı miñ.	Yiğit kişinin akıllı bir zenginlik, halk akıllı bin.

Erđin erniñ perqi bar, Yerđin yerniñ.	Kişinin kişiden farkı var, yerin yerden.
Erđin ötmek bar, Eldin ötmek yoq.	Kişiden geçmek var, memleketten geçmek yok.
Er dostluğı eğiz, El dostluğı dēñiz	Er dostluğı yüce, il dostluğı deniz(dir).
Er qedirini el bilir.	Yiğit kişinin kıymetini il bilir.
Er elniñ oñ yenığa yölek, Sol yenığa tirek.	Kişi memleketinin sağı tarafına destek, sol tarafına direk.
Ėriqniñ süyini laylatma, Kölünge kirer.	Arkın suyunu bulandırma, gönlüne girer.
Ėriqniñ yēnini al, Çakarniñ cēnini.	Arkın yanını al, kölenin canını.
Ėriqni su buzıdu, Ademni söz.	Arığı su bozdu, kişiyi söz.
Ėriqtiki suniñ qedri yoq.	Arkta akan suyun değeri yok
Ėrinçek ikki işler, Kēyin levini çişler.	Üşengeç (bir işi) iki (kere) yapar, sonra dudağını dişler.
Ėrinçekniñ etisi tūgimes, Tamaxorniñ petisi.	Üşengecin yarını bitmez, tamahkârın fatıhası.
Ėrinseñ, işinni kim qılar, Eymenseñ sözüñni?	Üşensen işini kim yapar, utansan sözünü?
Er qērisimu, el qērimas.	Kişi yaşlansa da memleketi yaşlanmaz.
Erni er qilidiğanmu xotun. Yer qilidiğanmu xotun.	Eri er kılan hatun, yer kılan da hatun.
Erniñ étini xotun çiqırar, Xotunniñ etini otun.	Koca adını etini kadın çıkarır, kadının adını odun.
Erniñ ēzitqusi ayal.	Yiğidin şeytanı kadın(dır).
Erniñ işi el bilen.	Yiğidin işi memleketi ile.
Erniñ köñli evrişim.	Yiğidin gönlü esnek(tir).
Erniñ köñlige alem patıdu.	Yiğidin gönlüne dünya sığar.

Erniñ körki saqal, Sözniñ körki maqal.	Erin güzelliği sakal, sözün güzelliği atasözü.
Erni nomus öltürer, Toşqanni qomuç.	Eri namus öldürür, tavşanı kamış.
Erniñ özi ölsimu, sözi ölmes.	Erin kendi ölse de sözü ölmez.
Erniñ sözige baqma, öziğe baq.	Erin sözüne bakma, kendine bak.
Erniñ puli yerde.	Erin parası yerde(dir).
Erniñ yalgini ölgini.	Erin yalanı ölmesi.
Er nomusi el nomusi	Er namusu memleket namusu.
Ersiz xotunniñ halığa vay, Sür boydaqniñ bariğa.	Kocasız kadının haline vay, sür bekârların yanına.
Er sözi bir.	Erin sözü birdir.
Er tereptin tuqqan her tereptin tuqqan.	Er tarafından akraba, her tarafından akraba.
Es bilgende elge kir.	Akılın erdiğinde elin içine gir.
Er yèñilip qolğa çüşer, Quş yèñilip torğa.	Yiğit kişi yenilip kola düşer, kuş yenilip ağa.
Èsilsañ ègiz dargä èsil!	Asılırsan yüksek darağacına asıl!
Èsiñ barida eliñni tap!	Hafızan yerindeyken vatanını bul!
Èsi pesniñ diti pes.	Hafızası düşük olanın anlayışı da düşük olur.
Eski çapanğa süser yaqa, Aqsaq atqa tumar taqa.	Eski paltoya samur yaka, topal ata demir nal.
Eski çapan içide can bar, Yağlıq belbağda nan.	Eski paltonun içinde can var, yağlı kemerde ekmek.
Eskini eplep kiy, Salvaratmay seplep.	Eskiye düzeltip giy, sarkıtmadan dikip giy.
Eskini epliğiçe èsiñ kèter.	Eskiye düzeltisiye kadar akıl gider.
Eski paxta böz bolmas, Esli düşmen öz.	Eski pamuk bez olmaz, eski düşman dost.
Eski tügmende cin oynar.	Eski değirmende cin oynar.

Esline bilgen nesline biler.	Aslını bilen nesline bilir.
Esline bilmigen xar.	Aslını bilmeyen har(dır).
Êşek bargâ qoşulsimu, Malğa qoşulmas.	Eşek arabaya katılsa da, mala katılmaz.
Êşek kül tapsa eğinar, Erke oğul pul.	Eşek kül bulsa ağnar, şımarık oğul para.
Êşek Mekkidimu eşek.	Eşek Mekke'de de eşek.
Êşek mingenniñ ayığı tinmas, İkki xotunluqnıñ qulığı.	Eşek binenin ayağı dinlenmez, iki hanımlının kulağı.
Êşeknin küçi halal, göşi haram.	Eşeğin gücü helal, eti haram.
Êşigim körüktin ötkiçe.	Eşeğim köprüden geçesiye kadar.
Êşigim layğa patti, Bu işi bayğa yaqti.	Eşeğim çamura battı, bu işe zengin sevindi.
Êşini yep, taviğini taşqa uruptu.	Eşini yiyip, tabağını taşa vurdu.
Êşi oxşımığan xotun tuzdin körer, Gep tapalmisa qızidin.	Yemeği güzel olmayan kadın tuzdan görür, söz bulamazsa kızından.
Ete bugün din başlınar.	Yarın bugünden başlar.
Ete oñmığan keç oñmas, Keç oñmığan hêç oñmas.	Yarın başaramayan akşam başaramaz; akşam başaramayan hiç başaramaz.
Ete ögün çoñ bolup, At qoşarmen beygige.	Yarın öbür gün büyüyüp, at koştururum yarışa.
Ete ölidigandek ibadet qil, Zadi ölmeydigandek ticaret.	Yarın ölecekmiş gibi ibadet et, hiç ölmeyecekmiş gibi ticaret yap.
Et etke, şorpa betke.	Et ete; çorba yüze (iyi gelir).
Etigenki naştidin qalma.	Sabahki kahvaltıdan kalma.
Etigen toymığan qosaq, Xuptengiçe toymıgay.	Sabah doymayan karın, yatsıya kadar doymaz.
Etigen turup işikke qariğıçe, Keçte kélip orunğa qara.	Sabah kalkıp kapıya bakacağına, akşam gelip yatağa bak.
Etiki quyruqtin, Bügünki öpke ela.	Yarınki kuyruktan, bugünkü akciğer iyidir.

Ëtimni taqqa bağlidim, Özemni heqqe.	Atımı dağa bağladım, kendimi hakka.
Ëtiñ harsa dönge çap! Ëtiñ yaxşı bolsa, qamça ne kerek	Atın yorulursa tepeye koştur. Atın iyi ise kamçıya ne gerek.
Etir qutisi ciraqtın melum.	Parfüm kutusu uzaktan bilinir.
Etirni tola çaçqan evrez puraydu.	Parfümü çok kullanan pis su çukuru gibi kokar.
Ëti uluq, suprisi quruq.	Adı ulu, sofrası kuru.
Etiyaz köklem Emgek bilen körkem.	İlkbahar, emek ile güzel.
Etiyazniñ aptiviğa kəliniñni sal, Küzniñ aptiviğa qiziñni.	İlkbahar güneşine gelinini koy, güz güneşine kızını.
Ëyiq bilen yaşımaq Tavakelni qolğa almaq.	Ayı ile yaşamak, tevekkülü ele almak (demektir).
Ëyiqni öltürüştin aval, Terisini setiptu.	Ayıyı öldürmeden postunu satmış.
Ëyiqtin qorqqan otunğa barmas.	Ayıdan korkan ormana gitmez.
Eyipsiz dost izdigen her kim, Dostsiz qalğay axiri, belkim.	Ayıpsız dost isteyen her kişi, belki sonuna kadar dostsuz kalır.
Ëytsañ tiliñ köyidu, Ëytmişañ diliñ.	Söylesen dilin yanar, söylemesen gönlün.
Ezeliy düşmen el bolmas.	Ezeli düşman teslim olmaz.
Ezim deriya bulaqtın, Danışmenlik qulaqtın.	Büyük deniz kaynaktan dâhilik kulaktan.
Ezimet elge genimet.	Yiğit, memlekete ganimet.
Ezimetke el yölek.	Yiğide memleket destek(tir).
Gaçça qizniñ tilini anisi biler.	Dilsizin dilinden annesi anlar.
Gaday nan tapsa, xalta tēpilmas, Namrat otun tapsa palta.	Fakir ekmek bulsa, torba bulunmaz, yoksul odun bulsa balta bulunmaz.
Gadaynıñ nēmisi bar? -Gocun, yağlıgı.	Dilencinin neyi var? -Heybe, mendili.

Ğalcir xudani bilmesi, İşt haramni.	Kuduzun Allah'ı bilmesi, köpeğin haramı bilmesi gibidir.
Gal pıçaq qol kəser.	Kör bıçak el keser.
Ğarda ösken beteley, Şe (her) ge kelse tözmigey.	Mağarada büyüyen talihsiz şəhre gelse dayanamaz.
Gayida xuda bilen rusul, Gayida dutar bilen ussul.	Bazen Allah ile resul, bazen dutar ile dans.
Gayi məhman kelidu, Manta-polu etkidek. Gayi məhman kelidu, Cügrep qopup tepkidek.	Bazı misafir gelir mantı pilav yapacak gibi; bazı misafir gelir tokat atacak gibi.
Ğaz yoq kölde, ödek xuş.	Kaz olmayan gölde, ördek mutlu(dur).
Gəlimdin ötkini gənimet, Ağzimdiki gumanda.	Boğazımdan geçen ganimet ağzımdaki şüpheli.
Ğelvirde su turmas, hayasızda nomus.	Elekte su durmaz, hayâsızda namus.
Ğem qaxşitidu, Ümüt yaşnitidu.	Gam şikayet ettirir, umut yeşertir.
Ğemsizniñ pervayi yoq.	Gamsızın umrunda değıl.
Ğem tağdin eğir.	Gam dağdan ağır(dır).
Gep anisi qulaq, Su anisi bulaq.	Sözün anası kulak, suyun anası kaynak.
Gep bermes elge nep bermes.	Laf vermez, memlekete fayda vermez.
Gəp bilgiçe, iş bil.	Laf bileceğıne iş bil.
Gepdanliqnıñ ottuz putıǵı bar, Bolmisa ilǵuçı.	Gevezeliğın otuz budağı var olmasa askısı.
Gep dəse beş eşekke cük.	Bir laf etse, beş eşeğe yük (olur).
Gep eğisi bilen cürmes.	Söz sahibi şe yürümez.
Gep eğizda yaxşı, Kavap ziqta.	Söz ağızda güzel, kebab şişte.
Gep qılma tiliğni kəsimen, Qarima közüğni tēşimen.	Konuşma dilini keserim, bakma gözünü oyarım.

Gep qilmıǵan eşektin alvañ alar.	Söz söylemeyen eşekten vergi alır.
Gep köp, kömür az.	Laf çok, kömür az(dır).
Gepniñ geptin perqi bar, Yetmiş yette nerqi bar.	Sözün sözden farkı var, yetmiş yedi fiyatı var.
Gepniñ tegini gep açar.	Sözün altını söz açar.
Gep unda emes, buğdayda.	Sorun unda değil, buğdayda(dır).
Ğerez bilen qılsa saña sahavet, Bir kün kèlip ot alidu adavet.	İstekle sana sahavet yapsa, bir gün gelir ateş nefreti alır.
Ğerip bolsañ ot sun.	Garip isen otsun.
Ğeripqa ğerip ciǵlar.	Garibe garip aǵlar.
Ğerip köñliñ ğeş qıldıñ, Ademligiñ heş qıldıñ.	Garip gönlünü bulandırdın, kişiliğini kirlettin.
Ğeripniñ telivi icavet.	Garibin talibi icabet.
Ğeyret qılǵan taǵ alar.	Gayret eden dağ alır.
Ğeyriti bar kişiniñ, Berikiti bar işinin	Gayreti var kişinin, bereketi var işinin.
Ğezne xeliqqe.	Hazine halka.
Ğiciñ ustidin, İldam şagirt yaxşı.	Can sıkıcı ustadan, hızlı öğrenci iyidir.
Gilemniñ esilliği qilidin, Ademniñ esilliği tilidin	Kilimin asilliği kıldan, kişinin asilliği sözünden.
Ğocamniñ ğocisi bar, Çamğurniñ orisi.	Hocanın hocası var, turpun çukuru.
Ğocamniñ qosıǵı toq, Quli bilen işi yoq.	Hocanın karnı tok, kulu ile işi yok.
Göherlik bolǵandin, hünərlik bolǵan ela.	İncili olandan, hünərli olan daha iyi.
Göherni taşqa urma!	İnciyi taşla vurma.
Göl qazanǵa qaraydu, Tadan oçaqqa	Saf kazana bakar, kurnaz ocağa.

Görge kirgen tirilip çıqmas öyge kirgen quruq.	Mezara giren dirilip çıkmaz, eve giren boş çıkmaz.
Göş bilen yağ bir tuqqan, Piyazniñ köygini köygen.	Etle yağ akraba, soğanın nasibi yanmaktır.
Göş körsitip, öpke sèiptu.	Et gösterip, ciğer satmış.
Göş yeseñ çışınğa kiridu, Yemişen çüşünge.	Et yesen dişine girer, yemesen düşüne.
Göş yoq yerde beliq beşi göş.	Et olmayan yerde balık başı ettir.
Gözellik şeydasi bolsañ, Seher turup seyle qıl.	Güzellik aşığı olsan, sabah yürüyüş yap.
Gu-gu-guk, gu-gu-guk, Bir kün aç, bir kün toq.	Gu-gu-guk, gu-gu-guk, bir gün aç, bir gün tok.
Ğuncunğa çüşken kün, Mozayğimu çüşidu.	Küçük sığırın başına gelen gün, buzağının başına da düşer
Gül eger topraqta yatsa, Gülniñ eti gül emiş. Qul eger törde yatsa, Qulniñ eti qul emiş.	Gül eğer toprakta yatarsa, gülün bedeni gül imiş. Köle eğer misafir köşesinde yatarsa, kölenin eti yine köle imiş.
Gülge çüşken şebnem, Gül teşnalığın basmas.	Gül üstüne düşen çiy, gülün susuzluğunu kandırmaz.
Gül heriniñ, hesel ademniñ	Gül arının, bal kişinin
Gül hidi ciraqtın keler.	Gül kokusu uzaktan gelir.
Güli gülge, Xali xaliğa.	Gülü güle, beni bene.
Gülniñ davası bolsa, Bulbulniñ navası bolmas	Gülün davası olsa, bülbülün nevası olmaz.
Gül össe yerniñ körki, Qız össe elniñ.	Gül büyüse toprağın güzelliği, kız büyüse ilin güzelliği.
Gümbezge yañaq atsañ, düglep çüşer.	Kubbenin üstüne ceviz atsan, yuvarlanıp düşer
Gürüç, gürüçni oxşitar xuruç.	Pirinçi, pirinci güzel yapar baharat
Gürüç tersen, kölge ter.	Pirinç ekersen, göle ek.

Xainga bəşək ölüm, Satqunga eşək ölüm.	Haine beşik ölüm, satkına eşək ölüm.
Xainniñ qəni orekke tamidu, Baturniñ qəni cürekke!	Hainin kanı çukura damlar, kahramanın kanı yüreğe.
Haqaretlik ömürdin, Sadaqetlik ölüm yaxşı.	Utandırıcı bir hayattan sadakatli ölüm daha iyidir.
Halal məhnət abroy texti.	Helal mihnet saygı tahtı.
Halallıq amanlıq.	Helallik esenlik.
Halgini tola yəseñ, zañ tetiydu.	Helvanı çok yersen tadı kötü gelir.
Halıga beqip zikir, Dəpiğa beqip senem.	Haline bakıp zikret, define bakıp dans.
Halim ərur perişan, Kiyginim tere iştan.	Halim perişandır, giysim deri- dondur.
Halınga bəqip hal tart, Xaltanğa bəqip un.	Hâline bakıp durumunu ayarla, çuvalına bakıp un çek.
Xalis gep heq gep.	Halis söz doğru söz.
Hamaqetke til pütse, Hergiz eğiz açturmas.	Aptala söz hakkı verilse, kimseye ağız açtırmaz.
Xamanda uruq qaldur, Cahanda nesil.	Harmanda tohum bırak, cihanda nesil.
Xam bilen pişşiq teñ bolmas.	Ham ile pişmiş aynı olmaz.
Xam tərini aşılsañ ultan bolur, Yaxşı elniñ yalğuzı sultan bolur	Ham deriyi tabaklasan kösele olur, iyi vatanın yalnızı sultan olur.
Xan bar yerde qan bar.	Han olan yerde kan var.
Hañga eşək balisiğa ege emes.	Erkek eşək sıpayı sahib değil.
Xanğa yarığan bəşim, tazğa yarımaptu.	Padişahın hoşuna giden başım, kəlin hoşuna gitmemiş.
Xan xanğa ciğlar, Xan kəlip xotuniğa.	Han, hana ağlar; han gelip hatununa ağlar.
Xan qızı xemir tutsa qoli qapırar.	Han kızı hamur tutsa eli nasır olur.

Xan qozuq, Puxra ozuq.	Han kazık, vətəndaş rızık.
Xanniñ ağızı maymaq.	Padişahın ağızı yamuk (olur).
Xanniñ işi puxrasığa çüşər.	Padişahın işi vətəndaşa düşər.
Xanniñ qəşida qarañ bolsa, Qara kəməñ qırda cürər.	Padişahın yanında gözün olsa, kara gəmi düzde yürür.
Hañrimiğan eşektin alvañ aptu.	Anırmayan eşekten vergi alınır.
Hañvaqma, hañvaqqanni böre yer.	Şaşırma, şaşıranı kurt yer.
Haraqxor ilpet keltürər külpet.	İçkici dost külfet getirir.
Harganni hapaş qıl!	Yorulanı sırtına al.
Xar qılğanni zar qıl!	Kötülük edeni inlet!
Harvu buruluştin aldın giçirlər.	Araba dönüşte öndən gıcırdar.
Harvukeş avarikeş.	Arabacı zahmetli kişi.
Xas ademniñ hesriti el.	İyi insanın hasreti vətənidir
Xata qılmaq bardur, Tüzətməslik ardur.	Hata yapmak vardır, düzəltməməzlik ardır.
Havada uçmaqlığım, Qaiat bilən peydin emes. Risqimni emgek berer, Yer bilən sudin emes	Havada uçmam kanat ilə tüyden değıl. Rızkımı emek verir, toprak ilə sudan değıl.
Havaniñ yamini kèter, Ademniñ yamini ketmes.	Havanın kötüsü gider, insanın kötüsü gitmez.
Hayat büyük muellim.	Hayat büyük öğretmen.
Hecep keldi tēpilip, İlmigimge sēpilip.	Hayret geldi bulunup, ilmeğıme serpilip.
Hèç bolmığandin keç bolsimu yaxşı.	Hiç olmamasından geç olması da iyidir.
Hèç yerde yoq edi doğa, Nediñ çıqtı bu göğa!	Hiçbir yerde yoktu boyunduruk, nereden çıktı bu kavgə?
Xèçirniñ biñzisini sayda kör, Tamaşisini layda.	Katırın gücünü taşlıkta gör, gezintisini çamurda.
Xèçirniñ tuyiğı qizisa, sayğa sal!	Katırın toynağı ısınırsa taşlığa gönder.

Heddidin aşsa kişi, Tartmığay oŋğa işi.	Kişi haddini aşsa, işi iyiye gitmez.
Heq bolsañ, qesem içme!	Doğru isen yemin etme.
Heq gep taşni kèser.	Doğru söz taşı keser.
Heq hêmişem ğalip.	Doğru her zaman kazanır.
Heqiqet ègiler sunmas.	Gerçeklik ègilip kırılmaz.
Heq işniñ qazisi el.	Doğru işin kadısı halktır.
Hèkmet qèrimas, Altun çirimas.	Hikmet eskimez, altın çürümez.
Heq söz aççiq.	Doğru söz acıdır.
Heqtin qèçip qutulmas, Esli uniñ çayandır.	Doğrudan kaçıp kurtulmaz onun aslı çiyandır.
Heligerdin tuxum alsañ, İçidin sèriği çıqmas.	Hileciden yumurta alırsan içinden sarısı çıkmaz.
Xeliq bahasi heq.	Halkın kahramanı haktır.
Xeliq baylığı yer bilen su.	Halkın zenginliğı toprak ile sudur.
Xeliq seniti hayat zöniti.	Halkın sanatı hayat zineti.
Xemirturuçi yaxşiniñ qizini al!	Mayası iyi olanın kızını al.
Hemme adem üçün.	Her şey insan içindir.
Hemme qimardin gal qimari yaman.	Her kumardan boğaz kumarı daha kötü.
Hemme kişi anidin molla bolup tuğulmas.	Herkes anasından molla olup doğmaz.
Hemrayiñ işt bolsa, Qoluñdin kaltek çüşmisun	Yoldaşın köpek ise elinden sopa düşmesin.
Xencer tutqan er bolsa, El bèşiğa kün çüşmes.	Hañçer tutan kişi varsa vatanın başına gün düşmez.
Her ademniñ èti bar.	Her insanın eti var.
Her baliniñ mèhri özgiçe.	Her çocuğun sevgisi kendinedir.
Her bir işniñ başlinişi qiyin.	Her bir işin başlaması zor(dur).

Her gülünin özige xas purığı bar.	Her çiçeğin bir kokusu vardır.
Her gülşennin güli bar, Her bağnın öz bulbuli.	Her bahçenin çiçeği, her bağın kendi bülbulü vardır.
Her dertnin öz davası bar.	Her derdin devası vardır.
Her hünernin öz güzelliği bar.	Her hünerin kendi güzelliği vardır.
Xêridarin bolmisa zibaliğin ne êtivar.	Müşterin olmasa güzelliğinin ne değeri var?
Xêridarnin kôzi bolsa, Kasip açtin öler.	Müşterinin gözü varsa, esnaf açlıktan ölür.
Herisige çidiğan, hesilini yer.	Arısına katlanan balını yer.
Her qandaq êgizlik pestin başlinar.	Her türlü yükseklik aşağıdan başlar.
Her kim çiqqan têgim êgiz bolsun der.	Herkes çıktığım dağ yüce olsun der.
Her kim barğa batur.	Herkes olana kahraman.
Her kim qaçisiğa çuşluq su alar.	Herkes kabına göre su alır.
Her kim qılar özige, Ciñne sançar közige.	Kim ne yapsa kendine, iğne batırır gözüne.
Her kimnin çiriginiñ yoruğı öyige çüşer.	Herkesin mumunun ışığı evine düşer.
Her kimnin derdi özi üçün tağ.	Herkesin derdi kendi için dağdır.
Her kimnin ki özige, Ay körüner közige.	Herkesinki kendine, ay görünür gözüne.
Her kimnin risqi özi bilen.	Herkesin rızkı kendi ileidir.
Her kim öz ölügi üçün ciğlar.	Herkes kendi ölüsü için ağlar.
Her kim öz öyide hakim.	Herkes kendi evinde padişahdır.
Her külkinin bir ciğisi bar.	Her gülmenin bir ağlaması vardır
Her mertem üç mertem.	Her dafe üç kere.
Her nerse kiçigide tatlıq.	Her şeyin küçüğü tatlıdır.
Her nersinin öz vaqti bar, Her bir qiznin öz bexti.	Her şeyin kendi vakti var, her bir kızın kendi bahtı vardır.

Her ormanın bali başqa, Her suprinin neni.	Her ormanın balı, her sofranın ekmeği başkadır
Her yernin tülkisini öz taygini alar.	Her yerin tilkisini kendi köpeği alır.
Həsaplıq dost ayrılmas.	Hesaplı dost ayrılmaz.
Hesəl alğan qaçıda cuqi qalar.	Bal alan kâsede tortusu kalır.
Xetke çüştün ötqa çüştün.	Yazıya düştün, ateşe düştün.
Xettat qelem tallımas, hüner adem.	Hattat kalem seçmez, beceri insan.
Xeyirlik işin qaçma!	Hayırlı işten kaçma.
Heyt küni xotun alma, Yamğur küni at!	Bayram günü hatun alma, yağmur günü at.
Xili xilida, piçaq qinida.	Hile hilede, bıçak kınında.
Heytin kəyin yasangannın neme paydisi.	Bayramdan sonra süslenmek neye yarar?
Himmetlik kişi hörmətlik kişi.	Himmetli kişi hürmetli kişi.
Himmetsiz herip tüger, Məhnetsiz çirip.	Himmetsiz yorulup biter; mihnetsiz çürüyerek
Xina qoyğan qız qabil.	Kına yakan kız uygundur.
Xirs qılğandin qorqma, həcayğandin qorq.	Hırs yapandan korkma, gülümseyenden kork
Xiyanətlik dosttin, Diyanətlik düşmən xop.	İhanət eden dosttan, dindarlık eden düşman iyidir.
Xorigi yoğannın tumiği ilmek qozuqta.	Kibri büyük olanın başlığı çengel başlıkta.
Horunda uyat yoq, kəpekte quvet.	Tembelde utanç yok, kepekte gıda.
Horunga bosuğa davan körüner.	Tembele eşik yokuş görünür.
Horunga hoylidiki sumu ciraq.	Tembele avludaki su da uzaktır.
Horunluq yoqsulluqnnın işigi.	Tembellik yoksulluğun kapısı.
Horun oltirip uxlaydu, Yətip işleydu.	Tembel oturarak uyur, yatarak çalışır.
Xoşamətçinin salimi quruq bolmas.	Dalkavuşun selamı kuru olmaz.

Xoşna bolsa yölek bol, Yölek bolmisañ bölek bol.	Komşu ise destek ol, destek olmuyorsan yabancı ol.
Xoşna heqqi xuda heqqi.	Komşu hakkı Allah hakkı.
Xoşnañ təc, özen təc.	Komşun esen, kendin esen.
Xotun aldıñ, Dümbeñge otun aldıñ.	Hatun aldın, sırtına odun aldın.
Xotun boyun, er baş.	Kadın boyun, erkek baş.
Xotun erge qaraydu, Er bolsa yerge.	Hatun erkeğe bakar, erkek yere.
Xotun qalsa er tapar, Er qalsa mal.	Kadın kalırsa erkek bulur, erkek kalırsa mal bulur.
Xotun kişinin tili talğıçe, Er kişiniñ beli talar.	Kadının dili yorulana kadar, erkeğin beli yorulur.
Xotun lapqa mañıdu, Ustira qapqa.	Kadın lafa, ustura kaba hareket eder.
Xotunniñ qeşiğa qarığıçe, Piyaliniñ tēşiğa qara.	Kadının kaşına bakacağına, kâsenin dışına bak.
Xotun oñluq otun oñluq!	Kadın anlayışlı, ateşin anlayışlı.
Xotun siriñni alsa, Düşmen cēniñni alar.	Kadın sırrını alırsa düşman canını alır.
Hölçilik cil molçiliq cil.	Yağışlı yıl bolluk yıl.
Höpüpüp döñge çıqsa quş yer, Citim törge çıqsa muş.	Hüthüt kuşu tepeye çıksa kuş yer, yetim misafir köşesine geçse yumruk yer.
Xudayim bermigenni molla bermes.	Allah'ın vermediğini molla vermez.
Xumdanda xiş tola, Qilay dēseñ iş.	Çömlekçide kerpiç çok, ne yapayım dersen iş çok.
Xurapet xorluq.	Hurafilik horluk.
Xuyini bilmigen atqa yēqin barma!	Huyunu bilmediğin ata yaklaşma
Hüner aldi qizil til.	Beceri önce tatlı dil.
Hüner qilsañ üner.	Hüner gösterirsen çıkar.
Hüniri bar aç qalmas.	Hüneri olan kişi aç kalmaz.

Hüniri barnıñ qoli altun, Aqıl erniñ yoli.	Hüneri olanın eli altın, akıl erinin yolu.
Hüniriñ bolsa ilkinde, Çiqim bolmas mülkünde	Hünerin varsa elinde, masrafın olmaz mülkünde.
Hüniriñni xar qilma!	Hünerini aşağılama!
Hüniri yoq kişiniñ, Mezisi yoq işiniñ.	Hüneri yok kişinin tadı yok işinin.
İcil bolsañ élinge, Nur quyular dilinje.	Barışık olsan ilinle, nur dökülür gönlüne.
İçimdin çıqqan ça ilan.	İçimden çıkan ağarmış yılan.
İçi tarğa duniya tar.	Kıskancın dünyası dar.
İçi tar hergiz boş bolmas, Bir demmu köñli xuş bolmas.	Kıskanç herkes boş olmaz, hiçbir zaman da gönlü hoş olmaz.
İçi tolmissa, tüşığa çıqmas.	İçi dolmasa, dışına çıkmaz.
İçmes yerde su tola, Yemes yerde ot.	İçilmeyen yerde su çok, yenilmeyen yerde ot.
İdrek eqilniñ tizgini.	İdrak aklın dizgini.
İğvager öz bëshini özi yer.	Fesat olan kendi başını yer.
İkki ahuni qoğlığan, Birsini tutalmas.	İki geyiği kovan hiçbirini de tutamaz.
İkki çeçimçi bir bolsa, Aqıl erni darda kör!	İki fesat bir olsa, akıllı kişiyi darağacında gör.
İkki duniya bir qedem!	İki dünya bir adım.
İkki xotunluqniñ köşigi tazarmas.	İki hatunlunun yatağı temizlenmez.
İkki qiliç bir qinga sığmas.	İki kılıç bir kına sğmaz.
İkki qoşqar soquşsa, Böriniñ qosığı açar.	İki koç kavga etse, kurdun karnı acıkır.
İkki nan tapsa, birisini dap çalar.	İki ekmek bulsa, biriyle def çalar.
İkki settin bir güldeste.	İki çirkinden bir demet çiçek çıkar.
İkki şunqar talaşsa, Bir quzğunğa yem çüşer.	İki şahin dalaşsa, bir kuzguna yem düşer.

İkki tavuz bir qoltuqqa sığmas.	İki karpuz bir koltuğa sığmaz.
İkki uyğur bir bolsa, Çaqçığı tös xaltıda.	İki Uygur bir olsa, şakası dös torbasında.
İkki yalğan bir qesem.	İki yalan bir yemin.
İkki yoqsul bir palasqa sığar, İkki padişa alemge sığmas.	İki yoksul bir kilime sığar, iki padişah dünyaya sığmaz.
İlan çaqqan ağamçidin qaçar	Yılan sokan halattan kaçır.
İlanniñ teşi siliq, çişı zehir.	Yılanın dışı parlak, dışı zehir.
İlim bilen hünerdin, Bolsun seniñ könelgün.	İlim ile hünerden olsun, senin işin könelgün.
İlgida bolsa qazanğa çüşer.	Askıda olsa kazana düşer.
İlim erge emes, elge!	İlim kişiye değil, memlekete!
İlim hekmet suni yandurar.	İlim hikmet suyunu yakar.
İlimlik hur, ilimsiz xor!	Bilgili özgür, bilgisiz hor.
İlligidin siliği yaxşı.	Sıcaklıktan doğruluk daha iyi.
İlliq söz canğa ara, Soğaq söz dilğa yara.	Sıcak söz cana huzur, soğuk söz gönle yara(dır).
İlliti barnıñ tili çaynılar.	Çıbanı olanın dili çiğnenir.
İmaretke tutuş qılğandın tarişa sorima!	İnşaat yapandan ağaç sorma.
İnaq aile quvnaq aile.	Barışık aile mutlu aile(dir).
İnaq ailide böşük beş.	Barışık ailede beşik beş(tir).
İnsap siri beriket!	İnsaf sırrı bereket
İnsapsizni ciğmisañ, Elu cutni qaxşitar.	İnsafsızı toplamazsan, ili-yurdu karıştırır.
İntilgëndê tëlêy yar.	Çabalamada şans var.
İntizamliq leşker yenilmes.	İntizamlı asker yenilmez.
İpek bilen başlığan gilemni, Cuñ cip bilen tügetme!	İpek ile başladığın kilimi, yün ip ile bitirme.
İpek qurti ipek üçün can bërer.	İpek böceği ipek için can verir.

İsliq öyüm issiq öyüm.	Dumanlı evim sıcak evim.
İsmi baru, cismi yoq.	İsmi var, cismi yok.
İsmiğa cismi layiq.	İsmine cismi uygun.
İssiq can dertsiz bolmas.	Sıcak ten dertsiz olmaz
İssiq öyüm risqiliq öyüm.	Sıcak evim rızıklı evim.
İssiqtin süyek sunmas.	Sıcaktan kemik kırılmaz.
İş aşqa tartidu, horunluq başqa.	İş aş çeker, tembellik başa.
İş bar yerde aş bar	İş olan yerde aş var(dır).
İş bar yerde xata bar.	İş olan yerde hata var(dır).
İş beşida edilliq köp.	İş başında adalet çoktur.
İş beşi söz beşi.	İş başı sözün başı.
İş dëgen eşek.	İş diyen eşek
İşik körgenni alma, Böşük körgenni al.	Kapıya bakanı alma, beşiğe bakanı al.
İşik oçuq bolsimu, soray kir.	Kapı açık olsa da, sorup gir.
İşiktin kirgenni iş qapmas.	Kapıdan gireni köpek kapmaz.
İşiktin teley kirse, Töşüktin apət qaçar.	Kapıdan şans girse, pencereden afet kaçır.
İş işteyni açidu.	İş iştah açar.
İşi tēznıñ ēşi tez.	İşi çabuk olanın yemeği de çabuk olur.
İş qilğanda geyret canğa medet.	İş yaparken edilen gayret, cana kurtuluş(tur).
İşqi yoq yardin issiq oçaq yaxşı,	Sevgisi olmayan yardan sıcak ocak iyidir.
İşq vapasi bilen, halavet capasi bilen	Aşk vefası ile, zevk cefası ile.
İşlep tursa biligiñ, hel bolidu tiligiñ.	Çalışıyorsa zihnın, gerçek olur dileğin.
İşlep yëgen aş tatliq.	Çalışıp yenen yemek tatlı olur.

İşligen er çişlep yer.	Çalışan kişi dişleyip yer.
İşlignenin ağzi aşqa teger, İşlimignenin burni taşqa.	Çalışanın ağzı yemeğe, çalışmayanın burnu taşa değer.
İşt bilen saye talişiptu, Möşük bilen tör.	Köpek ile gölge tartışır, kedi ile misafir köşesini.
İşt çopannin quligi.	Köpek çobanının kulağı(dır).
İşt egisi bilen küçlük.	Köpek sahibi ile güçlü(dür).
İşt hürer, Karvan cürer.	Köpek ürür, kervan yürür.
İştin qorqmığan qıştin qorqmas.	İştin korkmayan kıştan korkmaz.
İştqa işt ölüm!	Köpeğe köpek ölümdür!
İşt qilganni işthaci qilmaptu.	Köpeğin yaptığını köpek sahibi yapmaz.
İşt körgende, tayaq yadınğa yeter.	Köpek gördüğünde, dayak aklına gelir.
İştin havşidi dep, ağzini kesip bolmas	Köpek havladı diye ağzı kesilmez.
İştin beşi tavaqta toxtimas.	Köpeğin başı tabakta durmaz.
İştin egisi bolsa, Börinin xudasi bar.	Köpeğin sahibi varsa, kurdun Allah'ı var.
İştin qavigini bekar,	Köpeğin havlaması boş.
İştin öpkisini egisi bilmes.	Köpeğin öfkesini sahibi bilmez.
İştin yénida süyek yatmas.	Köpeğin yanında kemik yatmaz.
İştin süyek bilen ursañ, havşimas.	Köpeğe kemikle vursan havlamaz.
İşt oçuq qazanni yalar.	Köpek açık kazanı yalar.
İşt ögüzge çiqsimu egisidin üstün emes.	Köpek çatıya çıksa da sahibinden üstün değildir.
İşt semerse egisini qapar, Eşek semerse, egisini teper.	Köpek semirse, sahibini kapar; eşek semirse, sahibini teper.
İşt süyek taşlıganni biler.	Köpek kemik atılanı bilir.
İşt toyğan cayida yaxşı, Quş qonğan cayida.	Köpek, doyduğu yerde iyi; kuş, konduğu yerde.

İşt uyalısa cılık yemes.	Köpek utansa ilik yemez.
İşt yalıgıdın qızgınar, Qolvaqçı palıgıdın.	Köpek yalağından kışkanır; gemici küreğınden.
İşt yəgiçe, böre yesun.	Köpek yiyeceğıne kurt yesin.
İşt yenğenni talaydu.	Köpek kazananı tırmalar.
İş vaqtıda heyvar, Aş vaqtıda teyyar.	İş vaktinde ik yüzlü, yemek vaktinde hazır.
İş yaqmas nakar kəter, Gep qılşan bəkar kəter.	İş yapmayan kazançsız gider söz söylesen boş gider.
İzdigenge çare bar, İzdimigenge bahane.	Arayana çare var, aramayana bahane.
İzzetligende tepilmas, İzdigenge xaru-zar.	Saygı gösterende bulunmaz, arayanda fakir.
İzzet tiliseş kam de, Sihet tiliseş kam ye!	Saygı istersen az konuş, sağlık istersen az ye!
Qabil oğul at mindürer, Naqibil oğul bala ündirer.	Becerikli oğul ata bindirir, beceriksiz oğul bela yaratır.
Qaçan bolsun ölüş bar.	Ne zaman olsa ölüm var.
Qaçkan qutular, Turğan tutular.	Kaçan kurtulur, duran tutulur
Qaçqan yol tallımas.	Kaçan yol seçmez.
Kacni bazar onlaydu, Sarañni mazar.	İnatçıyı Pazar düzeltir, deliyi mezar.
Kala ölsimu köziniş alisi ketmes	İnek ölse de gözünün alacası gitmez.
Kala şapaqqa amraq, Molla appaqqa.	İnek meyve kabuğı sever, molla bembeyazı sever.
Qalğan işqa qar yağar.	Kalan işe kar yağar.
Qalğan köñül çıqqan can.	Kalan gönül çıkan can.
Qalğan ölgenni halallaydu.	Kalan öleni helaller.
Kalılar su içse, Mozaylar muz yalar.	İnekler su içse, buzağılar buz yalar.

Kalla başqa, selle başqa.	Baş başqa, sarık başqa.
Qalmaq éti boğuz yemes, Boğuz yése, torva teşer.	Kalmış eti boğaz yemez, boğaz yese torba taşar.
Kalte cip kürmekke kelməs.	Kısa ip topa gelmez.
Qamitiŋge işenme, Amitiŋge işen!	Boyuna inanma, talihine inan!
Qanaet qızıl altun.	Kanaat kızıl altın.
Qanaetlik kişiniŋ qarnı toq.	Kanaatkâr insanın karnı tok olur.
Qanaetlik qosaq toyguzdı, Qanaetsiz kala soyguzdı.	Kanaatlik kursak doyurdu, kanaatsizlik hayvan kestirdi.
Qan bilen kirgen can bilen çıkar.	Kan ile giren can ile çıkar.
Qan çıktı can çıktı.	Kan çıktı can çıktı.
Qaniti sungan quşqa taş körüner.	Kanadı kırılan kuşa taş görünür.
Qan qerindaş can qerindaş.	Kan kardeş can kardeş.
Qanni qan bilen cuyup bolmas.	Kanı kan ile yıkamak olmaz.
Qapaqni pulğa almay, Baraŋni pulğa aptu.	Kapağı paraya almadan, dalını paraya almış.
Qapaq sunsa qayğu yoq, Moma ölse cığa.	Kapak kırılrsa kaygı olmaz, büyük anne ölürse ağlamak.
Qapmu teŋ, qapçuqmu teŋ.	Kap da aynı, kapak da aynı.
Qap tağarnı yöleptu, Ağrıq qopup saqni	Kap çuvalı dayamış, hasta kalkıp sağlıklıyı.
Qara aqarmas, Saraŋ saqaymas	Kara ağarmaz, deli iyileşmez.
Qara qazanniŋ eşi tatlıq, Mis legenniŋ tüvi.	Kara kazanın yemeği tatlı, bakır leğenin dibi.
Qaraqçıni maraqqı aldaptu Maraqqını yalaqqı.	Haydutu gözcü kandırdı, gözcüyü yalaka.
Qara qismet kedmigiçe, Qaraŋgu cilğidin ötme!	Kara kismet gitmeden, kara vadiden geçme!
Qara nan ye, karnıŋ toq.	Kara ekmek ye, karnın doyar.

Qararsız insan paydisiz boran.	Kararsız insan faydasız rüzgâr.
Qaray dësem, yelmavuz balam, Qarimay dësem, yalguzum balam	Bakayım desem cadaloz çöcuğum, bakmayım desem biricik oğlum.
Qar bëshini qar alar.	Kar başını kar alır.
Qarçuğığa quşuñ çüşmisun, Daxanga işiñ.	Doğana kuşun düşmesin, üfürükçüye işin.
Qarğa balam «appaq», Qırpe balam «yumşaq».	Karga yavrusuna "apak", kirpi yavrusuna "yumuşak" der.
Qarğa vaqıraşni bilmise, Quşlarnin, közini çoquydu.	Karga bağırmaı bilmezse, kuşların gözünü gagalar.
Qarğığa atsam, kaliğa tegdi.	Kargaya atsam, ineğe değdi.
Qarğığa oq atma, Yamanga söz qatma!	Kargaya ok atma, kötüye söz katma!
Qarğılar “qak” etidu, Öz köñlini şat etidu.	Karga "gak" der, kendi gönlünü mutlu eder.
Qarğiniñ közini qarğa çoqumas.	Karga, karganın gözünü gagalamaz.
Qarğiniñ mənışini doraymen dep, Quçqaçniñ çeti ciriliptu.	Karganın yürüyüşünü taklit edeyim diyip, serçenin bacakları ayrılmış..
Qarğuğa tün mu oxşaş, künmu.	Köre gece de gündüz de aynıdır.
Qarğu hasisini bir qetim yoqitidu.	Kör değneğini bir defa kaybeder.
Qarğuni hasisidin ayrima!	Körü değneğinden ayırma.
Qarğuniñ barginini sorima, Yanginini sora!	Körün varmasını sorma, dönmesini sor!
Qarğuni yarda qıstaptu.	Körü yarda sıkıştırmış.
Qarğuniñ tiligi ikki köz.	Karganın dileği iki göz.
Qarğu tutqinini qoymas, Pañ aqliginini.	Kör tuttuğunu bırakmaz, sağır anladığını.
Qarida çirayliq yoq, Aqta set.	Karada güzel yok, beyazda çirkin.
Qarığa sovun, dötke nesihet kar qılmas.	Karaya sabun, salağa öğüt işe yaramaz.

Qarimuqniñ deni bolğıçe, Buğdayniñ samini bol	Karamuk tanesi olacağına, buğdayın samanı ol
Qarisañ közüñni teşimen, Sözlisenñ tiliñni kesimen	Baksan gözünü oyarım, konuşsan dilini keserim.
Qar yağdı dan yağdı.	Kar yağdı tohum yağdı.
Qar yağsa qerindişiniñ öyige barma	Kar yağsa kardeşinin evine varma
Qassap dostığa süyek bəridu.	Kasap dostuna kemik verir.
Qassapqa may qayğı, Öşkige can.	Kasaba yağ kaygı, keçiyə can.
Qassapqa pul bərip, navayğa qaraptu.	Kasaba para verip, fırına bakar.
Qassap tonuşini tuzlaydu (baplaydu).	Kasap tanıdığını tuzlar.
Qaşan atni mingiçe, Piyade mañ olğıçe.	İnatçı ata bineceğine, ölene kadar yürü.
Qaşan ödek burun uçar.	Tembel ördek önce uçar.
Qaşan pıçaq qol keser.	Tembel (kör) bıçak el keser.
Qaş qoyimen dep köz çiqiriptu.	Kaş yapayım derken köz çıkarmış.
Qaş tēşi saydin çiqar, İşlimisenñ buyum bolmas.	Yeşim taşı nehirden çıkar, işlemeden eşya olmaz.
Qatarda nariñ bolsa, cükün çölde qalmas.	Safta deven varsa, yükün çölde kalmaz.
Qatardin qalğıçe, xatadin qal	Saftan kalacağına hatadan kal
Katniñ kattisi yaxşı, Nan bolmisa nemisi?	Sandığın büyüğü iyi, ekmek olmasa neyi?
Qattiq yağaçni yumşaq qurt yeydu.	Sert ağacı yumuşak kurt yer.
Kavap nemişke tatlıq? Otqa bulığaçaqa.	Kebap niye tatlıdır? Ateşe bulandığı için.
Qaymaqqa amraq kalığa öç, Xotunğa amraq balığa.	Kaymağı seven ineği sevmez; kadını seven çocuğu.
Qazaxunum pulğa amraq, İşt kodañğa.	Kadı hocam parayı sever, köpek kulübesini.
Qaza ikki, ölüm bir.	Kaza iki, ölüm bir.

Qazan alsan ç�kip al xotun alsan b�qip.	Kazan alacaksan �kip al, hatun alacaksan bakıp al.
Qazan�ının erki �zide, Qaydin qulaq �iqarsa.	Kazancının �zg�rl�� kendisinde, nereden kulak �ıkaracaksa?
Qazanda bolsa, ��m��ke �ıqar.	Kazanda varsa, kep�eye �ıkar.
Qazan der: T�v�m altun, ��m�� der: M�n qaydimen	Kazan der: Dibim altın, Kep�e der: Ben nerdeyim?.
Qazan�a qarı�an q�rinda� bolmas.	Kazana bakan karde� olmaz.
Qazan�a yolu�san qarisi, Yamanka yolu�san yalisi	Kazana de�sen karası, k�t�ye de�sen k�t�l�� (bula�ır).
Qazanmu ya�, ��m��mu ya�.	Kazan da ya�, kep�e de ya�.
Qazannin guva�isi ��m��.	Kazanın �ahidi kep�e.
Qazannin qulı�ı her cayda t�rt.	Kazanın kula�ı her yerde d�rt.
Qazan tuvi�ı bilen, Nan ugi�ı bilen.	Kazan kapa�ı ile, ekmek kırıntısı ile.
Qazi�a bers�n basturar, Bermis�n asturar.	Kadıya versen bastırır, vermesen astırır.
Qazıla�qandin q�rinda� �iqmas.	Kadıya gidenden karde� olmaz.
Qazma ���ersen, Yaqma k�yersen	Kazma d��ersin, yakma yanarsın
Qebilidin t�pilmı�an, Tayipidin t�pılmas.	Kabileden bulunmayan, tayfadan bulunmaz.
Q��ip kets�n, ���ip ket	Ka�ıp gideceksen, sa�ıp git
K��isi ma��an ernin �mri kota, K�nd�zi ma��an ilannin.	Gece giden ki�inin �mr� kısa g�nd�z giden yılanın
K��isi ma��an yol avur.	Gece gidenin yolu ilerler.
Ke�lik soda ge�lik soda	Gecelik ticaret, g�n�ls�z ticaret.
Ke�misen �um ilpettin, B��in �iqmas k�lpettin.	U�ursuz arkada�tan vazge�mezsen, ba�ın k�lfetten �ıkmaz.
Qedem qoysan, qedem y�qin.	Adım atsan, adım yakın.

Qedir bilgengə qırıq cil tazim	Kıymet bilene kırk yıl eğil.
Qedir bilmes qərindaştın, Qedir bilgen yat yaxşı	Kıymet bilmeyen kardeşən, kıymet bilən yabancı iyidir.
Qedir bilmesniñ qedri yoq.	Kıymet bilmeyenin kıymeti olmaz.
Qehri barnıñ zehri bar.	Öfkəsi olanın zehri var.
Keklikniñ mənşini dorap, Qargə öz mənşini untuptu	Kekliğin yürüyüşünü benzetirken, karga kendi yürüyüşünü unutmuş.
Keklikniñ üni köñülge ozuq, Cigdinin puriği cürekke.	Kekliğin sesi gönle azıktır; iğdenin kokusu yüreğe.
Qelbiñge qulaq tut, hökümi ela.	Kalbine kulak ver, hükmü iyi(dir).
«Kel» demək bar, «ket» demək yok.	Gel” demek var, “git” demek yok.
Qelemniñ işini qiliç qilalması.	Kalemin işini kılıç yapamaz.
Qelem tut, qediriñni belən tut	Kalem tut, kıymetini yüksek tut.
Kələr gəpni kəlin eytar	Gelen sözü gelin söyler.
Kələr yerin keñ bolsa, hemme sağa tel bolar.	Gelen yerin geniş ise, her şey sana var olur.
Kəlinni kəlgende kör, Köşügiğe kərgende.	Gelini gelince gör, yatağına girince (gör).
Kəlinniñ ayıgıdın saqlan, Qoyçiniñ tayıgıdın.	Gelinin ayağından korun, koyun çobanının dayağından.
Kəlinniñ bolsa öyxanıda, Güllər ünər gülxanıda.	Gelinin olsa evinde, güllər biter gülhanda.
Kel qançe toşup tursimu, Deriya süyige muhtac.	Gelince taşsa da, nehir suyuna muhtaç(tır).
Kembəgel baş köterse, Bay gəcam taş kötirir.	Yoksul başkaldırsa, zəngin hoca taş kaldırır.
Kembəgel bilən uruşsañ, köynigini cit.	Yoksul ilə kavgə edersen, gömleğini yırt.
Kembəgel bolay dəseñ, Neq elip, nəsiğə sat. Ağrimay öley dəseñ, Eski tamniñ tüvide yat.	Yoksul olayım desen, nakit al veresiye sat; hastalanmadan ölmək istersen eski duvarın yanında yat.

Kembeg�l bolsa�, k���p ba�.	Yoksul isen, ta�ınıp g�r.
Kembeg�llik eyip emes, Kibirlik eyip.	Yoksulluk ayıp de�il, kibirli olmak ayıp.
Kembeg�lni� bir toy�ini bay bol�ini.	Yoksulun bir doyması zengin olması (demektir).
Kembeg�lni� ��yi �i�qa dora.	Yoksulun �ayı di�e ila�.
Kembeg�lni� putida �oru�, k�nli yoru�.	Yoksulun aya�ında �arık, g�nl� aydınlık
Kembeg�lni� yal�uzi�a k�ler.	Yoksulun yalnızlı�ına gelir.
K�me qır�aqqa kelse, Qolva� q���a �iqidu.	Gemi sahile gelse kayak karaya �ıkar.
K�mide turup, k�mi�i�e do� qılma	Gemide turup, gemiciyi azarlama.
K�mige ���kenni� c�ni bir.	Gemiye d��enin canı aynı.
Kemterlik ela, menmenlik bala.	Al�ak��n�ll�l�k ala, kibirlilik bela(dır).
Ke� bolsa�, kam bolmassen.	C�mert olursan, fakir olmazsın.
Kence k�vezni� �ozisi yo�, Sapalsazni� kozisi.	K���k pamu�un kozası yok, sefil sazın sesi.
Kencek �eytan evladi, Alte cutni te� qoymas.	K���k �eytan evladı altı yurdu esen bırakmaz.
Ke���k�nde ke� meydan, Tala�qanda tar seyna.	M�zakerede geni� meydan, tartı�mada dar avlu.
Ke���lik toy buzulmas.	Tartı�malı d���n bozulmaz.
Ke��e ke� duniya, Targ� tar duniya.	C�merte geni� d�nya, cimriye dar.
Qentni qaynatsa� navat.	�ekeri kaynatırsan nebat olur.
K�pil bolsa� k�pini� k�yer.	Kefil olsan kefenin yanar.
K�pine� pervane bolmas, Yasa��u� merdane.	Kelebek pervane olmaz, s�sl� olan merdane.
K�rekke terek �i�ilar.	Lazım olana kavak a�acı d��er.
K�reklik ta�ni� �i�iri yo�.	Gerekli ta�ın a�ırı yok.
K�reksiz nerse erzen bolsimu, qimmet.	Gereksiz �ey ucuz olsa da pahalı.

Qəri bar öyniñ kitabı bar.	Yaşlı olan evin kitabı vardır.
Qəri bilgenni pəri bilmes.	Yaşlının bildiğini peri bilmez.
Qəriğanda at tēzigi altun körüner.	Yaşlanınca at tezeği altın görünür.
Qəriğanda qız boldum, Aldırığanda uz.	Yaşlanınca kız oldum, acele edince güzel.
Qəri xotun yaş boldi, Cuganlarğa tes boldi.	Yaşlı kadın genç oldu, dullara zor oldu.
Qəri kala piçaqtın qorqmas.	Yaşlı inek bıçaktan korkmaz.
Qəri qulaq uzun qulaq.	Yaşlı kulak uzun kulak.
Qərini qapta saqla, Ölüğini hepte.	Yaşlını kapta koru, ölüsünü (bir) hafta.
Qərişqanğa yēpişqan.	İnat edene yapışan.
Qərişqanniñ qarnı aç.	İnat edenin karnı aç
Qeriz almaq asan, bermek tes.	Borç almak kolay, vermek zor.
Qeriz bir kün üzüler, Xotun qalar yeniñda.	Borç bir gün biter, hatun kalır yanında.
Qerizdardin pütqenni al, Tügmendin çüşkenni.	Borçludan biteni al, değirmenden düşeni.
Qesemxorniñ ömri qisqa.	Yemincinin ömrü kısa olur.
Keslençükniñ ilan bolmiği miñ cilliq.	Kertenkelenin yılan olması için bin yıl gerek.
Kespidur halal Köñül bemalal. Kespidur haram Köñül bëaram.	Kazancı helal ise gönlü bimelel; kazancı haram ise gönlü biaram.
Qest qılğanni pes qıl.	Kastedeni küçük düşür.
Qeşqerniñ qışı az, Soğı etiyaz.	Kaşkar'ın kışı az, soğuğu ilkbahardır.
Qētiq içken qērimas.	Yoğurt yiyen yaşlanmaz.
Qētiq tökülse, cuqi qalar.	Yoğurt dökülse, bulantısı kalır.
«Kētimen» dep otuñni öçerme!	Gideceğim diyip odunu söndürme!

Ketken k��ler, ketmenlengen k��lmes.	Giden gelir, g��m��len gelmez.
Ketmen ��p��an za��ra yept��, O��da yatq��n girde.	��apa yapan kara ekmek yemi��, sırt ��st�� yatan beyaz ekmek.
Ketmen ��p��may nan nede, Seper ��iq��may mal?	��apa yapmadan ekmek nerde, sefere ��ımdan mal?
Ketmenni alqitip ��p, ��al��nini salqitip.	��apanını atlatarak yap, ��algıyı ��alarak..
Ketmenni ��n��lap talla, ��al��nini ��n��dap.	��apanını ��l��p se��, tırpanını basarak sıkı��tır.
Ketmenni g��la��lap ur, Xi�� quysa�� qumla��lap.	��apanını kula��layıp vur, kerpi�� d��kersen samanlayıp d��k.
Qeyer a��rısı can ��u yerde.	Neresi a��rırsa can oradadır.
K��yik oqsız��a u��raydu, Bala qaza yoqsız��a.	Geyik oksuz ki��iye rastlar, bela-kaza yoksula.
K��yik olap taqqa ��iq, Yarni boylap baqqa.	Geyik avlayıp da��a ��ık, y��ri arayıp ba��a.
K��yinki pu��man ��zen��e d������n.	Sonraki pi��manlı�� kendine d������n.
Kigiz kimni��n bolsa, biligi talar.	Ke��e kimin ise, bile��i yorulur.
Qig��siz yer pulsiz yer.	G��bresiz toprak, parasız yer.
Kimki bolsa xu�� ��irayu, xu�� qiliq, Dayıma k��rgey cahanda yax��iliq.	Kimin y��z�� ve huyuhu�� ise, d��nyada s��rekli iyilik g��r��r.
Kimki heq ��ira��nı yandurdi qoydi, Ani kim «p��v» dedi, sa��ili k��ydi.	Kim hak ı��ı��nı yandırıp koydu, onu kim ��fledi sakalı yandı.
Kimni��n ilpiti yax��i, ��unı��n k��n��li ��a��.	Kimin ��lfet iyiye, onun g��nl�� memnundur.
Kimni��n m��li kimge qalmas, Kimni��n yari kimge.	Kimsenin malı kimseye kalmaz, kimsenin y��ri kimseye.
Kim ��zini «bende» der, K��zini cumup gende yer.	Kim kendine “k��le” der, k��z��n�� kapatıp g��bre yer.
Kir cuy��anda kirer y��ri��n bolsa, Ba�� tari��anda barar y��ri��n bolsun.	��ama��ır yıkayınca girece��n yerin varsa, ba�� taradı��ında gidece��n yerin olsun.

Kirer işiğini qattiq yapma!	Girdiğin kapıyı sert kapatma!
Kirer yerin keñ bolsa, Têrer yerin nem bolmas.	Gireceğin yeri geniş ise, ekeceğin yer nem olmaz.
Kiriştin aval çiqışni oyla.	Girmeden önce çıkışı düşün.
Kirmigen işiği yoq, Baş tiqmığan töşügi.	Girmeyen kapısı yok, baş sokmayan deliği.
Kişen altun bolsimu kişen.	Zincir altın olsa da zincirdir.
Kişi bergenge quş toymas.	Başkası verdiğinde kuş doymaz.
Kişi berse minnetlik, Mêhnet berse qimmetlik.	Başkası verse minnetli, emek verse değerli(dir).
Kişidiki pul çüşidiki pul.	Başkasındaki para düşteki para.
Kişidin haya ketse, İşiğa bala kélur.	İnsandan utanma gidince, işine bela gelir.
Kişi eqli bilen bay bolğıçe, Öz eqliñ bilen taday bol.	Başkasının aklıyla zengin olmaktansa, kendi aklın ile fakir ol.
Kişige qilğan kişide qalmas.	Başkasına yapılan başkasında kalmaz.
Kişige külme, özeñ ciğlaysen.	Başkasına gülme, kendin ağlarsın.
Qişige sanisa özige, Qaşqa sanisa közige.	Başkalarına kötülük beslersen kendine, kaşına kötülük beslersen gözüne (gelir).
Kişi qayğusi etekte, Öz qayğusi cürekte.	Başkasının kaygısı etekte, kendi kaygın yürekte.
Kişi mêli ilkinde bolsimu sêniñ emes.	Başkasının malı elinde olsa da senin değildir.
Kişiniñ êsili ölgende biliner.	İnsanın aslı ölünce anlaşılır.
Kişiniñ hôrmiti tilida, Qudriti qolida.	İnsanın hürmeti dilinde, kudreti elindedir.
Kişiniñ tiliğa baqma, diliğa baq.	İnsanın diline bakma, gönlüne bak.
Kişiniñ tüğmidek eyivi körüner, Öziniñ tögidek eyivini körmes.	Başkasının düğme kadar ayıbı görünür, kendisinin deve kadar ayıbı görünmez.
Kişiniñ yêrige işlep, Qaldim lêvimni çişlep.	Başkasının yerine çalışıp, dudağımı ısırtıp kaldım.

Kişi zëniti bilik.	İnsanın ziyneti bilgidir.
Kitap eqıl bulıǵı. Kitap vapadar dost.	Kitap akıl kaynaǵı, kitap vefalı dost.
Kitapsız o quş qanatsız quş.	Kitapsız okumak kanatsız kuş (gibidir).
Kitaptin süret izdime hêkmet izde.	Kitaptan resim arama, hikmet ara.
Kiyimniñ kiri cuysa kêter, Köñülniñ kiri êytsa.	Elbisenin kiri yıkansa gider, gönlün kiri konuşulsa gider.
Qız bolsimu dölet quşı.	Kız olsa da devlet kuşu.
Qız dëgen salǵa teşi.	Kız dediǵın mancınık taşı.
Qızǵançuqniñ êşi qosaqqa dora.	Kıskancın aşǵı mideye ilaç.
Qızǵın heriket tüvi beriket.	İstekli hareketin sonu bereket.
Qızı barnıñ nazi bar, Oǵlı barnıñ sazi.	Kızı olanın nazı olur, oǵlu olanın sazi.
Qızı bar öy seremcan.	Kızı olan ev düüzenli (olur).
Qızılça bolsa qent bar, Terek bolsa pen.	Pancar olsa şeker var, kavak ağacı olsa tahta.
Qızıl et qalmas, qızıl bet qalar.	Kızıl et kalmaz, kızıl sayfa kalır.
Qızıñ boy yetse cuganlıǵını alidu, Oǵluñ er yetse cigitliǵını.	Kızın büyürse kadınlıǵını alır; oǵlun biyürse yiǵitliǵını.
Qızıñǵa cëniñ êçisa, këliniñni qedirle	Kızına kıyamıyorsan, gelinine iyi bak.
Qızıñǵa tacu-text tiligiçe, Timaqtek bexit tile	Kızına tac ile taht dileyeciǵına, tırnak kadar baht dile.
Qızını uzatqanǵa qiriq cil tegme	Kızını uzatana (vermek isteyene) kırk yıl yaklaşma.
Qızıñni aşığıǵa ber	Kızını sevdiǵına ver
Qızıñniñ töride oltargiçe, Oǵluñniñ bosuǵisida oltar.	Kızının misafır köşesinde oturacağına, oǵlunun eşiginde otur.
Qız qerisa, qazi bolur, Qerigimu razi bolur.	Kız yaşlansa kadı olur, yaşlıya da razı olur.
Qızlıq öyge qiriq at bağlinar.	Kızlı eve kırk at bağlinır.

Qizliq öy qudisiz bolmas.	Kızlı ev dünürsüz olmaz.
Qizni anisi saqlisun, Oğulni atisi.	Kızı anası korusun, oğlanı babası.
Qizniñ balisi xeverçi.	Kızın çocuğu haberci(dir).
Qizniñ ceni qirik.	Kızın canı kırık (kız dayanıklı olur).
Qizniñ közi qizilda.	Kızın gözü kırmızıda.
Qiz oymak tutsun, Cigit oğaq.	Kız yüksük tutsun, yiğit orak.
Qil arqanğa kuvet.	Kıl halata kuvvet.
Qiliç qinğir bolsimu, qiniğa toğra kirer.	Kılıç eğri olsa da kınına doğru girer.
Qiliç öz qinini kesmes.	Kılıç kendi kınını kesmez.
Qiliç yarisi püter, til yarisi pütmes.	Kılıç yarası kapanır, gönül yarası kapanmaz.
Qiligini bilmigen atniñ yēniğa barma	Huyunu bilmediğin atın yanına gitme
Qilni qiriq yaridigan bēğinniñmu gēli bar.	Kılı kırk yaran beyinin de boğazı var.
Qimirliğan qir aşar, Midirliğan dön.	Kımıldayan yamaç aşar, hareket eden tepe.
Qinğir iş qirgin iş.	Eğri iş kırgın iş.
Qinğir işniñ qiyiği qiriq cilda eçilar.	Eğri işin açığı kırk yılda açılır.
Qinğir qaşşa bolsimu, bayniñ qizi er tallar.	Eğri burun olsa da, zenginin kızı yiğit seçer.
Qiriq aşçidin bir başçi yaxşı.	Kırk aşçıdan bir şef daha iyidir.
Qiriq cilda bir eşek oyuni.	Kırk yılda bir eşek oyunu.
Qiriq cil qirgin bolsa, ecili yetken öler.	Kırk yıl kıran olsa, eceli gelen ölür.
Qiriq ciñne bir cuvalduz bolmas.	Kırk iğne bir çuvaldız olmaz.
Qiriq kişi bir yaq, Qinğir kişi bir yaq.	Kırk kişi bir tarafa, eğri kişi bir tarafa.
Qiriq qoyğa bir öşke baş.	Kırk koyuna bir keçi baştır.

Qırıq kün yaqqan yamğurdin selkip ötken su yaxşı.	Kırk gün yağın yağmurdan silkip geçen su iyidir.
Qırıq öy quda bolsa, Qırıq cil qirgin bolmas.	Kırk ev dünür olsa, kırk yıl kırınlık olmaz.
Qirsiz yer bolmas, hünersiz er.	Kenarsız yer olmaz, hünersiz kişi olmaz.
Qışnıñ gëmini yazda qıl, Yaznıñ gëmini qışta.	Kışın kaygısı yazda çek, yazın kaygısını kışta.
Qışnıñ gülü ot.	Kışın çiçeği ot.
Qışnıñ közi qarğı.	Kışın gözü kördür.
Qışnıñ soğı tendin öter, Etiyaznıñ soğı candin.	Kışın soğuğu teni delip geçer, ilkbaharın soğuğu canı delip geçer.
Qış peslimu iş pesli.	Kış dönemi de iş dönemi.
Qoğunnıñ pişşığı uzun pëlekte.	Kavunun olgunu uzun dalda (olur).
Qoğunnıñ yaxşısını işt yer.	Kavunun iyisini köpek yer.
Qoğun pişsa pëlekte turmas.	Kavun olgunlaşsa sepette durmaz.
Qoğun yëseñ seher ye, Seher yëmiseñ zehir ye!	Kavun yiyeceksen sabah ye, sabah yemezsen zehir ye
Qol baştin eğiz.	El baştan yüksek(tir).
Kol içige eğiler.	El içine eğilir.
Qoli gülñiñ yoli gül.	Becerikli olanın yolu çiçek(tir).
Qoli oçuqnıñ yoli oçuq.	Eli açık olanın yolu açık(tır).
Qoli sus kasıp oñmas.	Eli yavaş esnaf başarılı olmaz.
Qoli tekkennıñ ağzi teger.	Eli değenin ağzı değer.
Qoli uzun xış tizar, Qoli kalte iş buzar.	Eli uzun kerpiç dizer, eli kısa iş bozar.
Qolni kesmigiçe qan çıqmas.	Elini kesmedikçe kan çıkmaz.
Qolundin kelse gül qıs.	Elinden gelirse çiçek tak.
Qoluñ yağ bolsa, qonçıñğa sürke.	Elin yağ ise, botuna sür.
Qomaq başni qazanga yolatma	Kel başını kazana yaklaştırma.

Qonaqqa aş ber, étiga boguz!	Misafire yemek ver, atına yem
Qonaqliqta maş bolmas, Qeri yènip yaş.	Mısırlıkta nohut olmaz, ihtiyarlık dönüp genç.
Qonaqniñ qüni üç, üçtin kèyin köç	Misafirin günü üç, üçten sonra göç.
Qonaq tallap qonidu.	Misafir seçip geceler.
Qorada qotan bolsa, toqquzi tel.	Evinde ahır olsa her şey tamam.
Qorqqaq aval tildin qalar.	Korkak önce dilden tutulur.
Qorqqaq elge zaval keltürer.	Korkak, memlekete zeval getirir.
Qorqqaqni qoğlisañ batur bolidu.	Korkağı kovalasan yiğit olur.
Qorqqaqniñ közi çoñ, horunniñ sözi.	Korkağın gözü büyük, tembelin sözü.
Qorqqaq öz sayisidin qorqar.	Korkak kendi gölgesinden korkar.
Qorqqan cayda cin bar.	Korkan yerde cin var.
Qorqqanğa qoş körüner, İkki yayı beş.	Korkana zor görünür, iki yayı beş.
Qoruyğanğa qurut çüşer	Kavrulmuşa kurt düşer.
Qoşqar bolar qoziniñ, Qaq manliyi dön keler.	Koç olacak kuzunun, tam alnı kabarık gelir.
Qoşta yoq, omida yoq xamanda bar.	Ekerken yok, biçerken yok, harmanda var.
Qoşulmaq tes, ayrılmaq asan.	Katılmak zor, ayrılmak kolay.
Qotan börisiz bolmas.	Ağıl kurtsuz olmaz.
Qotanda qoyun bolsa, Kozanğa meyiñ bolar.	Ağılda koyun varsa, testinde şarabın olur.
Qoy bilen böre bir qotanğa qışlimas.	Koyun ile kurt bir ağılda kışlamaz.
Qoyçiniñ tayiği riskiniñ ayiği.	Çobanın sopası, rızkının sonu.
Qoy haydakta, at bağlaqta semiridu.	Koyun sürüldüğünde, at bağlandığında semirir.
Qoy körmigen qoğlap öltürer, İpek körmigen uglap.	Koyun görmemiş kovalayıp öldürür; ipek görmemiş okşayıp.

Qoyni qotanda sat, Aşni orida.	Koyunu ağılda sat, yemeği yerinde.
Qoy oğrisiniñ köpi qassap.	Koyun hırsızının çoğu kasaptır.
Qoy ölemdu, qozimu? Aş-taxta sunamdu, cozimu	Koyun ölecek mi kuzu mu? Aş tahta kırılabak mı sandalye mi?
Koza künde sunmas, künide sunar.	Testi her gün kırılmaz günü gelince kırılır.
Qoza tuğulsa yaylaqta bir ot oşuq öner.	Kuzu doğsa yaylada bir ot fazladan biter.
Qoziçaqnıñ qismiti qara-köli tərisi.	Kuzucuğun kısmeti kara derisi.
Köçetni kim tikse, sayibi şuniñ.	Fidanı kim dikse gölgesi onun(dur).
Köçtüm öçtüm	Göçtüm söndüm.
Kökke baqma köpke baq	Göge bakma, çoğunluğa bak
Köklem emgek bilen körkem.	Bahar emek ile güzeldir.
Kökni körüp, köksünü kerme.	Göğü görüp, göğsünü germe.”
Köktin arpa yağsimu, Eşekniñ yeyişi saman.	Gökten arpa yağsa da eşeğin yiyeceği samandır.
Köktin izdigenni yerdin tapisen.	Gökte aradığını yerde bulursun.
Kökünek öz yeride gaz alur, Özge yerde başu-közi taz bolur.	Ördek kendi yerinde kaz avlar, başka yerde başı gözü kel olur.
Kölniñ etini bəliğı çiqirar.	Gölün adını balığı çıkarır.
Kömsem pişarmu, yapsam tutarmu.	Gömsem pişer mi, yapsam tutar mı
Kömür kömürge dermiş: hey, üzi qara!	Kömür kömüre dermiş: Hey, yüzü kara!
Kömürni kolığanğa yaqtur, Malni bodığanğa baqtur.	Kömürü çıkartana yaktır, malı semirtene baktır.
Köñli belüngenniñ özi bölüner.	Gönlü bölünenin kendi de bölünür
Köñli sunuqqa gül sun.	Gönlü kırılmışa gül ver.
Köñlün qalğan yerge barma	Gönlünün kaldığı yere gitme.

Köñül ağrığını koçıda éytma	Gönül ağrısını her yerde söyleme.
Köñül dervazisiz qesir.	Gönül kapısız saray(dır).
Köñülde yoqniñ özi yoq.	Gönülde olmayanın kendisi de yok.
Köñülge kelgen qoldin kelse, Pütmeýdiğan iş bolmas.	Gönüle gelen elden gelse, bitmedik iş yoktur.
Köñül kimni söyse, şu çirayliq	Gönül kimi sevse, güzel odur.
Köñül köñül bilen sunulğan bir tal qaqtınmu öser.	Gönül, içtenlikle sunulan bir tane kuru meyveden de yükselir.
Köñül köñüldin su içer.	Gönül, gönülden su içer.
Köñülniñ közi bolmisa, Köz dëgen tam töşügi.	Gönlün gözü yoksa, göz dediğin dam deliği.
Köñülniñ közi yoq.	Gönlün gözü yok
Köñül oyğa toymaydu, Seteñ toyğa.	Gönül düşünceye doymaz, süslü düğüne.
Köñül pulğa sëtılmas.	Gönül parayla satılmaz.
Köñülsiz gepniñ keçikkini yaxşı.	Kötü sözün gecikmesi iyidir.
Köp anla, az sözle	Çok düşün, az konuş.
Köp bilen keñeş, Özeñniñ bilgini ela.	Çok kişiyle danış, kendi bildiğin iyidir.
Köp bilen körgeñ toy.	Çok ile gören düğündür.
Köp bilseñmu, köptin artuq bilmeysen	Çok bilsen de çoktan fazla bilmezsin.
Köp bolsa kéter, Az bolsa yéter.	Çok olsa gider, az olsa yeter.
Köp cürgenge egeşme, Köp bilgenge egeş.	Çok gezene takılma, çok bilene takıl.
Köpçilik bilen oynaşma	Herkesle oynaşma
Köpçilik tikilse, tağmu qozğılar.	Çoğunluk birleşirse, dağ yerinden oynar.
Köp dep, azdin kuruq qalma	Çok diyerek azdan olma.
Köp gep eşekke cük.	Çok laf eşeğe yük (olur).

Köp ilqinin içide aqsaq qulun bilinmes	Çok yolkının arasında topal kulun bilinmez.
Köp könlidin çıqqan akil.	Çok gönülden çıkan akıl.
Köp tiligi köl.	Çoğunluğun dileği göl.
Köp tükürse köl bolar.	Çoğunluk tükürse göl olur.
Köp yamğur yerni buzar, Pitne iğva elni.	Çok yağmur toprağı bozar, fitne obayı.
Köp yaşığan bilmes, Köpni körgeñ biler.	Çok yaşayan bilmez, çok gören bilir.
Körmeye közi yoq, atarğa oqi.	Görmeye gözü yok, atmaya oku.
Körgeñ bilen köz toymas, Şoxluğini qız qoymas.	Görmekle göz doymaz, kız yaramazlığı bırakmaz.
Körgeñ köz, alğan eqil.	Gören göz, alan akıl.
Körmigenniñ koçisi tola, Meynet xotunniñ boqçisi.	Görmeyenin sokağı çok, kötü kadının bohçası.
Körse közge payda, Söyse cürekke.	Görse göze fayda, sevse yüreğe.
Körüngenge köymey, Köyüngenge köy.	Görünene yanma, ilgilenene yan.
Körüngeñ tağ cırağ emes.	Görünen dağ uzak değildir.
Köygeñ cuganga at tēziği ay körüner.	Seven kadına at tezeği ay görünür.
Köygeñ otniñ tütüni az	Yanan ateşin dumanı az (olur).
Köz bilen kördiñmu? Qulaq anlığan yalğan.	Göz ile gördün mü? Kulağın duyduğu yalandır.
Közdin cırağ köñüldin cırağ.	Gözden uzak olan gönülden de uzak olur.
Közge ilmiğan putqa çomaq.	Göze ilişmeyen ayağa çomak.
Közi açniñ bağıri taş.	Gözü aç olanın bağıri taş olur.
Közi midirliğandin qorq.	Gözü döñenden kork.
Közi yamanniñ sözi yaman.	Bakışı kötü olanın sözü de kötü(dür).

Köz qorqqaq, qol batur.	Göz korkak, el cesur
Köz könülñeyn eynigi.	Göz gönlün aynasıdır).
Köz körmeý, könül söýmes.	Göz görmeden gönül sevmez.
Köz nede mehir şu yerde.	Göz neredeyse sevgi oradadır.
Közün aýrýsa qoluñni tart, Qosugıñ aýrýsa ñepsıñni.	Gözün aýrýsa elini tut, karnın aýrýsa nefsini.
Közünge kim qum çaýsa, Düşmenlikñeyn belgüsü.	Gözüne kim kum saýarsa, düşmanlık alametidir.
Köz yetmigen yerge söz yeter.	Gözün ulaşmadığı yere söz ulaşır.
Quçaqqa patmıgan qoltuqqa patmas.	Kucağa sığmayan koltuğa sığmaz.
Quda bolğıçe sinaş, quda bolgaç silaş	Dünür oluncaya kadar dene, dünür olunca iyi geçin.
Quduqqa tükürme, özeñ içisen	Kuyuya tükürme, suyunu kendin içersin
Qulaqtın köz heq.	Kulaktan göz hak.
Qulan beşığa iş çüşse, quyruğıga sir eytmas.	Eşegin başına iş gelse, kuyruğundan gizler.
Qulan quduqqa çüşse, quligida paqa oynar.	Eşek kuyuya düşse, kulağı da kurbağa oynar.
Qul bolup yaşığandin, merdane ölgen ela	Köle olup yaşamakatan, merdane ölmek ala.
Quldek işlep, begdek ye	Kul gibi çalış, bey gibi ye
Qulluq qılсан gociğa, Ciqilisen origa.	Kulluk edersen mal sahibine, düşersin çukura.
Qum ciğılsa taş bolmas.	Kum yığılsa taş olmaz.
Qurallıq düşmenge bolmıganda teñ, Purset küt, qilmıgın unıñ bilen ceñ!	Silahlı düşmana eşit olmadığında, fırsat bekle, onunla savaş etme
Quruq gepke qosaq toymas.	Boş laf karın doyurmaz.
Quruq qoşuq eğız citar.	Boş kaşık ağız yırtar.
Quruq sölettin quruq sevet yaxşı.	Boş yere büyüklenmekten boş sepet daha iyi.

Quruq söz, quruq töhmettin saklan	Boş laf, kuru iftiradan kendini kuru.
Qurutniñ ilaci qaynaq su.	Kurdun çaresi kaynamış su.
Qurut yağaçni içidin yer.	Kurt ağacı içinden yer.
Quş danga toymas, Quzğun qanga.	Kuş tohumu doymaz, kuzgun kana.
Quşqaç basqan yerdin qaç	Serçenin bastığı yerden uzak dur
Quşqaç bolsimu göş.	Serçe olsa da et
Quşqaç qerisa, cañgalçi bolidu, Cugan qerisa cañçalçi.	Serçe yaşlansa ormancı olur, gelin yaşlansa kavgacı.
Quşqaçlar çirik-çirik, Ölmigiçe tirikçilik.	Serçeler cıvıl cıvıl, ölmedikçe hayata devam.
Quşqaçniñmu köñli bar.	Serçenin de gönlü var.
Quşqaç purrida qılsa, Cürigi şurrida qılar.	Kuş uça, yüreği çarpar.
Quşqaçtin qorqqan tერიq tერიmas.	Serçeden korkan darı ekmez.
Quş qaniti bilen, Adem eqli bilen.	Kuş kanadı ile, insan aklı ile.
Quş qaniti bilen uçup, quyruğı bilen qoñar.	Kuş, kanadı ile uçar, kuyruğı ile konar.
Quş qerisa dereqqe qonmas.	Kuş yaşlansa ağaca konmaz.
Quşniñ tilini quş biler, İşniñ tilini işçan.	Kuşun dilini kuş bilir, işin dilini çalışan.
Quşni yem bilen aldaydu, Ademni pem bilen.	Kuşu yem ile aldatırlar, insanı zeka ile.
Qutluq mēhman kelse, qoy qoşlap tuğar.	Uğurlu misafir gelse, koyun çift doğar.
Quvluqtin şumluq tuğular.	Kurnazlıktan bela doğar
Quyaşliq hava tenge dava	Güneşli hava bedene ilaçtır.
Quyaştımu dağ bar.	Güneşte de ateş vardır
Quyaştin üz örisen, qiyametni körisen, Cin çiraqnıñ nuriğa teşnayu-zar ölisen.	Güneşten yüz çevirirsen kıymetini görürsün, mum ışığına hasret gidip ölürsün.

Quyruğı uzun üşşimes Xotuni ubdan şümşimes.	Kuyruğı uzun üşümez, hatunu iyi üzülmez.
Quyruc körşitip, öpke sėtiptu.	Kuyruk gösterip, akciğer satmış.
Quzğun aç qalsa, tirikni yeydu.	Kuzgun aç kalsa, canlıyı yer.
Quzğun dēgen teyyar tap.	Kuzgun diye hazır bul.
Küç atisini tonumas.	Güç atasını tanımaz.
Küç barida yer toni, Eqıl barida el	Güç varken yeri tanı, akıl varken ili.
Külelmisen, hēcayma	Gülemiyorsan sırtıma
Külme kişiniñ derdige, Özeñge keler etige.	Gülme başkasının derdine, kendi (başına) gelir yarın.
Kül tam bolsa, tüvi boş bolar, Küyoğul oğul bolsa, köñül xuş bolar.	Kül tam olsa, dibi boş olur. Damat oğul olsa, gönlü hoş olur.
Künde miñ ölgendin bir ölgen evzel.	Günde bin defa ölmekten bir defa ölmek iyidir.
Kündeşlik köñül geşlik.	Kıskançlık gönlü üzer.
Kündeşlik öyde külpet.	Kıskançlık olan evde külfet (olur).
Künj körimen dēseñ, seher tur	Gün görmek istersen, erken kalk
Künlük işiñni seherdin başla, Cilliq işiñni bahardin.	Günlük işini sabahtan başla, yıllık işini bahardan.
Künlük yolğa çıqsañ, ayliq ozuq al	Günlük yola çıksan, aylık azık al
Künniñ közi bar, tünniñ qulığı.	Gündüzün gözü var, gecenin kulağı.
Küreş qurvansız bolmas.	Mücadele kurbansız olmaz.
Küreşte tuğulğan oğlan, Küreş bilen can bērer.	Mücadelede doğan oğlan, mücadele ile can verir.
Kütüş hemmidin ēgir	Bekleyiş her şeyden ağır(dır).
Kütkeniñ vaqti ötmes, Aldırıganniñ işi pütmes.	Bekleyenin vakti geçmez, şaşıranın işi bitmez.
Küyoğluñ yaman bolsa, Qiziñdin kör.	Damadın kötü ise, kızından bil. Gelinin kötü ise, oğlundan bil.

Kəliniñ yaman bolsa, Oğlundin kör.	
Küyoğul keldi xan keldi.	Damat geldi han geldi.
Küzde bir hayda, köklemdə yüz	Güzde bir bekle, baharda yüz.
Küzde ciğsañ qışta yeysen	Güzde yığsañ kışın yersin.
Laçın baqqan oçiniñ olcisi çaqqan.	Doğan bakan avcının ganimeti çeviklikdir.
Lale ot içidimu körüner.	Lale ot içinde de görünür.
Lalma iştniñ iştiyi çon.	Kuduz köpeğin iştahı büyük (olur).
Lampisi yoq saray, Men qayan baray.	Lambası olmayan saray, ben nereye gideyim.
Lay etsen, samanlıq qıl, Üzüm tikseñ baranlıq.	Çamur yapacaksan samanlı yap, üzüm dikeceksen bağ yap.
Layıgini tapmığan Canni-canğa qatmıgay.	Kendine uygun olanı bulmayan, canını cana katmaz.
Laysız su bolmas, paqisiz köl.	Çamursuz su olmaz, kurbağasız göl.
Laza yesen, tətıp ye, Samsaq bilen qətıp ye	Biberyyeceksen yatarak ye, sarımsak ile beraber ye
Leglekniñ kelişini sorima, Yenişini sora	Leyləğin gelişini sorma, dönüşünü sor.
Leşker bəşi tedbirlik bolsa, Düşmen bəşi tapanda.	Komutan tedbirli ise, düşmanın başı ayakaltında(dır).
Levzi halallıq dilğa aramlıq.	Sözü doğruluk gönle rahatlıktır.
Leyliniñ hösnini körmekke, Mecnunniñ közi kerek.	Leyla'nın güzelliğini görmeye, Mecnun'un gözü gerek.
Loli qoldin alidu, oğri yoldin.	Çingene elden alır, hırsız yoldan.
Loliniñ eşigini suğar, pulini al	Çingenenin eşeğini sula, parasını al
Maxtanganniñ öyige barma, Kərilgenniñ toyıga!	Övünenin evine, kendini beğenenin düşününe gitme.
Maxtanma ğaz, hüniriñ az	Övünme kaz, hünərin az.
Maqulğa cavap yoq.	Tamam'a cevap yok.

Mal aççığı can aççığı.	Mal acısı can acısı(dır).
Mal baqqanniñ barmıǵı may.	Mal besleyenin parmağı yağ (olur).
Mal baqqanniñ mēliǵa baq	Mal bakanın malına bak
Mal bayniñ, can xudaniñ.	Mal zenginin, can Allah'ın
Mal bolsa, momam baqar.	Mal olsa nenem bakar.
Mal-duniya tēpilar, adem tēpilas.	Dünya malı bulunur, insan bulunmaz.
Mal ēgisidin oǵrı küçlük.	Mal sahibinden hırsız daha güçlüdür.
Mal ēgisini dorimisa haram.	Mal sahibini yansıtmıyorsa haramdır.
Malǵa bersen saz yemiş, Baqar seni yaz ve qış.	Mala harika yem verirsen, yaz ve kış sana bakar.
Malni kēpekke al, Baqquçış altunga.	Malı kepeǵe al, çobanı altına.
Malni mal tapar.	Malı mal bulur.
Malniñ bēşi toxu.	Malın başı tavuktur.
Malni tapqanǵa baqtur, Otunni çapqanǵa yaqtur.	Malı bulana baktır, odunu kesene yaktır.
Mal ozuǵı dalada, Er ozuǵı yolida.	Malın rızkı yaylada, erin rızkı yolunda.
Mal padisi başsız bolmas.	Mal sürüsü başsız olmaz.
Mal saqlima, ar saqla.	Mal saklama, namus sakla.
Mal semerse, yağ bolar, Yer semerse bağ.	Mal semirse yağ olur, toprak semirse bağ.
Mal tapqanniñ tili uzun.	Mal bulanın dili uzun (olur).
Mal tapqıçe, eqil tap	Mal bulacaǵına akıl bul
Mal töldin ösidu, hēsap nöldin.	Mal dölden büyür, hesap sıfırdan.
May aynisa, tuz sal	Yağ çoǵalsa, tuz koy!
May qaçisi tēşidin melum.	Yağ kabı dışından bilinir.
May küreşçan ay	Mayıs mücadele ayıdır.

Mazarlıqta öy bolmas, Topiliq yerde o.	Mezarlıkta ev olmaz, topraklı yerde o.
Meddah gep sêtiştin uyalmas, horun pişt bêqıştin.	Meddah söz sataşmasından utanmaz, tembel bit öldürmekten.
Mêhman aş dep kelmes.	Misafir yemek diye gelmez.
Mêhman atañdin uluq.	Misafir babandan uludur.
Mêhman az oltirip, köp sinar.	Misafir az oturup çok dener.
Mêhmanniñ ezizi qildin inçike.	Misafirin değerlisi kıldan ince(dir).
Mêhmanniñ kêtışini sorima, kelişini sora.	Misafirin gidişini sorma, gelişini sor.
Mêhman sayıpxağa eziz, Sayıpxan mêhmanga.	Misafir Seyiphan'ga aziz, Sayıphan misafire.
Mêhnet bayliq.	Mihnet zenginliktir.
Mêhnet bexit keltürer.	Mihnet şans getirir.
Mêhnet bilen mal tēpip, hesret bilen kün kördüm.	Mihnet ile mal bulup hasret ile gün gördüm.
Mêhnet hōrmet taci.	Mihnet, hōrmet taci.
Mêhnet qildiñ himmet qildiñ.	Mihnet ettin himmet ettin.
Mêhnet qilğan er, mēvisini yer.	Mihnet eden kişi karşılığını alır.
Mêhnet, Mêhnetniñ tēgi rahat.	Mihnet, mihnetin altı rahatlık.
Mêhnettin kelse bayliq, Turmuş bolar çirayliq.	Mihnetten gelse zenginlik, hayat güzel olur.
Mêhnet yerde qalmas, Mêhnetsiz rahat bolmas.	Mihnet yerde kalmaz; mihnetsiz rahat olmaz.
Mexsiti yoq kişiniñ, Rivaci yoq işiniñ.	Amacı olmayan kişinin işinin ilerlemesi yok.
Mekke bilen Bağdatni bizmu kergen, burader.	Mekke ile Bağdat'ı bizde gören kardeş der.
Mēlini qurutimēn dēgen pul qılar, Dēnini qurutimen dēgen un.	Malı yok edeyim diye paraya çevirir; tahılı yok edeyim diyen una.
Mēli toqnıñ eli toq.	Mala doymuş olanın eli doymuş olur.

Mêli yoq dep erdin keçme, Oti yoq dep yerdin.	Malı yok diye kocadan vazgeçme; otu yok diye topraktan.
Memliket xelqi bilen.	Memleket halkı ile (olur).
Mendin ötkiçe, eşisige yetkiçe.	Benden geçene kadar, sahibine ulaşana kadar.
Meniñ eşim sen bilen, Seniñ eşin kim bilen?	Benim işim seninle senin işin kiminle?
Mêniñ nepsim baladur, Ot ve suğa saladur.	Benim nefsim beladır; ateşe ve suya salar.
Men körmigen bazar emes, Pul bermiseñ nan bermes.	Benim gördüğüm pazar değil, para vermezsen ekmek vermez.
Menmu êdim seniñdek, Senmu bolarsen meniñdek.	Ben de senin gibiydim, sen de benim gibi olursun.
Mepige ügengen xanişniñ, Kemide bêşi qayar.	At arabasına alışan hanın hanımının gemide başı döner.
Mergen atqanda biliner, Batur çapqanda.	Okçu (atıcı) attığında bilinir, yiğit koştuğunda.
Mert bir êler, namert miñ.	Mert bir eler, namert bin.
Mert bol, tedbirkar bol	Mert ol, tedbirli ol.
Mert êlim dep meydanga çüşer	Mert vatanım diyip meydana iner.
Mertlik menğülük	Mertlik ebedilik(tir).
Mertni meydanda sina	Yiğidi meydanda dene.
Mert oğlan mëyip bolmas, Mëeyip bolsa, eyip bolmas.	Mert kişi sakat olmaz; sakat olsa ayıp olmaz
Mert tuğulğan merdane öler.	Mert doğan merdane ölür
Mesçitke mora yoq, Adetke dora.	Mescitte baca yok adete çare.
Meslekdaş elge yeğa yoq.	Hemfikir memlekette bela yok..
Meşiq bilen leşker qabil, Tebdir bilen serdar.	Asker talim ile güçlü; başkomutan tedbir ile.

Meşuq nede? Aşiq cıgılgan şe (her) de.	Maşuk nerde? Âşıkların ağladığı şehirdedir.
Mêvilik dereqqe taş teger.	Meyveli ağaç taşlanır.
Mêvisiz dereqniş şexi tik.	Meyvesiz ağacın dalı dik(tir).
Meydanda sinalğan elde eziz	Meydanda denenen memlekette azizdir.
Meydanga kirgen potisiz bolmas.	Meydana giren kuşaksız olmaz
Meyde ağritqan aş emes, Könül ağritqan dost.	Mide ağritan yemek değil, gönül ağritan dost (değildir).
Meyliş bolsa meyxane, Çilim bolsa seyxana.	Meylin varsa meyhane, tütün varsa kiler.
Milciş adem söz buzar, Qingir harvu yol.	Homurdanıp duran kişi söz bozar, eğri araba yol bozar.
Min anlıgandin bir qetim körge el.	Bin dinlemekten bir defa görmek iyidir.
Min dereqniş beşini bir palta çapar.	Bin ağacın başını bir balta açar.
Min qoşçığa bir başçı.	Bin çiftçiye bir amir.
Minliqqa böre tegse, Birlikke pıçaq cügreptu.	Binliğe kurt gelse, birliğe bıçak koşar.
Min ser ketse ketsun, Meñiş ketmisun.	Bin baş giderse gitsin, duruşun gitmesin.
Min serni yoqatqan bir-ser.	Bin başı yok eden bir baş.
Min tengeñ bolğıçe, Min öngeñ bolsun.	Bin tengen olacağına bin çeşitin olsun.
Min yoldaştın bir sırdaş yaxşı.	Bin yoldaştan bir sırdaş iyidir.
Mis qazanga lay tuvaq.	Bakır kazana toprak kapak.
Mitiniş yaminiş tügmeñdin pütün çiqar.	Un böceğinin kötüsü değirmenden bütün çıkart.
Molla baptin ötmes, Eşek yaptın.	Molla yararlı olandan geçmez; eşek kanaldan.
Molla barida tilişni tart, Usta barida qoluşni.	Mollanın yanında dilini tut, ustanın yanında elini.

Muhebbet dēgen bir söz, mezmuni duniya.	Muhabbet diye bir söz, anlamı dünya.
Muhebbet dil mēvisi.	Muhabbet gönül meyvesi.
Muhebbetlik kişiniñ qelbi yazdur, hergiz qış bolmas. Muhebbetsiz kişiniñ qelbi qıştur, hergiz yaz bolmas.	Muhabbetli kişinin gönlü her zaman yazdır, hiçbir zaman kış olmaz; muhabbetsiz kişinin gönlü kıştır, hiçbir zaman yaz olmaz.
Muhebbet ot	Muhabbet ateş(tir).
Munaridin taşlangan tirik qalmas.	Minareden atılan sağ kalmaz.
Musapir bolmiğiče, Musulman bolmas.	Gurbet görmeden Müslüman olmaz.
Musapirğa yaxşı qiliq qil, Tilnñni xuş, çiraynñni illiq qil	Gurbetçiye güzel huylu ol, dilini hoş yüzünü sıcak tut.
Musapir iştniñ quyruğı içkiri.	Gurbetçi köpeğin kuyruğu içerde.
Muş urmaqtin xiş quymaq yaxşı.	Yumruk vurmaktan kerpiç dökmek iyidir.
Muz ayriğan may yer.	Buz ayıran yağ yer.
Muzdin su tamar.	Buzdan su damlar.
Muzğa yōlenme, yavğa siğınma.	Buza dayanma düşmana sığınma.
Muzlisañ muz ye, Ussisañ tuz.	Üşüdüysen buz ye susadıysan tuz ye.
Mülkuñni sözleme, Qülkeñni sözle	Malını anlatma, gülüşünü anlat.
Nacinisniñ dosti yoq.	Cinssizin dostu olmaz.
Nacinisniñ mēhmanxanisidin, Dostuñniñ samanxanisi yaxşı.	Cinssizin misafir odasından dostunun samanlığı iyidir.
Nadan bilen sirlaşma	Cahil ile sırrını paylaşma.
Nadan çüşse bir cilliq, Çeçen çüşse miñ cilliq.	Cahil düşse bir yıllık, hatip düşse bin yıllık.
Nadanga cavap süküt.	Cahile cevap sessizliktir.
Nadanga ūlpet bolğan qan cutar.	Cahile dost olan kan yutar

Nadan qazanğa qaraydu, Tadan oçaqqa.	Cahil kazana bakar, kurnaz ocağa.
Nadanni qoysañ öz halığa, Salur sèni gëm çahığa.	Cahili kendi haline bıraksan seni gam kuyusuna salar.
Nadan pul telep qılar, Aqil ilim.	Cahil para ister,bilgili ilim ister.
Nağra-süney avazi ciraqtin yaxşı.	Davul zurna sesi uzaktan iyi gelir.
Naheq işta rivac, yoq	Haksız işte revaç yok.
Nainsap bir utlisa, Yette qoşuq utlar.	İnsafsız bir kazansa, yedi kaşık kazanır.
Nakes özgini aldaydu, Aqivet öz bəşini yalmaydu.	Alçak başkalarını aldatır, sonunda kendi başını yer.
Nalip ötme, gəlip öt	Feryad edip yaşama, kazanıp yaşa.
Namazdəgerde iş tüger, İş tügimise muş teger.	İkinci namazında iş biter, iş bitmezse yumruk gelir.
Namertniñ eşini içkiçe, Mertniñ qaçısını cuy	Namerdin aşını yiyeceğine merdin kâsesini yıka
Namerttin yardım sorisañ, Bir küni üzünge basar.	Namertten yardım istersen bir gün yüzüne vurur.
Nan bolmisa petir qıl	Ekmek yoksa yufka yap.
Nandin uluq taam yoq, Ademdin uluq kalam.	Ekmekten yüce yemek yok, insandan yüce söz.
Nan eslide can.	Ekmek aslında candır.
Nan iman.	Ekmek imandır.
Nan qedrini aç biler, Can qedrini yalıñaç.	Ekmeğin kıymetini aç olan bilir; can kıymetini çıplak.
Nan qoynumda, iş keynimde.	Ekmek koynumda köpek arkamda.
Nanniñ issiği yaxşı, Gepniñ pişsiği.	Ekmeğin sıcaklığı iyi, sözün olgunu.
Nan yemesniñ işiğa baq	Yemeği azın işine bak.
Nar yolida cük qalmas.	Deve yolunda yük kalmaz.

Natiq ezme bolsa, Meclis ehli dili xun.	Hatip boşboğaz ise meclis ehlinin gönlü kan olur.
Nativan köñülge töhmettin toqum	Zayıf gönle iftiradan sakın.
Nege barsa göcemirniñ göri bir.	Nereye varsa büyük emirin mezarı aynı.
Negme-nava toyda xop, İlpet yaxşı öyde xop.	Müzik ve ahenk düğünde iyi, arkadaş güzel evde iyi.
Negmisiz şarap qamçısız azap.	Müziksiz şarap kamçısız azap.
Neq tegse, xop külersiz	Tam dokunsa iyi gülersiniz.
Nepsi dëgen azdurar, Özige ora qazdurar.	Nefsi diye azdırır, kendine çukur kazdırır.
Nerqini bilmigen malnı alma	Fiyatını bilmediğin malı alma.
Nesihet aççiq, Mëvisi tatliq,	Nasihat acı meyvesi tatlıdır.
Nevre nème beridu? Baqquzup kör.	Torun ne verir, baktır gör.
Niyet qıl, Aña layiq Mëhnet qıl	Niyet et, ona layık mihnet et.
Niyiti buzuqnin qazini töşük.	Niyeti bozuk olanın kazanı delik olur.
Niyitiñ eger bolsa aq, Qün nuriğa köksün yaq	Niyetin temiz ise gün ışığına göğsünü dön.
Nur üstige ela nur.	İyi üstüne daha iyi.
Oçı dert yeydu, Baliliri et.	Avcı dert yer, çocukları et.
Oçıgimniñ çışı yoq, höl-quruqta işi yoq.	Ocağımın dişi yok, yaşta kuruda işi yok.
Oçuq künde yaqqan yamğurdin qorq, Külüp turup cigliğan aylamdin.	Açık günde yağan yağmurdan kork, gülüp ağlayan abladan.
Ogli barniñ orni bar, Qizi barniñ qedri.	Oğlu olanın yeri var, kızı olanın değeri.
Ogli bar oylap sözler, Qizi bar sèzip.	Oğlu olan düşünüp konuşur, kızı olan hissederek.

Oğul bala ciñ bolsa, Terek boyida pen bar.	Erkek çocuk sağlam ise kavak ağacının boyunda tahta var.
Oğuldin xever yoq, Qiz terep dumbaq çaptu.	Oğuldan haber yok, kız tarafı davul çalmış.
Oğul yaqqan çiraqni qizmu yaqar.	Oğlanın yaktığı ocağı kız da yakar.
Oğri alğan malğa ėgisi sevep.	Hırsızın çaldığı mala sebep olan mal sahibidir.
Oğri alğiçe «aqmen» deydu.	Hırsız alıncaya kadar “ben temizim” der.
Oğri aydıñdin qorqıdu.	Hırsız aydınlıktan korkar.
Oğri duniyani marap alıdu, Axiri yerge qarap qalıdu.	Hırsız dünyayı gizlice alır, sonra yere bakıp kalır.
Oğriğa mal kammu	Hırsıza mal eksik mi?
Oğri kün aşqiçe, Böre bel aşqiçe.	Hırsız gün doğana kadar kurt beli aşana kadar.
Oğrilangan mal bir, guman miñ.	Çalınan mal bir, şüphe bin
Oğriliq malniñ berikiti yoq.	Çalınmış malın bereketi olmaz.
Oğrini qaraqçi urar.	Hırsızı eşkıya vurur.
Oğri oğrini qarañguda tonuydu.	Hırsız hırsızı karanlıkta tanır.
Oqumay molla bolmas, İşlimey qolda.	Okumayan molla olmaz, çalışmayan elde.
Oquş başqa, uquş başqa.	Okumak başka, anlamak başka.
Oquş capalıq axiri vapalıq.	Okumak zahmetli sonu vefalı.
Oquş xamni pişirar.	Okumak hamı olgunlaştırır.
Oquşniñ deriyasi qış ėqip, yaz gonlarmış	Okumanın nehri kış akıp yazın donarmış.
Oquşniñ erte-keçi yoq.	Okumanın yarını geçi olmaz.
Oq yetmes yerge qiliç çapma	Ok ulaşmayacak yere kılıç vurma.
Oltarğan qiz ornini tapar	Oturan kız yerini bulur.
Omaşniñmu ötnisi bar.	Çorbanın da ödöncü var.

On ��iz kap-kaptin, Bir ��iz ��ap-��ap yax��i.	Onca konu��maktan harekete ge��mek iyi(dir).
Oni��an��a yon��an.	Onar��lm���a yontulmu��.
Oni ola o��i bilen, Toyni toyla toy��i bilen.	Av�� avc��i ile avla, d����n�� d����nc��i ile yap.
On k��lkinin bir ci��isi bar.	On g��lmenin bir a��laması olur.
O��n��n oyida, Sara��n��n koyida.	Hakikat d����n��ncede, delinin koynunda.
On tu��uttin bir ������k e��ir.	On do��umdan bir d������k a��ır.
Orman b��risiz bolmas.	Orman kurtsuz olmaz.
Orman��a ot ������ h��lu-quruq te�� k��yer.	Ormana ate�� d������, ��slak-kuru aynı yanar.
Ornida bolsa, ot ��ner.	Yerinde ise ot filizlenir
Oruq bilekke biley��z��k bo�� k��ler.	Zayıf bile��e bilezik bo�� gelir.
Oru��ni bilmigen o��aq tallaydu, ��z����ni bilmigen qolvaq.	Bi��meyi bilmeyen orak yorulur, y��zmeyi bilmeyen kayak.
Osmaylam��n��n on k����li bar, Bir k��ynek��e vesli yoq.	Osmaylam'ın on g��nl�� var bir g��mlek kadar var��lı��ı yok.
O��uq bolsa d��liti��, A��urm��i��n s��liti��	Fazla ise servetin, fazlala��mayan kuruntun.
O��uq d��let ba��qa tac.	Fazla servet ba��a tac
Ot bar yerde t��t��n bar, Su bar yerde k��t��m.	Ate�� olan yerde duman var, su olan yerde bakım.
Ot bilen oynaq��n��n ��yi k��yer.	Ate��le oynayanın evi yanar.
Ot bilen su tilsiz yav.	Ate�� ile su dilsiz d����man(dır).
Ot k��r��ngen yerge barma, ����t hav��i��an yerge bar	Ate�� g��r��nen yere gitme, k��pek havlayan yere git.
Otn��n teptidin qorqma, Dili pak��n��n eptidin.	Ate��n s��cak��lı��ından korkma, g��nl�� temizin simasından.
Otn��n t����da k��y��i��e, i��ide k��y	Ate��n d����nda yanaca��ına i��inde yan.
Otn��n t��t��n�� mora bilen.	Ate��n duman�� baca ile.

Otni yağ bilen öçirip bolmas.	Ateşi yağ ile söndürmək olmaz.
Ottuz çıştın çıqqan söz, Ottuz cutqa tarılar.	Otuz dişten çıkan söz, otuz yurda dağılır.
Ottuz kün roziniñ üç kün heyti bar.	Otuz günlük orucun üç günlük bayramı var.
Otun cigdiñ kül cigdiñ, Ot-çöp cigdiñ pul cigdiñ.	Odun yığdın, kül yığdın; ot çöp yığdın para yığdın.
Otun köygiçe, Xotun söygiçe.	Odun yanana kadar, hatun sevene kadar.
Otunniñ yamini şir-şir, Xotunniñ yamini gir-gir.	Ateşin fenası şir şir, kadının fenası gır-gır(dır).
Otun uşşığı bilen.	Odun ufağı ile.
Ot yaqqanniñ, Ton tapqanniñ.	Ateş yakanın, gocuk bulanın.
Oyçi oylap bolgiçe, Tavakelçi sudin öter.	Çok düşünene kadar tevekkülcü sudan geçer.”
Oylap iş qilğan uyalmas.	Düşünüp iş yapan utanmaz.
Oylimay qilğan işiñda, Künde goğa beşiñda.	Düşünmeden yapılan işte, her gün kavga başında.
Oylimigan yerdin tülke çıqıptu, Kütmigen yerdin külke.	Düşünülmeýen yerden tilki çıkmış, beklenmeýen yerden kahkaha.
Oymaqsız xotun bolmas, Tig-tebersiz er	Yüzüksüz kadın olmaz, bıçaksız erkek.
Oynalmigan baliğa, Oçaq aldı tar keler.	Oynayamayan çocuğa ocak önü dar gelir.
Oynap sözliseñmu, oylap sözle	Şakadan söylesen de düşünüp söyle.
Oynigili qız yaxşı, Teyilgini muz.	Oynamaya kız iyi, kaymaya buz.
Oysağ on kün kèter, Qırsağ qırıq kün.	Kazsan on gün gider kırsan kırk gün.
Ozuqluq at harmas.	Azıklı at yorulmaz.

Ödek bersen, �az alarsen, Ne q���, ne yaz alarsen.	�rdek versen kaz alırsın, ne k��� ne yaz alırsın.
�dek bilen �az oynar, �ivin bilen taz oynar.	�rdek ile kaz oynar, sinek ile kel oynar.
�dek bilen suxsurn��, Su �������ni xoptur, A��� bilen ma�ukn��, K�� b������ni xoptur.	�rdek ile k�������n su sa�ması ho�tur, ���� ile ma�u��n baki�ması ho�tur.
�dek��n ����ni yesen, �az��n peyida bol.	�rde��n etini yersen kazın pe�inde ol.
�k��z �ldi ota� ayrıldı.	�k��z �ld� ortak ayrıldı.
�ler ton��uz �l	�lecek domuz �l.
�lgen bolsa �n���n�i tanay. Tirik bolsa biligidin alay.	�lm��� ise �n���n�i ba�layayım, canlı ise kolundan tutayım.
�lgendin k���n ci�li����, �lmey turup sevep q�l	�ld�kten sonra a�layaca�ına, �lmeden sevap ����.
�lgen inek s�tl��k.	�lm��� inek s�tl� (olur).
�lgenn��n keynidin �l�p bolmas.	�lenin arkasından �lmek olmaz.
�lmigen canda �m�t bar.	�ıkmayan canda �mit vardır.
�lsem vesiyet, Qalsam nesihet.	�lsem vasiyet, kalsam nasihat.
�l�d��an canma, �ill��n atar yarg�.	�lecek canıma, hava atar yara.
�l�d��andek taet q�l, �lmeyd��andek oqet	�lecekmi�� gibi ibadet et, �lmeyecekmi�� gibi �alı�.
�l���n�i ��t yemes, Tirigini pi�t.	�l���n�� k����k yemez, dirisini bit.
�l����� g�r t�����anda, Tirikke t�r tepilar.	�l���� mezar bulundu��da, canlıya da say�ı k����i bulunur.
�l���n�� k���i yaman, Uru��aqn��n s���i.	�l��n�n nazarı k����, kavgacının s����.
�l���tin yamanlısan, �l�p ba�.	�lmekten korkuyorsan, �l�p g�r.

Ölüm barnıñ pulını çaçıdu, yoqniq �etigini a�ıdu.	���m zenginin parasını sa�ar, fakirin ete�ini a�ar.
���mdin ba�qısı tama�e	���mden ba�kası e�lence.
���mge tutudı�anmu pul, ���mni utudı�anmu pul	���me yakalayan da para, ���m� yenen de para
���m sorap kelmeydu, M��hman marap.	���m sorup gelmez, misafir g�zc�leyip.
���m ya�-q�r��a baqmas	���m gen�-ihtiyar bakmaz.
�����ge qarap k�m���.	�����ne bakıp g�m���.
�����tin qorqma, ���men bolup qeli��tin qorq	���mekten korkma, ���ecek kadar olup kalmaktan kork
���le��ken i���n� quyu��� ��re.	Barı��an k��pe��n kuyru�� dik (olur).
����r q��risimu, k����l q��rimas.	����r ya�lansa da g�n�l ya�lanmaz.
����r ozar, h���n tozar.	����r ge�er, g�z�ellik gider.
����r s��rimen d����, az ye, Abroy tapimen d����, az de	����r s��reyim dersen az ye, itibar kazanayım dersen az konu�.
������din me�izi tatlıq.	Eri��inden �ekirde�� tatlı.
���er malda ����m yoq.	B����yecek malda ����m olmaz.
����e d���en y����e yetmes, Y����e y����e, k����e yetmes.	Ke��i dedi��n y���e yetmez, y���e yetse g���e yetmez.
������ge ����t berip, quyu����din tutuptu.	Ke��iye pamuk �ekirde�� verip, kuyru��undan tutmu�.
�����n� be�����a kirg����me, Toxuni e�����a	Ke��iye ba��na girdirme, tavu�� a��la.
��������din ����p, ������rde toxtaptu.	Kalburda ge��p elekte durur.
�����n i���a salavat.	Ge��mi� i��e salavat.
�����n ����r aqqan su.	Ge���en ����r akan su (gibidir).
�����r p����q q����a qes, Yal��an i���a can�a.	Keskin bı��ak k��n�na zarar, yalan-fesat cana.
�����r s��z atqan oq	Keskin s��z atılan ok (gibidir).

Ötügi yaman törge çıqalmas, Yeñi yamaq eşin içelmes	Çizmesi kötü olan misafir köşesine oturamaz, yeni hizmetçi yemeğini yiyemez.
Öyde bar oyida bar.	Evde var hayalide var.
Öydin çıqqan işt havşimas.	Evden çıkan köpek havlamaz.
Öy ensizligidin gör ensizligi yaxşı.	Ev darlığı mezar darlığı iyidir.
Öyge kirgiçe mehman xicalet, Kırgendin këyin mezban.	Eve girene kadar misafir utanır, girdikten sonra ev sahibi.
Öyi başqiniñ oyi başqa.	Evi başka olanın hayali de başkadır.
Öyide ügre etmigen, Toyda polu pişiriptu.	Evinde çorba yapmayan, düğünde pilav pişirir.
Öyniñ ölçigi bar, Otturısında kölçigi.	Evin ölçegi var, ortasında gölü.
Öy tutsañ balağa qaldıñ, Tutmisañ talada.	Ev tutsan belaya kaldın, tutmasan sokakta.
Öyüm heyttikidek bolsa, Eñlim toydikidek.	Evim bayramdaki gibi ise, rengim düğündeki gibi(dir).
Öyündiki ehvalni xoşnaqdın sora	Evindeki ahvali komşudan sor.
Öyün tar bolsa, Cahanniñ keñligi bilinmes.	Evin dar ise cihanın genişliği bilinmez.
Öz cutini söymigen, Özge cutni söyelmes.	Kendi vatanını sevmeyen başka vatani sevemez.
Öz elide mergiya, Yaqa cutta şum buya.	Kendi yurdunda değerli, başka yurttta uğursuz.
Özemde yoq alemde yoq.	Kendimde yok âlemde de yok.
Özem tapqan balağa, Nege baray davağa.	Kendi bulduğum belaya nereye gideyim çareye?
Özeñde bar ilkinde bar.	Kendinde var elinde var.
Özeñde bolsa yetip yeysen, Qışiniñ bolsa tetip.	Kendinde ise yatıp yersin, başkasında ise tadıp yersin.
Özeñge dava körmigenni, Özgige rava körme	Kendine deva görmediğini başkasına reva görme.

Özeñge puxta bol, Xoşnañni oğri tutma	Kendine sağlam ol, komşunu hırsız çıkarma.
Özeñge yarığan özgige yarar.	Kendine yarayan başkasına da yarar.
Özeñni bil özgini qoy, Zağrañni ye öyünde toy.	Kendini bil başkasını bırak, ekmeğini ye evinde doy.
Öz etiğa minmigen davan kelse aşalmas.	Kendi atına binmeyen yokuş gelse aşamaz.
Öz eyivini bilgen mert.	Kendi ayıbını bilen merttir.
Öz xorluğun yandın öter, Yat xorluğı candin.	Kendi ayıbın yandan geçer, başkasının ayıbı candan.
Özi beg özi xan.	Kendi bey kendi han.
Özige yarığan xanğa yaraptu.	Kendisi beğeneni han beğenmiş.
Özi kelgen xudaniñ rizası, İzdep kelgen xudaniñ balası.	Kendi gelen Allah'ın rızası, arayıp gelen Allah'ın belası.
Özi qilğan er özi ciğlimas.	Kendi yapan kişi ağlamaz.
Öziniñ eyivi özige körünmes, Korniñ eyivi közige.	Kişinin ayıbı kendisine görünmez, körün ayıbı da gözüne görünmez.
Öziniñ putiğa özi keke çepiptu.	Kendi ayağına kendi çelme takmış.
Öziniñ sayisidin özi ürker.	Kendinin gölgesinden kendi korkar.
Özini soriğan cut sorar.	Özünü bilen yurdunu sorar.
Özini soriğan şeherge sultan, Özini sorimiğan ötükke ultan.	Kendini sorgulayan şehre sultan, kendini sorgulamayan çizmeye kösele (olur).
Özini soriğan qazi işigige barmas.	Kendini sorgulayan kadı işine gitmez.
Özi ölüp, özi ciğlaptu.	Kendi ölüp kendi ağlarmış
Özi pakniñ sözi pak.	Kendi temiz olanın sözü de temizdir.
Özi toysa, közi toymas.	Kendi doysa gözü doymaz.
Öz makaniñ gül cahaniñ.	Kendi mekânın cihanın gülüdür.
Pada baqqanda dost eduq, Cigde qaqqanda ayrıldıq.	Sürü baktığında dost idik, yiğde vurduğunda ayrıldık.

Padiçi qızının cuduni, Pada kelgende tutudu.	Çoban kızının kızgınlığı sürü geldiğinde tutar.
Padidin aval çañ çıxarma	Ayardan önce toz çıkarma
Padişada bolsa adalet, Puxrağa keler rapavet.	Padişahda adalet olsa, vatandaşa rahatlık gelir.
Padişa gaday bolsa, Padişaliq peyli qalmas. Gaday padişa bolsa, Gadayliq peyli qalmas.	Padişah fakirse, padişahlık huyu kalmaz. Fakir padişahsa, fakirlik huyu kalmaz.
Padişanın könli paqığa çüşüptü.	Padişahın gönlü kurbağaya düşmüş.
Pak ademniñ bəşidin, Ayu-quyaş ketelmes. Düşmenliri hesetxor, Uni xar-zar etelmas.	Temiz kişinin başından ay ve güneş gitmez. Düşmanları kıskanç olsa onu har u zar edemez.
Paka tağ yaylaqqa yarimas, Qisqa cip bağlaqqa.	Kısa dağ yaylaya yaramaz, kısa ip bağlamaya.
Paqırğanniñ hemmisi altun emes.	Işıldayanın hepsi altın değildir.
Palta çüşkiçe, kötek aram alar.	Balta düşünce kütük rahatlar.
Pana bolsanğ gèripqa, İlim-hüner berip bar.	Garibe sığındıysan ilim -hüner verip bak.
Para dozaqnıñ işigini açıdu.	Para cehennemin kapısını açar.
Parasetsiz palaketke yoluqar, hanvaqti halakètke.	Ferasetsiz felaketle karşılaşır, ağzı açık mıymıntı ölümle.
Parixor bəyimas, Oğri kayimas.	Rüşvetçi zenginleşmez, hırsız söylenmez.
Pasar otnıñ küli çon, Sapsapçiniñ gèpi.	Bir anda yanan ateşin külü çok, safsatacının sözü.
Pasiqtin haya kütme, Zalimdin vapa.	Ahlaksızdan haya bekleme, zalimden vefa.
Payda bilen ziyan bir tuqqan.	Fayda ile zarar akraba.
Paydisi yoq baydin, Süyi yoq say yaxşı.	Faydası olmayan zenginden, suyu olmayan taşlık iyidir.

Pedez toyda kerek, Muhebbet künde.	Süsleme düğünde gerek, muhabbet her gün.
Pelekke aldinip, xemeksiz qaptu.	Feleğe aldanıp keleksiz kaldı.
Pərişteniñ eşidin şeytan qizğınar.	Meleğin işinden şeytan kıskanmış.
Pes mëlidin tutqan dosttin, Rast mëlidin tutqan yeğa yaxşı.	Kötü malından edinen dosttan, doğru maldan bulan üzüntü iyidir.
Pes, pes qilidu qest.	Alçak, alçak kasteder.
Piçaq bilen kesme, timaq bilen kes	Bıçak ile kesme, tırnak ile kes.
Piçaq qançe ötkür bolsimu, Öz sêpini kesmes.	Bıçak ne kadar keskin olsa da kendi sapını kesmez.
Piriñ bilen maxtanma, Bilimiñ bilen maxtan.	Pirin ile övünme, bilimin ile övün.
Pişmığan toyğa qazan asqılı bolmas.	Olmayan düğüne kazan kurmak olmaz.
Pitnixor timaqtin tük ündürer.	Fitneci tırnaktan tüy filizlendirir.
Piyalığa su quysam, Kök kozığa dez ketti.	Piyaleye su koysam, mavi tepsi çatladı.
Piyazniñ posti tola, hamaqetniñ dosti.	Soğanın kabuğu çok, aptalın dostu.
Plansız iş qêlipsız xış.	Plansız iş kalıpsız kerpiç.
Polat bolsa irade, Düşmen qalar piyade.	İrade çelik ise, düşman yaya kalır.
Polat şemşer sunsimu, Xencer bolar sunuğı.	Polat kılıç sunsa da, parçası hançer olur.
Pom zağrini mensitmey, Omaş içqen axunum.	Ekmeği beğenmeyip çorba içen ahunum (beyim).
Poşkal yêgen bêğindin, Omaş içken tênim yaxşı.	Pide yiyen beyimden, omaç yiyen dengim iyidir.
Pota bağığan bileñ er emes, Sêpil soqqan bilen şe (her)r.	Kuşak bağlamakla er sayılmaz, kale vurmakla şehir.
Puçuq bolsimu xotuniñ bolsun, Asqaq bolsimu dostuñ.	Yamuk olsa da hatunun olsun, aksak olsa da dostun.

Puçuq nannın qulisen, Qaçan pütün bolisen.	Eksik ekmeğin kulusun, ne zaman bütün olursun.
Puxrağa bermise eger amanlıq, hakimnin menzili eski samanlıq.	Vatandaşa amanlık vermezse, hâkimin gideceği yer eski samanlık.
Puxta bolsa bilimin, Zaye ketmes ilimin (hünirin).	Bilimin sağlam olursa, ilmin zayi olmaz.
Pul dëgen pişşiq giza.	Para dediğin pişmiş yemek.
Pulğa işenme, pulsiz cürme	Paraya inanma, parasız kalma.
Puli barga qoza, Puli yoqqa koza.	Parası olana kuzu, parası olmayana testi.
Puli bar zalim kişi, Puli yoq alim kişi.	Parası olan zalim kişi, parası olmayan alim kişi.
Puli yoqniñ gëmi az.	Parası olmayanın derdi az.
Puli yoq tallaşqa usta, Puli bar dañlaşqa.	Parası olmayan seçmekte usta, parası olan övmekte usta
Pulluq qulluq	Paralık kulluktur.
Pulniñ bir uçı bilikte, Bir uçı cürekte.	Paranın bir ucu bileğinde, bir ucu yürekte.
Pulniñ qedrini haci biler, Qanniñ qedrini salci.	Paranın değerini haci bilir, kanın değerini kene.
Pulniñ közi yoq, Bëxilniñ üzi.	Paranın gözü yok, cimrinin yüzü
Pulniñ tili yoq, Yaxşı-yamanniñ xili.	Paranın dili yok, iyi kötünün benzeri.
Pulni pul tapidu, Yolni yol.	Para parayı bulur, yolu yol.
Pulni tapar erniñ èri, Saqlar uni moma-qëri.	Parayı bulur adamın adamı, saklar onu yaşlı karı.
Pulni tapsaņ pulğa çaq, Ëtiz gezne, ketmen çaq	Parayı bulursan paraya bağla, tarla-hazine çapa çaq.
Pulni tutuşni bilmigen, Dostini kütüşni bilmes.	Parayı tutmayı bilmeyen dostunu beklemeyi bilmez.

Relle ilginini koymas, Delle qılığını.	Sıkıntı iligini koymaz, muhabbet tellalı kılığını.
Remçinin remige işengiçe, Özeñniñ eqil-pemige işen	Falcının falına inanmak yerine, kendi aklına inan.
Reñgi yaxşınıñ qelbi yaxşı.	Yüzü güzelin kalbi güzel olur
Reñvazniñ reñgi kéter.	Göz boyamanın reñgi gider.
Risqini tərıp ye, Meydeñni kərıp ye!	Rızkını biçip ye, göğsünü gerip ye.
Riski tügigen quşqaç, Xamandimu qalar aç.	Rızkı tükenen serçe harmanda da aç kalır.
Rodupaydin qutulup, Qalampayğa tutuldum.	Beceriksizden kurtulup dengesize tutuldu.
Rohi timenniñ bəği çimen.	Ruhu sağlam olanın bağı çimen (olur).
Romal tapqıçe, yağlıq sal.	Başörtüsü bulacağına mendil ser.
Roza, namaz toqluqta, Kimge kerek yoqluqta.	Oruç- namaz toklukta, kime gerek yoklukta.
Rozida guna yoq, hemme guna baratta.	Oruçta günah yok, tüm günahlar Berat'ta.
Rozini yoqsul tutup, həytni baylar oynıdı.	Orucunu yoksul tutup, bayramını zenginler kutladı.
Saat vaqıt mizani, Tebiet tepekkür mizani.	Saat vaktin ölçüsü, tabiat tefekkür ölçüsü.
Sadaqet kemirin belinğe bağla, Vetenni barçidin muqeddes çağla	Sadakat kemerini beline bağla, vatanını her şeyden mukaddes say.
Saxtıpez seylige çıqsa, Bostanda bulbul sayrımaz	Sahtekâr gezmeye çıksa, bahçede bülbül ötmez.
Saq cürey dəsən azade bol	Sağlam yürüyeyim dersen rahat ol.
Saqi bolsañ saq bol	Saki olursan sağlam ol
Saqlangan sağlam bolur, hayat yoli dağdam bolur.	Saklanan sağlam olur, hayat yolu açık olur.
Saqlap kütseñ miñ künlük, Saqlımisañ bir künlük.	Saklayıp beklersen bin günlük, saklamzsan bir günlük.

Saqlığın baylığını.	Sağlığın zenginliğini.
Saqliq tüvi mēhnetke, mēhnet tüvi hōrmetke.	Sağlığın temeli mihnete, mihnetin temeli hürmete bağlı.
Saq tende sağlam eqil.	Sağlam vücutta sağlam akıl.
Salammu periz, ilikmu periz	Selam da farz almak da farz.
Samannın salmığı bar, Xeşekni dep gəpəl qalma	Samanın ağırlığı var, kuru ot diyip gafil kalma.
Samsaq tikseñ, baş küz tik	Sarımsak dikeceksen güzün başında dik.
Saşa söz yoq, möşükke bez.	Sana söz yok, kediye bez.
Sanda bar, sapası yoq, İşqi bar, vapası yok.	Sayısı var kalitesi yok, aşkı var vefası yok.
Sandiki eşin bir cilliq, Sadiq dostun min cilliq.	Sayıda işin bir yıllık, sadık dostun bin yılıq.
Sansızğa san tegse, Kündüzi çiraq yandurar. Çapansız eğin tapsa, Qaqa-qaqa tozdurar.	Saygısız saygı gelse, gündüz ışık yandırır. Ceketsiz giyecek bulsa, silke silke tozdurur.
San tegmigenge san tegdi, Zağra körmigenge nan.	Saygı gelmeyene saygı geldi, mısır ekmeği görmeyene ekmek.
Sapal tavaq çöçek bolmas, Qəri qotaz dümçək.	Çini tabak çanak olmaz, yaşlı kotaz kambur.
Sap hava tenge dava.	Temiz hava vücuda şifa(dır).
Sarañ aldirisa küler.	Deli acele ederse güler.
Sarañdin sorimisənmu özi eytar.	Deliye sormasan da kendi söyler.
Sarañnın oñ-tetüri yoq.	Delinin sağ solı belli olmaz.
Satmida çıqqan, saraydimu çıkar.	Kulübede çıkan sarayda da çıkar.
Saydin taş tēpilmaptu, Axtamiliqtin dañgal.	Taşlıktan taş bulunmuş, nadasa bırakılmış yerden kesek.
Saye körük bolsa bēsip ötme	Gölge köprü olsa basıp geçme.
Seher qopqan işttin qorq.	Sabah kalkan köpekten kork

Sèxi bilen bèxil bir bulaqtin su içmes.	Cömert ile cimri aynı kaynaktan su içmez.
Sexiliq saadet, Bèxilliq adavet.	Cömertlik saadet, cimrilik nefret.
Sèxiniñ bergüsi kelse, Bèxilniñ içi adaptu.	Cömertin veresi gelse, cimrinin içi acır.
Sehrada çamgurluq aş Şeherde qiymiliq.	Köyde turplu yemek, şehirde kıymalı.
Sehrağa çıqsa, eşigini tonumas, Şeherge çüşse dostini.	Bozkıra çıksa eşeğini tanımaz, şehre inse dostunu.
Selle orıganniñ hemmisi molla emes, Kêçisi cürgenniñ hemmisi oğrı.	Sarık bağlayanın hepsi molla değil, gece gezenin hepsi hırsız.
Selle yoğan baş kiçik, Destixan çoñ, nan kiçik.	Sarık büyük, baş küçük; sofra büyük, ekmek küçük.
Sêmizdiqni qoy kötirer.	Şişmanlığı koyun kaldırır.
Sêmizniñ puti sekkiz.	Şişmanın ayağı sekiz.
Sen bõrini ayısañ, Bõre seni talaydu.	Sen kurdu esirgersen, kurt seni talan eder.
Sen èliptek rus bolsañ, hêç bala yoqtur saña. Lam èliptek egir bolsañ, her bala bardur saña.	Sen elif gibi düz olursan, sana hiç bela gelmez. Lam gibi eğri isen sana her bela gelir.
Sèniñ, Mèniñ dègenlik köñül tarlığı, Nèri, Bèri dègenlik orun tarlığı.	Senin, benim demek gönül darlığı, öteberi demek yer darlığı.
Sèniñ ussul oynışınğa bir tüzleñ say bolsedi.	Senin dans edişine bir düzlük taşlık olsaydı.
Sen kelseñ, nème èdip kélisen, Men barsam, nème ètip bèrisen.	Sen gelsen ne edip gelirsin. Ben varsam ne yapıp verirsin.
Sen şexida cürseñ, men bergide.	Sen dalında yürüsen, ben yaprağında.
Sen taş sanısañ, el qum sanar.	Sen taş sanırsın, başkası kum sanar
Sen têç xoşnañ têç.	Sen esen komşun esen.
Sen tèrisañ, baliliriñ orar.	Sen ekersen çocukların biçer.

Sèsigan ègizdin biqsigan söz çiqar.	Kokan ağızdan kötü söz çiqar.
Sesiq göşni çivin tapar.	Kokmuş eti sinek bulur.
Sevep bilen sevet harvuğa çiqar.	Sebeup ile sepet arabaya çiqar.
Sevir aççiq, mèvisi tatliq.	Sabır acı meyvesi tatlı.
Sevir qılşaŋ, goridin halga püter	Sabır gösterirsen koruk helva olur.
Sevirlik mexsetqe yèter, Sevirsiz ayigidin cüter.	Sabırlı olan amacına ulaşır, sabırsız ayağından kaybolur.
Sevir tüvi altun.	Sabrın kökü altın.
Seyle qılşaŋ bağ ara, her yeniŋa bir qara.	Gezmeye çıkacaksan bağ ara, her yanına bir bak.
Sinalmiŋan qaymaqtin, Sinalŋan aççiq qetiq yaxşı.	Denenmeyen kaymaktan, denenmiş acı katık iyidir.
Sinap bèqip, siligidin bildim tiŋşap bèqip tiniğidin.	Deneyip bakıp kayganlığından bildim, dinleyip bakıp nefesinden.
Sinimiŋan atqa cük artma	Denenmemiş ata yük yükleme.
Sipayi sirini yoşuralmas, Puçuq burnini.	Nezakətli sırrını gizleyemez, yamuk olan burnunu.
Sirdaşqili öz yaxşı, Söyüşkili yar.	Muhabbet için öz (olan) iyidir, sevişmek için yar.
Sirniq üzingi sir açar.	Sırrın yüzünü sır açar.
Siya bilen pütülgen xet öçmes.	Mürekkep ile yazılan hat silinmez.
Siyirniŋ süti ağzida.	Sığırın süti ağzında.
Sodigerde uz bolmas, Seraliqta köz.	Tüccarda yüz olmaz, köylüde göz.
Sodigerniŋ yoli bir, risqi başqa.	Tüccarın yolu bir, rızkı başqa.
Soquşqaq goraz semermes.	Döğüşken horoz semirmez.
Soquşta bir èriqta qan aqsa, Bir èriqta yağ akidu.	Savaşta bir kanaldan kan aksa, bir kanaldan yağ akar.
Soraqşidin tuqçi yaman.	Yargıçtan tercüman fenadır.

Söygen yarım sən bolsan, Körge künüm nəm bolar.	Seven yârim sen olsan, görecek günüm ne olur.
Söygü vapasi bilen tatlıq, Məhnət capasi bilen.	Sevgi vefası ilə tatlı, mihnet cefası ilə.
Söz bergenge üz berme.	Söz verene yüz verme.
Söz bərse, böz bermes.	Söz verse bez vermez.
Söz cümlisini tapsa. Mal əgisini tapar.	Söz cümlesini bulsa, mal sahibini bulur.
Sözge kəlgənde qap-qap, İşqə kəlgənde betap.	Söze gəldiğində torba torba, iş gəldiğində hasta.
Sözi əznin işi saz.	Sözü az olanın işi gəzəl(dir).
Söz qilsa, altı eşəkke cük.	Söylese altı eşəğe yük.
Söz qıl uz qıl	Söz söyle, gəzəl söyle.
Söz qoğlığan balağa yoluqar, Yol qoğlığan gəznige.	Söz süren belaya uğrar, yol süren hazineye uğrar.
Sözni qıl siğar yerge, Sunı sep sider yerge	Sözünü dinleyene söyle; suyu sinen yere serp.
Sözniğ bəşi bir pıçaq, Əj axırı miğ quçaq.	Sözün başı bir bıçaq, en sonu bin kucak.
Sözniğmu süyigi bar.	Sözün də kəmiği var.
Sözniğ toğrisi yaxşı, Töginid bürğisi.	Sözün doğrusu iyi, devenin eğrisi.
Sözni təcimeldin sora, Yolni karvandın.	Sözü serseriden sor, yolu kervandan.
Söz uzun bolsa, özini oraydu.	Söz uzun isə kendini çevreler.
Su aqqan ərıqta yene aqar.	Su akan kanalda yene akar
Su anisi bulaq, Söz anisi qulaq.	Su anası kaynak, söz anası kulak.
Su baştın lay.	Su baştan çamur.
Sudin gəlvirni algənda kör	Sudan eleğini aldıktan sonra gör
Suga çüşken kişi yamğurdin qorqmas.	Suya düşən kişi yağmurdan korkmaz.

Suğa salsañ su kötermes misqal temürni, Altun bërıp èlip bolmas qalğan köñülni.	Suya atsan su kaldırmaz bir gram demiri, altın verip alınamaz kalan gönli.
Suğa su qoşulup uluklaydu.	Suya su katılıp büyütülür.
Su içkende kariz qazğanni unutma	Su içtiğinde kuyu kazanı unutma
Su kelgiçe, tuğan cal	Su gelmeden bent sal.
Su keltürgen xar, Koza sundurğan eziz.	Su getiren hor, testi kıran aziz.
Su kètidu taş qalidu, Su tutmığan aç qalidu.	Su gider taş kalır, su tutmayan aç kalır.
Suniñ dermanı ot	Suyun dermanı ot.
Suniñ èqişiğa qara, Cutniñ bèqişiğa.	Suyun akışına bak, yurdun bakışına.
Suniñ qedrini quduq qazğandin sora	Suyun değerini kuyuyu kazan bilir.
Su yerge, ilim elge.	Su yere ilim memlekete
Süneyçidin yel kètidu, Omiçidin bel.	Zurnacıdan yel gider, orakçıdan bel.
Süt bilen kirgen xuy can bilen çıkar.	Sütle giren huy can ile çıkar.
Süt-qètiğın bar bolsa, Saņa toqluq yar bolar.	Süt yoğurdun var ise, tokluk sana yar olur.
Sütsiz inek köp mörer.	Sütsiz inek çok meler.
Süyini içken kölge tüqerme	Suyunu içtiğın göle tükürme.
Süyün gol èşın mol.	Suyun bol gıdan bol.
Şagirtsız alim tul	Öğrencisiz öğretmen dul (gibidir).
Şah adil bolsa, Puxrasi qabil bolar.	Padişah adil olsa vatandaş güçlü olur.
Şairniñ tili tilla.	Şairin dili altın sikke (gibidir).
Şair sözniñ zergari.	Şair sözün kuyumcusudur.
Şalañ aş baş körsiter, Qoyuq aş çèş.	Duru aş baş gösterir, koyu aş diş.

Şalğa otaq kerek, Xotun kişiye bəzek.	Çeltiğe orak gerek, hatun kişiye süs.
Şaltaqni ye, köterme	Pisi ye, kaldırma!
Şamalda vaqiriğanniñ üni zaye.	Rüzgârda bağıranın sesi israftır.
Şamalniñ aldi quyun, Cedelniñ aldi oyun.	Rüzgârın önü kasırğa, kavganın önü oyundur.
Şamal tövendin kələr, Aptap cuquridin.	Rüzgâr aşağıdan gelir, güneş yukarıdan.
Şamdan şam bilen eziz.	Şamdan mum ile aziz(dir).
Şar-şur yamğur yandin öter, Sim-sim yamğur candin.	Gürültülü yağmur yandan geçer, çisili yağmur candan.
Şavketlik xainiñ puxrasi bol	Şevketli hanın vatandaşı ol.
Şeher dervazisiz bolmas.	Şehir kapısız olmaz.
Şenbe şıkar, Yekşenbe bəkar.	Cumartesi avlanma, Pazar boş durma.
Şerin sözge ilan inidin çıkar.	Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.
Şer körgeñ işttin qorq.	Şehir görmüş köpekten kork
Şeytan ottin qorqıdu, Yoqsul cuttin.	Şeytan ateşten korkar, yoksul soğuktan.
Şoridin çüşken, işiktin kirmes.	Geçitten inen kapıdan girmez.
Şor pəşane bolmisam, Ölermedi şunqarım.	Şanssız olmasam ölür müydü şahinim
Şor yer por yer.	Çorak yer boş yer.
Şoyla gumanda pişidu, Manta tumanda.	Pirinç şüphede pişer, mantı dumanda.
Şum quş şumluq tileydu, Bayquş ölüm.	Uğursuz kuş bela diler, baykuş ölüm diler.
Şunqar qeqip yeydu, Tülke yetip.	Şahin geğirip yer, tilki yatarak yer.
Şunqarmu qeriydu, tulparmu.	Şahin de yaşlanır, küheylan da.
Tağarniñ ağzını ayısañ, tüvi teşilmes.	Çuvalın ağzını korursan dibi delinmez.

Taqet qıl, tinim bilmey oqet qıl	Takat et, durmadan çalış.
Taqiti yoqtin teley qaçar.	Takati olmayanın şansı kaçır.
Tamagerniñ tamıǵı quruq.	Tamahkârın damaǵı kuru.
Tamaq bayniñ qêşida, Tayaq gaday bêşida.	Yemek zenginin yanında, dayak fakirin başında.
Tamakiǵa şeytan kêpil.	Yemeǵine şeytan kefil.
Tamçe suda tal kökirer.	Bir damla suda dal göverir.
Tam tüvidin, Dereq uçidin, Adem içidin qêriydu.	Duvar dibinden, ağaç ucundan, insan içinden yaşlanır.
Tapqini namaquldin aşmaptu	Bulduǵun özüründen artmamış.
Tar tartışip citilar, Keñ keñişip.	Dar çekişip yırtılır, geniş genişleyip.
Tartınǵan aç qalar.	Utanan aç kalır
Taş atqanǵa aş at	Taş atana sen aş at
Taşlap qaçidiran qız bar, Elip qaçidiǵan cugan.	Bırakıp kaçacak kız var, alıp götüreceǵın kadın.
Taşni tayaqqa tenip bolmas.	Taşı sopaya bağlamak olmaz.
Taş pedezdin iç pedêz yaxşı.	Dış parlaklıktan iç parlaklık iyidir.
Tavaqnıñ siri ketse, sini ketmes.	Tabaǵın cilasını gitse bile görüntüsü gitmez
Tayaq göştin öter, Til süyektin.	Sopa ete işler, dil kemiǵe.
Tayaq yandin öter, Söz candin.	Sopa yandan geçer, söz candan.
Tayǵan tülke almisa, Qurǵuyun quşqaç almas	Av köpeǵi tilki almazsa, aladoǵan serçe almaz.
Tayniñ azǵını yorǵa bolar, Ademniñ azǵını molla.	Tayın azǵını rahvan olur, adamın azǵını molla.
Taz başqa yeşil bök.	Kel başa yeşil başlık
Taz bilen taz taǵaq talişar.	Kel ile kel tarak tartışır.

Taz çivinni qondurmas, Çivin tazni tindurmas.	Kel sineği kondurmaz, sinek keli dinlettirmez.
Tazğa mensep tegse, çillide at çapar.	Kele makam gelse, hasta at koşar.
Taz gül tapsa, qisidigan yer tapalmas.	Kel çiçek bulsa takacak yer bulamaz.
Taz qizğa er tapmaq tes, Qiydam kekige sap.	Kel kıza erkek bulmak zor, eğri baltaya sap.
Tazni er bolmas dème, sazni yer.	Keli erkek olmaz deme, bataklığı toprak.
Tebessüm taşni eriter.	Gülümseme taşı eritir
Tecribe iştin, imaret xıştin.	Tecrübe işten, imaret kerpiçten.
Tèçlik üçün meliñni tik, heqiqet üçün cèniñni.	Hayat için malını feda et, gerçek için canını.
Tègi düşmen dost bolmas, Öpke-beğir göş.	Eski düşman dost olmaz, akciğer ve bağırsak et olmaz.
Telim bəriş üçün telim eliş gerek.	Eğitmek için eğitim almak gerek.
Telve taş toplar, tadan aş.	Deli taş toplar, kurnaz aş.
Telve tepse zencir üzer.	Deli tepse zincir koparır.
Telvigè çomaq tutquzma	Deliye çomak tutturma.
Temkin bolğan gemkin bolmas.	Temkin olan hüznülmü olmaz.
Tenniñ saqlığı canniñ rahiti.	Bedenin sağlığı canın rahatı.
Ten saqliq padişaliq.	Beden sağlığı padişahlık(tır).
Ter bilen kelgen tenge dava.	Ter ile gelen vücuda deva(dır).
Terbiye kamalet mektivi	Terbiye olgunluk mektebi(dir).
Terbiyesiz adem cèni yoq beden.	Terbiyesiz kişi canı olmayan beden (gibidir).
Terigen xaman qılar, Tèrimigen arman.	Eken harman yapar, ekmeyen gerçekleşmeyen arzu.
Tèrikkekke çeçilma	Atılana dokunma!

Tèriq quligidin melum, Bala kiçigidin.	Darı yaprağından, çocuk küçüğünden bilinir.
Tèriq termigen yer qalmidi, On bəşi bolmıgan er.	Darı ekilmeyen yer kalmadı, on başı olmayan er.
Teri yamannıñ məri (mehri) yaman.	Yüzü kötü olanın mihri de kötü (olur).
Ter töküp çaçsañ uruq, Yer sèni qoymas quruq	Ter döküp tohum saçsan, toprak seni boş bırakmaz.
Təşini kiyim bilen boya, İçini ilim bilen.	Dışını elbise ile süsle, içini ilim ile.
Təşi pal-pal, içi tal-tal.	Dışı güzel, içi kötü(dür).
Teşnaniñ çüşige deriya kiridu.	Susuzun rüyasına nehir girer.
Təvip təvip emes, Bəşidin ötken təvip.	Doktor doktor değil, başından geçen doktor.
Teyciniñ bəgi tügimes, Seteñ çokanniñ eri.	Atcının beyi bitmez, süslü kadının eri.
Tiğ yarisi püter, Til yarisi pütmes.	Kılıç yarası kapanır, gönül yarası kapanmaz.
Tikensiz gül bolmas, Emgeksiz pul.	Dikensiz gül olmaz, emeksiz para.
Til bilen tamaq qərimas.	Dil ile damak yaşlanmaz.
Til bilen tügülgen tügün, Ta qiyametkiçe yeşilmes.	Dil ile düğümlenen düğüm, ta kıyamete kadar çözülmez.
Til bolsimu, bolmisimu başqa bala.	Dil olsa da olmasa da başa beladır.
Til cigitni zindanga salar, Narni qazanga.	Dil yiğidi zindana salar, deveyi kazana.
Til dil öyiniñ açquçı.	Dil gönül evinin anahtarı(dır).
Til düşmen, çiş qorğan, eqil dost.	Dil düşman, diş korkak, akıl dost.
Til eqilniñ carçisi.	Dil aklın tellalıdır.
Tilge étivar elge étivar.	Dile itibar, memlekete itibar.
Tilge tiyek bolmıgan, Elge yölek bolmas.	Dile direk olmayan, memlekete destek olmaz.

Tilge zənet elniñ işi, Dilğa zənet erniñ işi.	Dile süs memleketini işi, gönle süs erin işi.
Til görge kirküzər, Textke mingüzər.	Dil mezara girdirir, tahta bindirir.
Tili başqiniñ dili başqa.	Dili başqa olanın gönlü de başkadır
Tili boşniñ bəli boş.	Dili boş olanın beli de boşdur.
Tilida hesel, dilida zeher.	Dilinde bal, gönlünde zehir.
Tiliğa ehtiyat qıl, çişin sunmisun	Diline diqqat et, dişin kırılmasın.
Tilini çişligen, çişini suğarmas	Dilini ısırın, dişini ıslatmaz.
Tiliñni batur qılma, Özeñni batur qıl	Dilini kahraman etme, kendini kahraman et
Tili yumşaq aş yer, Tili qattıq taş.	Dili yumşaq olan aş yer, dili sert olan taş.
Til tiğdin ötkür.	Dil kılıçtan keskindir.
Til tuqqanni quçaqlaşturidu, Ega bolmisañ piçaqlaşturidu.	Dil akrabayı kucaklaştırır, sahip olmaazsan bıçaklaştırır.
Tirigi birni öltərse, Ölügi miñni öltürər.	Canlısı biri öldürse, ölüsü bini öldürür.
Tirik bolup sanda yoq, Ölük bolup görde.	Canlı olup sayıda yok, ölü olup mezarıda.
Tirik qolğa tinim yoq.	Canlı ele rahat yok.
Tirişqan tağdin aşar, Tirecigen bağdin.	Çabalayan dağdan aşar, çalışan bağdan.
Tiz püküp yaşığandin, Tik turup ölgen yaxşı.	Diz çöküp yaşamaktansa, dik durup ölen daha iyi(dir).
Toğra sözniq toqmıgi bar, Egir sözniñ soqmıgi.	Doğru sözün tokmağı var, ağır sözün vurması.
Toğra söz tömürni tēşər, Yumşaq söz qiliçni kēser.	Doğru söz demiri deler, yumşaq söz kılıcı keser.
Toğrisini ēytqan tuqqiñiğa yaqmas.	Doğrusunu söyleyen akrabasına yaranamaz.

Toxu daŋgal çüşeydu, Öşke caŋgal.	Tavuk taşlık düşler, keçi orman.
Toxu tériq çüşeydu, Dèxan èriq.	Tavuk darı düşler, çiftçi kanal.
Toxu uça tamğa qonar, Laçın uça haŋğa.	Tavuk uça dama konar, şahin uça ocağa.
Toq ıst aç ıstni yer.	Tok köpek aç köpeği yermiş.
Toŋguzdin bir tük.	Domuzdan bir tüy.
Ton kiygenniñ, At mingenniñ.	Kıyafet giyenin, at binenin.
Tonni yêşiğa qarap piçme, Boyığa qarap piç.	Kıyafeti yaşına bakıp dikme, boyuna bakıp dik.
Topa alsan dönđin al	Toprak alacaksan tepeden al
Topıgimni kiçik dèseñ, Yoğan tağar artıp kör.	İneğimi küçük dersen, büyük çuval artıp gör.
Topqa qarap taş atma, Seteñ çokanğa qaş.	Topa bakıp taş atma, süslü kadına bakıp kaş atma.
Toptin çıqma, Toptin çıqsanmu, köptin çıqma	Gruptan çıqma, gruptan çıksan da çoğunluktan çıqma.
Torğay telve bolsa, Bürkütke heyve qılar.	Turgay deli ise kartala hava atar.
Toşqandek yüz cil yaşığıçe, Yolvastek bir cil yaşa!	Tavşan gibi yüz yıl yaşayacağına kaplan gibi bir yıl yaşa.
Toşqanni qomuç öltürer, Ademni nomus.	Tavşanı kamış öldürür, insanı namus.
Toy bahanisi bilen ton püter.	Düğün bahanesi ile ceket hazır olur..
Toydin yamanlasan, toy qilip baq.	Düğünden korkuyorsan, düğün yapıp gör.
Toyğa bargan qız-cugan toyluqni sözler.	Düğüne giden kız-kadın düğünle ilgili konuşur.
Toyğanğa toy, toymığanğa tamaşe.	Doyana düğün, doymayana seyir.
Toyğan yerge toqquz kün tazim.	Doğduğun yere dokuz gün eğil.

Toynıñ bolğınidin bolidusi qızıq.	Düğünün olanından olması mümkün olan zevklidir.
Toy teñriniñ geznisi.	Düğün tanrının hazinesi.
Toy tonluqniñ, heyat atlıqniñ.	Düğün giyimi iyi olanın, bayram atlının.
Toy tüğündin başlinidu, Ziyapet çögündin.	Düğün düğünden başlar, ziyafet çaydanlıktan.
Toziğan ğaz qarğılarğa yem bolar.	Yıpranan kaz kargalara yem olur.
Töge qoğlısa yantaqlıqqa qaç, İlan qoğlısa qumluqqa.	Deve kovalarsa otluğa qaç, yılan kovalarsa kumluğa.
Töge patqan yerge adem patmaptu.	Deve sığan yere insan sığmaz.
Töge sorisañ tügme alisen.	Deve sorarsan düğme alırsın
Töge talğa toymas, Sodiger malğa.	Deve dala doymaz, tüccar mala.
Töge tapinida xaman yumşimas.	Deve ayağında harman yumuşamaz.
Töge tēylsa, on eşekke cük. Töge toñğansiri dönge çapar.	Deve kayıp düşerse on eşeğe yük çıkar, deve üşüdükçe tepeye koşar.
Töge yüzge yetmes, Yüzge yetse, köz yetmes.	Deve yüze ulaşmaz, yüze ulaşsa göz inanmaz.
Tögidek qız bērip, tügmidek göş yedim.	Deve kadar kız verip, düğme kadar et yedim.
Tögide tiz yoq, Seteñ çokanda üz.	Devede diz yok, süslü kadında yüz.
Tögimu töge, mayıgimu töge.	Deve de deve, gübresi de deve
Töginiñ boynı egir, Qassapniñ qoli.	Devenin boynu ağır, kasabın eli.
Töginiñ çaqqığı bir bağ paxal.	Devenin yuları bir bağ saman.
Töginiñ mazar bilen işi yoq, Eşekniñ bazar bilen.	Devenin mezarla, eşeğin pazarla işi yok.
Tögini şamal uçarsa, öşkini asmanda kör.	Deveyi yel alırsa, keçiyi gökte ara.

Tögini ussulğa tartsañ, Yette taxta zerdekni buzar.	Deveyi oyuna kaldırırsan, yedi tarla sebzeyi bozar.
Töhmetxor töhmette öler.	İftiracı iftirada ölür.
Töhmetniñ közi yoq.	İftiranın gözü yok.
Tömürçiniñ bir urğini, Ciñniçiniñ miñ urğini.	Demircinin bir vurması, iğnecinin bin vurması.
Tömür körseñ, elip öt, Uruq körseñ terip.	Demir görsen alıp geç, tohum görsen ekip geç.
Tömürni qızıgıda soq	Demiri tavında döv.
Tömür zencirni üzerler ikki bilmes, İkki aqıl arisida qıl üzülmes.	Demir zinciri koparırlar iki bilmez, iki akıllı arasında kıl kesilmez
Tör beşidiki bilen çeqişqiçe, Qazan beşidiki bilen çiqiş.	Evin baş köşesindeki ile anlaşıcağına, kazan başındaki ile anlaş.
Töre tamıgıdın, İşan ayıgıdın iliner.	Kurt damağından, hoca yolundan asılır.
Tört kişi tügel bolsa, Tağı-taştı gül üner.	Dört kişi bir olsa, dağ ve taştı gül biter.
Töşük monçaq yerde qalmas.	Delikli boncuk yerde kalmaz.
Traktorğa işinip, atni ölterme	Traktöre güvenip atını öldürme.
Tuğar xotunniñ qereli yoq.	Doğuracak hatunun süresi yok.
Tuğma qarğığa tuxummu qara.	Doğuştan köre göre yumurta da siyah(tır).
Tuğulğan nəsap emes, toxtığan hesap	Doğduğun hesap değil, durduğun hesap
Tuğulğan yerniñ teşimu tonuş.	Doğduğun yerin taşı da tanıdık.
Tuğulğan yerniñ torğıyimu yeqimliq.	Doğduğun yerin torğay kuşu da sevimli.
Tuğulmaq heq, ölmek heq.	Doğmak hak, ölmek de hak.
Tuğulmığan tayni yegir qiptu.	Doğmayan tay yaralamış.
Tul xotunniñ derdi tola, Töhmetxorniñ erzi.	Dul hatunun derdi, iftiracının şikayeti çok olur.
Tuman tarqımisa, cut bolidu, Tumu tarqımisa qurut.	Duman dağılmazsa yurt olur, grip gitmezse böcek olur.

Tumşuğığa yémey, burnıǵa su kirmes.	Aǵzına yemeden, burnuna su girmez.
Turǵanni toxtap ye, Maǵanni qoǵlap.	Duranı durup ye, yürüyenı kovalayıp.
Turup ölgıçe, urup öl	Durup öleceǵine vurup öl.
Tuyǵun adem tügmenniń kolisidin pütün çıqar.	Uyanık kışi deǵırmenden bütün ııkar.
Tuz heqqi xuda heqqi.	Tuz hakkı, Allah hakkı(dır).
Tügmən bir aylanǵıçe, Ėgisi miń aylınar.	Deǵırmən bir dönene kadar sahıbi bin defa döner.
Tügmende tuǵulǵan ıaşqan, Güldürmomidin qorqmas.	Deǵırmende doǵan sııan, gürültüden korkmaz.
Tügmenniń ıışi yoq, hól-quruqta işi yoq.	Deǵırmenin dişı yok, ıslak-kuruyla işi yok.
Tügmən tēši men bolsam, ıaqpēligi sen bolduń.	Deǵırmən taşı ben isem, ıark feleǵi sen oldun.
Tügürüp yeǵen mēhmandin qorq.	Banıp yiyen misafirden kork.
Tülke tumşuǵıdıń ilinidu, Palaket puşqıǵidin.	Tilki gagasından asılır, felaket (insan) paıasından.
Tülkidin qalǵan saqıtıni, Yolvas herǵiz yalimas.	Tilkiden kalan artıǵı kaplan hiıbir zaman yemez.
Tülkinin tovisiǵa işenme, Muǵembirniń ciǵisiǵa.	Tilkinin pişmanlıǵına, kurnazın aǵlayışına inanma.
Tüńlügidin şamal kirmes, İşigidin adem.	Bacasından rüzgâr girmez, kapısından insan.
Türlük-tümen elde bar, Her kimge bir pelle bar.	ıeşit ıeşit elde var, herkese bir zirve var.
Türük molla qazan bēşida aylınar.	Cahil molla kazan başında dolanır.
Tütünini bulut körmes, Cuyundisini işt.	Dumanın bulut görmez, atık suyunu köpek.
Tüzeş üıün buzuş kerek.	Düzmek için bozmak gerek.

U duniyada n��mem bar, Bu duniyada bolsam xar	O d��nyada neyim var, bu d��nyada isem hor.
Ugida n��me k��rse, u��qanda ��uni alar.	Yuvasında ne g��rse u��tuğunda onu alır.
Uxla�� aldidin etini oyla	Uyumadan ��nce yarını d����n.
Uxliğan yolvassniğ quligi oxaq.	Uyuyan kaplanın kulağı uyanık (olur).
Uluqluq tacini kiysen, elni untuma	B��y��kl��k tacını giyersen vatanını unutma.
Uluq sudin ��z��p ��t, Toxtam sudin ke��ip.	B��y��k sudan y��z��p ge��, durgun sudan ge��ip.
Un��i hak��ini k��relmes.	Uncu kire����yi ��ekemezmi��.
Uniğanniğ q���iğ�� barma, Li���iğanniğ yenig��!	Kabul edenin yanına varma, sallananın yanına.
Ursa�� ��ti qatidu, Tillisa�� b��ti.	Vursan eti, s��ylesen y��z�� sertle��ir.
Urugini al ���lge sal	Tohumunu al ���le sal.
Urugini bilmigen uy telve.	Soyunu bilmeyen ��k��z delidir.
Uruq-tuqqan bir ��l��kte, bir tirikte.	Akraba-soy bir ��l��mde, bir doğumda(dır).
Uru�� ametni qa��urar, T���liqig teleyni a��urar.	Vurmak ��ansı ka��ırır, sakinlik ��ansı ��oğaltır.
Uru��qan elde berike yoq.	Sava��an ilde bereket olmaz
Uru��niğ toqquzi re��, biri ce��.	Sava��ın dokuzu renk, biri sava��.
Uru��tin k��yin batur k��piyer.	Sava��tan sonra kahraman ��oğalır.
Ussisa�� talqanni kap et	Susadıysan Talkan'ı hap et.
Ussul oyna��ni bilmisen��, Put k��tirip n��me�� bar.	Dans etmeyi bilmiyorsan ayağına kaldırıp ne yaparsın?
Usta heqqini b��rip qista	Usta hakkını verip zorla
Usta o��i ��ir atidu, Qabil d��xan boz a��idu.	Usta avcı aslan vurur, usta ��ift��i s��r��lmemi�� tarla a��ar.
Ustazdin ��tmigen talip, Bilimde bolalmas ��alip.	Ustadan ge��meyen ��ğrenci bilimde ba��arılı olamaz.

Ustazğa ölgice xizmet qil, Xizmet qilmisañmu izzet qil	Ustaya ölene kadar hizmet et, hizmet etmezsen hürmet et
Ustazni untuğan puştinimu unutar.	Ustasını unutan soyunu da unuttur.
Ustini usta qilğan buyruqçı.	Ustasını usta yapan buyrukçu.
Uyalmığan baxşı bolur, Bəşepqet saqçı.	Utanmayan üfürükçü olur, şefkatsiz polis.
Uyat bar yerde insap bar.	Utanç olan yerde insaf vardır.
Uyatliq mēhman ün tūgigende kēler.	Utangaç misafir un bitince gelir.
Uyat ölūmdin küçlük.	Utanç ölūmden zor.
Uyatsiz möşükke qaznaqnıñ işigi oçuq.	Utanmayan kediye kilerin kapısı açık.
Uyqa arslannimu ayaqtin alidu.	Uyku aslanı da hayattan alır.
Uyqa cay tallimas, Medikar bay.	Uyku yer seçmez, gündelikçi zengin.
Uzaqqa atsañ, yēqindin alisen.	Uzağa atarsan yakından alırsın.
Uzaqtiki kelgiçe, yēqindiki yayrar.	Uzaktaki gelene kadar yakındaki gezinir.
Uzluq cuganga kim köymes, Omaq qizni kim söymes.	Güzel civana kim yanmaz, sevimli kızı kim sevmez.
Uzun bolsimu yol yaxşı, Yaman bolsimu qiz.	Uzun olsa da yol iyi, fena olsa da kız iyi.
Ügengen köñül ölgice qalmas.	Öğrene gönül (sonradan edinilen huy) ölene kadar kalmaz.
Ümüt qilğan mexsetke yeter, heset qilğan örtinip kēter.	Umut eden amaca ulaşır, haset eden saklanıp gider.
Ümüt örge başlaydu, Ümütsizlik görge.	Umut tepeye başlar, umutsuzluk kabre.
Ümütsiz şeytan.	Umutsuz şeytan.
Ünçe-macan çačka çaşsañ, Söymigenniñ ne kari.	İnci mercan saçmaya kalksan, sevmeyenin ne alakası?
Üni yoqnıñ xuni yoq.	Sesi olmayanın kanı olmaz
Üzüşni bilmiseñ suğa kirme	Yüzmeyi bilmiyorsan suya girme

Vaba kelse el inaq.	Veba gelse il dost.
Vaqit altun mizan	Vakit altın terazi.
Vaqtida qilingan heriket, hosulğa bərer bəriket.	Vaktinde yapılan iş, verime bereket getirir.
Vaqtın ketti neqtiq ketti.	Vaktin gitti, paran gitti.
Vapağa capa.	Vefaya cefa.
Vapağa capa barmu? İzdise, tepilar.	Vefaya cefa var mı? Arasa, bulunur.”
Vapasız qərindaştın, Vapadar xoşnañ yaxşı.	Vefasız kardeşten, vefalı komşu iyidir.
Vapasız yar bəşinda dar.	Vefasız yar başına darağacı.
Vay-vay, xan törem, İşqa salğan mestürem	Vay vay Han Beyim, çalıştıran sarhoş beyim
Vede yerde qalmisa yaxşı.	Söz yerde kalmasa iyidir.
Vedige vapa mertniñ işi, Vapasizliq pesniñ.	Söze vefa mert kişinin işi, vefasızlık alçak kişinin.
Vedini öteş köñülni küteş.	Sözünü öde gönlünü al.
Vedisi yalgandin qaç, Qesimidin tangandin,	Sözü yalan olandan, yeminini inkâr edenden kaç.
Vetenniñ xas-çöpi mergiya.	Vatanın has yemeği değerli.
Vetenniñ işqi künniñ issiği.	Vatanın aşkı, günün sıcağı.
Vetenni söylemeklik imanniñ cümliside.	Vatanını sevmek, imanın cümlesinden.
Vetensiz adem hayati matem.	Vatansız kişinin hayatı matemdir.
Vetensiz er hosulsiz yer.	Vatansız kişi verimsiz toprak.
Veten üçün ölmeklik adalettur, Xeliq üçün köymeklik saadet.	Vatan için ölmek adalettir, halk için yanmak saadet.
Yağaç kəssen, uzun kes.	Ağaç keseceksen uzun kes.
Yağaç qazan bir qətim qaynaydu.	Ağaç kazanda yemek bir kere pişer.
Yağaç yerniñ zəniti, Kiyim erniñ.	Ağaç toprağın hazinesi, kıyafet kişinin.

Yağ cutqan yat yaxşı, Qan cutqanda qərindəş.	Yağ yutan yabancı iyi, kan yuttuğunda kardeş.
Yağni tutsaŋ, yêgi cuqar.	Yağ tutarsan yağ bulaşır.
Yaxşı aş üstige, Yaman ğevet üstige	İyi, yemek üstüne; kötü, söz üstüne (gelir).
Yaxşı at erge qanat.	İyi at yığide kanattır.
Yaxşı atqa qamça ne hacet, Yaxşı yarga elçi.	İyi ata kamçı, iyi sevgiliye elçi lazım değil
Yaxşı atqa qoŋgurak asar.	İyi ata zil asar.
Yaxşı at levlik këlur, Yaxşı cigit pemlik.	İyi at yeleli, iyi yiğit ferasetli olur.
Yaxşı atniŋ têrisi qêpiş bolur, Kön bolmas.	İyi atın derisi kalın olur, işlenmiş deri olmaz.
Yaxşı atta bir eyip.	“İyi atta da bir ayıp olur.
Yaxşı ayal yatni öz qilidu, Yaman ayal özni yat qilidu.	İyi kadın yabancıyı öz yapar, kötü kadın kendini yabancılaştırır.
Yaxşı bolsa begdin, Yaman bolsa quldin.	İyiyse beyden, kötüyse kuldan.
Yaxşı bilen yoldaş bolsaŋ, Yetersen muratqa. Yaman bilen yoldaş bolsaŋ, Qalarsen uyatqa.	İyiyle yoldaş olsan amacına ulaşırın. Kötüyle yoldaş olsan utanca kalırın.
Yaxşı bolsaŋ, toyuŋğa bararmen, Yaman bolsaŋ ölümünge.	İyi isen düğününe gelirim, kötü isen ölümüne.
Yaxşı ceŋde, Yaman kaŋda.	İyi, savaşıta; kötü, yatakta..
Yaxşı dem işqa hemdem.	İyi dinlenmek işe destek(tir).
Yaxşı elniŋ balisi xar bolsimu kul bolmas.	İyi memlektin çocuğu har olsa sa köle olmaz.
Yaxşı erniŋ süyigi çirip nami qalar.	İyi kişinin kemiği çürür namı kalır
Yaxşı eşini yeydu, Yaman bêşini.	İyi, yemeğini yer; kötü, başını yer.

Yaxşı xettat ölmes.	İyi hattat ölmez.
Yaxşı iş özini özi maxtar.	İyi iş kendini över (gösterir)
Yaxşı işi ölgüta körsetmes.	İyi köpek ölüsünü göstermez.
Yaxşı işi yerim mal.	İyi köpek yarım maldır.
Yaxşı kelse qut, Yaman kelse cut.	İyi gelse uğur, kötü gelse ölüm.
Yaxşı körge dostuğa Yaxşı körge nerseñni ber.	Sevdiğin dostuna, sevdiğin şeyini ver..
Yaxşı küy canğa ozuq.	İyi name cana rızık.
Yaxşı pezilet törge başlar, Yaman görge.	İyi fazilet misafir köşesine kılavuz; kötü, mezara.
Yaxşı söz bilen ilan inidin çıxar, Yaman söz bilen qılıç qinidin.	Güzel söz ile yılan ininden çıkar; kötü söz ile kılıç kınından.
Yaxşı söz can ozuğı, Yaman söz can qozuğı.	İyi söz can rızığı kötü söz can kazığı.
Yaxşı yenge yerde qalmas	İyi yenge yerde kalmaz
Yaqisi yoq çapan bolmas, Qanuni yoq sultan.	Yakası olmayan ceket olmaz, kanunu olmayan sultan.
Yaxşı tēpip sözleydu, Yaman çēqip.	İyi, bulup konuşur; kötü, şikayetle konuşur.
Yalaqçı yalaq bilen, Tēcimel tayaq bilen.	Dalkavuk yalak ile, serseri sopa ile.
Yalğançiniñ etisi, tūgimes.	Yalancının yarını bitmez.
Yalguzçılıq yaqa cutta biliner.	Yalnızlık başka yurttan belli olur.
Yalguz yağaç öy bolmas, Yalguz cigit beg.	Tek ağaçtan ev olmaz, yalnız yiğitbey olmaz.
Yalıñaç sudin qorqmas.	Çıplak, sudan korkmaz.
Yamaq yamap, yarmaq tap	Yama yapıp par bul.
Yaman ademiñ basqan izidin ot ünmes.	Kötü insanın bastığı yerden ot bitmez.
Yaman ataq bilen cürgendin, Yaxşı ataq bilen ölgen yaxşı.	Kötü şan ile yaşamaktan, iyi şan ile ölen daha iyidir.

Yaman atniñ tərisi üç kün taraqlar.	Kötü atın derisi üç gün gürültü yapar.
Yaman bolsañ asidu, Cugaç bolsañ basidu.	Kötü olsan asar; iyi olsan basar.
Yaman bolsimu eski ton yaxşı.	Kötü olsa da eski elbise iyidir.
Yamandin qaravul qoysañ, oğri yette.	Kötüden nöbetçi koysan, yedi hırsız gelir.
Yamandin yar boyi qaç	Kötüden uzak dur.
Yamañğa ölüm yoq, Yaxşığa körüm.	Kötüye ölüm olmaz, iyiye kalım.
Yamañğa yağ yaraşmas, Öşkige yumuğatsüt.	Kötüye yağ yakışmaz, keçiyə kişniş.
Yamañğa yan tayaq bolğıçe, Yaxşığa qol-qanat bol	Kötüye destek olacağına, iyiye kol-kanat ol.
Yaman gepniñ at-əgeri toquqluq.	Kötü lafın atı əgeri hazır.
Yaman xotun alğıçe, Boydaq cürgin ölgіçe.	Kötü kadın almaktansa, ölene kadar bekar kal.
Yaman xotun gölde toxtaydu, Ya bolmisa görde.	Kötü kadın gölde durur, yoksa mezarda.
Yaman inek ölgіçe sütlük bolmas.	Kötü inek ölünceye kadar sütlü olmaz.
Yaman qalar uyatqa, Yaxşı yəter muratqa.	Kötü utançla kalır, iyi muradına erer.
Yaman qızğa anisi elçi.	Kötü kız için annesi elçi olur.
Yaman közdin ciraq bol, Til tumariñ men bolay.	Kötü gözden uzak ol, dil muskan ben olayım.
Yaman künler yaxşı bolar, Yaman adem yaxşı bolmas.	Kötü günler iyi olur, kötü insan iyi olmaz.
Yamanlığan abdalniñ xorcunığa ziyan.	Küsen dervişin heybesine zarar.
Yamanliqni oylımay, yaxşılıq yoq.	Kötülüğü düşünmeden iyilik olmaz.
Yamanliqtin qara közge yaş üner, Yaxşılıqtin teley külüp, aş üner.	Kötülükten kara göze yaş gelir, iyilikten talih gülüp aş gelir.
Yamanni eşinğa yolatsañ, yolat, Qəşinğa yolatma	Kötüyü yemeğine yaklaştırsan da yanına yaklaştırma.

Yamanni qoysaň erkige, Oltiridu bökige.	Kötüyü serbest bıraksan şapkana oturur.
Yamanni körmey, yaxşiniň qedrige yetmes.	Kötüyü görmeden iýinin kıymetini bilmez.
Yamanniň hemmisi buzuq bolmas, Yaxşiniň hemmisi tüzük.	Kötünün hepsi bozuk olmaz, iýinin hepsi dürüst.
Yamanniň kasapiti, Yaxşiniň şarapiti.	Kötünün kirletmesi, iýinin mertliği.
Yamanniň qoynida yatqıçe, Yaxşiniň ayıgıda öl	Kötünün koynunda yatacağına, iýinin ayağında öl
Yamanniň oti yaman.	Kötünün sevdası fenadır.
Yamanniň süyini içkiçe, qapigini sundur.	Kötünün suyunu içeceğine, kapağını kır sundur.
Yamanniň toqmıgi yénida.	Kötünün sopası yanında.
Yamanniň tuzga bargini qizga bargini.	Kötünün tuza gitmesi, kıza gitmesi (gibidir).
Yamanniň yaxşiligi yok, Yaman sözniň yaxşisi.	Kötünün iyiliği yok, kötü sözün iyisi.
Yamanniň yaxşisi bolgiçe, Yaxşiniň yamini bol.	Kötünün iyisi olacağına, iýinin kötüsü ol
Yamanniň yamanligi bar, Kişi bilmes heylisi.	Kötünün kötülüğü var, kişi bilmez hilesi.
Yamanniň yamanligi özgige yanar.	Kötünün kötülüğü kendine döner
Yamanniň yoldışı bolgiçe, Yaxşiniň qoldışı bol	Kötünün yoldaşı olacağına, iýinin arkadaşı ol
Yaman özini bilmes, Yaxşini közge ilmas.	Kötü kendini bilmez, iyiyi beğenmez.
Yaman pıçaq tutqıçe, Çişlep yégin toygiçe.	Kötü bıçak tutacağına, doyana kadar dişleyip ye
Yaman tör talişidu, Ağriq gör.	Kötü, misafir köşesi düşünür; hasta mezar düşünür.
Yaman yoldaştin yalguzluq yaxşı.	Kötü yoldaştan yalnızlık daha iyidir.

Yamğur bilen yer kökürer, Emgek bilen er.	Yağmurla yer yeşerir, emekle insan.
Yamğurdin çimen yayrar, Naxşidin köñül.	Yağmurdan çimenlik rahatlar, şarkıdan gönül.
Yamğurdin qutuldu, Cudunra tutuldu.	Yağmurdan kurtuldu, fırtınaya yakalandı.
Yamğur taqqa bir yağsa, baqqa ikki yağar.	Yağmur dağa bir yağıyorsa, bağa iki yağar.
Yamğur tamçılöp yağar, Möldür qamçılöp.	Yağmur damlayıp yağar, dolu kamçılöp.
Yantu yer yer emes, Kiçik bala er.	Eğik yer, yer değıl; küçük çocuk er değıl.
Yan yerni şamal qaqıdu, Çıraylıqqa her kim baqıdu.	Yan toprağı rüzgâr vurur; güzele herkes bakar.
Yarım mähri bilen küldürıdu, Nazi bilen köydürıdu.	Yarım ay yüzü ile güldürür, nazı ile yandırır.
Yarıñni gül arısidin izde, Erkiñni el arısidin.	Yarını gül arasından ara, hürriyetini memleket arasından.
Yarni tapqanda gep yoq, Gepni tapqanda yar.	Sevgiliyi bulunca söz yok, sözü bulunca sevgili yok.
Yar üçün yegen tayaqniñ yarisi yok.	Yar için yenen dayağın yarası olmaz.
Yatqan ağrıq emes, Baqqan ağrıq.	Yatan hasta değıl, bakan hastadır.
Yatqanğa yan yoq, Qaçqanğa alvañ.	Yatana yan yok, kaçana vergi.
Yatqan ilanniñ quyuğini basma	Yatan yılanın kuyruğuna basma.
Yatqan ornuñdin tayinip turma	Yattığın yerden destek alıp durma.
Yatqan uyğa yem yoq.	Yatan öküze yem yok.
Yatniñ balisi yeğa.	Yabancıñnıñ çocuğı beladır.
Yatniñ yandin öter, Özniñ candin.	Yabancı yanından geçer, kendin candan.

Yat yègiçe, Tuqqan ölgiche.	Yabancı yiyip içene kadar, akraba ölene kadar (birliktedir).
Yava ot yerniñ öz balisi, Aşliq, ziraet ögey.	Yabani ot toprağın kendi çocuğu; tahıl, ziraat üvey.
Yavğa çapmiğan qiliçini layğa çap	Düşmana vurmayan kılıcını çamura vur.
Yavğa köksünü qalqan qıl	Düşmana göğsünü kalkan kıl.
Yayı bilen aşna bolma, Yeñi bay bilen xoşna.	Polis ile dost olma, yeni zengin ile komşu.
Yaz bar, qış bar, İşley dersen, iş bar.	Yaz var, kış var; yapayım desen iş var..
Yazda çapmiğan ketmen, Qışta bolidu dertmen.	Yazda çapa yapmayan, kışta dertli olur.
Yazda meşequet, Qışta halavet.	Yazda zorluk, kışta rahat.
Yaz yamğuri lay bolmas, Abdal hergiz bay bolmas.	Yaz yağmuru çamur olmaz; derviş hiçbir zaman zengin olmaz
Yeğa yaqidin alsa, İşt etektin alar.	Bela yakadan alsa, köpek etekten alır.
Yeğa yandin qopar, Düşmen ayaq astidin.	Bela yandan çıkar, düşman ayakaltından.
Yègen egiz, körge köz.	Yiyen ağız, gören göz.
Yègir atqa yal pütse, Yèniğa torsuq asturmas.	Yaralanmış ata yal biterse yük yüklenmez.
Yègir yede çivin şu yerde.	Yağır neredeyse, sinek ordadır.
Yèqinga bersen quligın haridu, (qizni) Ciraqqa bersen uligın.	(Kızını) yakına versen kulağın yorulur, uzağa versen hayvanın
Yekke qoldin çavak çıqmas, Puxta iştin kavak.	Yalnız elden alkış çıkmaz, sağlam işten boşluk.
Yekke yigane, hêlim divane.	Yalnız tek, halim divane.
Yèmey-içmey bol bexil, Bay bolmisañ men kèpil.	Yemededen içmeden cimri ol, zengin olmazsan ben kefil.
Yemsiz at davan aşmas.	Yemsiz at yokuş çıkamaz.

Yèni ağrımığanniñ nan yèyişige baq	Yanı ağrımayanın ekmek yiyişine bak.
Yèñi ayni körgende, Kona ayni çotqa sal.	Yeni ayı gördüğünde, eski ayı hesapla.
Yèñi bayğa qerizdar bolma, Mensepdar bilen ağine.	Yeni zengine borçlu olma, makam sahibi ile arkadaş.
Yèñi cilniñ bəşida, Etiyazğa qulaq tut	Yeni yılın başında, ilkbahara kulak ver
Yènida bir puli yoq, Töginiñ çişini sanar.	Yanında bir parası yok, devenin dişini sayar.
Yèñi dostniñ on biridin, Kona dostniñ biri yaxşı.	Yeni dostun on birinden, eski dostun biri iyidir.
Yèñi èəriq alganda, Konisini tindurma	Yeni arık aldığında, eskisini doldurma.
Yèñi gep, kona qulaq.	Yeni söz, eski kulak.
Yèñi koziniñ süyi tatliq.	Yeni testinin suyu tatlı.
Yèñi kölniñ süyi soğ.	Yeni gölün suyu soğuk.
Yèñini kona saqlar.	Yeniye eski korur.
Yènişliq sözlerni èeytma, Təğişlik sözlərdin qaytma.	Ters olan sözlerini söyleme, uygun olan sözlerinden dönme.
Yep toymığan yalap toymas, hemmisini bulap qoymas.	Yiyip doymayan yalayıp hiç doymaz, hepsini çalıp bırakmaz.
Yep tur bek tur.	Yiyip kalk, pek kalk!
Yer açqanniñ bexti èçilar.	Toprak açanın bahtı açılır.
Yer altun qozuq.	Yer altın kazık(tır).
Yer baylığı el baylığı.	Toprak zenginliğı yurt zenginliğı(dir).
Yer bayliqniñ anisi, Emgek uniñ atisi.	Toprak zenginliğin anası, emek onun babası(dır).
Yer cutqanğa toymas, Köz körgenge toymas, Könül oyğa toymas, Böre qoyğa toymas,	Toprak yutmaya doymaz, göz görmeye doymaz, gönül hayale doymaz, kurt koyuna doymaz, kulak söze doymaz, kuğu göle doymaz.

Qulaq sözge toymas, Aqqu kölgə toymas.	
Yerdin yer qutluq.	Yerden yer kutlu(dur).
Yerge çüşken gül bolar, Otqa çüşken kül.	Yere düşen çiçek olur, ateşe düşen kül.
Yer gèznè, su altun.	Yer hazine, su altın(dır).
Yèri barniñ eli bar, Bir ömürlük gèmi bar.	Toprağı olanın vatani var, bir ömürlük derdi var.
Yèridin ayrılğan yette cil ciğlar, Elidin ayrılğan ölgice.	Yerinden ayrılan yedi yıl ağlar, vatanından ayrılan ölene kadar.
Yèrim bayniñ yatqusi kelmes, Yalañ töşniñ qopqusi.	Yarı zenginin yatası gelmez; yoksulun kalkası.
Yèrim künniñ yenişi yok.	Yarım günün galibi olmaz.
Yèrim tağar yalvurtidu.	Yarım çuval yalvartır.
Yèri toqnıñ èli toq.	Yeri tok olanın ili de tok (olur).
Yer qedirini er biler, Er qedrini el.	Toprağın kıymetini kişi bilir, kişinin kıymetini memleket.
Yerniñ eğırlığı tağ bilen.	Toprağın ağırlığı dağ ile.
Yer toysa el toyar.	Toprak doysa memleket doyar.
Yèsem çişim ağriydu, Yèmisem içim.	Yesem dişim ağrıyor, yemesem içim.
Yèşim ottuzğa yetti, Ömrümniñ teñi ketti.	Yaşım otuza ulaştı, ömrümün yarısı gitti.
Yètip ölgice, ètip öl	Yatarak öleceğine, savaşarak öl.
Yètip yègenge tağmu toşimas.	Yiyip yiyene dağ da dayanmaz
Yette ölçep bir kes	Yedi ölçüp bir kes
Yette öyniñ qurguni, Yetmiş oğulğa aş bolur.	Yedi evin yaptığı yetmiş oğula yemek olur.
Yey dèse çışı ağriydu, Berey dèse içi.	Yiyeyim dese dişi ağrır, vereyim dese içi.
Yèyişi kèpek, kiyişi ipek.	Yemeği kepek, giymesi ipek.

Yoq d�se, y�tip yeptu.	Yok dese, yatıp yemiş.
Yoqsiz�iliq taştin qattiq.	Yoksulluk taştan katıdır.
Yol azavi g�r azavi.	Yol azabı, kabir azabı(dır).
Yolda q�tilg�n yoldaş bolmas.	Yolda katılan yoldaş olmaz.
Yoldaş yolda sinilar.	Yoldaş yolda bilinir.
Yoldin �iqma, xandin qorqma	Yoldan �ıkma, handan korkma!
Yoldin �iqsaņ �iq, Eldin �iqma!	Yoldan �ıkacaksan �ık, yurttan �ıkma!
Yolga �iqsaņ yaraq al, hemrayiņa qarap al.	Yola �ıkacaksan silah al, yoldaşını se�ip al.
Yolni seyyahtin sora, Oni seyyadtin	Yolunu seyyahtan sor, onu avcıdan.
Yol sorimay, yolga �uşme	Yol sormadan yola d�şme
Yol tapqı�e, yoldaş tap	Yol bulacağına, yoldaş bul
Yoluv�i d�meņ, b�gim, �ancugamda a�am�i. Aldam�i d�meņ, b�gim, Pulniņ yoqi yal�an�i.	Yolcu demeyin beyim, eyerimde halat. Aldatıcı demeyin beyim, paranın olmaması yalancı.
Yor�a mingen yoldaş bolmas.	Rahvan binen yoldaş olmaz.
Yotk�n�a qarap put sun	Ayağını yorganına g�re uzat.
Za� bilmes bahar qedrini, Taz bilmes g�lyar qedrini.	Karga baharın kıymetini bilmez, kel g�lyar kıymetini bilmez.
Zalim bolsa H�k�mdar, K�ter uni bir k�n dar.	H�k�mdar zalim ise, bir g�n onu dara�acı bekler.
Zalimdin cahil yaman.	Zalimden cahil daha fenadır.
Zalim�a zaval, Alim�a kamal.	Zalime zeval, alime olgunluk.
Zalimler devrisige derviş si�mas.	Zalimlerin devresine derviş sı�maz.
Zalimniņ cayi cehennem.	Zalimin yeri cehennem(dir).
Zalimniņ zulumidin saqlan, hakimniņ h�kumidin	Zalimin zulm�nden, hakimnin h�km�nden korun.

Zamani birniñ zari bir.	Zamanı aynı olanın iniltisi de aynıdır.
Zaman tüzelse, Yaman tüziler.	Zaman düzelse, kötü düzelir.
Zedi pesniñ diti pes.	Kişiliğ alçak olanın anlayışı alçak.
Zeherlik ilanniñ terisi yumşaq.	Zehirli yılanın derisi yumuşak (olur).
Zeherni zeher kesidu, Soğluqni hesel.	Zehiri zehir keser, soğukluğu bal.
Zehmet çekmey, rahat yoq.	Zahmet çekmeden rahatlık yok.
Zèrak tèpip sözleydu, Cahil köpüp.	Uyanık bulup konuşur, cahil böbürlenip.
Zer bilen maxtanma, Yer bilen maxtan.	Altın ile övünme, yerin ile övün.
Zèrek kişi xoşametni dost tutmas, Tazim bilen öz köñlini xuş tutmas	Uyanık kişi dalkavuk olanı dost edinmez, saygı ile kendi gönlünü hoş tutmaz.
Zer qedrini zergar biler, Aşiq qedrini dilber.	Altının kıymetini kuyumcu bilir, aşığın kıymetini güzel yar bilir.
Zimistan körmigen bulbul, Baharniñ qedrini bilmes. Capani çekmigen aşiq, Vapaniñ qedrini bilmes.	Kış görmeyen bülbül, baharın kıymetini bilmez. Cefa çekmeyen âşık, vefanın kıymetini bilmez.
Zindanda yatar toğri, Qazi gocam özi oğri.	Zindanda yatar doğru, kadı hocam kendi hırsız.
Zogulisi bir caydin.	Kökü bir yerden.
Zorluq bilen söydürgey, öz-özini köydürgey.	Zorla sevdirebilir, kendi kendini yandırır.
Zorluq tüvi xorluk.	Zorluğun sonu horluk(tur).
Zulum işiktin kirse, İnsap tünlüktin çıkar.	Zulüm kapıdan girse, insan çatıdan kaçır.
Zulum zindandin yaman.	Zulüm zindandan fenadır.
Zuvaniñ barida sözlep qal	Dilin varken konuşup kal.

SONUÇ

Çalışmamıza konu olan atasözleri önce Latin alfabesine sonra Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Daha sonra atasözlerinde geçen cümleler tek tek ögelerine ayrılmış, atasözlerindeki cümle çeşitleri belirlenmiş ve bütün kelime grupları tespit edilmiştir. İncelenen 2856 atasözünden hareketle atasözlerinin ve Yeni Uygur Türkçesinin sözdizimi (sırasıyla cümle ögeleri, cümle çeşitleri ve kelime grupları) hakkında şunları söylemek mümkündür.

Bugün Yeni Uygur Türkçesinde yüklem (*hever*) özne ile birlikte cümlenin temel ögesi kabul edilmekte ve öge belirlemede Türkiye Türkçesinin aksine öznenin sonra gelmektedir. Aynı zamanda kendi içinde alt türlere ayrılmaktadır. İncelediğimiz atasözlerinde ise yüklem şu özellikleri göstermektedir: Atasözlerinde, şekil ve zaman ekiyle birlikte, şahıs ekini almış bir fiil ve ek fiille çekimlenmiş isim soylu bir kelime yüklem olarak kullanılmıştır. Yüklem cümlenin sonunda bulunduğu ve sonunda bulunmadığı örnekler tespit edilmiştir. Bir kelimedenden veya kelime grubundan meydana gelen yüklem tespit edilmiştir. Bazı atasözleri sıralı cümle şeklindedir. Bu cümlelerde yüklem tamamının veya bir kısmının ortak olduğu görülür. Atasözlerinde 126 adet eksiltili cümle vardır.

Yeni Uygur Türkçesinde özne, cümlenin temel ögesi olarak kabul edilir. Cümle ögeleri yüklemle değil özne ile başlar. Özne, olduğu kelime sayısı ölçüt alınarak *basit özne* (*addi ige*) ve *birleşik özne* (*koşma ige*) olmak üzere ikiye ayrılır. Atasözlerinde ise öznenin özellikleri şu şekildedir: Özne, tek bir kelimedenden ve kelime grubundan oluşan özne örnekleri vardır. Cümlede öznenin belirtilmediği, öznenin şahıs ifadesinden anlaşıldığı özne örnekleri vardır. Atasözlerinde cümle ögeleri belirlenirken Yeni Uygur Türkçesinin aksine önce yüklem sonra öznenin belirlenmesi ögelerin rahat bulunması açısından daha uygun olmuştur.

Atasözlerinde özne ile birlikte yükleme sorulan “*neyi ve kimi*” soruları ile belirtilen nesneler tespit edilmiştir ve bunların sayısı oldukça fazladır. Oysa bugün Yeni Uygur Türkçesinde belirtilen nesne karşılığında kullanılan bir terim bulunmamaktadır.

Atasözlerinde özne ile birlikte yükleme sorulan “ne” sorusu ile belirtisiz nesneler tespit edilmiştir ve bunların sayısı oldukça fazladır. Belirtili nesnede olduğu gibi Yeni Uygur Türkçesinde belirtisiz nesne karşılığında da kullanılan bir terim bulunmamaktadır.

İncelediğimiz atasözlerinde *yönelme, bulunma ve ayrılma hâli* eki alan bazı kelimeler yer tamlayıcısı olarak kullanılmıştır. İsim cinsinden kelime ve kelime gruplarının yer tamlayıcısı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Atasözlerinde yer tamlayıcısı kullanılmasına rağmen bugün Yeni Uygur Türkçesinde yer tamlayıcısının karşılığı bir terim bulunmamaktadır.

İncelediğimiz atasözlerinde zaman, miktar ve tarz bildiren kelimelerin, zarf-fiiller ve zarf-fiil gruplarının ve şatlı birleşik cümledeki yan cümlelerin zarf tümleci olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Yeni Uygur Türkçesinde zarf tümleci (*halet*) terimi ile karşılanmaktadır.

Cümle çeşitlerinin belirlenmesinde Yeni Uygur Türkçesi gramerciliği ile Türkiye Türkçesi gramerciliğinde önemli farklılıklar olduğunu cümle çeşitleri bahsinde değinmiştik. Biz çalışmamızda daha önce söylediğimiz gibi Türkiye’de sözdizimi ile ilgili son çalışmalardan biri olan Abdurrahman Özkan, Mustafa Toker ve Ufuk Deniz Aşçı tarafından 2016 yılında yayınlanan “Türkiye Türkçesi Söz Dizimi” adlı kitabı esas alınıp ve bu kitapta uygulanan şablona göre cümle çeşitlerini belirlenmiştir.

Atasözlerinde geçen cümleler yapıları bakımından basit, birleşik (şartlı birleşik ve iç içe birleşik) ve sıralı (bağımlı sıralı ve bağımsız sıralı) cümle olmak üzere üç grupta incelenmiştir.

Atasözlerinde 1315 adet basit cümle tespit edilmiştir. Bu basit cümlelerden 692’si fiil cümlesi, 623’isim cümlesidir. 359 adet şartlı birleşik cümle, 11 adet iç içe birleşik cümle tespit edilmiştir. 397 adet bağımsız sıralı cümle örneği vardır. Bağımsız sıralı cümlelerin 26’sı kendi içinde şartlı birleşik cümledir. Yani bağımsız sıralı cümleyi oluşturan cümleler kendi içinde şartlı birleşik cümledir. 722 cümle bağımlı sıralı cümledir. Bu cümlelerden 73’ü kendi içinde şartlı birleşik cümledir. 722 bağımlı sıralı cümleden 55’inin hem yüklemi hem öznesi, 480’inin yüklemi, 183’ünün öznesi, 2’sinin belirtili nesnesi ve 2’sinin yer tamlayıcısı ortaktır.

Buna göre en fazla basit cümle, sonra sıralı cümle daha sonra birleşik cümle kullanılmıştır. Basit cümlelerdeki fiil cümlesi, isim cümlesinden daha fazladır. Birleşik cümlelerde şartlı birleşik cümle, iç içe birleşik cümleye göre çok daha fazla kullanılmış, ki'li birleşik cümle hiç kullanılmamıştır. Bağımlı sıralı cümle, bağımsız sıralı cümlelerin neredeyse iki katıdır. Bağımlı sıralı cümlelerde en fazla yüklem ortak kullanıldığı cümlelerdir. Bunu, sırasıyla, öznenin ortak kullanıldığı, hem yüklem hem öznenin ortak kullanıldığı ve belirtili nesne ve yer tamlayıcısının ortak kullanıldığı cümleler takip eder.

Atasözlerinde yüklem türüne göre cümleler fiil cümlesi ve isim cümlesi olarak ele alınmıştır. Atasözlerindeki cümlelerden birleşik cümlelerin yan cümlesi de dahil olmak üzere toplam 990 adet isim cümlesi ve 1993 fiil cümlesi tespit edilmiştir. Bu fiil cümlelerinden 909'u geçişli fiil cümlesi, 1084'ü geçişsiz fiil cümlesidir. Fiil cümlesi, isim cümlesinden çok daha fazla kullanılmıştır. Bugün Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde yüklem türüne göre cümle çeşidi bulunmamaktadır.

Atasözlerinde yüklem yerine göre cümleler kurallı cümle ve devrik cümle olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Atasözlerinde birleşik cümlelerin yan cümlesi de dahil olmak üzere toplam 3354 kurallı cümle ve 607 devrik cümle tespit edilmiştir. Kurallı cümlelerin, devrik cümleye göre çok daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Bugün Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğinde yüklem yerine göre de cümle çeşidi yoktur.

Atasözlerinde anlamına göre cümleleri olumlu cümle, olumsuz cümle ve soru cümlesi olarak değerlendirilmiştir. Buna göre atasözlerinde 2940 olumlu cümle, 871 olumsuz cümle ve 39 soru cümlesi tespit edilmiştir. Olumsuz cümlelerde olumsuzluk anlamı *-mA*, *-mAs* ekleri ile *yoq* (yok) ve *emes* (değil) kelimeleri ile sağlanmıştır. Bu ekler bugün yeni Uygur Türkçesinde de olumsuzluk am-nlamı katan eklerdir. Soru cümlelerinde soru anlamı *kim* ve *ne* soru zamirleri, *qandaq* soru zarfı ve *mu* soru edatı ile sağlanmıştır. Bugün Yeni Uygur Türkçesinde cümleye soru anlamı katmak için bu ek ve kelimelerin yanı sıra *neme* (*ne*), *qandaq* (*nasıl*), *qançe* (*kaç*), *neççe* (*ne kadar*), *qaysı* (*hangisi*), *qayerde* (*nerede*), *nede* (*nerede*), *qaçan* (*ne zaman*), *qanı* (*nerede*) kelimeleri de kullanılmaktadır.

Atasözlerinde kelime grubu olarak, isim tamlamaları, sıfat tamlaması, tekrar grubu, birleşik fiil grubu, sayı grubu, unvan grubu, edat grubu, bağlama grubu, isim-fiil grubu, sıfat-fiil grubu, zarf-fiil grubu, isnat grubu, yönelme grubu, bulunma grubu,

uzaklaşma grubu ve kısalmış ve klişeleşmiş yapılar tespit edilmiştir. Kelime gruplarından birleşik/özel isim grubu, ünlem grubu, yükleme grubu, vasıta grubu, eşitlik grubu, ilgi grubu ve tektar grubu içinde yer alan ilaveli tekrarların örneğine rastlanmıştır.

Türkiye Türkçesindeki *kelime grubu* terimi için Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde *sintaksislik söz birikimi*, terimi kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesindeki gibi alt başlıklara ayrılmamakta ve bunların karşılığı bir terim kullanılmamaktadır. Örneğin bizim atasözlerinde tespit ettiğimiz belirtili isim tamlaması, belirtili sıfat tamlaması, sıfat tamlaması, tekrar grubu, sayı grubu, unvan grubu, edat grubu, bağlama grubu ve kısaltma grupları Yeni Uygur Türkçesi gramerlerinde kelime grubu olarak alt başlıklar hâlinde görülmez. Çünkü genel olarak tamlananı isim olan bütün yapılar *isim grubu* olarak değerlendirilmektedir. İsim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil grupları da bünyesinde fiil barındırdığı için bir kısım araştırmacılar tarafından *fiil grubu* (tamlananı fiil olan bütün yapılar) olarak değerlendirilmektedir. Oysaki incelediğimiz atasözlerinde pek çok kelime grupları yer almakta ve bu kelime grupları Yeni Uygur Türkçesi gramerciliğindeki kelime grubu anlayışına değil Türkiye Türkçesi gramerciliğindeki ve Türkiye’de yayınlanan Yeni Uygur Türkçesi gramer kitaplarındaki kelime grubu anlayışına daha çok uymaktadır.

Atasözlerinde belirtili isim tamlaması çok sayıda kullanılmıştır ve bunların genel özellikleri şu şekildedir: Belirli bir varlığı bildirir. Tamlayan ile tamlanan yer değiştirebilir. Tamlayan ile tamlanan arasına bir unsur girebilir. Tamlayan ve tamlanan tek kelimeden oluşabileceği gibi kelime grubundan da oluşabilir.

Atasözlerinde belirtisiz isim tamlaması çok sayıda kullanılmıştır ve bunların genel özellikleri şu şekildedir: Tamlayan ek almaz tamlanan iyelik ekini alır. Belirsiz, genel bir varlığı bildirir. Tamlayan ile tamlanan arasına başka bir unsur giremez

Tekrar gruplarından aynen tekrarlar, eş ve yakın anlamlı tekrarlar ve zıt anlamlı tekrarların örneği tespit edilmiş, ilaveli tekrarların örneğine rastlanmamıştır.

Birleşik fiil grubu; *isim+yardımcı fiil yapısında olan birleşik fiiller*, *fiil+yardımcı fiil yapısında olan birleşik fiiller* ve *deyimleşmiş veya kalıplaşmış ifade yapısında olan birleşik fiiller* olmak üzere üç grupta incelenmiştir.

İsim+yardımcı fiil yapısında olan birleşik fiillerde “et- kıl- bol-” yardımcı fiilleri kullanılmıştır. Bugün Yeni Uygur Türkçesinde bu yardımcı fiillerin yanı sıra “eyle-“ yardımcı fiili de kullanılmaktadır. Fakat atasözlerinde “eyle-“ yardımcı fiiline rastlanmamıştır.

Fiil+yardımcı fiil yapısında olan birleşik fiillerde “-p al- (hareket, yapan şahsa yönelik) yapısı, -p ber- (hareket, başka şahsa yönelik) yapısı, -p bol- (imkan verme) yapısı, -p otur-/tur-/yat-/yür- (süreklilik) yapısı, -p kör- /bak-(deneme) yapısı ve -p çık-/ket-/taşla-(tam yapılma) yapısı” kullanılmıştır. Bugün yeni Uygur Türkçesinde bu yapıların yanı sıra “-a, -e, -al- (muktedirlik), -a, -e, -y başla- (başlama), -p kara-(deneme) ve -a, -e, -y ber- (tezlik-engelsizlik)” yapıları da kullanılmaktadır.

Deyimleşmiş veya kalıplaşmış ifade yapısında olan birleşik fiiller de atasözlerinde kullanılmıştır.

Sayı grubunun atasözlerinde sadece bir tane, unvan grubunun ise üç tane örneğine rastlanmıştır.

Atasözlerinde edat grubunun örneğine çok sayıda rastlanmıştır. Edat gruplarında “*bilen, üçün, dek ve kiçe*” edatları kullanılmıştır. Bu edatlar Çağatay Türkçesinde kullanımı olan edatlardır. Bugün Yeni Uygur Türkçesinde bu edatların yanı sıra “*keyin, sonra, evvel, burun, başlap, tartip, beri, ilgiri, baldur, savaplik, kebi, qatarliq, ohşaş, arqiliq, togra, qarşi, başka, özge, köre, muvapiq, yarişa, ve togruluq*” gibi edatlar da kullanılmaktadır. Bugün yeni Uygur Türkçesinde bu kadar edat kullanılırken sözlü kültürün aktarılmasında önemli bir yere sahip olan atasözlerinde bunlardan sadece dört tanesinin kullanılması dikkat çekmektedir.

Atasözlerinde çok sayıda bağlama grubunun örneğini tespit edilmiştir. Bağlama gruplarında “*bilen, ve, mu....mu ve ne....ne*” bağlaçları kullanılmıştır. Bugün Yeni Uygur Türkçesinde bu bağlaçlar sıralama bağlacı olarak kullanılmaktadır.

İsim-fiil grubunda “-maq/-mek ve -ş, -iş, -uş,-üş” isim-fiil ekleri kullanılmıştır. İsim-fiil grupları cümle içinde özne, yüklem, belirtili nesne ve yer tamlayıcısı görevinde kullanılmıştır.

Atasözlerinde geçen sıfat-fiil grupları yer tamlayıcısı ve özne görevinde kullanılmıştır. Sıfat-fiil gruplarında sadece “-Gan ve -mAs” sıfat-fiil eki kullanılmıştır. Bugün Yeni Uygurcada bu sıfat-fiil eklerinin yanı sıra “-idigan,-ydigan ve -gu,-gü,-qu, -kü” sıfat fiil ekleri de kullanılmaktadır.

Atasözlerinde geçen zarf-fiil grupları zarf tümleci görevinde kullanılmıştır. Zarf-fiil gruplarında sadece “-GandA, -mAy, -p, -gIçA” zarf-fiil ekleri kullanılmıştır. Bugün yeni Uygur Türkçesinde bu zarf-fiil eklerinin yan sıra “-GUçA, Gili, mAyIn, -GUñçA, GAç, GAçKA ve -Ganseri” zarf-fiil ekleri de kullanılmaktadır.

Atasözlerinde kısaltma gruplarından isnat, yönelme, bulunma, uzaklaşma grubu ve kısaltmış ve klişeleşmiş yapıların örneği tespit edilebilmiş, yükleme, vasıta, eşitlik ve ilgi grubunun örneği tespit edilememiştir. Tespit edilebilen bu kısaltma grupları, cümlede genellikle özne zarf tümleci ve yüklem görevinde kullanılmıştır.

Sonuç olarak çalışma esnasında gerek cümle öğelerini gerek cümle çeşitlerini belirlemede gerek kelime gruplarını sınıflandırmada Yeni Uygur Türkçesi ve Türkiye Türkçesi gramerciliğindeki sözdizimi prensiplerinin birbirinden çok farklı olduğu görülmüştür. İncelediğimiz Yeni Uygur Türkçesine ait olan atasözlerinin cümle öğelerinin belirlenmesi, cümlelerin tasnifi ve kelime gruplarının sınıflandırılması, bugünkü Yeni Uygur Türkçesine gramerine göre yapılmasının çok uygun olmadığı ve bunların Türkiye Türkçesi ve Türkiye’de yayınlanan Yeni Uygur Türkçesi gramerlerine göre yapılmasının daha uygun olduğu görülmüştür. Aynı zamanda atasözlerinde geçen zarf-fiil eklerinin sıfat-fiil eklerinin, edat grubundaki edatların ve bağlama grubundaki bağlaçların sayısının bugünkü Yeni Uygur Türkçesindeki ek ya da bağlaçlardan daha az olduğu görülmüştür. Bütün bunlar da bize bugünkü Yeni Uygur Türkçesinin sunî bir lehçe olması için uğraşıldığını, bu lehçenin aslından uzaklaştırılmaya çalışıldığını ve bu lehçedeki özellikle Türkiye dışında yayınlanan gramerlerin Yeni Uygur Türkçesine göre hazırlanmadığını göstermektedir. Bu nedenlerden dolayı yaptığım bu tez çalışmasının Yeni Uygur Türkçesine bir katkı sağlamasını temenni ederim.

KAYNAKÇA

- Adıbelli, B. (2008). *Doğu Türkistan*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Aktan, B. (2016). *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Aksoy, Ö. A. (1962). Atasözleri, Deyimler, Türk Dili Araştırma Yıllığı, s. 140
- Banguoğlu, T. (2011). *Türkçenin Grameri*. (9. Basım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Buran, A. ve Alkaya, E. (2013). *Çağdaş Türk lehçeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Demirağ, Y. (2014). 1755-1949 arası Doğu Türkistan. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 3, 229-245.
- Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Doğan, L. (2007). *Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Doğan, L. (2014). *Uygur Türkçesi Grameri*. Edirne: Parafiks Yayınevi.
- Ediskun, H. (2010). *Türk Dilbilgisi*. (12. basım). Ankara: Remzi Kitabevi.
- Emet, E. (2008). *Doğu Türkistan Uygur Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Emet, E. (2013). Doğu Türkistan meselesinin dünü ve bugünü. *Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı I*, 1987-2003.
- Emet, E. ve Eruygur, A. (2013). *Temel Uygurca*. Ankara: Grafiker yayınları
- Erenoğlu, N. (2013). *Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinin Sözdizimi Açısından Karşılaştırılması*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Erenoğlu, N. (Spring, 2014). Türkiye Türkçesi ile yeni Uygur Türkçesinin söz dizimi karşılaştırması üzerine. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 24, 545-570. web: http://www.jasstudies.com/Makaleler/203058322_28-

[Dr.%20ERENOĞLU%20Neşe-yayın.pdf](#) adresinden 25 Mayıs 2019'da alınmıştır.

- Ergin, M. (1993). *Türk Dil Bilgisi*. (20. Basım). İstanbul: Bayrak Basım Yayın Yanıtım.
- Gencan, T. N. (2007). *Dilbilgisi*. Ankara: Tek Ağaç Yayıncılık.
- Gültekin, M (2014). Uygur atasözlerinin sentaksı üzerine bir araştırma. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 35, 191-217.
- İslamoğlu, A. (2010). Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde bulunan el yazması bir eser: Atalarsözü Külliyyâtı, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51 (1), 273-293
- Karaağaç, G. (2009). *Türkçenin Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karahan, L. (2011). *Türkçede Sözdizimi*. (16. basım) Ankara: Akçağ yayınları.
- Karataş, T. (2004). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Qarluq, A. J. (2009). Uygur yenileşme sürecinde İstanbul ekolü ve onun bazı temsilcileri üzerine. *Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 290-328
- Kaşgarlı, S. M. (1998). *Çağdaş Uygur Türkleri'nin Edebiyatı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaşgarlı, S. M. (2004). *Uygur Türkleri Kültürü ve Türk Dünyası*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Koraş, H. (2015). *Vatan Şairi Bir Uygur Mehemmetimin Obulkasimov (Almasbek)*. Konya: Kömen Yayınları.
- Mieder, W. (2004). *Proverbs: A Handbook*. London: Greenwood Press.
- Necipoviç, E. N. (2008). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, (Çeviren: İklil Kurban). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Obulkasimov, M ve Turahmetov D. (1990). *Almas Zerriler*. Almatu: Cazuşı.
- Özkan, A., Toker, M., Aşçı, U. D. (2016). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. Konya: Palet Yayınları.
- Özkan, M., Sevinçli, V. (2011). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: Akademik Kitaplar.

- Öztopçu, K. (1992). *Uygur Atasözleri Ve Deyimleri*. İstanbul: Doğu Türkistan Vakfı Yayınları.
- Öztopçu, K. (1993). Uygurcanın Yazı Dili Olarak Gelişmesi Ve Uygurca Sözlükler. *Türk Dilleri Araştırmaları, C.3*, 167-174.
- Öztürk, R. (2010). *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Peremeci, N. O. (1943). *Atalar Sözleri*. İstanbul: Ay Matbaası.
- Püsküllüoğlu, A. (1995). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Sağlam, M. Y. (2004). Atasözleri, *Kaybolan Kültür Mirasımız*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Saray, M. (2015). *Doğu Türkistan Türkleri Tarihi*. İstanbul: Aygan Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu, (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: türk Dil Kurumu Yayınları.
- User, H. Ş. (2006). *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yazıcı Ersoy, H. (2007). Yeni Uygur Türkçesi. A. B. Ercilasun (Editör) *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Zhumabekov, K (2019). *Türkiye Türkçesi'nde Hayvan Adları İçeren Atasözlerinin Kazak Türkçesi'ndeki Karşılıkları ve Denklik İlişkileri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Fatma Yeloğlu
Doğum Yeri ve Tarihi : Gürün, 12.02.1990
Medeni Hali : Evli, 2 çocuk sahibi
İletişim Bilgileri : fatmayeloglu@hotmail.com 0531 822 51 35

EĞİTİM

2004-2007 Abdülkadir Paksoy Anadolu Lisesi
2009-2013 Çukurova Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
2016-2019 Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim dalı Yüksek Lisans Programı

YABANCI DİL

İngilizce Yökdil: 63,75

